

Farkas Mihály helye és szerepe a magyarországi sztálinista rendszerben

A rendszer építője, működtetője, bűnbakja

Doktori disszertáció

**Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Doktori Iskola
2025.**

Glaub Krisztián István

Témavezető: Dr. Bognár Zalán

Tartalomjegyzék

1. Prológus	3
A témaválasztásról, módszertani megközelítések, histográfiai áttekintés	3
I. A kezdetek	15
Gyermekkor és a korai élet a Csehszlovák Köztársaságban	15
Először bíróság előtt	18
A Kommunisták Ifjúsági Internacionálé élvonalában	22
Új szereplő a magyar pártban	26
Háborúban	28
II. A koalíciós évek politikusa	37
Az első lépések a magyarországi politikában	37
A belügyi államtitkár	44
Radikalizáció	53
Harc a „reakció és az összeesküvők” ellen	60
A „kékcédulás” választás és következményei	65
A fordulat beteljesül	71
III. A hatalom csúcsain	81
Új katonapolitika	81
Egyházüldözés	88
Leszámolás	93
Pálffy György végzete	105
Deszkás János (és mások) tragédiája	111
Megbillenő egyensúly	114
A sportrajongó és csapata	119
Gerinctörés	123
„Mackó bácsi”	131
A trojka	134
Hisztéria	138
Egy barátság vége	142
Megrendülés	147
Új szakasz	154
Az ideológus	160

Gazdasági kérdések.....	165
A rehabilitáció problematikája	172
IV. A bűnbak	179
A bukás.....	179
Kétségek között.....	195
Játszmák.....	201
Másodszor bíróság előtt	206
Keserű bosszú	211
Börtönben.....	216
Epilógus	223
A rendszer után	223
Összegzés	226
A dolgozat fontosabb szereplőjének életútjai.....	232
Rövidítések	248
Bibliográfia	250

1. Prológus

A témaválasztásról, módszertani megközelítések, histogrammái áttekintés

Valamikor bő tíz évvel ezelőtt egy, a családi nyaralóban történő könyvszelektálás során a kezembe került Farkas Vladimir *Nincs mentség- az ÁVH alezredese voltam*¹ című visszaemlékezése. Sem a szerző neve, sem a téma nem mondott különösebben sokat, akkoriban még a Horthy-korszak jobban lekötötte a figyelmemet. Amikor azonban beleolvastam, – ahogy mondani szokás – pillanatok alatt beszippantott a téma. Egyrészt a szerző meglehetősen nyíltan és a bennfentes szemével, mégis látszólagos tárgyilagossággal beszélt egy kifejezetten sötét korról, amiről az átlagembernek, ha van is tudomása, az meglehetősen ellentmondásos lehet. Abban azonban konszenzus uralkodik – helyesen –, hogy hazánk történetének egyik legsötétebb korszaka az 1950-es évek voltak, de abban már korántsem, hogy pontosan miért, mi és hogyan történt.

Az említett memoárban egyre többször került elő a szerző édesapjának, Farkas Mihálynak a neve. Utólag bevallom, hogy személy szerint csak annyit tudtam róla, hogy nevét „trojkaként” együtt emlegették Rákosi Mátyással és Gerő Ernővel, mint a korszak egyik legbefolyásosabb vezetőjét, illetve Bacsó Péter klasszikusának, *A tanú* című filmnek közös megtekintése során – sajnos azóta elhunyt – Édesapám jegyezte meg, hogy az ikonikus filmbeli „Bástya elvtárs” alakját Farkas Mihályról mintázták meg. Mivel a könyv alapján egy összetett ember bonyolult története kezdett kirajzolódni, érdekelni kezdett a téma. Elsősorban azt kívántam megérteni, hogy miként gondolkozhattak ezek az emberek –apa és fia, illetve a környezetük– annyira másképp, mint amit én helyesnek és erkölcsösnek tartok. Röviden, hogy milyen lehetett *hívő kommunistának* lenni. Ez természetesen újabb, témával foglalkozó szak – és szépirodalom forrását is megkívánta.

Nem állítom, hogy a teljes igazság megismeréséhez eljutottam, de legjobban egy orosz lélektani regény, a mára sajnos a feledésbe merült a *Csokoládé* Alekszandr Taraszov-Rogyionov tollából segített, hogy mindezt jobban megértsem. Ennek az 1922-ben írt kisregénynek a története nem túl bonyolult. Egy vakbuzgó Csekista tiszt, Zugin az orosz

¹ FARKAS VLADIMIR: *Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, Interart Kiadó, 1990.

polgárháború idején megsajnál a fehérekkel való kollaboráció vádjával illetett balerinát, akit magához vesz titkárnóként. Utóbbi hálából apróbb ajándékokkal, többek között a címben forgó csokoládéval kedveskedik az egyébként igencsak szegény Zugyin gyerekeinek, amit a főhős kifejezetten rosszall. Hamarosan az engedékenység és a háborús helyzet miatt a dolgok elfajulnak, mert a balerina pénzért kijárja egy letartóztatásban lévő ismerősének – aki egy fehérgárdistát bújtatott el a lakásán – a szabadon bocsátását a fehérek elleni harccal elfoglalt Zugyintól, aki ellen már vesztegetési vádak formálódnak. Az összeülő csekista véstörvényszék példastatuálásként halálra ítéli Zugyint, aki az „Ügy” érdekében mindezt elfogadja, sőt igazságosnak nevezi a döntést. Még annyi lélekerővel is rendelkezik, hogy közvetlenül kivégzése előtt azt hazudja a semmit sem sejtő feleségének, hogy felmentették és a Párt ausztráliai szervező munkára küldi. Ugyanakkor kétséges, hogy visszatér-e még valaha, ezért felesége mindenképpen menjen újra férjhez a gyerekek érdekében.² Természetesen lehet gondolni, hogy mindez csak igen durva fantáziálás egy fanatikus ember tollából. Ez nem lenne igaz, már csak azért sem, mert a szerző, Taraszov-Rogyionov – aki maga is bolsevik volt – világosan rámutat, hogy már a szovjet idők legelején, Lenin vezetése alatt is voltak koncepciósperek. Másrészt ő maga is a szovjet Nagy Terror áldozata lett a rettenetes 30-as években, miután kémkedési váddal letartóztatták és 1938 szeptemberében kivégezték.³

És ezzel egy újabb fontos állomáshoz érkeztünk. A „tisztogatások” a *csisztka* időszaka mutatta meg azt is, hogy mit jelent igazán kommunistának lenni jó és rossz értelemben. Rosszul olyan értelemben, mint Sztálin és közvetlen környezete tette, aki ebben az időszakban hatalomféltésből-paranoiából és politikai okokból szinte az egész régi bolsevik gárdával könyörtelenül leszámolt, akikkel szűk húsz évvel korábban együtt vitték diadalra a forradalom ügyét. A „jó” értelmét viszont meglehetősen nehéz definiálni ebben a kontextusban, de leginkább úgy lehet rámutatni, hogy ezek az emberek – és ahogy a dolgozatból világosan szándékoztam kimutatni – nemcsak a Szovjetunióban, hanem szerte a világon őszintén *hittek* egy új, igazabb világban, egy eszmében és egy új embertípusban. Ezt Lev Davidovics Trockij a következőképpen fogalmazta meg: „Az ember azt a célt tűzi maga elé, hogy uralja az érzéseit, ösztöneit tudata szintjére emelje, ezeket átlátszóan világossá tegye, akaratával tudattalanja legmélyére hatoljon – és ezzel új szintre emelkedjen – magasabb rendű társadalmi-biológiai típust hozzon létre, ha úgy tetszik, megalkossa a felsőbbrendű embert, Az ember összehasonlíthatatlanul erősebb és okosabb lesz, teste harmonikusabb, mozgása ritmikusabb,

² TARASZOV-ROGYIONOV, ALEKSZANDR: *Csokoládé*. Budapest, Európa Kiadó, 1989.

³ A szerző életrajzát I. Szerk. SZERDAHELYI ISTVÁN – és JUHÁSZ ILDIKÓ: *Világirodalmi lexikon XV. (Taa-tz)* Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993.

hangja pedig zeneibb. A hétköznapi élet formái bizonyos dinamikus teatralitást vesznek fel. Az átlagember arisztotelészi, goethei, és marxi magaslatokra emelkedik. És e hegylanc fölött újabb csúcsok magasodnak majd.”⁴

Ennek a vakhitnek a bizonyossága, hogy többen közülük a halál torkában is utolsó szavaikban, vagy leveleikben hitet tettek azon eszme nevében, amelynek torzulása a halálba küldte őket. Ennek talán egyik legmegindítóbb és legdöbbenetesebb dokumentuma Ny. I. Buharin politikai végrendelete: „Életem e talán utolsó napjaiban is meggyőződésem, hogy a történelem előbb vagy utóbb feltétlenül lemossa a rám kent mocskot. Sohasem voltam áruló, Lenin életéért gondolkodás nélkül feláldoztam volna a magamét. Szerettem Kirovót, semmit sem terveltem Sztálin ellen! Kérem a párt vezetőinek új, fiatal és becsületes nemzedékét, olvassák fel leveletem a Központi Bizottság plénumán, tisztázzanak engem, és állítsák helyre párttagságomat. S tudjanak róla, elvtársak, hogy azon a lobogón, amelyet diadalmasan visznek a kommunizmus felé, ott szárad az én véremnek egy cseppje is.”⁵

Ezeknek a súlyos és nehéz dilemmáknak a fejtegetése után visszatérnék Farkas Mihályhoz. Ki is volt ő pontosan? Vajon a „magyar nép hóhéra”?⁶ Vagy „az a típus volt, akinek semmilyen körülmények között sem lett volna szabad hatalmat adni a kezébe”?⁷ Vagy szimplán csak „Rákosi Mátyás szolgálatvezetője, akire rábízták a hadsereget, amelyik az első komolyabb próba idején összeomlott”?⁸ Vagy mindez egyszerre? Valószínűsíthetően mindegyik, és egyik sem. Az igazsághoz legközelebb talán az egykori államvédelmi tiszt, majd igazságügyi államtitkár, végül rövid ideig igazságügyi miniszterként is tevékenykedő Décsi Gyula állhatott.⁹ Úgy jellemezte Farkast, hogy „ő is ember volt, jó és rossz tulajdonságokkal. A mozgalomban töltötte el az életét s végül mindene a mozgalom volt. Nem III. Richárd volt, aki elhatározta, hogy gazember lesz, hanem Moszkvában élt, és nevelkedett kommunista, ennek összes negatívumával és pozitívumával természetesen.”¹⁰

Ilyen előzmények után talán látható, hogy igencsak bonyolult sorsú és gondolkodású emberről kezdett formálódni a kép. De az ő a személyét is el kellett helyezni a megfelelő térben. Az eszme orosz gyökereiről fentebb már elmélkedtem, de ahhoz hogy a magyarországi

⁴ BABEROWSKI JÖRG: *Felperzselt föld - Sztálin erőszakuralma*. Budapest, Európa Kiadó, 2015. 131.

⁵ NY. I. *Buharin végrendelete*. Megjelent *Új Tükör* 1988. 25. évf. 2. 1988. 01. 12.

⁶ GYURKÓ LÁSZLÓ: *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Budapest, Magvető Kiadó, 1982. 138.

⁷ NÓGRÁDI SÁNDOR: *Új történet kezdődött*. Budapest, Kossuth, 1966. 190-191.

⁸ VERITAS TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR ORAL HISTORY ARCHÍVUM (A továbbiakban VTKIL OHA)/54. Kozák Gyula interjúja Major Ákossal 170-171.

⁹ Valószínűleg Décsi a világtörténelem egyetlen igazságügyi minisztere, aki nem be-, hanem kinyújtotta a lemondását, mégpedig a börtöncellája rácsos ajtaján. Ezért az információért a Décsi Gyulát korábban meginterjúvoló Zinner Tibornak mondok köszönetet.

¹⁰ ZINNER TIBOR: *„A nagy politikai affér” A Rajk-Brankov-ügy I.* Budapest, Saxum Kiadó, 2013. 72.

történeket tisztábban megérthessük nélkülözhetetlen, hogy a hazai baloldali mozgalmakról is ejtsünk pár szót. Közvetlenül a II. világháború előtt és a háború alatt sokan – akik nem értettek egyet a német szövetséggel, vagy a fennálló rendszer üldözöttjeivé váltak, akár faji, akár politikai alapon – meggyőződésből vagy csupán számításból elkezdtek keresni a kapcsolatokat az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjával is. 1945 után azonban teljes fordulat történt. Ami korábban adódhatott szimpátiából, meggyőződésből vagy számításból, onnantól fogva kötelező érvényűvé vált az érvényesüléshez. A párt - szovjet mintára - a tagjaitól immár totális odaadást és hűséget követelt tagságától, mint a leendő jövő, a szocializmus építésének egyetlen letéteményese. Tiltott minden részvétet, hűséget bármilyen más eszme, de még más *emberek* irányába is. Általános igazság lett, hogy a pártnak mindig igaza van, márpedig mindez azt jelentette, hogy Rákosi és köre, mint a szovjetek bizalmasai tévedhetetlenek számítottak. Az ötvenes évek elejére már nemcsak a hit, de a félelem és a rettegés is összezárta a tagság sorait. A meginduló koncepciós perek után a párttagok immár egymástól is féltek, mert nem tudták kiből lesz a következő áldozat. Mindennek viszont semmi köze nem volt a szocializmushoz.¹¹

II.

Miután elhatároztam, hogy a disszertációm témájának Farkas Mihály tevékenységét választom újra választút elé kerültem. Nagyon gyorsan szembesültem ugyanis azzal, hogy az anyag igen szerteágazó, hiszen a korszak szakirodalmi igencsak sokrétű és rengeteg helyen felbukkant a neve, de sokszor csak érintőlegesen. Ezért idővel relevancia erejével hatott, hogy olyan szaktörténeti munka, ami rendszerezetten, koherensen elemezné Farkas Mihály tevékenységét még nem készült el. Mindez csak növelte a szakmai érdeklődésemet, noha magam se voltam biztos, hogy hol kellene keresni a fókuszot. Ezért visszamentem a „kályhához” vagyis Farkas Vladimir memoárjához, annál is inkább, mert ő többször tett róla említést, hogy édesapjának tekintélyes terjedelmű irathagyatéka maradt hátra, amelynek a feldolgozását is végzi. Azonban a következő probléma az volt, hogy fogalmam sem volt, hogy ez az anyag hol található, az érintettet pedig nem lehetett megkérdezni minderről, mert Farkas Vladimir 2002-ben elhunyt.

A vakszerencse azonban a segítségemre sietett. Egy közös ismerős révén megismerkedtem a korszak egyik szakmai tekintélyével, Zinner Tiborral. Amikor megtudta, hogy milyen témából tervezem a disszertációm elkészíteni, felhívta rá a figyelmemet, hogy

¹¹ SZÁSZ BÉLA: *Minden kényszer nélkül –Egy műper története*. Budapest, Európa Kiadó, 1989. 323.

Farkas Vladimir – akit ő személyesen ismert egykor – az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában helyezte el édesapja hagyatékának legnagyobb részét, kisebbet pedig neki is átadott. Így jutottam el az említett helyre, ahol – miután megkaptam a kutatási engedélyt – valóban szembesültem a nevezetes anyaggal, legfőképpen Farkas Mihály piros bőrkötéses naplóival, amelyeket a börtönben írt. Úgy éreztem magam, mint egy kincskereső, aki megtalálta a pontos térképet a lelőhelyről. Örömöm azonban rövid életű volt, amikor szembesültem vele, hogy a napló igen nehezen olvasható kézírással készült. Azonban a lelkesedésem és a kíváncsiságom erősnek bizonyult, így nekiálltam a napló tartalmának szó szerinti kiírásához, amely kisebb szünetekkel majdnem egy évig tartott. A tartalma azonban megdöbbentő volt. Egy az addigi ismereteimmel szöges ellentétben álló ember gondolatai, vallomásai álltak a lapokon, akiről egy dolog azonban világosan látszott, mégpedig, hogy fanatikus kommunista. Ezeken az oldalakon Farkas Mihály áttekintette saját szerepét a rendszer során elkövetett törvénysértésekben és próbálta megmagyarázni a megmagyarázhatatlant, készülve a bírósági tárgyalására. Néhány helyen azonban meglepően ügyesen és logikusan érvelt, természetesen szigorúan kommunista szemszögből. Elhatároztam hát, hogy a disszertáció kiinduló alapjának a naplót és a hagyaték egyéb fontos dokumentumait veszem.

Ezen felbátorodva jutottam el az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, ahol magáról a perről szerettem volna anyagot látni. Úgy véltem, hogy gyorsan áttanulmányozom az eljárást és beépítem, amit hasznosnak vélek. Az élet azonban megint tartogatott meglepetéseket, ugyanis öt vastag dossziét kaptam, amelyek az ügy egész vizsgálati anyagát, a tanúk és a terheltek vallomásait tartalmazták. Ennek a hatalmas anyagnak a feldolgozása is hosszú hónapokat vett igénybe és ekkor értettem meg, hogy egy Farkas Mihályról szóló értekezés jócskán szétfeszíti egy doktori disszertáció kereteit. Ez az érzés csak növekedett, amikor a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Hess András téri részlegében kezdtem el tanulmányozni a pártiratokat, az MKP, illetve MDP Politikai Bizottság, Központi Vezetőség és a Titkárság jegyzőkönyveit. Ráadásul időközben az intézmény ezen részlege költözés miatt átkerült a Daróczi útra. Ugyanígy jártam a Politikatörténeti Intézet Levéltárával is, a kutatást még a Kossuth Lajos téren kezdtem, de ezen intézmény szintén a folyamat közben átköltözött a Villányi útra, az anyag terjedelmes része viszont az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába került, ezért a jegyzeteket is ennek megfelelően kellett átalakítani.

Az anyag azonban gyorsan terebélyesedett – főleg, hogy közben a szakirodalomból is megkezdtem a gyűjtést. Megértettem, hogy a dolgozat felépítésének csak úgy lehet értelme, ha nem is egy biográfiát, hanem egyfajta politikai életrajzvázlatot készítek, a hangsúlyt

természetesen a magyarországi sztálinista rendszer idejére téve, és az események logikáját a Farkas Mihály elleni bírósági per jegyzőkönyveiből levezetve. Azonban ez sem bizonyult feltétlenül egyszerűnek. Egyrésztől azért, mert Farkas Mihály tevékenységének bizonyos időszakából viszonylag keveset tudunk pl. a moszkvai éveiről. A Kominternben végzett munkájáról biztosan maradt fenn anyag az orosz levéltárakban, de ezek politikai és anyagi okok miatt aligha lesznek egyhamar elérhetőek. – Másrészt egyes életszakaszairól viszont túlságosan *sokat*, tudunk és abból is van, amit rosszul, ezért ezeket a forrásokat meg szelektálni kellett. Ez alatt azt értem, hogy miközben zajlottak Farkas – és idősebb fia – elleni vizsgálatok, akkor az ellene terhelő vallomásokat tevő tanúk sokszor hazudtak, mégpedig a párt biztatására, mert egy bizonyos *konceptió* mentén kellett felelősöket találni. Ez a módszer pedig gyakorinak számított ebben a korszakban, maga Farkas is jól ismerte őket. Mindez azonban nem segíti a kutatót, akinek el kell döntenie a kellő forráskritikával, a komparatív analízis módszerével mi a hazugság. De ugyanez igaz Farkasra is. Ő is vajon mikor hazudott, mikor közölt részizgagságot, vagy saját védelmében mikor leplezte le a tényeknek megfelelően a rendszert.

Ha pedig a rendszernél járunk érdemes megállni egy pillanatra. Dolgozatom címe „Farkas Mihály tevékenysége a magyarországi sztálinista rendszerben.” Jogosan merül fel, miért nem használok egyszerűen csak Rákosi rendszert? A kutatásaim alapján azonban egyre inkább úgy érzem, hogy mindez nem lenne helyes. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy véleményem szerint Rákosi és társai önmagában nem alakítottak ki külön rendszert. Természetesen nem azzal vitatkozom, hogy a magyarországi kommunista-szocialista rezsimnek ne lettek volna sajátos karaktervonásai, mert véleményem szerint ezek a különféle karaktervonások minden szocialista országban előfordultak. Azt is helytállóan éreztem kutatásaim során, hogy Rákosi személyisége külön döntő hatása is bírt a hazai történésekre. Inkább abban éreztem az azonosságot, hogy a lényegi-strukturális pontokban a magyar vezetés teljesen igazodott a moszkvai vonalhoz, hiszen – ahogy a jugoszláv példa is mutatja – attól eltérni különösen veszélyes volt. A választott téma szempontjából pedig úgy tapasztaltam, hogy a Farkas Mihály tevékenységének számító sarkalatos pontok – gondolok itt Rajk-Brankov ügyre, a katonai perekre, a hadseregfejlesztés kérdésére – mind a szovjetekkel szigorúan egyeztetve és az ő iránymutatásukkal zajlottak le, noha kétségkívül sokszor megállapítható volt a hazai kommunista elit és elsősorban Rákosi túlteljesítési szándéka is. Jellemző módon, amikor 1953 júniusában Sztálin utódai, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Elnökségének tagjai

felelősségre vonták Rákosit a magyarországi állapotokért, a magyar diktátor pontosan azzal érvelt, hogy ő mindig csupán Moszkva és Sztálin utasításait követte.¹²

Miután ez a koncepció nagyjából összeállt a fejemben a Hadtörténelmi Levéltárban folytattam kutatásokat, itt legjobban a korszak katonai perei érdekeltek, hogy ezekben Farkas Mihály milyen szerepet játszott, mert nem szabad elfelejteni, hogy 1948 és 1953 között Honvédelmi Miniszter is volt. Ez utóbbi tevékenységéről is elkezdtem anyagot gyűjteni, amikor újabb megállapításokat kellett tennem. Ami a legfontosabb volt, hogy miniszterként Farkas sem tett mást, mint Rákosi nagyobb volumenben: egyszerűen teljesítette a párt, illetve a szovjet tanácsadók elvárásait. Mivel katonai előképzettségekkel nem rendelkezett ezért saját szakmai ötletei nem, vagy csak igen korlátozottan lehettek. Ugyanakkor a vonal tartása és végrehajtása mindennél fontosabb volt, amit határozottan képviselt néhány alkalommal a pártvezetéssel szemben is, amikor ennek szükségét érezte. Saját területén belüli hatalmat megérezve, a személyisége – ami önmagában is elég erőszakosságra hajlamos és türelmetlen volt – a rendszerrel együtt kezdett torzulni vagy éppen kiteljesedni. Egyre több volt a „kémgyanú”, a „szabotázs”, az „éberség elmaradása”. Ezért elhatároztam, hogy a törvénytelen ségek mellett Farkas ilyen irányú tevékenységéről is mindenképpen írni kell a dolgozatban, noha az ötvenes évek erőltetett hadseregfejlesztése és hadigazdasági kérdései lényegében már teljesen dokumentáltak.

Miután már megvolt a tevékenység vázlatja, újra az élet – és a szerencse – avatkozott közbe. Ugyancsak Zinner Tibortól tudtam meg, hogy szlovákiai ismerőse, Eleonora Blasková a Kassai Állami Levéltárban (Štátny Archív v Kosiciach) érdekes bírósági peranyagot talált egy bizonyos Löwy Hermanról és társairól, akiket törvénytelen kommunista felvonulásért, és hatóságok elleni erőszakért állítottak bíróság elé 1925-ben Kassán. Sikerült szerveznem egy utat Kassára ahol Balassa Zoltán sietett a segítségemre a helyi levéltárban. Itt pedig szembesültem azzal, hogy a cseh nyelvű bírósági anyag valóban Farkas Mihály bírósági ügye, amelyet ráadásul magyar kutató korábban nem is látott, legalábbis a fond látogatói jegyzéke szerint. Miután Zinner Tibor segítségével hozzájutottam az anyag fordításához rájöttem, hogy ez sem maradhat ki a dolgozathoz legalább érintőlegesen, amennyiben kicsit is meg akarom érteni Farkas Mihály korai tetteit, illetve személyiségének alakulását. Tehát a biográfiai részt megint bővítenem kellett, legalábbis annyiban, hogy érthető legyen, hogy miként jutott el Löwy Hermann, hogy Moszkvában Mihál Wolf, később pedig Budapesten Farkas Mihály néven vonuljon be a történelembe. Ennek jegyében alakult ki végül a végleges koncepcióm.

¹² Minderről lásd T. VARGA GYÖRGY: *Jegyzőkönyv a szovjet és magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól 1953. június 13-16.* Múltunk, 1992/2-3 sz. 234-269.

III.

Itt szeretnék kitérni a választott téma historiográfiai áttekintésére. A feljebb már említett levéltári források mellett számos komoly szakirodalmi munkát is áttanulmányoztam. Kiemelten fontosnak bizonyultak a visszaemlékezések, amelyekben a korszak tárháza igen gazdag. Farkas Vladimir mellett a rendszer legfontosabb szereplője, Rákosi Mátyás is megírta saját memoárjait¹³ szovjetunióbeli száműzetése során. Állításai természetesen komoly forráskritikával kezelendők, de az mindenképp fontos, hogy a korszak sztálinista helytartója miként tekintett saját tevékenységére. Mellette a téma szempontjából még sokan mások, pl. Nógrádi Sándor,¹⁴ Szász Béla,¹⁵ Major Ákos,¹⁶ Vas Zoltán,¹⁷ Kornis Pál¹⁸ és Marosán György¹⁹ is adott ki emlékiratot. Az utóbbi többet is.²⁰

Nagy jelentőségűek a forráskiadványok is. A Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János és Zinner Tibor által szerkesztett *Iratok az Igazságszolgáltatás történetéhez* című öt kötetes munka²¹ megkerülhetetlen a törvénytelenségek vizsgálatához. A törvénytelenségek

¹³ RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940-1956*. I-II. Szerk.: FEITL ISTVÁN - GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA - SIPOS LEVENTE 1997. (Továbbiakban FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS 1997.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.

¹⁴ NÓGRÁDI, i. m. 1966.

¹⁵ SZÁSZ, i. m. 1989.

¹⁶ MAJOR ÁKOS: *Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Budapest, Minerva Kiadó, 1988.

¹⁷ VAS ZOLTÁN: *Vizontagságos életem*. Budapest, Magvető Kiadó, 1980.

¹⁸ KORNIS PÁL: *Tanúként jelentkezem*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.

¹⁹ MAROSÁN GYÖRGY: *Az úton végig kell menni*. Budapest, Magvető Kiadó, 1972.

²⁰ *Nincs visszaút. Emlékeim az 1948–1956-os évekből*. Budapest, ELTE ÁJTK 1989; *A tanúk még élnek. 1956* Budapest, Hírlapkiadó 1989. Korai éveiről: *Tüzes kemence*. Budapest, Magvető Kiadó 1968. Karrierje végéről: *Fel kellett állnom*. Budapest, Hírlapkiadó 1989.

²¹ Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. Kúriai teljes ülések. Vizsgálati anyagok és „vallomások”. „Párt”- ítéletek. Elvi határozatok. Az '56-os megtorlás iratai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992. (A továbbiakban HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 1. 1992.)

Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt” ítéletek, elvi határozatok, az '56-os megtorlás iratai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1993. (A továbbiakban HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 2, 1993.)

Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. Kúriai teljes ülései, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”- ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1994. (A továbbiakban: HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 3. 1994.)

Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. Kúriai teljes ülések, Népbírói statisztikák, IM-állásfoglalások, kegyelmi előterjesztések, Nagy Imre és társai ügye 1989-ben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1995. (A továbbiakban: HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 4. 1995.)

vizsgálata azonban már 1956-ban megkezdődött, amikor maga a Párt különleges bizottsága, az ún. ötös bizottság kezdte el kivizsgálni Farkas Mihály felelősségét. A jelentés ugyan rengeteg torzítást és tévedést tartalmaz, valamint tendenciózus szándékkal íródott, mégis kiemelt fontosságú kordokumentum. Az ötös bizottság ezen jelentését végül Sipos Levente és T. Varga György adta ki 1990-ben.²²

Fontos munkát végzett a különböző források feltárása során Baráth Magdolna, aki részint közreadta a magyar pártvezetők tanácskozásait az aktuális szovjet nagykövettel,²³ másrészt Feitl Istvánnal együtt Rákosi Mátyás és Gerő Ernő 1962-es MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) által való meghallgatások jegyzőkönyveit.²⁴ A moszkvai kapcsolatról fontos dokumentumokat közölt forráskiadványában Izsák Lajos - Kun Miklós szerzőpáros.²⁵ A szovjetekkel való tárgyalássorozat szempontjából szintén jelentősek a Rainer M- János - Urbán Károly²⁶ kettős, valamint T. Varga György²⁷ és Belényi Gyula²⁸ kutatásai is. A katonai ügyek, a néphadsereg és hadigazdálkodás vonatkozásában mindenképpen kiemelendő Germuska Pál és Horváth Miklós munkája²⁹, míg a Sólyom perről a tragikus sorsú altábornagy lánya, Sólyom Ildikó készített nagy terjedelmű művet, számos családi vonatkozással.³⁰ Farkas Mihály beszédeinek egy részét 1949-ig a párt kiadója, a Szikra (később Kossuth) Kiadó adta közre *A Béke arcvonalán* címmel.³¹

A historiográfiai kiadványok közül a választott téma szempontjából kiemelten fontos a Rajk-per – korabeli szóhasználattal Rajk-Brankov ügy – amelyet Zinner Tibor dolgozott fel

Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYÖZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 5. Kúriai teljes ülések, katonai bírások, MDP KV jegyzőkönyvek, Sztálin halála-izgatásért perek, bírák forradalmi bizottsága*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1996. (A továbbiakban: HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 5. 1996.)

²² SIPOS LEVENTE – T. VARGA GYÖRGY: *Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről*. - Társadalmi Szemle 1990. 37/6. 73-90.

²³ Szerk. BARÁTH MAGDOLNA: *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956 - Kiszeljov és Andropov titkos jelentései*. Napvilág Kiadó, 2002.

²⁴ Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN: *Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai 1962*. Budapest, Napvilág Kiadó – Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára, 2013.

²⁵ Szerk. és az utószót írta: IZSÁK LAJOS – KUN MIKLÓS: *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948*. Budapest, Századvég, 1994.

²⁶ RAINER M. JÁNOS – URBÁN KÁROLY: „Konzultációk.” Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954-1955-ben *Múltunk* 37. 1992/4. 124-148.

²⁷ T. VARGA GYÖRGY: *Jegyzőkönyv a szovjet és magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól 1953. június 13-16.* - *Múltunk*, 1992/2-3 sz. 234-269.

²⁸ BELÉNYI GYULA: *Válság 1953 - Tanulmány és dokumentumok*. Budapest, Historiaantik, 2011.

²⁹ GERMUSKA PÁL – HORVÁTH MIKLÓS: *A magyar honvédelmi igazgatás története 1945-1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020.

³⁰ SÓLYOM ILDIKÓ: *Összetört...szétszakadt...elillant - A Sólyom tábornok-per utóélete*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007.

³¹ FARKAS MIHÁLY: *A béke arcvonalán – Válogatott beszédek*. Budapest, Szikra Kiadó, 1949.

hatalmas, kétkötetes munkájában.³² Mindenképpen meg kell említeni egy másik kétkötetes munkát, mégpedig Rainer M. János Nagy Imre életrajzát,³³ ami aprólékos részletességgel dolgozza fel a tragikus sorsú miniszterelnök ellentmondásos életét. Az életrajzok közül fontos és érdekes még Müller Rolf könyve az ÁVH vezetőjéről, Péter Gáborról,³⁴ míg Kádár János hatalmi éveiről Huszár Tibor írt adatgazdag könyvet.³⁵ A Pálffy – és Sólyom-ügyekkel Ötvös István foglalkozott behatóbban.³⁶ Magáról a magyarországi sztálinista korszakról is számos kitűnő szintézis született, ezek közül kiemelkedő Gyarmati György monumentális munkája,³⁷ illetve Papp István vadonatúj könyve.³⁸ Az 1945 - 1948 közötti koalíciós időszakban a kommunisták tevékenységéről rendkívül alaposan dokumentált könyvében számol be a Szakács Sándor - Zinner Tibor kettős.³⁹ A korszak külpolitikájáról Békés Csaba munkáját⁴⁰, a katonapolitikájáról pedig Okváth Imre⁴¹ könyvét forgattam nagy haszonnal. Az Államvédelmi Hatóságról Müller Rolf,⁴² az egyházi főszemélyek elleni eljárásokról pedig Balogh Margit,⁴³ Szabó Csaba,⁴⁴ Somorjai Ádám és Zinner Tibor⁴⁵ írtak, illetve szerkesztettek fontos köteteket.

Az általam vizsgált tanulmányok közül kiemelendő Korom Mihály⁴⁶ és Baráth Magdolna⁴⁷ munkái, melyek a magyar kommunisták, így Farkas Mihály tevékenységét vizsgálják a II. világháború alatt, valamint Farkas Vladimir írásai, aki az 1990-es évek elején

³² ZINNER TIBOR: „A nagy politikai affér” A Rajk-Brankov-ügy I. Budapest, Saxum Kiadó, 2013; „A nagy politikai affér” A Rajk-Brankov-ügy II. Budapest, Saxum Kiadó, 2014.

³³ RAINER M. JÁNOS: Nagy Imre. Politikai életrajz I. 1896-1953. Budapest, 1956-os Intézet, 1996; Nagy Imre – Politikai életrajz II. 1953-1958. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.

³⁴ MÜLLER ROLF: Az erőszak neve Péter Gábor. Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.

³⁵ HUSZÁR TIBOR: Kádár – a hatalom évei 1956-1989. Budapest, Corvina, 2006.

³⁶ ÖTVÖS ISTVÁN: Konceptióváltások. A Rajk-per katonai vonala. Máriabesnyő - Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2012.

³⁷ GYARMATI GYÖRGY: A Rákosi-korszak - Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945-1956. Budapest, ÁBTL - Rubicon-könyvek Kiadó, 2011.

³⁸ PAPP ISTVÁN: A magyar kommunisták 1918-1989. Budapest, Jaffa Kiadó 2024.

³⁹ SZAKÁCS SÁNDOR – ZINNER TIBOR: A háború „megváltozott természete” - Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944-1948. Budapest, MSZH, 1997.

⁴⁰ Szerk. BÉKÉS CSABA: Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991. Budapest, Osiris Kiadó, 2019. 54.

⁴¹ OKVÁTH IMRE: Bástya a béke frontján – Magyar haderő és katonapolitika 1945-1956. Budapest, Aquila Kiadó, 1998.

⁴² MÜLLER ROLF: Politikai rendőrség a Rákosi- korszakban. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.

⁴³ BALOGH MARGIT: Mindszenty József I. Budapest, Hun-Ren Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

⁴⁴ Szerk. SZABÓ CSABA: A Grósz-per előkészítése. Budapest, Osiris Kiadó-Budapest Főváros Levéltára, 2001.

⁴⁵ SOMORJAI ÁDÁM OSB – ZINNER TIBOR: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó 2008; A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentzsékkal 1956-1971. Budapest, VERITAS - Magyar Napló, 2016; Szeizmográf a Szabadság téren Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956-1971. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2010.

⁴⁶ KOROM MIHÁLY: A magyar kommunista emigráció vezetőinek tevékenysége a Szovjetunióban a második világháború idején – Múltunk, 42. 1997/2. 3-51.

⁴⁷ BARÁTH MAGDOLNA: Levelek a frontról, 1944. Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Vas Zoltán levelezése. - Századok 132. évf. 1998/3. 633-700.

szintén édesapja moszkvai életét és munkásságát kutatta.⁴⁸ Az ötvenes évek elejének katonapolitikájáról sok újdonságot ismertem meg Germuska Pál munkásságából.⁴⁹

A dolgozatom célja nem a tabuk ledöntése, a felmentés vagy az elítélés. Egyfajta összegzés kíván lenni, az általam kiemelt pontok szerint, amik később a dolgozat bővítésével és átfogó biográfia részei is lehetnek és hozzájárulhat egy szélesebb Farkas Mihály kép megismeréséhez, annál is inkább mert – tudomásom szerint – nemcsak a kassai-per anyaga, de még a hagyatéka anyaga sincs teljesen feldolgozva.

Itt szeretném megragadni az alkalmat, hogy köszönetet mondjak azoknak az embereknek, akik nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre: az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából referenseimnek, Kis-Kapin Róbertnek és Pócs Nándornak, a Magyar Nemzeti Levéltárból Kogler Evelynnek és Antal-Róbert Istvánnak, az Országos Széchenyi Könyvtárból Szita Gábornak, a Hadtörténelmi Levéltárból Balogh-Hegedűs Juditnak, Budapest Főváros Levéltárából jó barátomnak és doktorjelölt-társamnak, Keserű Norbertnek, a Politikatörténeti Intézet és Levéltárból Darvasi Piroskának, illetve kassai kutatásaimhoz Blasková Eleonóranak és Balassa Zoltánnak. Külön köszönettel tartozom Zinner Tibor jogtörténésznek, a rengeteg hasznos tanácsért, ötletért és támogatásért, amit szakmailag nyújtott. Nagyon köszönöm témavezetőmnek, Bognár Zalánnak a Károli Gáspár Református Egyetem docensének, hogy vállalta témám vezetését és végig hasznos tanácsokkal bíztatott. Szintén kiemelt köszönet illeti a disszertáció opponenseit, Bertalan Pétert, a Kaposvári Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem docensét, és Germuska Pált, a Magyar Tudományos Akadémia doktorát, illetve a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tudományos tanácsadóját, amiért lelkiismeretesen végigolvasták a disszertációt, és sok új szempontra felhívták a figyelmemet jobbító szándékkal. Köszönet illeti a bizottságom további tagjait, Szekér Nórát, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának fősztályvezetőjét, Horváth Miklóst, a Magyar Tudományos Akadémia doktorát, illetve a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanárát, illetve Rigó Róbertet, a Károli Gáspár Református Egyetem tudományos főmunkatársát és a Nemzeti Emlékezet Bizottságának kutatási osztályvezetőjét, akik szintén tanulmányozták a munkámat, és alapos szakmai bírálat formájában ismertették véleményüket. Köszönettel tartozom Szakály Sándornak, a Magyar Tudományos Akadémia doktorának, a Károli Gáspárt Református Egyetem egyetemi tanárának és a VERITAS Történetkutató Intézet

⁴⁸ Lásd FARKAS VLADIMIR 20 részes sorozata a Reform c. lapban 1992-ből

⁴⁹ GERMUSKA PÁL: *A magyar középgépipar – Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Argumentum Kiadó 2014.

és Levéltár főigazgatójának, amiért munkaadómként, lehetőséget adott a produktív munkára és végig biztatott, valamint az intézmény összes kollégájának szakmai és baráti tanácsukért.

Legfőbb köszönet azonban a családomat illeti, édesanyámat Glaubné Dezső Erzsébetet, menyasszonyomat, Dóra Sulókovát, keresztszüleimet, Kapuvári Istvánt és Kapuvári Istvánt, illetve Kovács Gyulát, valamint sógornőmet, Géczi Beátát és családját, akik mindig mellettem álltak és támogattak. Szeretném megemlíteni édesapámat Glaub Istvánt, és fájdalmasan fiatalon eltávozott sógoromat, Miroslav Kožejt is, akik sajnos már nem érhatték meg ezen dolgozat elkészültét, és akiknek emléket soha nem feledem.

I. A kezdetek

Gyermekkor és a korai élet a Csehszlovák Köztársaságban

Mindahhoz, hogy Farkas Mihály tetteit, gondolatait és az eseményekben játszott szerepét megérthessük, mindenképpen szükséges életútja legfontosabb pontjainak a bemutatása egészen a kezdetektől. Természetesen ez csak vázlatos politikai biográfia lehet, részben terjedelmi okok, részben az életút bizonyos szakaszaira vonatkozó forráshiány miatt. Egyes adatok összegzését azonban viszonylagosan megkönnyíti, hogy a nyolcvanas években már maga Farkas Vladimír is megpróbált egyfajta vázlatos összeállítást készíteni – elfogultság nélküli szándékkal mégis valamennyire elfogultan – édesapja életéről.⁵⁰

Farkas Mihály Lőwy Hermann néven született 1904. július 18-án, Abaújszántón. Édesanyja, erősen vallásos, ortodox izraelita cselédlány, Lőwy Janka volt, aki házasságon kívül szülte meg gyermekét. Édesapja ismeretlen, feltételezhetőleg az a nemesi származású, az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgáló tiszt lehetett, akinek a családjánál Lőwy Janka éppen háztartási munkákat végzett Kassán. Személyét azonban az édesanya soha nem nevesítette. Lőwy Hermannak egy húga született, Ilona (később férjzett nevén Antolik Béláné), aki minden bizonnyal maga is törvénytelen gyermek volt, hiszen nincs róla írásos dokumentum, hogy Lőwy Janka valaha is férjhez ment volna. Az édesanya 1940-ben hunyt el, Antolikné pedig Budapestre költözött férjével és gyermekeivel Kassáról 1947 nyarán, amikor a BM ÁVO gazdasági osztályán dolgozó Csapó Andor sajtótírt ki számukra egy elegáns budai villát az Istenhegyi út végén.⁵¹

A gyermek, majd ifjú Lőwy általános és polgári iskoláit is Kassán végezte. Tanulmányi eredményei pontosan nem ismertek, de annyi megállapítható, hogy összességében jóesztű és fegyelmezett tanulónak számított. Hogy az izraelita vallási élet mennyire lehetett erős hatással rá nem tudható pontosan, ugyanakkor érdemes idézni egy róla szóló anekdotát gyermekkori ismerősétől: „Kassán lakott egy gazdag ügyvéd, úgy hívták, hogy Zahler, s nála akkoriban egy zsidóasszony volt a házvezetőnő, akit úgy hívtak, hogy Lőwy néni, s annak a fiát pedig Lőwy Hermannak. S mikor Zahler nagypapa meghalt, akkor jöttek a zsidók és mondtak utána kaddist. S jött a Zahler unoka és hozta magával a játszótársát, Hermannnt. Játszottunk a nagy

⁵⁰ ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR KÉZIRATTÁRA (Továbbiakban OSZK Kt) 429. f./156. *Farkas Vladimír életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.*

⁵¹Lőwy Janka 1940-ben hunyt el, Antolikné pedig Budapestre költözött férjével és gyermekeivel Kassáról 1947 nyarán, amikor a BM ÁVO gazdasági osztályán dolgozó Csapó Andor sajtótírt ki számukra egy elegáns budai villát az Istenhegyi út végén. FARKAS, 1990. 138-139.

templomudvaron, és amikor elérkezett az imádkozás ideje, akkor behívtak, már kezdett sötétedni a templomban. Az ottani kántor Fischer bácsi befejezte az imát azzal, hogy ámen, Farkas Mihály barátunk a zsebébe nyúlt és kivett egy újságpapírba csomagolt kenyeret, elmondta az áldást felette. Csak mostanában gondolkodtam el azon milyen vallásos szellemben nevelhette őt az édesanyja, hogy a zsebében volt a kenyér egész délután, de ő megvárta az ima végét azért, mert addig nem volt szabad kovászos kenyeret enni, csak este. Aztán már nem jelent meg, és akkor azt hallottuk róla, hogy Hermann inas lett.”⁵²

Azt tényyszerűen tudjuk, hogy a trianoni békediktátum után a Löwy család – feltételezhetően anyagi okokból vállalva a kisebbségi sorsot – Kassán maradt, az ifjú Hermann pedig nyomdásztanulónak szegődött és végül nyomdaipari gépmester oklevelet szerzett, amely ezekben az időkben a munkások között kifejezetten előkelő hivatásnak számított.⁵³

Röviden mindenképpen érdemes kitérni arra, hogy az 1918 után frissen megalakult első Csehszlovák Köztársaság korai történetében milyen sorsot jelentett magyar nemzetiségű állampolgárnak lenni. Az új állam által kibocsátott Alkotmánylevél alapján az állampolgárokat nem lehetett megkülönböztetni nemzetiségük vagy vallásuk alapján, formálisan teljesen tehát a különféle nemzetiségek jogilag egyenlőnek számítottak az államalkotó nemzettel. Ez alapján a köztársaság belső viszonyai látszólag elviselhetőnek tűntek a különféle kisebbségek számára, főleg a másik két jelentős utódállammal, a Román Királysággal, illetve Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal összehasonlítva.⁵⁴ Ugyanakkor a magyar (és német) kisebbség politikai kibontakozása jelentősen megnehezített körülmények között indult.

Szlovákia területét a prágai főhatalom hét választókerületre osztotta, a 123/1920 sz. törvény rendelkezése alapján 70 képviselő juthatott be a 300 tagú képviselőházba, míg a 150 fős tagú szenátusba, Szlovákia 35 szenátort delegálhatott. Kerületenként ezer választópolgár ajánlására volt szükség a jelöltindításhoz, amelyet a helyi zsupánnal is láttamoztatni kellett. Mindez jelentősen szűkítette a kisebbségbe került magyarság politikai mozgásterét, mert ezért a kevés helyért még a többségi csehszlovák társadalom egyéb politikai képviselővel is versenyezni kellett a választási körzetekben.⁵⁵ Az etnikai politizáláson túl azonban maradt még egy lehetőség, mégpedig az osztályokban gondolkodó, internacionalizmust hirdető tömegpártok, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkapárt, illetve az ennek baloldalából 1921.

⁵²Interjú HÁBER NÁNDORRAL In: KOVÁCS ÉVA: *Felemás asszimiláció Kassán a két világháború között (1918-1938)* Dunaszerdahely, A Teleki Intézet könyvei - Nostra Tempora 9. 2004. 156.

⁵³ OSZK Kt 429. f./156. *Farkas Vladimír életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12. 1.*

⁵⁴ POPÉLY GYULA: *Felvidék 1918-1928 – Az első évtized csehszlovák uralom alatt.* Budapest, Kárpátia Stúdió Kiadó, 2014. 57.

⁵⁵ U. o. 65-66.

május 14-én kiszakadó és külön pártként megalakuló Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP - csehül Komunistická Strana Československa - KSČ) képében. Utóbbi megalakulása után nem sokkal már jelentős támogatással bírt, olyannyira, hogy az egyik legjelentősebb kommunista pártnak bizonyult egész Európában a taglétszáma alapján a 20-as évek során.⁵⁶

Löwy Hermannt egyrészt, mint gépésztanulót már nagyon fiatalon, 15 éves korában megérintette a munkásmozgalom. Saját vallomása szerint az 1919-es magyarországi proletárdiktatúra kapcsán került közvetlen kapcsolatba a kommunista eszmével, amellyel ettől fogva egy életre elkötelezte magát. A későbbiekben és egész más körülmények között, de igen jól emlékezett ezekre az időkre: „Szóval lényegében én a '19-es magyar proletárdiktatúra nyomán kerültem kapcsolatba a mozgalommal és ennek következtében lettem én hivatásos forradalmár.”⁵⁷

Mindenek következtében 1919-től tagja lett a kassai szocialista ifjúsági csoportnak. 1920 szeptemberében Pozsonyba utazott, ahol ekkor került sor a Szlovenszkói Szocialista Ifjómunkás Szövetség első országos értekezletére. Itt Löwyt rögtön be is választották a szövetség Országos Ellenőrző Bizottságába. Ez a gyűlés arról volt hivatott dönteni, hogy a Szövetség csatlakozik-e a Kommunista Ifjúsági Internacionáléhoz (KII) vagy sem. Itt találkozott életében először Kellermann (később Nógrádi) Sándorral és Gerő Ernővel is. 1920-ban a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) hívására Bécsbe utazott, ahol hathetes pártiskolán vett részt. Ezen gyorstalpaló tanfolyam befejezése után Kassára visszatérve az ifjú Löwy a Kelet-szlovenszkói Ifjúsági Mozgalom kerületi titkára lett.⁵⁸

Az alapítás évében pedig hivatalosan is belépett a CSKP-ba, ahol hamar kiemelkedő szerephez jutott. A korábban már idézett Háber Nándor is jól emlékezett az új párt fiatal, szuggesztív személyiségének szárnybontogatására: „Akkor én elmentem oda, a kommunista pártba, s ottan megint találkoztam a Löwy Hermann-nal. Érdekes, hogy dadogott, mindamellett nagyon jól szónokolt. Na de hát mit kellett ott szónokolni? Szidni a burzsujokat, ugye, és éltetni Lenint. Persze ezt se vettem komolyan. De szép számmal láttam ott a mi zsidó fiainkat, Schönherz Zoltánt és feleségét, Ungár Mártát, ügyvédgyerekeket.”⁵⁹

A csehszlovákiai párt ekkor még nem követte teljes egészében a moszkvai modellt, elsősorban a hazai problémákkal, az első köztársaság „szociális kizsákmányolásával” és a

⁵⁶ KOLAŘÍK, PETR: *Csehszlovákia Kommunista Pártja és az 1925-ös parlamenti választások*. České Budějovice, 2020. 33-34. Eredetiben KOLAŘÍK, PETR: *Komunistická Strana Československa a parlamentní volby v roce 1925*. České Budějovice, 2020. A szöveg lefordításáért menyasszonyom édesanyjának Pálóva Gizellának mondok köszönetet.

⁵⁷ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/3. *Farkas Mihály kihallgatása a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt 1957. március 19.* 33.

⁵⁸ U. o. *Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége* 230. Dátum nélkül.

⁵⁹ HÁBER, 2004. 156.

„csehszlovák osztályok közötti küzdelem” szükségességével kampányolt, amivel masszív politikai ellenfele lett a Tomáš Garrigue Masaryk elnök nevével fémjelezett prágai hatalomnak. Politikai gesztusként a párt számított kisebbségi tagjaira is, erre ékes bizonyíték a párt egyik legkiemelkedőbb képviselőjének, majd későbbi elnökének Klement Gottwaldnak 1924. július 30-án tartott beszéde, amely szerint a kommunisták nemzetiségi programjának „olyan jellegűnek kell lennie, amely visszhangra talál valamennyi nemzetiség dolgozó tömegeiben.”⁶⁰ Hogy mindez nem hullott terméketlen talajra jól bizonyítja, hogy az akkori Csehszlovák Köztársaság legszegényebb vidékének számító Kárpátalján az 1924-es tartományi választások nagy győztese a CSKP lett, amely a sikerét 1925-ben tovább fejlesztette azzal, hogy jelentős bázist tudott képezni az érsekújvári és a kassai választókerületekben is.⁶¹

Először bíróság előtt

Farkas Mihály 1956 októberében történt letartóztatása után már első kihallgatási jegyzőkönyvében fontosnak tartotta rögzíteni, hogy őt a „csehszlovák burzsoá bíróság” kommunista magatartása miatt több ízben is elítélte, összesen 5 év 8 hónapra.⁶² Ennek előzményei szintén az 1920-as évek elejének belpolitikai viharjaiban keresendők. A CSKP addigra komoly szavazóbázisokat épített ki Kelet-Szlovákiában, elsősorban Kassa környékén. Itt különböző szociális dolgokat is létrehozott a párt tagjai számára pl. Munkásotthont, tornászszakosztályt, helyi magyar nyelvű újságot, stb.⁶³ A választási sikerek és azzal egyenes arányban növekvő társadalmi elégedetlenség a munkásság körében a fennálló rend ellen radikalizálta a kommunistákat. Céljuk kimondottan is a köztársaság államrendjének nyílt bomlasztása volt, ehhez pedig minden eszközt felhasználtak, többek között az utcai erőszakot is.

1923-ra az államhatalom megelégedve a kommunista túlkapásokat ellenlépéseket foganatosított és betiltotta a Csehszlovák Kommunista Ifjómunkás Szövetséget. Ezt követően a kassai rendőrség által megtervezett ún. „lőcsei puccs” címén nagy letartóztatási hullám indult. A rendőrség tájékoztatása szerint a kommunisták meg akarták szállni a lőcsei 37. ezred laktanyáját illetve a csendőrlaktanyát, hogy fegyvert és lőszert zsákmányoljanak egy államellenes összeesküvéshez, továbbá támadást kívántak indítani a vasút, a postahivatal és más középületek ellen. Erre hivatkozva a karhatalom megelőző razziát tartott, mely során

⁶⁰ POPÉLY, 2014. 305.

⁶¹ U. o. 310.

⁶² ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA (A továbbiakban ÁBTL) – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 12.* 309.

⁶³ FARKAS, 1990. 15.

letartóztattak összesen 23 embert, többek között Lőwy Hermannnt is.⁶⁴ Utóbbit azonban nem viselte meg börtön. Több alkalommal részt vett éhségsztrájkok megszervezésében és sok esetben a foglyok szószólójának bizonyult. Végül ideiglenesen szabadlábra került, de továbbra is vizsgálat folyt ellene.⁶⁵

1924. szeptember 17-én a Csehszlovák Kommunista Párt illegális felvonulást szervezett Kassán, mely a hatóságokkal való összecsapásba torkollott. Ezen a felvonuláson kiemelt szerepet játszott Lőwy is, mindezért pedig még aznap újra előzetes letartóztatásba került más elvtársaival együtt, akik között ott volt sógora, Lőwy Sándor is.⁶⁶ Az 1925 februárjára összeállított, cseh nyelvű vádirat igen súlyos tételeket tartalmazott. Többek között hatóság elleni erőszak és csoportos garázdaság szerepelt szövegében, súlyosbításként mindezt vezetőként, illetve felbujtóként végrehajtva.⁶⁷

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy Lőwy illetve társai – akiknek többsége szintén magyar nemzetiségű volt – mennyit értettek meg a vádirat szövegét. A későbbi események fényében tudható, hogy Lőwy jól beszélte mind a cseh, mind a szlovák államnyelvet, ezért is utazott el 1945-ben Rákosi Mátyással Prágába tárgyalni Beneš csehszlovák államelnökkel a háború után jogfosztottá vált magyarság sorsáról.⁶⁸ A vádlottak padjára került társai esetében az államnyelv ismerete többeknél azonban minimum kétséges lehetett, amit bizonyít, hogy szintén magyar nemzetiségű védőügyvédjük, Kamensky Kálmán a tárgyalás során a hivatalos cseh szöveg mellé igen sok magyar nyelvű széljegyzetet készített, melyek a per aktái között fellelhetők.⁶⁹

Minek következtében a tárgyalás jegyzőkönyve magyarul még nem látott napvilágot érdemes pontosan idézni az ítélet szövegéből: „1924. szeptember 17. napján Kassán több más, mostanáig nem azonosított elkövetővel a kassai rendőrkapitányság parancsa ellenére tüntető menetet szerveztek. Kožuch Martin, Hurt František és Latal Eduard rendőrök által felszólítván a feloszlásra, ennek a felszólításnak nem tettek eleget, azt kiabálták, hogy nem mennek el, hogy

⁶⁴ *Szepesi Híradó - Zipser Bote* 1925. 05. 16. 3. Szerző nélkül, illetve DÉNES FERENC: *A „Jócei puccs” 50. évfordulójára. Új Szó* 31 évf. 23. 1978. 06. 04. 3.

⁶⁵ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/3. *Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége* Dátum nélkül. 230.

⁶⁶ Lőwy Sándor Lőwy Reginának, Farkas Mihály első feleségének bátyja volt. Farkas Vladimir emlékei szerint, szülei 1923 körül kötöttek házasságot. Lőwy Sándor a húszas években az illegális Kommunista Ifjúsági Munkás Szövetség titkára lett Magyarországon. Tisztázatlan körülmények között, valószínűleg mesterséges táplálás közben vesztette életét a váci börtönben 1929-ben. FARKAS, 1990. 13.

⁶⁷ KASSAI ÁLLAMI LEVÉLTÁR – A KASSAI KERÜLETI BÍRÓSÁG ANYAGA I. 989. fond. 1922 számú ügyszer 168. doboz - Lőwy Hermann és társai - Büntető eljárás kommunista demonstrációért Kassán (Eredetiben: ŠTÁTNY ARCHÍV V Kosiciach - továbbiakban ŠA KE- FOND KRAJSKÝ SÚD KOŠICE I. Inv. č. 989, č. spisu 1922, šk. 168. - Hermann Lőwy a spol. - trestné konanie pre účasť na komunisticom demonštračnom sprievode v Košiciach Inv.) A cseh nyelvű levéltári szöveg szakfordításáért Avar Hajnalkának mondok köszönetet.

⁶⁸ Farkas Mihály szerepéről a felvidéki magyarokról szóló tárgyalásokon FARKAS, 1990. 141-142.

⁶⁹ ŠA KE- Fond Krajský súd Košice I. Inv. č. 989, č. spisu 1922, šk. 168.

a rendőrséget egyáltalán nem ismerik el, és a tömeget különböző kiáltásokkal a rendőrség ellen uszították. Mire az említett rendőri közegek elfogták Lőwy Hermannt, aki Fried Eugennel vezette a tömeget és a legdühödtebben cselekedett és a Fő utca 49. sz. ház udvarára vezették őket, becsukva maguk után a kaput, hogy onnan a tömeg lecsillapodását követően elvezethessék őket a rendőrkapitányságra. A gyanúsítottak azonban más, mostanáig nem azonosított elkövetőkkel együtt, erőszakkal kitörték az említett ház kapuját és kövekkel, téglákkal és botokkal fenyegetve a rendőrséget erőszakkal kiszabadították Lőwy Hermannt, aki ököllel védekezett a rendőrökkel szemben, és amikor a rendőrség a további tüntetés során más tüntetőket fogott el, a gyanúsítottak erőszakkal őket is kiszabadították a rendőri közegek kezei közül. Azaz csoportosulást valósítottak meg, melynek célja az volt, hogy a hatóságnak közegét erőszakkal és veszélyes fenyegetéssel hivatásának jogszerű gyakorlásában akadályozza. Ezáltal elkövették az 1914. évi XL. tc. 4. § 1. bek. és 6. § 1. bek. szerinti bűntettet, miközben Lőwy Hermann és Fried Eugen felbujtók, vélhetően vezetők voltak.”⁷⁰

Az 1925. február 5-i, 1922/24/44. ügyszámon keltezett ítéletben összbüntetésül Lőwy végül négy év és két hónap letöltendő börtönt kapott, melyet törvényességi óvás után az 1926. február 12-i IV. 1922/24 |78. számú ítélet tovább súlyosbított. Az indoklás szerint: „A bíróság „mindkét elsőfokú ítéletet megváltoztatja az ott megállapított tényállás azon megállapítással történő kiegészítésével, hogy a vádlottak kövekkel, téglákkal és botokkal fenyegették a rendőrséget, tehát a bűncselekményt felfegyverkezve követték el, miközben Lőwy Hermann és Fried Eugen vádlottak vezetők és felbujtók voltak. Mindezért főbüntetésként további 1 év és 6 hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként 100 cseh korona pénzbüntetésre ítéli, és az 1914. évi XL tc. 13. § alapján 3 /három/ év hivatalvesztéssel és a települési választójog felfüggesztésével sújtja.”⁷¹

Mindezen érdemben a brnói Legfelsőbb Bíróság 1926. június 26-án III. 2130/24 |71 ügyszámú kelt ítélete se módosított számottevően, csupán tételesen visszautasította Lőwynek és védőjének, Kamensky Kálmánnak a fellebbezési pontjait, valamint részletesen számba vette az elítélt korábbi tevékenységét is a munkásmozgalomban. Ez a szerep pedig nem segített Lőwy kedvezőbb megítélésén. Az ítélet részletezése szerint: „Lőwy Hermann vádlott szerzője volt továbbá néhány kiáltványnak is, megírta például a »Kelet-szlovákiai kommunista munkáskör tette hívás«a címűt, melyben hangsúlyozza, hogy épp most van szükség a legnagyobb együttműködésre, amikor a mozgalmat illegálisan korlátozzák, és kifejezetten ezt mondja: »Tíztagú rendszert kell létrehoznunk. Tagokat kell szereznünk a katonai helyőrségekben

⁷⁰ U. o.

⁷¹ U. o.

katonai sejtek létrehozásával, hogy a felkelés megindításával a mi oldalunkra állítsuk a hadsereget!» 1923. március 15. napján a vádlott megírta a kommunista párt Munkás című lapja konfiskációs alapjának létrehozására vonatkozó Felhívást, továbbá mint a kommunista ifjúsági szövetség kassai titkára felhívást írt az Ifjú Kommunista 20 részvényének kifizetéséről, melyben azt mondja: »Ne feledjétek, hogy csak felfegyverzett kommunista hatalomátvétellel dönthetjük meg a mai kapitalista rezsimet«. A kelet-szlovákiai ifjúság csoportjaihoz intézett Kiáltványban arra szólítja fel a csoportokat, hogy azonnal kezdjenek harci szervezetek létrehozásába, kifejti, hogy bővíteni kell a cserkészcsapatok szervezetét, amelyekből a proletariátus erőszakszervezetét kell létrehozni, majd a következő szavakkal fejezte be: »Éljen a fegyveres kommunista forradalom!«⁷²

A börtönévek az önmagát liberálisnak hirdető Csehszlovák Köztársaságban sem számítottak könnyűnek, főleg nem a hírhedt lipótvári fegyházban. Ugyanakkor voltak kedvezmények is. Ennek az ifjú kommunista elítélt is jó hasznát vette, amit bizonyít, hogy tárgyalási ideje alatt, 1925 augusztusában szülte meg fiatal felesége, Lőwy Regina, – mozgalmi nevén Kara Anna – fiúkat, Vladimirt.⁷³ Az újszülöttet azonban az elítélt családfő csak egy évvel később láthatta, amikor részesülhetett az említett kedvezmények egyikében, pár óras börtöneltávozás képében.⁷⁴ Édesanyja, Lőwy Janka fia elítélése miatt viszont végleg szakított a vallással. Unokája szerint Lőwy Janka erről csak annyit mondott: „hogy nincs Isten, ha az ő fiát, aki a dolgozók érdekeiért küzd, börtönbe zárják.”⁷⁵

Az otthoni viszonyok ráadásul Lőwy börtönévei alatt nagyon megromlottak édesanyja és felesége között. Kara Anna egy sikertelen öngyilkossági kísérlet után – a Hernád folyóba ugrott fiával, Vladimírral együtt, de a járókelők kimentették őket – végül 1929-ben törvényesen is elvált a börtönben ülő férjétől. Ezt követően fiát is hátrahagyva még ugyanabban az évben Magyarországra távozott illegális pártmunkára. Gyors lebukása után kitoloncolták országból így végül Franciaországban telepedett le, és csak 1945 után tért vissza Budapestre.⁷⁶ Lőwy Jankáról és Farkas Vladimírről így egészen 1939-ig a kommunista párt helyi prominensei – többek között Betlen Oszkár és Viliam Široký– gondoskodtak.⁷⁷

⁷² ŠA KE - A KASSAI KERÜLETI BÍRÓSÁG ANYAGA I. - 989. fond 2130. számú ügyirat 168. doboz. - *A Legfelső Bíróság ítélete Lőwy Hermann és társai ellen hatósági szervek elleni erőszak ügyében* Eredeti: ŠA KE - Fond Krajský súd Košice I. Inv. č. 989, č. spisu 2130. šk. 168. - Rozsudok nad Hermanom Lőwym a spol. vo veci organizovania násilia proti vrchnostenským orgánom

⁷³ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 2. füzet. 1956. november 12.-i bejegyzés*

⁷⁴ FARKAS, 1990. 16.

⁷⁵ U. o. 14.

⁷⁶ *Múltbanzés – Interjúteredékek Farkas Vladimírral, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével.* 1988. KOZÁK GYULA interjúja Farkas Vladimírral 1988. június – *Mozgó Világ* 1988/2. 90. (A továbbiakban KOZÁK, 1988.)

⁷⁷ FARKAS, 1990. 18.

A Kommunista Ifjúsági Internacionálé élvonalában

Lówy Hermann 1929 elején került feltételesen szabadlábra, de ebben még önmagában nem volt feltétlenül sok köszönet, mert azonnal behívták katonának másfél évre, mégpedig a csehszlovák hadsereg büntetőszázadába, mint veszélyes, felforgató elemet.⁷⁸ Leszerelését követően – pontosan nem tudni, hogy saját elhatározásából vagy pártutasításra – rögtön hátat fordított Kassának és családjának és Prágába tette át a székhelyét. Itt korábbi szervezőmunkájának és kiállításának jutalmaként fontos posztot kapott: a Kommunista Ifjúság Internacionálé (KII), Csehszlovák Ifjúsági Szekció egyik vezetőjének nevezték ki. Ez utóbbi delegált képviselőjeként hamarosan az ígéret vörös földjére, Moszkvába ment életében először, ahol megközelítőleg két évet töltött. Innentől fogva vált hivatalossá is a CSKP alapításakor felvett mozgalmi neve, a Mihail Wolf, amelynek különböző változatait élete végéig megőrizte. 1931-ben Moszkvában új házasságot kötött a németországi születésű, szintén a KII-ben tevékenykedő Käthe Rüdigerrel, akitől két gyermeke is született. Renáta nevű leánya Moszkvában 1935-ben, Sándor fia pedig már Budapesten 1945-ben.⁷⁹

Wolf a KII megbízásából 1932 nyarán a Nyugat-európai iroda székhelyén, Berlinben folytatta a munkát vezető beosztásban. Itt saját bevallása szerint 1933 áprilisáig tartózkodott, legfőbb feladata pedig a Németország Kommunista Pártján (NKP, eredetiben Kommunistische Partei Deutschlands – KPD) belül szektás nézetet képviselő Heinz Naumann és csoportja elleni harc volt, melyért a német párt vezetője, Ernst Thälmann is elismerően méltatta.⁸⁰ Hitler 1933-as hatalomra jutása után azonban ez a megbízás okafogyottá vált. Németországból való távozása után a szó szoros értelemben végigjárta Nyugat-Európát, a KII nevében Belgiumban, Hollandiában és Franciaországban is végzett különféle pártfeladatokat, mindig Stockholmon keresztül utazva. Ezek az utakon Farkas Vladimir kutatásai szerint édesapja Stefan Ferenz névre kiállított hamis csehszlovák útlevelet használt, amelyben magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárként volt feltüntetve.⁸¹

Farkas Mihály életének ezen szakaszáról a moszkvai levéltárak zártsága miatt vajmi kevés konkrét információ áll a kutatók rendelkezésére. Csupán annyi bizonyos, hogy ekkor tanult meg folyékonyan franciául is, legalábbis fia visszaemlékezései szerint: „Már említettem, hogy elkezdtem franciául tanulni. Lehetetlen, hogy apám az asztalomon ne vette volna észre

⁷⁸ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. 312. *Farkas Mihály kihallgatása* 1956. október 12.

⁷⁹ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/2. *Farkas Mihály személyi törzslapja*.

⁸⁰ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása* 1956. október 12. 312.

⁸¹ FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés III.* 1992. május 21. 11.

ezeket a könyveket. Tehát tudott arról, hogy franciául tanulok, de soha nem ajánlotta fel, hogy segít, mondjuk naponta fél órát beszél velem franciául. Pedig ez sokat jelentett volna.”⁸² Valószínűsíthető azonban, hogy ezekben az években alakította ki szerteágazó kapcsolatait szovjet és nyugat-európai kommunistákkal is. Saját későbbi vallomása szerint elsősorban agitációval foglalkozott, nemzetközi ifjúsági kongresszusokon lépett fel és a fasizmus elleni harcra mozgósította a helyi kommunista ifjúságot.⁸³

Mindennek végül komoly hozadéka lett: Lehetővé tette, hogy Wolf aktívan részt vehessen a Kommunista Internacionálé (KI) VII. kongresszusán, ahol megválasztották a KI Végrehajtó Bizottságának póttagjává, később pedig egyenesen a KII VI. kongresszusán a KII titkárának a francia Raymond Guyottal egyetemben. Ezen a kongresszuson Wolf tartotta a főreferátumot is „Az ifjú generáció harca a fasizmus ellen” címmel.⁸⁴ Ekkor a Moszkvában tartózkodó magyar funkcionáriusokkal is találkozott, amit később az ügyét vizsgáló pártbizottság elnöke, Kovács István is megerősített visszaemlékezésében: „Akkor én nagyon becsültem, mert ő rendkívül barátságos volt velem szemben. Ő az Ifjúmunkás Internacionálé titkára volt, magyarul tudott, beszélgettünk. Támogatta a mi javaslatainkat. Akkor nekem jó véleményem volt, még kezdetben is, amikor hazajött szintén, aztán fokozatosan változott meg a véleményem Farkas Mihályról.”⁸⁵

1935 májusától a KII véglegesítette új munkakörében, így már állandóan Moszkvában dolgozott felelősségteljes, titkári beosztásban.⁸⁶ Nem sokáig tartott azonban a békés állapot. Az 1934. december 1-i Kirov gyilkosság után hamar megkezdődtek a sztálini leszámolások a régi bolsevik gárda ellen. Az első láncszem a sorozatban a „trockista-zinovjevista terrorista központ”, vagy néven a 16-ok pere lett 1936 augusztusában. A tárgyalás során mind a 16 vádlottat halálra ítélték és kivégezték. 1937 januárjában pedig a Radek – Pjatakov csoport került sorra a „párhuzamos trockista központ” ügyével.⁸⁷ A leszámolásoknak volt magyar szála is: ekkor kezdődött meg a hajsza a magyar emigráció vezetője, Kun Béla ellen is. A magyar kommunista emigráció vezetésének lefejezése részben illett abban a sorba, ami alaposan megtizedelte, a lengyel, a német és a jugoszláv emigráns pártokat is. A konkrét indokot viszont alighanem az szolgálhatta, hogy Kun Béla tevékenysége során igen jó viszonyt épített ki az

⁸² FARKAS, 1990. 532-533.

⁸³ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 12.* 313.

⁸⁴ U. o.

⁸⁵ VTKIL OHA/ 158. RAINER M. JÁNOS *interjúja Kovács Istvánnal* 38.

⁸⁶ OSZK Kt 429. f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.* 2.

⁸⁷ Erről részletesen: KOLONTÁRI ATTILA: *A forradalom felfalja a gyermekeit - Hatalmi harcok és leszámolások a sztálini Szovjetunióban.* – Rubicon 2012/12. 22-24.

addigra kivégzett Zinovjevvel, illetve az 1937-ben már letartóztatásba került Nyikolaj Buharinnal. Kun azonban nem egyedül bukott. Az NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel - Belügyi Népbiztosság) egymás után tartóztatta le a moszkvai magyar vezetés krémjét is, így Jancsik Ferencet, Rabinovics Józsefet, Vágó Bélát, Pór Ernőt és másokat. A Szovjetunióba emigrált egykori tanácsköztársaságbeli népbiztosok közül 19-ből 11-et kivégeztek.⁸⁸

Wolfot, mint a CSKP tagját a magyar párt sorait megrikító leszámolás közvetlenül nem érintette, sőt, az elharapózó általános terrort sem érezte sokáig. 1936 nyarán, a 16-ok tárgyalásával egyidejűleg új feladat érkezett a KII részéről, melynek következtében Spanyolországba utazott, viszont – a közhiedelemmel ellentétben – nem a polgárháborúban harcolni, hanem a spanyol antifasiszta ifjúsági mozgalmak egységének megteremtése érdekében.⁸⁹ Erősen feltételezhető, hogy a magyarországi kommunistákkal – pl. Rajk László, Tömpe András és István, Szalvai Mihály – nem, vagy csupán érintőlegesen találkozhatott. A spanyol polgárháborúról szóló magyar vonatkozású visszaemlékezések legalábbis sehol sem említik Wolf nevét.⁹⁰

A polgárháború tépte II. Spanyol Köztársaság helyzete ráadásul igencsak bonyolult alakult az 1936. július 16-i tábornoki felkelés után. Noha a Spanyol Kommunista Párt (Partido Comunista de España – PCE) kormányon lévő párt volt és vitathatatlan tekintélyt élvezett a köztársasági zónában – amihez a szovjet fegyverszállítmányok is jelentősen hozzájárultak, – de a Komintern beavatkozása a PCE életében torzulást okozott, mert erőszakosan követelte a spanyol munkáspártok azonnali egyesülését, illetve ráerőltette a spanyol pártra Sztálin személyének a kultuszát. A KI küldöttei, Gerő Ernő (Pedro) és Minev (Sztójanov) balos szektássága is csak erősítette a párt irreális hegemoniaigényeit. Ha mindehhez hozzávesszük a trockizmussal vádolt PUOM (Partido Obrero de Unificación Marxista – Marxista Egyesítés Munkáspártja) ellen leszámolást, joggal állítható, hogy a Köztársaság pártjai saját belső háborút vívtak a polgárháború keretén belül.⁹¹

Wolf azonban nem Spanyolországban élte meg az ottani események végét. 1937-ben, vagyis jóval a II. Spanyol Köztársaság bukását megelőzően a KII visszahívta Moszkvába,

⁸⁸ PAPP, 2024. 134.

⁸⁹ OSZK Kt 429 f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12. 2.*

⁹⁰ A spanyolországi magyar vonatkozású eseményekről a teljesség igénye nélkül lásd: BARÁTH MAGDOLNA: „Pedro” Gerő Ernő Spanyolországban In: *Történeti Szemle* LIII. 2011/3. 387-423; ANDERLE ÁDÁM: A Rajk-per spanyolországi előzményei In: *Századok* 2015/6. 1327-1360; FODOR ZOLTÁN: *A Pireneusoktól a Kárpátokig* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1982; GERGELY IMRE: *Magyarok a spanyol néppel*. Budapest, Kossuth Kiadó 1977.

⁹¹ HARSÁNYI IVÁN: *A Franco diktatúra születése. A Franco-rendszer keletkezése és a spanyol munkásmozgalom 1938-1939*. Budapest, Kossuth Kiadó 1988. 184-185.

ezúttal azonban korántsem munkája elismeréséért. A *csiszka* végül az ő személyét is elérte közvetve azzal, hogy neve az ún. Komszomol (Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség) vezetőségének összeesküvés ügyében felmerült. Bűnlapját súlyosbító körülményként terhelte az a tétel is, hogy éveken át Nyugat-Európában dolgozott a KII megbízásából, mindebből – a korszak logikájának megfelelően – nagyon könnyen lehetett a szervezetbe beszivárgott „fasiszta kémügyet” kreálni.

A „Komszomol összeesküvés” vagy más néven Csemodánov ügyel Farkas Vladimir édesapja hagyatékának gondozása közben szembesült. A források zártsága miatt az ügy részletei máig is homályosak, annyi azonban tudható ifjabb Farkas moszkvai kutakodásaiból, hogy az NKVD 1937 augusztusában letartóztatta Vaszilij Csemodánovot, a KII titkárát, aki igencsak bensőséges kapcsolatot ápolt a Wolf családdal azáltal, hogy Käthe Rüdiger Csemodánov közvetlen munkatársának számított. A letartóztatási hullám beindulásával Wolfnét a Komintern az „éberség elmulasztásáért” és az ellenséggel való barátkozásért azonnal kizárta a pártból és eltávolította a munkahelyéről is. Ez azonban csak az első lépésnek bizonyult. Az ügyben zajló vizsgálat megállapította, hogy „a Komszomol vezetőségébe befurakodott összeesküvők egyetlen befogadott barátjának a beismerő vallomások szerint Mihail Wolf számított”.⁹² Ennek következtében a KI Végrehajtó Bizottsága (VB) vizsgálatnak vetette alá, amelynek első, 1938. május 10-én kelt állásfoglalásában tényként állapította meg, hogy Wolf a „csemodánovi politika neveltje”. A vádak olyan bizarr elemeket is tartalmaztak, hogy Csemodánov szerzett dajkát Wolfék újszülött Renáta nevű lánya mellé, ezért 1935-ben egy hónapig a Wolf család Csemodánovéknál lakott ezzel bizonyítást nyert részvételük az összeesküvésben. Illetve, hogy Csemodánov és társai őrizetbe vétele után „Wolf rövid időn belül lefogyott, pedig ennek semmiféle egészségi oka nem volt. Amikor lakásán felkereste Raymond Guyotot, a KII francia titkárát zokogásban tört ki, amit azzal magyarázott, hogy emberileg a történetek rettenetesen megrázták”⁹³

A vizsgálat ugyanakkor részben elismerte érdemeit is, hogy gazdag és hasznos politikai tapasztalatokat szerzett a Komintern új népfrempolitikájának a végrehajtásában. Mindezt figyelembe véve, 1938. szeptember 26-án olyan javaslat készült, hogy Mihail Wolf elvtársat nem tartották alkalmasnak arra, hogy a továbbiakban is vezető munkakörben dolgozzon. Így engedélyt sem kapott, hogy a II. Béke-világkongresszuson New Yorkban a KII-t képviselje, noha az I. világgkongresszuson egyike volt a legfontosabb szervezőknek.⁹⁴

⁹² FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés IV.* Reform 1992, május 28. 11.

⁹³ FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés V.* Reform 1992. június 4. 10.

⁹⁴ FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés VI.* Reform 1992. június 11. 20.

A legrosszabb azonban Wolf szerencséjére elmaradt. Máig nem tisztázott okokból végül olyan tekintélyes KI vezetők, mint D. M. Manuilszkij és J. M. Jaroszlavszkij, sőt végül személyesen Georgi Dimitrov is beavatkozott a folyó vizsgálatba és igazolták Wolf korábbi tevékenységét, ezért személye kimaradt a Csemodánov-ügy folytatásából, akit halálra ítélték és agyonlőttek. Dimitrov támogatásával 1939-től egészen azok 1943-as megszüntetéséig Wolf mind a KI-ban és a KII-ban is visszakaphatta pozícióit.⁹⁵ A terror hullámai is fokozatosan elültek az 1937-es júniusi katonák elleni eljárások (Tuhacsevszkij-ügy) és az 1938. március 2.-13. között megtartott „jobboldali szovjetellenes trockista blokk” vagy másik nevén a 21-ek perének végeztével, melyet Buharin neve fémjelzett. A *csisztka* mérlege azonban iszonyatos volt: hozzávetőleges becslések szerint a kivégzések száma szerte a Szovjetunióban meghaladhatta az 1 millió főt.⁹⁶

Új szereplő a magyar pártban

Wolf 1939-ben különösebb indoklás nélkül úgy döntött, hogy magához veszi az addig Kassán édesanyja és húga által nevelt elsőszülött fiát is, az akkor 14 esztendő Vladimirt. A kalandos körülmények között megvalósuló utazás után a viszontlátás azonban nem sok öröme adott okot sem az apa sem a fiú részéről, ellenben a későbbi események folyamán mindkettőjük sorsára nézve döntő jelentőségű mozzanat lett.⁹⁷ Később édesapja döntéséről ifjabb Farkas úgy emlékezett, hogy Wolf azáltal, hogy Csehszlovákia feldarabolása és a közelgő háború kitörése után kimenekítette őt Moszkvába, letudta volna vele szemben minden kötelezettségét: „Sohasem jutott eszébe, hogy pótolja, amit apaként addig nem volt módjában megtenni. Nemigen kaptam tőle apai szeretet, és ennek természetes reakciójaként én sem kötődtem hozzá erős érzelmi szálakkal.”⁹⁸

Ifjabb Farkas később pártiskolára került, a háború ideje alatt pedig rádiós kiképzést kapott.⁹⁹ A családi közjátékon túl a következő évben egy újabb döntő fontosságú változás is történt Wolf életében. 1940. november 2-án miután Rákosi Mátyás börtönéből szabadulva¹⁰⁰

⁹⁵ OSZK Kt 429 f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12. 2.*

⁹⁶ KOLONTÁRI, 2012/12. A Buharin elleni hatalmi harcról és a 21-ek peréről részletesen lásd KUN MIKLÓS: *Buharin* Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1988.

⁹⁷ FARKAS, 1990. 26-33.

⁹⁸ U. o. 34.

⁹⁹ KOZÁK, 1988. 94.

¹⁰⁰ Rákosi Mátyás pereiről, börtönéveiről és az őt segítő Vörös Segély, illetve Komintern akciókról lásd: Szerk. KOLONTÁRI ATTILA – SERES ATTILA: *A Komintern „védőszárnyai alatt” Orosz levéltári források Rákosi Mátyás börtönéveiről 1925-1940.* Budapest, Argumentum Kiadó - Balassi Intézet - Magyar Nemzeti Levéltár, 2014.

Moszkvába érkezett Weinberger (Vas) Zoltánnal egyetemben, rögtön szembesült azzal a borzalmas vérvesztéssel, ami a *csiszka* idején a magyar párt sorait érte. Így Rákosi lényegében működő párt nélkül nehéz helyzetbe került, de egy Schönherz Zoltánnal való beszélgetés végül körvonalazta a megoldást.¹⁰¹

A kassai születésű Schönherz úgy tájékoztatta Rákosit, hogy a Magyarországhoz az első bécsi döntéssel visszakerült szlovákiai részeken emelkedik az ellenzéki hangulat, még azok között is, akik 1938 novemberében ujjongva fogadták a visszacsatolást, mert az újonnan érkező állami tisztviselők visszaélései és az örökös kommunista hajszolásuk, sok baloldali értelmiségit elidegenítettek a Horthy-adminisztrációtól.¹⁰² A Kominternnel való egyeztetés után született meg a döntés, hogy a trianoni határokon túlról származó, de magyar nemzetiségű kommunistákkal erősítik meg a magyar pártot. Wolf 1941. január 19-én benyújtott tagjelölti kérelmében fia kutatásai szerint arra hivatkozott, hogy Abaújszántón született: „Korábban csehszlovák állampolgár voltam. Születési helyem most Magyarországhoz tartozik, ezért magyar állampolgárságot kellene kapnom.”¹⁰³

A magyar pártban fennálló káderhiány mellett az is számottevően hozzájárulhatott a váltási szándékhoz, hogy Csehszlovákia „müncheni feldarabolása” után a moszkvai CSKP emigráció soraiban is felerősödtek a sovén, német- és magyarellenes hangok. Ugyanakkor a párt nézőpontja sokáig ellentmondásosan alakult a kérdésben. Pár évvel később amikor Beneš emigráns köztársasági elnök Moszkvában Klement Gottwald CSKP elnökkel értekezett a háború utáni Csehszlovákiáról, akkor utóbbi úgy fogalmazott, hogy a háború után a német és magyar nemzetiségű lakosok elűzésével csak differenciáltan ért egyet, vagyis a kommunista német-magyar nemzetiségűeket a CSKP nem kívánja kitelepíteni. Egy idő múlva azonban a csehszlovák kommunisták is egyre inkább nemzetiségi álláspontra helyezkedtek. Ennek szellemében Gottwald 1944. május 11-én már úgy nyilatkozott a moszkvai rádióban, hogy: „nincs messze az a pillanat, amikor megkezdődik hazánk megtisztítása a német és a magyar áruoló szeméttől.”¹⁰⁴

Mindezek hatására a korábbi jó viszony ellenére szakításra került sor a magyar nemzetiségű kommunisták és a csehszlovák elvtársaik között. Így került végül az KMP soraiba Wolf mellett többek közt Kellermann Sándor, Skolnyik József és Oldner (Kassai) Géza is.¹⁰⁵

¹⁰¹ Többek között Schönherz szervezte meg Farkas Vladimir kiutazását is Moszkvába. FARKAS, 1990, 21-22.

¹⁰² FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 27.

¹⁰³ FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés V. Reform* 1992. június 4. 11.

¹⁰⁴ GULYÁS LÁSZLÓ: *Edvard Beneš – Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Máriabesnyő - Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2008. 328-329.

¹⁰⁵ OSZK Kt 429 f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára*. 1988. április 12. 2.

Mivel Wolf átvétele Rákosi személyes kérése volt – aki így akarta megerősíteni vezető szerepét a magyar párt élén – ezért a káderbővítés véglegesen eldöntötte a pártvezetésért háttérben zajló árnyékbokszolást is Rákosi és a Moszkvába a spanyolországi megbízatás után visszatért Gerő között. A kommunista vezetők létszáma immár hatra növekedett és ebből Wolf mellett Weinberger Zoltán és Révai József is Rákosi feltétlen hívének számított.¹⁰⁶ Ezt egyébként későbbi vallomásában maga Farkas is megerősítette mely szerint: „Rákosi Mátyás és köztem a viszony kezdetben nagyon jó volt. Már Moszkvában erőteljesen támogattam Rákosit, amikor Gerővel nézeteltérései voltak.”¹⁰⁷ A pártvezetésért folytató politikai küzdelem elvesztése keserű pirulát jelentett Gerőnek, mint a KI fontos funkcionáriusának és jó időbe tellett mindezt megemésztenie. Sokáig visszahúzódott, és távol maradt a magyar párt hivatalos és protokolláris rendezvényeitől is.¹⁰⁸

Háborúban

A Wehrmacht 1941. június 22-i, *Barbarossa* fedőnevű, Szovjetunió elleni hadművelete ily módon megfogyatkozva és megosztva érte a magyar kommunista emigrációt, amelynek a helyzete a német – és a hozzá 1941. június 27-én csatlakozó magyar – támadás után tovább romlott. A szovjet illetékes szervek több esetben, mint ellenséges polgárokkal bántak a magyar nemzetiségű kommunistákkal, Rákosinak több alkalommal személyesen kellett közbenjárnia, hogy kiszabadítsa a munkatáborba hurcolt elvtársait, példának okáért Révész Gézát.¹⁰⁹

A háború első heteiben Wolfot személyesen nem érte semmilyen retorzió, ugyanakkor feladatot sem kapott, egyelőre élte az emigránsok passzív életét. Fiával együtt belépett lakóhelyének, a moszkvai LUX szállodának önkéntes tűzoltóságába és a német légitámadások idején aktívan részt vettek a szállodára hullott gyújtóbombák oltásában, politikai munkát nem végzett.¹¹⁰ Ez az állapot azután változott meg, hogy a KI Végrehajtó Bizottsága olyan határozatot hozott, hogy a németekkel szövetségben álló, illetve az általuk megszállt országok KI-hoz tartozó kommunista pártjai anyanyelvű antifasiszta rádiót üzemeltessenek Moszkvában. A moszkvai Kossuth-adó 1941. szeptember 29-én szovjet technikai segítséggel, Rákosi politikai irányításával alakult meg, a fontosabb feladatokat ellátók között ekkor már ott találjuk Wolfot is.¹¹¹

¹⁰⁶ KOROM, 1997. 9.

¹⁰⁷ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. november 17.* 357.

¹⁰⁸ VAS, 1980. 49-50.

¹⁰⁹ FEITL - GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 54-55.

¹¹⁰ FARKAS, 1990. 45.

¹¹¹ KOROM, 1997. 12.

Október 15-én azonban újabb fordulat következett be: a Wehrmacht gyors előrenyomulása következtében megkezdődött Moszkva evakuációja is, ami nemcsak a városban tartózkodó külföldieket, hanem a KI törzskarát is érintette. A távozás egyik napról a másikra, minden előzetes bejelentés nélkül történt. Farkas Vladimir úgy emlékezett, hogy „Apám váratlanul hazajött azzal, hogy legszükségesebb holmikát azonnal csomagoljuk össze, mert a német alakulatok megközelítették Moszkvát, és a kormány elrendelte a város kiürítését.”¹¹² Az igencsak kaotikusra sikeredett evakuáció és hatnapos utazás után érkeztek meg a menekülők Ufába, ahol a KI-nak és a KII-nak az új helyét kijelölték. A kormány Kujbisev városába költözött, Sztálin azonban Moszkvában maradt.¹¹³

A Kossuth Rádió Ufában is újakezdte működését, de Rákosi Mátyás maga is bevallotta, hogy a technikai feltételek jelentősen megnehezültek a Budapesttől való nagy távolság miatt, valamint Ufában nem tudtak magyar hadifoglyokkal érintkezni, noha ez számított az emigráció elsődleges magyarországi hírforrásának. Az adások számát heti négyről azonban sikerült mindennapivá tenni.¹¹⁴ A rádió munkatársainak pontos tevékenységét azonban igen nehéz rekonstruálni a moszkvai levéltári források hiányában. Ezért összességében homályosak azok a pontok, hogy pontosan milyen utasításokkal rendelkeztek a rádió munkatársai szovjetek részéről, kik és milyen szempontok alapján állították össze a híryananyagot, illetve hogy mennyire lehetek Rákosiék önjáróak, ha egyáltalán lehettek.

Annyi bizonyos Farkas Vladimir emlékeiből, hogy a Wolf család az elhelyezési körülményekre nem panaszkodhatott. Weinbergerékkal közös, fűthető házat kaptak, ellátásukat egy kizárólag funkcionáriusoknak fenntartott zárt bolt biztosította elfogadható módon.¹¹⁵ Wolf rövid időre visszatért a rádióhoz, de ez ismét csupán átmenetinek bizonyult, az 1941-es esztendő vége immár a front közvetlen közelében találta, ahol újabb feladatot végzett, mégpedig a propaganda terén. Az új munka legfőképpen a szovjet oldalra átálló, illetve a hadifogságba került magyar katonák között végzett agitációs tevékenységből állt. Gerővel és Weinberger Zoltánnal együtt vett részt 1942 januárjában a Moszkva mellett sorra kerülő hadifoglyok számára tartott agitációs gyűlésen is, ahol bemutatásra került *A magyar néphez és a magyar hadsereghez!* című kiáltvány is.¹¹⁶

Két hónappal később, 1942. március 9-én Ufában ünnepelték meg az emigránsok spártai körülmények között Rákosi ötvenedik születésnapját. Az eseménynek az adta a legfőbb

¹¹² FARKAS, 1990. 47.

¹¹³ U. o.

¹¹⁴ FEITL - GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 62.

¹¹⁵ FARKAS, 1990. 49-50.

¹¹⁶ KOROM, 1997. 18.

politikai vetületét, hogy – a KI titkárának, Manuilszkijnak ösztönzésére – a köszöntőbeszédet Gerő tartotta, melyben kijelentette, hogy a KMP vezetőjének vitathatatlanul Rákosit kell tekinteni.¹¹⁷ A párton belül a legfőbb politikai irányításért folyó harc eldőlése után a szervező munkában is új távlatok nyíltak. A Magyar Klub 1937-es felszámolása óta először tarthatott a KMP nyilvános gyűlést, melyen Rákosi előadása mellett a tagság felhívást fogadott el Magyarország háborús politikája ellen. A felhívást a párttagok közül több mint 40-en látták el kézjegyükkel, amelyet leközölt a *Pravda* és az *Izvesztyija* is április 4-én. A moszkvai csatában aratott szovjet győzelem után a körülmények is jelentősen javultak: a Kossuth Rádió és szerkesztőcsoportja visszatérhetett Moszkvába is, ahol kibővült Gábor Andor, Friss István és Háy László személyével. A felelős szerkesztő pedig Révai József lett.¹¹⁸

Ebben az időben fogalmazódott meg a legszűkebb pártvezetés részéről az a gondolat is, hogy a hazai illegális mozgalom megerősítésére ejtóernyővel ledobott kommunistákat küldenek Magyarországra. Az első csoportot rövid időn belül sikerült is felkészíteni és útnak indítani Alex (Oleksza) Borkanyuk vezetésével Kárpátalja területére. A küldetés azonban nem járt sikerrel, röviddel érkezésük után a magyar csendőri szervek elfogták az ejtóernyősöket. Borkanyukot kommunista- és partizántevékenységért a Vezérkari Főnökség (VKF)-2. különbírósa halálra ítélte, amelyet 1942. október 3-án hajtottak végre a Margit körüti katonai börtönben.¹¹⁹ Pár nappal később, október 9-én hasonló sorsra jutott a szintén Magyarországon tartózkodó Schönherz Zoltán, Wolfék régi családi barátja is.¹²⁰

Schönherz és Borkanyuk tragédiája azonban nem jelentette az ilyen irányú próbálkozások végét. Ugyanakkor a legfontosabb terület egyelőre a frontpropaganda maradt. A 2. magyar kir. hadsereg Donhoz érkezésével az KMP német és román példára létrehozott egy különleges propagandacsoportot a Voronyezsi Front keretében, melynek parancsnoka a Vörös Hadseregben őrnagyi rangot elérő Illés Béla lett. 1942 nyarától jelentősen beindult a sajtópropaganda is, amely végső formáját legelőször az október 10-én kiadott *Igaz Szó* politikai és társadalmi hetilap formájában nyerte el, melyet a Vörös Hadsereg adott ki.¹²¹ Ide került Szántó Zoltán is, aki korábban a Kossuth Rádió munkatársa volt, amíg a Rákosi-Wolf tandem onnan ki nem szorította. Szántó a magyar hallgatóknak érdekes, antifasiszta műsort kívánt szerkeszteni, ami éles ellentétbe került Wolf és az addigra szintén a rádiónál dolgozó Szücs

¹¹⁷ VAS, 1980. 225-226.

¹¹⁸ KOROM, 1997. 18

¹¹⁹ FEITL - GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 74.

¹²⁰ Borkanyuk és Schönherz kivégzésének körülményeiről a szemtanú leírása szerint: KÁLLAI GYULA: *Életem törvénye* Budapest, Magvető Kiadó, 1980. 66 -73. ill. 88-94.

¹²¹ KOROM, 1997. 18-19.

Ernő véleményével, akik a Szovjetuniót dicsőítő, lelkesítő politikai és katonai propagandaanyagok átvétele mellett érveltek. Utóbbiak véleményét támogatta végeredményben Rákosi is, ami egyet jelentett Szántó eltávolításával.¹²²

Az 1943. január 12-én kezdődő szovjet offenzíva, az urivi áttörés eredményeképpen több mint 40.000 magyar katona került fogságba, ezzel a kommunista emigráció számára is új lehetőség adódott azáltal, hogy ezután a korábbinál jóval nagyobb létszámú hadifogoly között folytathatták propagandatevékenységüket.¹²³ 1943 április végétől a kommunista vezetés a foglyok létszámának drasztikus növekedése miatt elérkezettnek látta az időt egy gyűjtőszervezet, a Magyar Hadifoglyok Nemzeti Bizottságának (MHNB) megalakítására. A felhívás a legénységi körben termékeny talajra hullott, júliusra pedig habozva, de beleegyezését adta a csatlakozásra a két legmagasabb rangú tábornok, Stomm Marcel altábornagy és Deseő László vezérőrnagy is. Rákosi és Weinberger elsősorban Hitler és a németek elleni harcot vártak el az MHNB-től, de a dogmatikusabb Gerő és a kérdésben hozzá csatlakozó Wolf egyaránt ragaszkodtak a magyar hadsereg elleni harchoz is. Utóbbi viszont Stommék nem vállaltak és arra a legénységi állomány zöme sem volt hajlandó. Mivel a józanabb elgondolás, vagyis csupán a németek elleni küzdelem kisebbségbe került Gerő és az őt támogató Manuilszkij keményvonalasabb szempontjával szemben, Rákosi is visszakozott a kérdésben.¹²⁴

Míndeközben a KMP újonnan létrejött csúcsszerve, a Külföldi Bizottság (KÜB) tagsága újra elővette azokat a terveket, melynek értelmében újabb önkénteseket küldenek a magyarországi szervezetekkel való kapcsolatok helyreállításának illetve a Horthy-rendszer háttérországának bomlasztása céljából. Borkanyuk küldetésének kudarcából okulva a pártvezetés igyekezett a lehető legjobban felkészíteni a feladatra a leendő ejtőernyősöket. Gondos kiválogatás után végül Kilián Györgyre, Rózsa Richárdra, Turjannicza Annára és Wolf Mihályra esett a választás.¹²⁵ Hogy miként került bele a csoportba Wolf, ahhoz vizsgálni kell a tágabb politikai viszonyokat is: 1943. június 10-én, angolszász háborús szövetségeseinek tett gesztusával és egyben taktikai okból a háborús sikerektől egyre magabiztosabb Sztálin feloszlatta KI-t és vele együtt a KII-t is. Ezzel Wolf állandó munkaterülete is megszűnt, így immár közvetlen Rákosi környezetében dolgozott. Így vetődött fel a gondolat, hogy a

¹²² U. o. 20.

¹²³ A 2. magyar kir. hadsereg története jól feldolgozott a szakirodalomban. Lásd többek közt SZABÓ PÉTER: *Magyarok a Don-kanyarban*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.

¹²⁴ KOROM, 1997. 21-23.

¹²⁵ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 1997. 106.

pártvezetés őt is elküldi Magyarországra, amennyiben vállalja a feladatot. Az ambiciózus Wolf pedig elfogadta a megbízást.¹²⁶

A misszió azonban minden gondos felkészítés ellenére teljes kudarcba fulladt. Mire Wolfram sor került addigra az előtte útnak indított Kilián György, Rózsa Richárd, illetve Turjannicza Anna egyaránt nyomtalanul eltűnt. Így Rákosi komolyan figyelmeztette Wolfot és a mellé beosztott Kerekes Józsefet, hogy csak akkor ugorjanak ki a gépből, amennyiben a fogadó jelzőfények alapján mindent rendben találnak. Ez végül azonban nem történt meg. A kudarc okaira ifjabb Farkas később úgy emlékezett, hogy: „Apámék szovjet katonai repülőgépen kétszer is elindultak egy Varsó környéki partizánbázis felé. Ez a partizánbázis a Lengyel Kommunista Párt vezette AN, azaz *Armia Narodowa* elnevezésű partizánmozgalomhoz tartozott, amellyel Moszkva állandó rejtjeles rádiókapcsolatot tartott fenn. Időben megérkeztek a leszállás helyére, azonban a megbeszélte fényjelet nem látták. Helyette több perces körözés után néhány szétszórt táborfüzetet vettek észre. A repülőgép parancsnokával együtt úgy döntöttek, hogy nem ugranak ki.”¹²⁷

A küldetés kudarc ellenére Wolf személye egyre inkább felértékelődött a KMP felső vezetésén belül, amit bizonyít, hogy Rákosi erőteljes támogatásával 1943 novemberére bekerülhetett a KÜB-be is, miután Dimitrov is jóváhagyta folyó hó 4-én a jelölését, noha egyelőre csupán ideiglenes jelleggel.¹²⁸ Ennek az elismerésnek a rangját és jelentőségét azonban az a tény is világosan mutatja, hogy Gerő Ernő, a párt második embere csupán 1944 áprilisára lett a csúcsembertagság tagja.¹²⁹

A kommunista vezetőség legjelentősebb munkaterülete ezt követően továbbra is a frontpropaganda és az antifasiszta felvilágosító tevékenység maradt. Wolf a KÜB határozatának értelmében az arcvonalra került, ahol éles viták után elérte, hogy az illetékes szovjet hadvezetés Gerő közvetlen helyettesének nevezze ki az 1. Ukrán Frontnál.¹³⁰ A végeredményt tekintve ez azonban nem bizonyult jó döntésnek. Rámenős stílusa miatt Wolf kezdte az összeférhetetlenség jeleit mutatni. Ráadásul az előadásai kifejezetten dogmatikusnak bizonyultak a fogságba esett katonák számára. Fia szerint „Farkas Mihály a Szovjetunió történetéről számukra előadássorozatot. Hazai vonatkozású előadásokat nemigen vállalhatott,

¹²⁶ KOROM, 1997. 27.

¹²⁷ FARKAS, 1990. 65

¹²⁸ RAINER M JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz* I. 1896-1953. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 232. vö. FARKAS VLADIMIR: *Moszkvai jelentés XIII.* 1992. Reform, 1992. július 30. 31.

¹²⁹ BARÁTH MAGDOLNA: *A KMP Külföldi Bizottságának 1944-es jegyzőkönyvei, 1944. április-október* In: *Múltunk* 42. 1997/2. 282.

¹³⁰ KOROM, 1997. 33.

hiszen a magyar kommunista mozgalomban addig eltöltött rövid, háborús időszak egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy ehhez a szükséges ismereteket megszerezze.”¹³¹

Ugyanakkor más visszaemlékezések szerint modora és készsége a hadifoglyok irányába kifejezetten barátságos és nyílt volt. Például Kornis Pál emlékei szerint: „Velem, mint a magyar aktíva vezetőjével akkor hosszan beszélt, észrevételeket tett, tanácsokat adott a további munkához, nagyon szerényen viselkedett. Érdeklődött személyi körülményeim, háború előtti életem után, majd feltette a kérdést, hajlandó vagyok-e a Kossuth Rádióban a régi munkahelyem, a Wolfner Bőrgyár dolgozóihoz felhívással fordulni, őket a katonai parancsok intézkedéseinek szabotálására, a termelés visszatartására, a németek kiszolgáltatásának megakadályozására felszólítani. Természetesen igent mondtam, s utána másnap át is adtam a kész szöveget.”¹³²

Wolf frontmegbízatása azonban újra felélesztette a párton belüli pozícióharcokat. A szintén agitációs munkát végző Weinberger Zoltán 1944. május 11-én Rákosihoz kelt levelében komoly kétségeinek adott hangot, hogy Wolf személyiségét tekintve alkalmas-e feladatának ellátására. Bármi is volt levelével Weinberger szándéka, nem ért célt vele. Wolf Rákosi feltétlen hívének számított, akire a főtitkárnak továbbra is szüksége volt megbízatásának helyszínén. Weinberger fellépése azonban elgondolkodtatta Rákosit, hogy az egész akció háttérében vajon nem Gerő állt-e, aki Wolfot ily módon kívánta eltávolítani a frontról. Bármi is volt az igazság, a kérdés végül azzal dőlt el, hogy június végén Gerő távozott a hadszíntérről. Visszahívását a főtitkár azzal indokolta, hogy tevőlegesen is vegyen részt a KÜB moszkvai szervezőmunkájában.¹³³ Rákosi és Gerő így ismét egymás mellett dolgozott, ami kiemelte előbbi primátusát, míg utóbbinak nem volt többé lehetősége egy esetleges másik erőközpont kialakítására.¹³⁴

1944. július 8-án Wolf a fronton jelentős sikert aratott: Gerő Moszkvába való távozása után a KÜB ideiglenesen őt tette a frontpropaganda-csoport vezetőjének a IV. Ukrán Front alárendeltségében.¹³⁵ Ez a munka fokozatosan átalakult, 1944-ben a frontpropagandisták már a moszkvai emigráció tudatos hazatérését és a leendő politikai táboruk szélesítését készítették elő. A KMP KÜB már áprilisban összeállított egy közel 300 nevet tartalmazó listát azokról, akikkel a világháború utáni Magyarországon számolni tervezett. Ezek az elgondolások

¹³¹ FARKAS, 1990. 66.

¹³² KORNIS, 1988. 58-59.

¹³³ BARÁTH MAGDOLNA: *Levelek a frontról, 1944. - Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Vas Zoltán levelezése* In: Századok 132. évf. 1998/3. 635-636. A továbbiakban BARÁTH, 1998.

¹³⁴ KOROM, 1997. 37-38.

¹³⁵ BARÁTH, 1998. 640.

össességében realizálódtak: A moszkvai magyar emigránsok közül 1947-ig mintegy 200–250-en települtek vissza Magyarországra.¹³⁶

Az illegális magyarországi párttal a kapcsolat Schönherzék kivégzése után 1942 óta lényegében megszakadt, de azzal a KMP KÜB tagjai is tisztában lehettek, hogy odahaza nem rendelkeznek tömegbázissal. Ezért volt szükséges a hadifoglyok minél nagyobb számának „átnevelése”.¹³⁷ Rákosi rájuk is támaszkodva legkésőbb 1944 augusztusára arra az elhatározásra jutott, hogy a front közeledése miatt Magyarországon országos partizánmozgalmat kell a KÜB-nek szerveznie. Ennek élére pedig a főtitkár a fronton tartózkodó Weinbergert vagy Wolfot szánta.¹³⁸ Szeptember elején azonban egy Kijevben történt megállapodás értelmében a feladatot végül Wolf régi barátja, Kellermann Sándor kapta. Rákosi elmélete az volt, hogy a partizáncsoport Magyarországra érve felveszi a Magyar Partizánparancsnokság elnevezést és ehhez küldi haza Wolfot, az illegális munka irányítására ezzel tulajdonképpen rábízva a párt magyarországi vezetését.¹³⁹ Wolf – erről a tervről mit sem tudva – augusztus 15-én újabb levéllel fordult Rákosihoz a propagandamunkáról. Az immár a magyar határ közelében húzódó frontról olyan tartalmú feljegyzést készített Rákosinak, hogy a propaganda irányát megváltoztatták és a „menjetek haza” jelszóval siettetik a velük szemben álló 1. Magyar Királyi hadsereg felbomlását, illetve igyekeznek minél jobban aláásni a magyar katonák bizalmát az Árpád-vonal szilárdságát illetően. A legfontosabb – és a legnehezebb – feladatnak Wolf fejtegetése szerint a magyar félelmek leküzdése bizonyult a szovjetek irányába, itt a cél annak a hangsúlyozása lett, hogy a Vörös Hadseregnek nincsenek hódítási szándékai Magyarországgal szemben.¹⁴⁰

1944. szeptember 4-én a helyzet ismét megváltozott. A KMP KÜB a kirobbanó németellenes Szlovák Nemzeti Felkelés¹⁴¹ támogatására elővette a régóta fontolgatott tervet, melynek értelmében Szlovákia területére tervezte küldeni a kiképzés alatt álló Kellermann-féle partizáncsoportot, amely másodlagos feladatának egy háromtagú testület Budapestre juttatása számított. Ennek a bizottságnak pedig az lett volna a feladata, hogy felvegye a kapcsolatot a

¹³⁶ <https://neb.hu/hu/x-ujra-magyarorszagon>

¹³⁷ BARÁTH, 1998. 636.

¹³⁸ VAS, 1980. 636.

¹³⁹ KOROM, 1997. 35-36.

¹⁴⁰ BARÁTH, 1998. 679-681. Géppel írt eredeti: POLITIKATÖRTÉNETI INTÉZET LEVÉLTÁRA (PIL) - 878. f. 8/307 ő. e. *Wolf Mihály levele Rákosi Mátyáshoz 1944. augusztus 15.*

¹⁴¹ A felkelés különböző aspektusairól I. POPÉLY GYULA: *Szövetségben az ellenséggel*. Köröstarján-Kápolnásnyék, Kárpátia Stúdió, 2019. 342-353, illetve Szerk.: BENCSIK PÉTER: *Csehszlovákia története dokumentumokban* Budapest, Napvilág Kiadó 2016. 208-210. A legteljesebb összefoglaló a felkelés történetéről szlovákul: MIČEV, STANISLAV: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava, Múzeum SNP 2009. Utóbbi áttanulmányozásához és ismertetéséhez menyasszonyom édesanyjának, Pálova Gizellának mondok köszönetet.

hazai kommunista csoportokkal abból a célból, hogy megtervezzék a KÜB kijelölt küldöttjének, – a tervek szerint Mihail Wolfnak – a fogadását. Azonban október közepére, mire ezen elképzelés a realizálási szakaszba léphetett volna, a Szlovákia területére bevonuló Wehrmacht leverte a felkelést, a túlélőket pedig az Alacsony-Tátrába szorították. Az így kialakult katonapolitikai helyzet miatt a partizánosztatok Magyarországra való átjutása rendkívül nehézé vált, ennek következtében pedig Wolf sem tudott megindulni a kijelölt feladatának ellátására.¹⁴²

Így maradt a propagandamunka a fronton, amelynek intenzitása azonban korántsem csökkent. Ennek a szellemében Wolf 1944. szeptember 25-i keltezéssel új jelentést készített, mely arról nyújt tájékoztatást a KÜB részére, hogy a 4. Ukrán Front parancsnokságának engedélyével a fogságba esett magyar tisztek levélben fordultak az 1. hadsereg parancsnokához, Miklós Béla vezérezredeshez, hogy kössön fegyverszünetet a Vörös Hadsereggel és kezdje meg a harcot a németek ellen. Wolf jó érzékkel utalást tett a levelében arra is, hogy személy szerint ugyan nem hiszi, hogy az átállás be fog következni, de biztos abban, hogy a felhívás nagy visszhangra fog találni mind a tisztikar, mind a legénységi állomány körében. Ennek a jelentésnek van egy további apró, de mégis sokatmondó érdekessége is, mégpedig az, hogy első ízben lett szignálva hivatalosan Farkas Mihály néven, noha Wolf 1941-es, magyar pártba való átlépése után informálisan már használta néhány alkalommal magyarosított nevét.¹⁴³

Több levél a KÜB számára eddig nem került elő Wolf-Farkastól, így jelenleg nincs pontos ismeretünk arról, hogy frontmegbízatása pontosan milyen körülmények között ért véget, illetve mikor kapott hivatalos utasítást a magyarországi politikai munka megkezdésére. Ebben a tekintetben még a Moszkvában éppen rádióskiképzésen részt vevő fia is sötétben tapogatózott.¹⁴⁴ Annyi bizonyos, hogy 1944 októberében Rákosi kezdeményezésére, de az SZKP vezetőségének jóváhagyásával született meg az a döntés, hogy Farkas is Magyarországra utazzon a többi kijelölt vezetővel együtt.¹⁴⁵

Joggal merül fel azonban egy fontos kérdés. Hogyan került be Farkas a vezetőség legszűkebb elitjébe? Lehetséges lett volna, hogy sok másik funkcionáriushoz hasonlóan őt is beszervezte volna a szovjet állambiztonság? Erre a kérdésre eddigi ismereteink szerint sem lehet minden kétséget kizáró választ adni, még Farkas Vladimir sem talált bizonyító dokumentumot minderről moszkvai vizsgálódásai során: „Legendák természetesen ezzel

¹⁴² KOROM, 1997. 40.

¹⁴³ BARÁTH, 1998. 687-688.

¹⁴⁴ FARKAS, 1990. 67.

¹⁴⁵ KOROM, 1997. 42.

kapcsolatban is olvashatók. Amíg ezek az állítások nem nyernek hiteles bizonyítást, azt mondhatom csak el, amit apámtól tudok. Ezt 1945 után legjobb barátja, Nógrádi Sándor is megerősítette nekem nem egy ízben. Farkas Mihályt a volt Kommunista Internacionálé vezetése emelte az ún. négyesfogat soraiba, elsősorban annak a politikai tevékenységnek elismeréseként, amit a 30-as években a nemzetközi kommunista ifjúsági mozgalom vezetésében végzett az antifasiszta összefogás politikájának sikeréért.”¹⁴⁶ Azonban ha egyszer újra megnyílnak a moszkvai archívumok talán ebben a kérdésben is tisztában láthatunk.

Így marad, amit biztosan tudni lehet, az pedig az, hogy Farkas négy társával, Gerővel, Révaival, Nagy Imrével és Mazurov rádióssal 1944. október 27-én egy különleges repülőgéppel a Vörös Hadsereg által megszállt Szegedre érkezett, ahol pár nappal később, november 7-én, a bolsevik forradalom 27. évfordulóján megalapították a Magyar Kommunista Párt (ideiglenes) Központi Vezetőségét (MKP KV).¹⁴⁷ Érkezésük után a szovjetek által megszabadított területeken szinte azonnal megkezdték az országos pártszervezést, illetve megindultak a hatalom megragadáshoz vezető úton.¹⁴⁸

¹⁴⁶FARKAS, 1990. 78.

¹⁴⁷RAINER, 1996. 237.

¹⁴⁸ <https://neb.hu/asset/phpJ0FSWf.pdf> - Farkas Mihály életrajza. Letöltés 2021. február 8.

II. A koalíciós évek politikusa

Az első lépések a magyarországi politikában

Az MKP politikusait aligha érte váratlanul az a bizalmatlanság, ami általánosan a magyar társadalom részéről a bolsevizmust övezte. Ebben nagymértékben a Tanácsköztársaság tapasztalatain túl közrejátszott az országba betörő Vörös Hadsereg is, amely a hadműveletek mellett súlyos atrocitásokat követett el a civil lakossággal szemben. A tömeges fogságba hurcolások ügyében még Illés Béla is fontosnak tartotta, hogy feljegyzést készítsen a Kárpátalján tapasztalható túlkapások kivizsgálására. Hogy miért öltött ilyen hatalmas létszámot a fogságba hurcoltak száma, arra mostanra számos kitűnő történeti munka is rámutat.¹⁴⁹ Részint a Szovjetunió irtóztos háborús veszteségei miatt az államnak rendkívüli szüksége volt munkáskezerekre, másrészt Sztálin már 1943. március 23.-án azt hangoztatta Anthony Eden brit külügyminiszternek, hogy Magyarországot a háborús szereplése miatt is „*meg kell büntetni*”.¹⁵⁰

Illés Béla említett levele a témáján kívül azért is érdekes, mert külön kitér Farkas személyére is, mégpedig olyan személyként, aki nagy tekintéllyel rendelkezik a 4. Ukrán Front politikai illetékeseinek körében. Éppen ezért Illés szerint a hivatalos kérést Farkas Mihály egy magánlevéllel is támogathatná: „A kérést nemcsak azzal kell indokolni, hogy tévedés, méltánytalanság történt, de az is leszögezendő, hogy pártunknak épp azon a területen kell nagy agitációt kifejtenie Kárpát-Ukrajnának a Szovjetunióhoz való csatolása érdekében, vagyis arra, hogy terület a Szovjetunió szomszédságába kerüljön és ez a félreértés és méltánytalanság erősen gátolja az agitáció hatályosságát.”¹⁵¹ Akár megírta Farkas az Illés által kért levelet akár nem, tény, hogy a helyzet a lakosság szempontjából lényegileg nem változott, a férfiak elhurcolása és a visszaélések továbbra is folytatódtak. Kárpátalja viszont az év nyarára valóban a Szovjetunióhoz került a velük szövetséges csehszlovák vezetők „beleegyezésével”.¹⁵²

A Vörös Hadsereg előretörése nyomán a „megszabadult” területeken új hatalmi szervek, Nemzeti Bizottságok jöttek létre. Ez megfelelt az MKP és Moszkva szándékainak: amíg tartott a náci Németország elleni háború, addig fontos volt számukra a demokratikus látszat gondos

¹⁴⁹ Többek között: BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945.* Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.; Szerk. KISS RÉKA és SIMON ISTVÁN: *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága 2017.; BOGNÁR ZALÁN: *Gulag, Gupvi, „málenkij robot”.* Magyarok a szovjet lágérbirodalomban Budapest, Magyar Napló Kiadó 2017.

¹⁵⁰ Közli BOGNÁR, 2010. 31.

¹⁵¹ MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA (A továbbiakban MNL OL) – 274. f. 7/10. ő. e. *Illés Béla levele Gerő Ernőhöz. Dátum nélkül.*

¹⁵² GULYÁS, 2008. 343-348.

megőrzése. A tömegtámogatás megszerzésének biztosítása végett egyelőre a kommunisták félrerakták az internacionalizmust és viláforradalmat, helyette nemzeti és a demokratikus jelszavakat hangoztattak,¹⁵³ illetve kilátásba helyezték a szegényparasztság régi álmát, a földosztás ígérését.¹⁵⁴ Ez azonban csak átmeneti jelenségnek bizonyult.

Farkas Mihály tagja lett a Szegedi Nemzeti Bizottságnak, és ennek a szervnek a tagjaként vett részt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) megalapításában is, amelyet a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a szakszervezetek alkottak.¹⁵⁵ Ennek a testületnek célját az alapítók a Horthy-Szálasi politika feladásában, a területi revízióról való lemondásban, illetve a szomszédos államokkal és a Szovjetunióval való baráti kapcsolatok kiépítésében, a szélsőjobboldali szervezetek felszámolásában és a háborús bűnösök megbüntetésében körvonalazták. Az MNFF szervezte meg Debrecenben a győztes hatalmak – elsősorban a Szovjetunió – támogatásával 1944. december 21-én az Ideiglenes Nemzetgyűlést, amely 230 képviselőből állt.¹⁵⁶ Utóbbi tagjai közül 90-et a kommunisták adták, akiket a rögtönzött népgyűléseken közfelkiáltással szavaztak meg. Ezt követően pedig szovjet katonai járművekkel szállították az új képviselők zömét a hajdúsági városba.¹⁵⁷ Farkas, aki Orosháza képviseletében jutott mandátumhoz december 14-én, a kijelölt kormánytagokkal együtt különvonaton érkezett.¹⁵⁸

A problémák azonban jelentősek voltak: Az ország felében továbbra is zajlott a pusztító háború, ráadásul a Moszkvából visszatért kommunisták azzal a helyzettel szembesültek, hogy egyes hazai elvtársaik nem érzékelve a sztálini antifasiszta taktikázást, egyből a pártok demokratikus együttműködésének felrúgását és a proletárdiktatúra azonnali bevezetését követelték. Ezért ha egyelőre taktikai okból is, az MKP vezetésének moszkvai prominensei fellépni kényszerültek az ilyen szélsőbalos tendenciák ellen. Farkastól is ismert két olyan nyilatkozat, melyet még a miskolci kortes útja alatt, december 16-17-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek megválasztását célzó összejöveteleken tett, ahol azt hangsúlyozta,

¹⁵³ Szerk.: L. BALOGH BÉNI: „Törvényes megszállás.” *Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015. 47.

¹⁵⁴ Minderről részletesen Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben 19-68*. In. Szerk.: CSIKÓS GÁBOR, KISS RÉKA, Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *Váltóállítás Diktatúrák a vidéki Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017.

1945-ben

¹⁵⁵ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 279.

¹⁵⁶ U. o.

¹⁵⁷ L. BALOGH, 2015. 48.

¹⁵⁸ RAINER, 1996. 258.

hogy a kommunista párt nem tör politikai monopóliumra és azért nem akar szovjetrendszert bevezetni, mert a nép nagyobb része mindezt nem akarja.¹⁵⁹

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-én a Moszkvában előzetesen elfogadott lista alapján megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, a még Budapesten működő nyilas-hungarista központi hatalom ellensúlyozására. A kommunisták az új kormányban számszerűen ugyan kisebbségnek számítottak, mert csak három minisztert – Nagy Imre, Gábor József, Molnár Erik – delegáltak, de a kormány 1945 júliusi átalakításával a többi pártból olyan képviselők, mint Ries István, Rónai Sándor, Oltványi Imre is bekerültek a kormányba, akik az ő érdekeikben politizáltak. Az Ideiglenes Kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, 1945. január 20-án pedig hivatalos fegyverszünetet kötött Moszkvában *de jure* a Szövetséges hatalmakkal, *de facto* a Szovjetunióval.¹⁶⁰ Ez azonban koránt sem jelentette a háború végét. Magyarország hadműveleti területté változott, felügyelete pedig a szovjet dominanciájú Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) fennhatósága alá került.

Baráth Magdolna legfrissebb kutatásaiból tudjuk, hogy a SZEK jóval nagyobb jelentőséggel bírt a magyarországi politikai életben közvetlenül a háború után, mint előzőleg azt feltételezni lehetett. A szervezet szabályrendszerét Vorosilov marsall G. M. Puskinnal, Magyarország későbbi nagykövétével és I. Z. Szuszajkov vezérezredessel, a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjával már 1944 december folyamán elkészítettek, és amelyet 1945 január 23-án Sztálinhoz is elküldtek jóváhagyásra.¹⁶¹ A szervezet tevékenysége a fegyverszüneti egyezmény betartásának felügyeletére, a kormányrendeletek betartatásának ellenőrzése, a fasisztának bélyegzett szervezetek és sajtótermékek felszámolására, a gazdasági- és kulturális élet beindítására egyaránt kiterjedt. Sőt joga volt letartóztatásokat és internálásokat is végrehajtani amennyiben azt szükségesnek vélte.¹⁶²

Az MKP legfontosabb politikai céljának továbbra is a törpepárt szerepéből való kitörés bizonyult. A KV legfőbb céljának a gyorsított ütemű szervezést tekintette, de nem maradhatott el az ekkor még mindig Moszkvában tartózkodó Rákosi tájékoztatása sem. Mindezt bizonyítja az a 1945. január 7-én kelt levél, amelyben Farkas arról tájékoztatja a főtitkárt, hogy az észak-magyarországi régióban a párt szervezése sikeresen lezajlott és sikerült a párt szervezeteinek

¹⁵⁹ SZAKÁCS - ZINNER, 1997. 77.

¹⁶⁰ L. BALOGH, 2015. 48.

¹⁶¹ Szerk.: BARÁTH MAGDOLNA: *A szovjet elhárítás hálójában. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ismeretlen dokumentumai 1945-ből.* Budapest-Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára - Kronosz Kiadó, 2024. 22.

¹⁶² U o. 25-26.

helyi megalakítása.¹⁶³ Egyúttal sikeresen halad a szociáldemokratáktól a tagok, illetve a munkásság átcsábítása az MKP soraiba. Mindezt a miskolci szociáldemokrata párttitkár, Rónai Sándor személyén keresztül mutatta be, aki mindenáron át kívánt lépni az MKP-ba, és akit személyesen kellett meggyőznie arról, hogy egyelőre ne csatlakozzon a kommunistákhoz, inkább az ő szellemükben végezze tovább munkáját a Szociáldemokrata Párton (SZDP) belül. Már bizonyos jövőbe mutató irány tűnik ki Farkas ezen feljegyzéséből, amelyben azt fejtegette a továbbiakban, hogy a munkáspártok a közeljövőben pártközi bizottságot hívnak életre, de ott már a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének határozata lesz a döntő. Levelét azzal zárta, hogy az összkép mindenképpen pozitív, a nép örömmel üdvözli, hogy az országnak kormánya és nemzetgyűlése is lett. Az elégedetlenkedők is csak azért sztrájkolnak, mert azt követelik, hogy a „fasiszta tisztviselők és mesterek” hagyják el a gyárakat, illetve egyéb munkahelyeiket.¹⁶⁴

Farkas, – ahogy ez a feljegyzés is mutatja – már ekkor is jelentős politikai szereppel bírt. Egyszerre volt megbízva a szakszervezeti ügyekkel, a falusi pártmunkával, az ifjúsági szervezéssel, pártgazdasági kérdésekkel és talán a legfontosabbal, *a katonai és karhatalmi ügyekkel*.¹⁶⁵ Ez utóbbinál érdekesebb egy pillanatra elidőzni, mert a tíz évvel későbbi vádpontok egy sarkalatos elemét képezte, hogy Farkas *magától* formált igényt a fegyveres testületek pártfelügyeleti ellenőrzésére és azt nem a párt megbízásából kapta. A feladat lényege elsősorban a kapcsolattartásról állt, illetve az adott szakterület kommunista párttagjainak értesítése a pártvezetésben hozott kötelező érvényű döntésekről, illetve ezek végrehajtásának ellenőrzéséről. Ekkor alakult ki annak a szerepnek a csírája, aminek gyakorlata 1946-tól szökkent szárba, hogy Rákosi – elsősorban a koalíciós látszat megőrzése végett – soha nem mutatkozott a politikai rendőrségen, hanem *mindig* Farkast küldte, amikor ott elintéznivaló támadt.¹⁶⁶ Mindez a sajátos tandemfelfogás szolgáltatta részben az egyik alapot a Farkas ellen indított tendenciózus megállapításoknak is 1956 nyarán, immár teljesen megváltozott körülmények között. A későbbi hivatalos pártjelentés szerint: „Farkas Mihály elvtárs 1945-től kezdve rendkívüli érdeklődést tanúsított az ÁVH [sic!] iránt, az első perctől kezdve igyekezett ott lábát megvetni és döntő befolyásra szert tenni. Farkas Mihály elvtárs az ÁVH munkája felett a felügyeletet kifejezett pártmegbízatás alapján 1945-től 1948 augusztusáig gyakorolta. 1948 augusztusában az ÁVH pártellenőrzését Rákosi elvtárs vette át, s ezzel Farkas Mihály

¹⁶³ Farkas Mihály kassai származását illetőleg is foglalkozhatott kiemelten a térséggel. Köszönettel tartozom Rigó Róbertnek, amiért erre az összefüggésre felhívta a figyelmemet.

¹⁶⁴ IZSÁK – KUN, 1994. 39-40.

¹⁶⁵ <https://neb.hu/asset/phpJ0FSWf.pdf> - Farkas Mihály életrajza Letöltés 2021. február 8.

¹⁶⁶ ZINNER, 2013. 51.

pártmegbízatása megszűnt. Ennek ellenére Farkas Mihály az ÁVH munkáját továbbra is, kisebb megszakításokkal egészen 1953 júniusáig ténylegesen szoroson ellenőrizte és befolyásolta.”¹⁶⁷ Megjegyzendő, hogy a jelentés már alapjában véve ott torzít, hogy 1945-ben még az ÁVH, mint ilyen még nem létezett.¹⁶⁸

A kérdésben való további tisztánlátásért érdemes rövid kitekintést vetni arra is, hogy milyen állapotban voltak, illetve hogyan alakultak meg az új rendvédelmi szervek 1945 elején. Az ideiglenes kormány Tömpe András, az egykori partizánparancsnok vezetésével 1945. január 29-én nyomozócsoporthoz küldött az alig két héttel korábban felszabadult Pestre,¹⁶⁹ itt azonban már találtak egy politikai rendőrséget, mégpedig Péter Gábornak, az illegális hazai kommunista mozgalom egyik jelentős tagjának a vezetésével.¹⁷⁰ Péter nem egészen tisztázott körülmények között későbbi állításai szerint január 17-én kapott megbízást a feladatra a székesfővárosi Nemzeti Bizottságtól.¹⁷¹ Mindebből jól látható, hogy magának az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának (PRO) budapesti megalakulásához Farkasnak nem volt személyesen köze – már csak azért sem, mert nem tartózkodott a helyszínen – azonban tény, hogy Debrecenből való elutazása előtt, arra utasította Tömpe Andrást, hogy budapesti tevékenységéről küldjön részletes jelentést az MKP KV részére.¹⁷²

Ugyanakkor az új bűnüldözés és politikai rendőrség formálódó körülményeit elég sokatmondóan mutatja be az a levél, melyben az 1945. január 30-án inkognitóban Magyarországra érkezett Rákosi Mátyás 1945. március 5-én panaszkodott moszkvai elvtársának, Háy Lászlónak: „Nem tudom a helyzetet jobban jellemezni, mint azzal, hogy a budapesti politikai rendőrség vezetőit én próbáltam kioktatni a nyomozás és a vallatás kezdő alapelemeinek halvány segédfogalmaira.”¹⁷³

1945 április közepére, nem sokkal az európai háború befejezése előtt az MKP vezérkara, és az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjai is fokozatosan átköltöztek Budapestre. A főváros ekkora került a téli másfél hónapos ostrom után olyan állapotba, hogy a romok eltakarításának megkezdésével és a közművek szolgáltatásainak részleges visszaállításával ismét otthont adjon

¹⁶⁷ Közli: SIPOS- T. VARGA, 1990. 77.

¹⁶⁸ A politikai rendőrség és az államvédelem változásairól lásd. MÜLLER, 2012. 7-70.

¹⁶⁹ Budán még február 13-ig elhúzódtak a harcok. A témához lásd UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Budapest ostroma* Budapest, Corvina Kiadó 1998.

¹⁷⁰ ZINNER TIBOR– SZAKÁCS SÁNDOR– HABUDA MIKLÓS– SVÉD LÁSZLÓ– SZOMSZÉD IMRE– MARKÓ GYÖRGY– BALOGH MARGIT Szerk. RÉVAI VALÉRIA, *Törvénytelen szocializmus. A (Németh-kormány által felállított) Tényfeltáró Bizottság jelentése* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó 1991. A továbbiakban RÉVAI, 1991.

¹⁷¹ MÜLLER, 2017. 104.

¹⁷² SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 89.

¹⁷³ MNL OL – M-KS-274. f. 10/43. ő. e. *Rákosi levele a párt moszkvai képviselőjéhez Háy Lászlóhoz. 1945. március 5.*

az ország új közjogi vezetésének. A legfontosabb érv a költözés mellett azonban a stratégiai biztonság volt, hogy a frontvonal immár messze nyugatra, az országhatáron is túl húzódott ekkorra.¹⁷⁴ Farkas a visszaemlékezések szerint, komor hangulatban, április 9-én érkezett meg a fővárosba: „Farkas Mihállyal gépkocsin utaztak a fővárosba. Az úton Farkas végig a gondolataiba mélyedt, a tájat tanulmányozta és nem reagált semmilyen beszélgetési kezdeményezésre. Sőt még az ebédjét sem osztotta meg a társasággal.”¹⁷⁵

Budapesten az ekkora szintén megérkező MKP felső vezetése azonnal tanácskozásba kezdett a Szociáldemokrata Párt képviselőivel a további feladatokról, többek között a háborús pusztítás utáni újjáépítésről, illetve a közellátási helyzet megoldásra váró problémáiról is. Fontos eredménynek számított, hogy a két munkáspárt megállapodott a május 1-i felvonulás közös megszervezéséről ezzel demonstrálva a széles közönségek előtt a „megbonthatatlan munkásegységet”. Ekkor vetődött fel először Rákosiban annak az ötlete is, hogy a SZDP-hez hasonlóan az MKP-nak is rendezőgárdával kellene rendelkeznie, amely a párt erejét is demonstrálná a tömegek felé. A gondolatot tett követte, a május 1-i rendezvényre a kommunisták már közel 2000 r-gárdistát mozgósítottak. Ez a létszám 1946-ban 5000 főre, 1947-re 24.000 főre bővült, igaz, csak egy részük volt lőfegyverrel ellátva.¹⁷⁶ És a személyi állomány összetétele és fegyelme is hagyott maga mögött némi kívánnivalót. Mivel a gárda soraiba nőket is toboroztak, egy alkalommal a gárda parancsnoka, Halas Lajos szerint Farkas különösen zokon vette a női tagok viháncolását egy tömeggyűlésen, és letorkoló hangon jelezte felé, „hogy ne hogy kuplerájt csináljanak a Gárdából.”¹⁷⁷

Maga az ünnepélyes május 1-i a felvonulás napjáról – amely végül békésen és nagy tömeg jelenlétében zajlott le – utólag Rákosi némileg rátartian állapította meg, hogy a tömeg transzparenseinek felirata és jelszavai azt bizonyították számára, hogy az alig fél éves MKP már gyakorlatilag behozta a 75 éves SZDP-t népszerűségben.¹⁷⁸ Hasonló eufóriában ünnepelte a főváros lakossága pár nappal később, május 9-én a náci Németország kapitulációját és az európai háború végét: „Száz ezres embererdő hullámszik. Amikor kifordulunk a körútra, Rákosi szinte összeölelkezve megy Szakasitscsal. Révai Bánnal, Kéthly Farkassal. Hogyan kerültem

¹⁷⁴ GYARMATI, 2011. 49.

¹⁷⁵ VTKIL OHA/113. SZIGETI KATALIN *interjúja Szabó Gergellyel* 1988. január 19-én. 51.

¹⁷⁶ MÁTHÉ ÁRON: *Vörös Karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944-1945-ben*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020. 115.

¹⁷⁷ KISS DÁVID: *A Magyar Kommunista Párt „Munkásőrségének” a Rendező Gárdának a megszervezése 1945-ben*. In. Szerk. UJVÁRY GÁBOR: VERITAS Évkönyv 2017. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2018. 276..

¹⁷⁸ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 181.

ebbe a menetbe Révai és Farkas közé nem tudom. Farkas lelkesen dalol, nevetgél, és veregeti a vállam.”¹⁷⁹

Az ünnepi napok után az MKP a szürkének vagy unalmasnak nem mondható hétköznapiokban legfőbb feladatának immár a tömegpárt megszervezését tekintette, ezért fokozatosan országos hálózatot hozott létre. Korábbi strukturális átalakítások után a párt csúcsvezetése is az új formáját az 1945. május 20-21-én tartott kongresszuson nyerte el, ahol a szervezeti változásoknak köszönhetően Farkassal a soraiban május 22-én megalakult az MKP Politikai Bizottsága (PB) a korábban már létező tényleges csúcsszerv, a titkárság mellett. Utóbbit még az 1945. január 26-i ülésének határozata értelmében alakította meg Gerő Ernő, Kovács István, Kiss Károly és Kossa István.¹⁸⁰

1945. április 13-i újraválasztás után a főtitkári pozíciót Rákosi kapta, mellette Gerő, Kádár János, Kossa, és Révai József alkották a tagságot. Ebbe a testületbe Farkas május 11-én került be, mégpedig Gerő Ernőt váltva, és tagja maradt egészen 1955 áprilisáig, leszámítva egy másfél hónapnyi kimaradást 1953 nyarán. Az említett májusi konferenciáját követően a titkárság új összetétele a következőképpen alakult: Rákosi Mátyás a párt főtitkára, Farkas Mihály és Révai József titkárok, Rajk László és Kádár János titkársági tagok. A kiegészített és megújított titkárságot az egyik új tag, Rajk László optimista beszéddel üdvözölte: „Rosszul számítottak azok, akik azt hitték, hogy majd ha hazajön a moszkvai emigráció, akkor a kommunista pártban két szárny fog egymással szembekerülni, amelyek agyon fogják bunkózni egymást, mert ők radikálisok, mi pedig opportunisták vagyunk.”¹⁸¹

Ez azonban csak látszatnak bizonyult. Gerő Ernő már január 23-án látogatást tett a hazai kommunista vezetők, Horváth Márton, Kádár János, Kállai Gyula, Kovács István és Péter Gábor részvételével megtartott Központi Vezetőségi Ülésen, ahol lényegében kétségbe vonta a budapesti MKP legitimitását és felszólította a jelenlévőket, hogy részletesen számoljanak be az elmúlt évek hazai politikájáról és az illegális párt életéről. Ekkor már mindenki előtt bizonyos lehetett, hogy a kommunista politikát, a moszkvai frakció fogja meghatározni.¹⁸² Éppen ezért a tavaszi „egységesítésről” nyugodtan beszélhetünk a hazai kommunista mozgalom kapitulációjaként is Rákosiék előtt, akik egyetlen másodpercig se érezték magukat elvtársaikkal egyenrangúnak. Erre utalt Farkas Mihály is későbbi vallomásaiban: „Velünk voltak egy vezetésben, a Titkárságban, a Politikai Bizottságban Rajk, Kádár, Kovács István, Kiss Károly,

¹⁷⁹ MAROSÁN, 1972. 60.

¹⁸⁰ MNL OL – 274. f. 1. ő. e. *Az MKP Politikai Bizottságának 1945. május 20. jegyzőkönyve*

¹⁸¹ SZAKÁCS - ZINNER, 1997. 43.

¹⁸² PAPP, 2024. 176-177.

és Apró Antal elvtársak, de valahogy szinte másodrendű tagokként.”¹⁸³ Mindennek később pedig igen súlyos következményei lettek.

A belügyi államtitkár

1945 nyarára változás állt be Farkas Mihály feladataiban. A tennivalóinak súlya ideiglenesen a pártvonalról átkerült az államira. 1945. június 19-én, még, mint az MKP küldöttje vett részt Bukarestben a Román Kommunista Párt (RKP, eredetiben Partidul Comunist Român - PCR) nagygyűlésén, ahol a Groza kormányt támogatva a sovinizmust ostromozta és a két nép „fiatal demokráciájának sorsközösségét” hangoztatta.¹⁸⁴ Alig egy hónappal később már kulcsfontosságú állami poszton tűnt fel, mint a Belügyminisztérium parlamenti államtitkára.

Az MKP számára már korábban is kiemelten nagy jelentőséggel bírt a névleg a Nemzeti Parasztpárthoz tartozó Belügyminisztérium ellenőrzése, noha a belügyminiszter Erdei Ferenc megbízható társutasuknak bizonyult. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány júliusi átszervezése is lehetőséget nyújtott a befolyás fokozottabb érvényesítésére, de az államtitkár csere közvetlen okát azonban a gyömrői gyilkosságok által kavart jelentős vihar szolgáltatta, melybe – a kommunistákhoz köthető gyilkosok fedezése miatt – belebukott az MKP által korábban delegált Zöld Sándor belügyi államtitkár.¹⁸⁵ Érdekes, hogy az ügy magának a kommunistáknak is kapóra jött Zöld leváltásához, miután a pártvezetés korántsem volt elégedett munkájával. Ez derül ki Tömpe Andrásnak, a párt május 23-i, pünkösdi konferenciája után készített feljegyzéséből, amelyben arról ír, hogy a Belügyminisztérium sokat hibázik a demokratikus rendőrség megteremtése során, és maga Zöld államtitkár sem tudja, „hogymi folyik az országban rendőrségi viszonylatban.”¹⁸⁶

A gyömrői tragédia tehát csupán konkrét alkalmat kínált arra, hogy Farkas Mihály, a karhatalmi erők pártfelelőse követhesse Zöldöt posztján, illetve, hogy a kommunisták tovább monopolizálhassák befolyásukat a belügyek felett. Azontúl a lehetőséget felhasználták arra, hogy erősítsék megfigyelésüket a koalíciós társak, az FKGP, a Nemzeti Parasztpárt és a

¹⁸³ OSZK Kt 429. f/202. *Farkas Mihály beszéde a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek - tanácsa előtt. 1957. március 22-én*

¹⁸⁴ FARKAS, 1949. 47-54.

¹⁸⁵ PALASIK MÁRIA: *Félelemben zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben* Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.

¹⁸⁶ RIGÓ RÓBERT: *Elítváltások évtizede Kecskeméten 1938-1948.* Budapest-Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Kronosz Kiadó, 2014. 185.

Szociáldemokrata Párt számukra veszélyesnek tartott politikusi felett, akiket különben már tavasz óta folyamatosan szemmel tartottak.¹⁸⁷

Ennek ellenére a gyilkosságok vádja ráégett a kommunistákra. Ezt példázza az a levél is, amelyet 1945. december 7-én jutott el Feri Sándor, az MKP jogi osztályának vezetőjének előterjesztésével Farkas titkárságára. A levél tartalma szerint, a „reakció” – vagyis az antikommunista demokrata pártok – továbbra is ki akarták vizsgálni az ügyet, és az érintett „direktórium” rendőri feladatokat végző tagjait le kívánták tartóztatni.¹⁸⁸ A bűncselekményt pedig politikai síkon tervezték felhasználni az MKP ellen. Ezért Feri javaslatot tett az ügyben érintett rendőröket, „távoli országrészbe” elküldésére, illetve mentesítésre amennyiben az Államügyészség nyomozólevelet ad ki a kézre kerítésükre.¹⁸⁹ Hozzátehetjük, nem volt mindez egyedi eset. Hasonló módszerekkel mentesítették a kompromittálódott politikai rendőröket például Kecskeméten¹⁹⁰ és Csornán¹⁹¹ is.

Farkas Mihály későbbi vallomása során határozottan tagadta, hogy saját kívánsága lett volna az államtitkári pozíció megszerzése, emlékei szerint csupán Rákosi utasítására vállalta.¹⁹² Hogy valóban a főtitkár utasította volna a poszt átvételére az csupán valószínűsíthető, ugyanakkor logikus lépésnek tűnhetett, mert Farkas ugyan élete folyamán többször is bizonyosságot tett Rákosihoz, illetve a kommunista eszméhez való ragaszkodásához, önálló kezdeményezéssel pedig akkoriban nem lépett fel. Helytállónak érzem minderről Major Ákos véleményét: „Farkas Mihály Rákosinak a szolgálatvezetője volt. Ez azt jelenti, hogy a szolgálatvezető egy századnál egy őrmester vagy egy továbbszolgáló törzsőrmester. Farkas Mihálynak az intellektusa ez volt, amellet, hogy egy hivatásos forradalmár, aki ennek áldozta az egész életét.”¹⁹³

1956-os letartóztatása után Farkas a fogság első napjaiban életére és politikai tevékenységére visszatekintve börtönnaplójában olyan feljegyzést készített erre az időszakra visszaemlékezve, hogy személy szerint nem ambicionálta államtitkári kinevezését.¹⁹⁴ Ugyanakkor saját fia szerint is hajlamos volt a gögre, a türelmetlenségre és hataloméhség is

¹⁸⁷ PAPP, 2024. 179

¹⁸⁸ Ki a reakciós? Révai József az MKP ideológusa erre egyszerűen megfogalmazta a választ: „Az, aki antikommunista.” *A demokrácia támadásában*. RÉVAI JÓZSEF vezércikke *Szabad Nép* 1945. 07. 22. III. évf. 97.

¹⁸⁹ HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER. 1. 1992. 78.

¹⁹⁰ RIGÓ, 2014. 193.

¹⁹¹ SZOKOLAY DOMOKOS: „*Demokrácia farkasgúzsban.*” *A Magyar Államrendőrség Csornai Járási Politikai Osztályának vezetője*. In MAJTÉNYI GYÖRGY, SZABÓ CSABA, MIKÓ ZSUZSANNA: *Kommunista kiskirályok*. Budapest, Libri Kiadó, 2019. 57-90.

¹⁹² ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 20.* 326.

¹⁹³ VTKIL OHA/54. *Kozák Gyula interjúja dr. Major Ákossal* 170-171.

¹⁹⁴ OSZK Kt 429. f./39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. 1. füzet 1956. október 22-i bejegyzés oldalszámazás nélkül.*

lakozott benne, amely honvédelmi minisztersége idejének alatt hatalmasodott el rajta végül a maga teljességében.¹⁹⁵ Ez az ügybuzgó, és az ellentmondást nehezen elviselő alaptermészete is kulcsszerepet játszott első, állami hivatalban eltöltött működése idején.¹⁹⁶ Megvoltak az emlékei Péter Gábornak is erről a korszakból is barátjáról-ellenfeléről, aki szerint Farkastól a paranoia sem állt távol: „1945 júniusa körül izgatottan telefonált »rögtön gyere át hozzám a pártba, a szobámba.« Otthagytam a munkám, átmentem. Idegesen, izgatottan azt mondta »nézd, valaki belőtt az ablakon« Tényleg egy kis lyuk volt az ablakon. Lementem az utcára megnézni mi történt. Gyerekek játszottak, egy apró kavics érte az ablakot.”¹⁹⁷ A történethez hozzá kell tenni azonban, hogy ezt a rosszmájúnak tűnő megjegyzést Péter Gábor már vizsgálati fogságban írta, mégpedig Farkast terhelő szándékkal.¹⁹⁸

Farkas Mihály 1945. július 15-i kinevezése után foglalta el irodáját a Markó utca 16-ban, családjával pedig először egy három szobás lakást kapott a Szent Domonkos (ma Cházár András) utcában.¹⁹⁹ Innen azonban rövid időn belül a család átköltözött a Pálma utcába, ahol rendőri védelem is járt a magas kormányzati rang miatt.²⁰⁰ Az új államtitkár szakmai tevékenysége első lépéseként Péter Gábor társaságában vett részt a Budaörsi-úti Károlylaktanyában létesített Buda-Dél internálótáborból több száz kisnyilas feltételes szabadon bocsátásában, akiket az új rend amnesztiában részesített, illetve szintén a PRO vezetőjével közösen tartóztatta le a budaörsi földigénylő bizottság egyik tagját bántalmazó „sváb vezetőket”.²⁰¹ Az akciók indoklására külön interjút is adott a párt napilapja, a *Szabad Nép* számára is: „Nem lehet addig szilárd, demokratikus Magyarországról beszélni, amíg fel nem számoltuk a múlt bűneit. Vegye mindenki tudomásul, hogy a mi szívünk erős, öklünk kemény. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy sok magyar ember tudatlanság, tapasztalatlanság és kényszer következtében került a nyilas pártba. Most ezek előtt megnyitjuk a szabadság kapuját. A magyar demokrácia ma már elég erős, erre. Lehetőséget kapnak, hogy hasznos, dolgos tagjai legyenek a magyar társadalomnak. Óva intem azonban őket attól, hogy ezt a nagylelkű lépésünket gyengeségnek minősítsék. A szabadlábba helyezettek természetesen továbbra is rendőri

¹⁹⁵ FARKAS, 1990. 158.

¹⁹⁶ NÓGRÁDI, 1966. 191.

¹⁹⁷ ÁBTL - 3.1.9. V-150019/5. *Péter Gábor feljegyzése a Pártbizottság számára 1956. április 23-án.*

¹⁹⁸ MÜLLER ROLF: *Péter és Farkas. Az elítélt ÁVH vezér „íratása” 1956 közepén.* In: Szerk. GECSÉNYI LAJOS: *Megismerni a megismerhetlent. Tanulmányok Baráth Magdolna tiszteletére.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 506.

¹⁹⁹ A Belügyminisztérium 1945-ben ott, a mai Kúria épületének II. emeletén működött. Az információért. Zinner Tibornak mondok köszönetet.

²⁰⁰ FARKAS, 1990. 91.

²⁰¹ MÜLLER, 2017. 113.

felügyelet alatt maradnak, és politikai viselkedésük mellett ellenőrzik, hogy szakmájuk szerint az újjáépítés munkájából is kivegyék a részüket.”²⁰²

Hogy ténylegesen a kommunista vezetés hogyan értelmezte a régi rendszer kisebb rangú potentátjainak felhasználását, arra érdekes és értékes adalékként szolgál az a július 20-i keltezésű levél, melyet Farkas Mihály Juhász Antal volt csendőrnnyomozó-törzsőrmester ügyében írt Rákosihoz.²⁰³ Ennek a levélnek a lényege az volt, hogy az előzetes letartóztatásban lévő Juhász felajánlotta szolgálatait a pártnak, büntetése mérsékelésének fejében. Juhász levelének elején megtalálható Farkas jellegzetes kézírása, mely arra tesz javaslatot, hogy Juhászt engedjék ki és használják fel saját céljaikra. A párt főtitkára a javaslattal egyetértett.²⁰⁴ Nem volt azonban ennyire szerencsés Juhász Antal testvére, az illegális hazai kommunistákat sikerrel üldöző Juhász István csendőrhadnagy, akit szintén Péter Gábor tartóztatott le, és akit 1946. augusztus 24-én kivégeztek.²⁰⁵

Augusztus 8-án újabb levél érkezett a belügyi államtitkár asztalára. Ebben a beadványban Kossa István tett javaslatot egy új, gazdasági rendőrség megszervezésére. Farkas Kossához írt válaszlevelében kifejtette, hogy a gazdasági rendőrség szervezés alatt áll, sőt részben már működik is. Közlése szerint az eredeti Kossa-tervvel ellentétben ennek a szervezése nem a Közellátási, hanem a Belügyminisztériumon belül lehetséges, mert nem engedhető az meg, hogy minden minisztérium saját rendőrségi szervvel rendelkezzen.²⁰⁶ A Gazdasági Rendészeti Osztály viszont a BM keretein belül rövid időn belül valóban megalakult, kezdetben alosztályként 29 fővel és két csoporttal, 1945. szeptember 24-re már hat alosztály és 75 ember tartozott Villányi András rendőrezredes alá. A gazdasági rendőrség megszervezése és működtetése pedig egy újabb lépés lett az MKP számára befolyásának megerősítésére.²⁰⁷

1945. augusztus 16-án Farkas Péter Gábor társaságában újabb útra indult, ezúttal Ausztriába. Feladatuk az előző rendszer Nyugatra menekült és ott fogságba esett befolyásos politikusainak és katonatisztjeinek Magyarországra való visszaszállításának előkészítése és a magyar származású amerikai ezredessel, Himmler Mártonnal való tárgyalás volt. A nagy érdeklődést kiváltó misszióval a *Szabad Nép* külön foglalkozott, augusztus 17-i számában összefoglaló tudósítást is készített a fejleményekről. A tudósítás egyben sugallta a párt

²⁰² *Szabadlábba helyeztek ezer internált kisnyilast. Farkas elvtárs, az új belügyi államtitkár intelme a szabadon bocsátottakhoz.* Szerző nélkül. *Szabad Nép* 1945. július 17. III. évf. 92.

²⁰³ Juhász Antal eredeti, kézzel írt beadványa: MNL OL – 274. f. 11/47. ő. e.

²⁰⁴ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2, 1993. 104.

²⁰⁵ MÜLLER, 2017. 114. Juhász István életrajzát lásd: HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 878.

²⁰⁶ MNL- OL – 274. f. 11/8. ő. e. *Farkas Mihály levele Kossa Istvánhoz. 1945. augusztus 8.*

²⁰⁷ CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ: *A politizált gazdasági rendőrség A gazdaságrendészeti osztály 1945 – 1948.* Budapest, Nemzeti emlékezet Bizottsága, 2015. 24.

kívánságát is a letartóztatottak sorsát illetően: „Farkas Mihály belügyi államtitkár és Péter Gábor elvtárs, a főkapitányság politikai osztályának vezetője fontos diplomáciai megbízatásuk mellett is szakítottak időt, hogy személyre vegyék a magyar tragédia főokozóit, akik remélhetőleg rövidesen a magyar nép előtt fognak tetteikért felelni.”²⁰⁸ Farkasnak a találkozó során alkalma is volt személyesen szót váltani Szálasival és Imrédyvel is, akiket a háborús bűnösségben való felelősségükről faggatott.²⁰⁹ Péter Gábor kései vallomása szerint a szemlét követően még mulatozásra is szakítottak időt egy bécsi lokálban.²¹⁰

A pártsajtóval Farkas eleve jó kapcsolatra törekedett, ugyanakkor az MKP-nak is nagy szüksége volt rá, hogy a korábban sok helyen megmutatkozó rendőri önkény után javítsa a párt tekintélyét a széles tömegek előtt, különösen a választások közeledtével. Ezért is bírtak kiemelkedő fontossággal az új államtitkár erőteljes és sikeres intézkedéseiről szóló tudósítások melyeknek alapvető célja állampolgári bizalom megszerzése lett. Ehhez viszont hozzáértő sajtómunkások is szükségesek voltak. Például a még Kassáról ismert Betlen Oszkárt fia elmondása szerint maga Farkas választotta ki, hogy a pártsajtóban dolgozzon: „Bement a pártközpontba Farkas Mihály későbbi honvédelmi miniszterhez. A kitoloncolásos éveiből ismerték egymást Kassáról. Apám mondta, hogy a rendőrséghez szeretne kerülni, már megint harcolni akart a reakció, a fasiszták vagy mit tudom én, ki ellen, de itt sem járt sikerrel. Utóbb azt mesélte nekem, hogy Farkas Mihály egy állat, de sokat köszönhet neki, mert ha felveteti a rendőrségre, valószínűleg ő is elkövetett volna disznóságokat... Úgy, hogy amikor Farkas Mihály nem engedte rendőrként harcolni a reakció ellen, azt mondta neki: »Te újságíró voltál, és nekünk szükségünk van kommunista újságírókra, a Szabad Néphez mész!« És ment.”²¹¹

A propaganda céljából már az októberi budapesti helyhatósági, illetve a novemberi országos választásokra készülve Farkas országjárásra indult, erélyes intézkedéseinek ismertetése, illetve pártja népszerűsítésének céljából. Az út állomásai közül kiemelkedett a Tömpe András társaságában tett látogatás a dunántúli internálótáborokban, ahol a Nyugatról hazatért hadifoglyok átvilágításai zajlottak. Itt hangzott el az igazoltak számára az az ünnepélyes ígéret, hogy három nap után mindenki elhagyhatja a tábort, csak a komáromi Csillagerődben őrzött volt törzstiszteket, volt csendőröket és volksbundistákat tartják vissza tüzetesebb vizsgálat céljából. Farkasnak a cikk szerint még arra is maradt ideje, hogy

²⁰⁸ Szálas, Imrédy, Bárdossy, Endre László. Szöllősi, Hain Péter, Reményi-Schneller, Antal István és Málnási a salzburgi fegyházban várják a kiadatásukat. FÁBIÁN FERENC vezércikke *Szabad Nép* 1945. augusztus 17. III. évf. 118.

²⁰⁹ U. o.

²¹⁰ MÜLLER, 2024. 506.

²¹¹ <https://24.hu/belfold/2024/10/14/betlen-janos-eletut-nagyinterju-ujzagiras/#> Nagy József interjúja Betlen Jánossal. 2024. október 14-én. Letöltve 2024. október 16-án.

Sopronban „felelőtlen rendőrök” visszaélését leplezte le, akik jogtalanul tulajdonítottak el értéktárgyakat és ruházati cikkeket a hazatérőktől. Ezek letartóztatását Farkas azonnal elrendelte.²¹²

Farkasnak valóban érdekében állt a rendőrség erősítése, hiszen számára is világosak voltak Rákosi elképzelései a hatalom megragadásához feltétlenül szükséges karhatalmi testületek lojalitásának megszerzéséről.²¹³ Ebben az időszakban tett erőfeszítéseiről a rendőrség körülményeinek javításáról a pártsajtó két évvel később is megemlékezett, immár az újabb, 1947-es választásra készülve. Az államtitkári tevékenységét méltató cikk szerint „Farkas vaskézzel tisztogatott. De ugyanakkor látta, hogy a rongyos, lyukas cipőjű, karszalagos rendőröknek nincs meg a megfelelő tekintélyük, a legjobb erők is elkeserednek elhanyagoltságuk miatt. Végigjárta a textilgyárakat, a cipőüzemeket. Maga válogatta ki az anyagot, nem nyugodott, addig, amíg a rendőrség kielégítő felszereléshez nem jut. Az internálásokkal kapcsolatokkal érvényre jutatta azt az elvet, hogy elsősorban ne a félrevezetett kisemberek bűnhődjenek, hanem a nagyok, a félrevezetők. Államtitkársága alatt zajlottak le a választások. Elsőnek jelentette ki, hogy a belügyi kormányzat biztosítja, hogy a választások tiszták lesznek. Az aggályoskodók, a kaján leselkedők és a rágalmazók egyaránt felsültek: Farkas Mihály állta a szavát.”²¹⁴

Tény, hogy a propaganda intenzíven dolgozott, ugyanakkor az állampolgárok körébe járás, az előadások és a velük való szívélyes kommunikáció nem volt idegen a belügyi államtitkártól ebben az időben. A különböző reprezentációs körutak egészen az őszi választásokig folytak tovább, mindig a pártsajtó egy-egy kijelölt képviselőjének a társaságában, akinek az legfrissebb eseményekről azonnal tudósítania kellett. Később állandónak minősülő sajtója, Kende Péter így emlékezett meg erről az időszakról: „Farkas Mihályról még azt akarom elmondani, hogy ő is egyfajta ripacs színész volt, akinek meglehetősen szegényes volt a szónoki repertoárja, nem is beszélt nagyon jól, inkább üvöltött, mint beszélt. Ezenkívül nagyon ambicionálta volna azt, hogy ő egy keresztény magyar úriembernek tűnjön föl, és ezért, valahányszor vidékre mentünk, mindig azzal kezdte, hogy elment a templomba misére. Igen, így volt, ennek én tanúja voltam. Nem volt olyan vidéki utunk, amely ne úgy kezdődött volna, hogy Farkas Mihály részt vett a misén. Akkor utána volt a gyűlés valamilyen nyílt térségen,

²¹² FÁBIÁN FERENC: *Farkas elvtárs látogatása a dunántúli szűrőtáborokban*. *Szabad Nép* 1945. szeptember 22. III. évf. 147.

²¹³ MNL OL – M-KS-274. f. 10/43. ó. e. *Rákosi levele a párt moszkvai képviselőjéhez Háy Lászlóhoz*. 1945. március 5.

²¹⁴ MÉRAY TIBOR: *Az MKP listavezetői: Farkas Mihály* *Szabad Nép* 1947. augusztus 20. V. évf. 188.

ahol Farkas Mihály elmondta a szokásos szónoki repertoárját és nekem erről tudósítást kellett leadnom.”²¹⁵

Ugyanakkor a politikai munka is zajlott tovább. Paradox módon 1945 szeptemberére a fejfájást Rákosira egy, a Tanácsköztársaság alapján álló szervezet, a Magyar Vöröshadseregbeli Bajtársak Országos Szövetsége hozta, amely pozícióba kívánta emelni tagjait és erőteljesen követelte a proletárdiktatúra megvalósítását. Az ügyet a főtitkár Farkashoz továbbította, aki viszont a PRO-hoz fordult, hogy indítson vizsgálatot a szervezet ellen. Szeptember 19-én a Bajtársak ismét az MKP vezetéséhez fordultak beadványukban, amelyben felajánlották szolgálataikat, hogy aktívan segítik a munkáspártokat a közelgő választások során. A türelem azonban elfogyott. Farkas öt nappal később Rákosinak már a szervezet feloszlását javasolta, mégpedig politikai alapon, hogy ilyen jellegű szervezetnek nincs létjogosultsága az épülő népi demokráciában.²¹⁶

Kihívás azonban nem csak a szektás baloldaltól érkezett. Az 1945 nyarától a kommunista irányítású politikai rendőrséggel egyre inkább együttműködő SZEB egy antikommunista csoport, a Magyar Front tagjainak a letartóztatásáról tájékoztatta a magyar belügyi szerveket október elején. A szervezet valóban létezett, és tagjai között egykori vannaysta különítményesek is akadtak, mint Bilkey-Papp Zoltán, de tevékenységük kimerült antikommunista és antiszemita hangvételű röplapok szerkesztésében és terjesztésében. SZEB ezzel a lépésével azonban, hogy magyar állampolgárokat vett őrizetbe és indított ellenük eljárást, tudatosan beavatkozott a magyar belpolitikába. Tette mindezt főleg abból a célból, hogy a Magyar Front ügyét a választások előtt igyekezett összekötni a Független Kisgazdapárttal, mégpedig a közvélemény befolyásolásának szándékával. Mindez azt a tényt is bebizonyította, hogy a magyar politikai szuverenitás milyen mértékben korlátozva lett.²¹⁷

Az 1945. október 7-i budapesti helyhatósági választás kudarca után azonban igencsak sötét lett a hangulat a kommunisták háza táján. Vas Zoltán az FKGP „reakciós” szárnyát hibáztatta, és kész volt vállalni a nyílt konfliktust a Függetlenségi Fronton belül. Ebben a felfokozott belpolitikai légkörben került sor az MKP-SZDP közös PB október 15-i ülésére, amely a nemzetgyűlési választásokra való felkészülést szolgálta. A vezérszónok Rákosi a súlyos ellátási helyzetet ismertette valamint a szovjet hadifogságba esett magyar katonák és polgári személyek hazaszállításának elmaradásán dühöngött, hogy „tudomására kell hozni az

²¹⁵ KENDE PÉTER: *Egy magyar republikánus életútja - Kozák Gyula és Kőrösi Zsuzsanna interjúi Kende Péterrel.* Budapest, Osiris Kiadó, 2019. 99-100.

²¹⁶ MÜLLER, 2012. 125-126.

²¹⁷ BARÁTH, 2024. 43.

orosz elvtársaknak, hogy ez nekünk életbevágóan fontos”, valamint a kormány pénzügypolitikájának a csődjét ostorozta.²¹⁸ A hadifogoly ügyben valójában meg volt kötve a magyar kommunisták keze is, ez a kérdés teljesen szovjet elvtársaik jóindulatán múlt. A betegek, sebesültek, de néha találomra kiválogatottak egy részét ugyan néha átadtak magyar kommunisták képviselőinek, de érdemben a magyar kormány kéréseit a szovjet fél negligálta és folyamatosan tartott a hadifoglyok elszállítása az országból szovjetunióbeli kényszermunkára.²¹⁹

Az október 15-i PB ülésnek még volt egy további jelentősége. Itt került betervezésre és elfogadásra a kommunista képviselők választási listája is. Sokan több helyszínen is elindultak, Farkas Mihályt például a párt Baranya-Tolna és Hajdú-Bihar körzetek listavezetőjeként is jelölte, végül előbbi képviselőjeként szerzett mandátumot, Rákosi Mátyás pedig Pest megyében, illetve a zalai körzetben is egyaránt listavezetőként mérte meg magát, végül a választás után az utóbbi mandátumát vette fel.²²⁰

A november 4-i parlamenti választásokon a jogosultak 92%-os részvételi aránya mellett az FKGP abszolút, 57%-os többséget szerzett. Az MKP számára keserű csalódást okozott a szavazatok mindössze 17%-ának a begyűjtése, bár akadt olyan ellenvélemény is utólag, hogy a negyedszázados Horthy-korszak kommunista ellenessége, valamint az 1944-45-ben a Vörös Hadsereg által elkövetett tömeges atrocitások fényében, a valóságban nem számított rossz eredménynek.²²¹ Önmagában azonban kudarcos eredmény született a munkáspártok – az SZDP szintén 17%-ot kapott – számára. A Moszkva felé jelentett optimista várakozások cáfolata, illetve a kijózanító eredmény csak fokozta az MKP politikájának a radikalizmusát.²²² A kommunista pártvezetés 1945 novembere után már egyre kevésbé számolt a Függetlenségi Fronton belüli rendszer fennmaradásával, ez az elgondolás pedig csakhamar találkozott a Szovjetunió külpolitikai érdekeivel is.²²³

Baljós jövőt vetítettek előre Rákosi szavai is, aki kevésbé burkoltan fenyegette a győztes FKGP elnökét, Tildy Zoltánt: „beszéltem Tildy Zoltánnal. Megmondtam neki, hogy ez nem a kiscgazdapárt, hanem a reakció sikere. Szóltam arról is, hogy tartsa féken pártjának a jobboldali elemeit, mert ezúttal még a kommunista szervezettség meg tudta akadályozni a tömegek jogos

²¹⁸ MNL OL - M-KS-274 f. 3/12 ó. e. *Az MKP-SZDP közös PB 1945. okt. 15-i jegyzőkönyve. 1. pont A politikai és gazdasági helyzet. Taktikai lépések a választások előtt.*

²¹⁹ BOGNÁR, 2010. 299.

²²⁰ MNL OL - M-KS-274 f. 3/12 ó. e. *Az MKP listavezetői.*

²²¹ FARKAS, 1990, 95.

²²² IZSÁK - KUN 1994. 77-84. V. *Tugarjev beszámolója az 1945 november 4-i magyarországi választásokról.*

²²³ FARKAS, 1990., 96.

felháborodásából származó indulatot, de ezt újabb provokáció esetén nem tudjuk garantálni.”²²⁴ Az MKP ilyenformán nyíltan megfogalmazta, hogy nem az őszinte tömeges népakarat érvényesítését veszi legitimnek. Csak az a választás számított „jó választásnak” ahol immár elnémított politikai ellenzék hiányában abszolútizálhatta saját hatalmát. Ilyen választásra azonban még várni kellett, egészen pontosan 1949 májusáig.²²⁵ Viszont az elv már addigra eldöntött volt. Kevesen tudtak Sztálin Milovan Đilas jugoszláv kommunista politikus előtt fejtegetett alapelvéről a háború után: ha valaki területeket foglal el, az már nem vonul vissza, hanem rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét az adott területre.²²⁶ Ugyanakkor vannak olyan szakmai elképzelések is, hogy a Szovjetunióknak nem volt ekkora érdeke még a középkelet európai kisállamok szovjetizálása, hanem azt a helyi kommunista erők előretörése, illetve Nyugat stratégiájára - mindenekelőtt a Truman-doktrína, Marshall-terv - adott válaszlépések együttesen eredményezték.²²⁷

1945. november 23-án Farkas leköszönt államtitkári pozíciójától, noha korábban létezett olyan elképzelés is, mely szerint kispap belügyminiszter esetén Farkas maradt volna a politikai államtitkár. Azonban a kérdést Vorosilov marsall döntötte el, aki a magyar belpolitikába való durva beavatkozásával elérte, hogy a tárcát végül az MKP kapja meg, noha ahhoz a választáson győztes FKGP is ragaszkodott volna, a párt főtitkárának, Kovács Bélának szánva a pozíciót. Az új belügyminiszter azonban így a kommunista Nagy Imre lett.²²⁸ Utóbbinak a kényelmes módszere ugyanakkor szöges ellentétben állt Farkas energikus, gyakorlati megoldásokat sürgető stílusával, a kiadott parancsok végrehajtásának szigorú ellenőrzésével. Talán ennek is köszönhető, hogy Nagy nem sokáig maradt miniszter, 1946. március 20-án a keményvonalas Rajk László váltotta a bársonyszékben.²²⁹

Farkas távozásához a minisztériumból azonban végeredményt tekintve leginkább az járulhatott hozzá, hogy Rákosi nem tudta őt tartósan nélkülözni a pártszervezésben. Farkas talán maga sem bánta mindezt, tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a hierarchiában a pártfeladatok eleve is nagyobb súllyal bírtak. Így visszatért az utóbbiakhoz, amelyek csak tovább szaporodtak azzal, hogy – érdemei elismeréseként – 1945. november 22-én az MKP KV

²²⁴ FÖLDESI MARGIT - SZERENCÉS KÁROLY: *A rebellis tartomány* Budapest, Magyar Könyvklub - Helikon 1998. 13.

²²⁵ ZINNER TIBOR: *Gyorstalpaló elvtársaknak. A bírói és ügyészi akadémia 1949-1954.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2023. 27.

²²⁶ ĐILAS, MILOVAN: *Találkozások Sztálinnal.* Budapest, Magvető Kiadó 1989. 105.

²²⁷ BÉKÉS CSABA: *Magyarország és a nemzetközi politika, 1945–1991. Problémák, vitakérdések, új megközelítések.* In: Szerk.: RAINER M. JÁNOS: *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései* Pécs, Kronosz Kiadó, 2022. 213-214.

²²⁸ NAGY FERENC: *Küzdelem a vasfüggöny mögött I.* Budapest, Európa Könyvkiadó 1990.

²²⁹ RAINER, 1996. 312-313.

főtitkárhelyettesének választották Rajk Lászlóval egyetemben ezzel pedig újabb kulcsterületek a szervezés, a káderügyek, a gazdasági és információs osztály felügyelete is a hatáskörébe került.²³⁰ Ráadásul december 10-én a PB bevásztotta az MKP Állampolitikai Osztályának miniszteri bizottságába, melynek legfontosabb feladata a párt állami és közéleti állásokban dolgozó tagjainak irányítása és tájékoztatása lett.²³¹

Ugyanakkor nem távolodott el továbbra sem teljesen a belügyi kérdésektől. Mint a párt karhatalmi ügyekkel foglalkozó megbízottja részt vett a rendőrség 1946. január 4-én tartott frakcióértekezletén, ahol lesújtó bírálattal állt elő a karhatalom, de főleg a GRO irányába, amiért nem támogatja eléggé a párt gazdasági vonalon indított harcát. De a kritikából kijutott az igazságügyi szerveknek is: „Pártunknak az az álláspontja, hogy ha az igazságügyi kormányzat nem csap le drákói szigorral a súlyos gazdasági helyzet hiénáira, akkor kénytelenek leszünk kivinni a munkásságot az utcára. Ehhez azonban szükséges, hogy a rendőrség sokkal hatásosabban járjon kezünkre.”²³² Farkas fellépése is világosan érzékeltette, hogy a „kesztyűs kéz” korszaka hivatalosan is véget ért.

Radikalizáció

1946 elejére kikristályosodtak a töréspontok az MNFF pártjai között. Ennek szellemében zajlott le Farkas január 15-i beszéde az MKP megyei titkárok értekezletén, ahol arról értekezett hallgatósága előtt, hogy a kommunisták ugyan részei a megalakult parlamenti koalíciós kormánynak, de azzal az elhatározással vesznek részt csak a munkában, hogy tervezett programjukat érvényesíteni tudják. Előadói beszéde hangsúlyos elemének számított, hogy a megalakult Tildy-kormány –noha tett lépéseket a gazdasági helyzet javítására– nem harcol következetesen a reakció ellen, amely Nyugatról visszaszivároghat lassan az egész államgépezetet elborítja. Ezért biztosítani kell a szakszervezetek és a többi népi szerv beleszólási jogát a döntésekbe, és jobban kell támaszkodni a tömegek alulról jövő megmozdulásaira.²³³

1946 februárja-márciusa is rendkívül mozgalmasan indult. A köztársaság kikiáltása²³⁴ a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény aláírása (február 27.) az FKGP elleni egy, a

²³⁰ MNL OL - M-KS-274 f. 2/33. ő. e. Az MDP KV 1945 november 22-i ülésének jegyzőkönyve. Határozatok.

²³¹ MNL OL - M-KS-274 f. 3/18. ő. e. Az MKP-SZDP közös PB 1945. december 10-i ülésének jegyzőkönyve. 1. pont Állampolitikai osztály és szervei - miniszteri bizottság, főbizottság, albizottságok felállítása a pártközpontban.

²³² CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI, 2017. 40-41.

²³³ FARKAS, 1949. 15-19.

²³⁴ A korszak belpolitikai vitáiról: HUBAI LÁSZLÓ: *Viták és álláspontok a II. Magyar Köztársaságról*. In: *Múltunk*, 2005. (50. évf.) 2. sz. 204-220.

koalíció belüli csoportosulás, a Baloldali Blokk (március 5.) létrehozása, illetve a legfőbb háborús bűnösöknek tartott egykori horthysta miniszterelnökök bírósági pereit és ítéleteiknek végrehajtása (1945 október - 1946 augusztus) miatt²³⁵

A csehszlovák-magyar lakosságcsere súlyos terheket rótt az új, II. Magyar Köztársaságra. Az 1945-ben újr alapított Csehszlovák Köztársaság célja az etnikailag homogén nemzetállam volt. Ezért a határain belül élő német, illetve magyar nemzetiségű lakosait el kívánta űzni területéről, de a potsdami konferencia csak a németek kiutasítására adott engedélyt. A magyar lakosság helyzetét az illegális elűzések mellett ez az egyezmény szabályozta melynek értelmében annyi magyar nemzetiségű lakos hagyja el Csehszlovákiát, ahány szlovák nemzetiségű Magyarországot. Az egyezményt a csehszlovák fél nem tartotta be, a lakosságcsere mellett folytatódott a tömeges kitoloncolások, a magyar nemzetiségűek deportálása Morvaországba és a reszlovakizáció. A magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok sorsát illetően az MKP is tárgyalásokat folytatott személyesen Edvard Beneš köztársasági elnökkel is. A magyar felet Rákosi mellett, a kiváló szlovákiai kapcsolatokkal rendelkező Farkas képviselte, számottevő eredményt azonban így sem sikerült elérni, ráadásul a Klement Gottwald vezette CSKP a kérdésben nemzetiségi, és nem internacionalista álláspontra helyezkedett.²³⁶

Ugyanakkor Rákosi titkos tárgyalásokba kezdett Moszkvával, abból a célból, hogy Moszkva bizonyos magyar területi követelések támogatására – Románia rovására – mutatna-e hajlandóságot. Sztálin nem csinált abból titkot, hogy a választásokon sokkal jobb eredményeket várt a magyar párttól, így bírálata után két feltételhez kötötte a lehetséges támogatást. Elsősorban hogy a magyar kommunisták sikeresen végigviszik belpolitikában a baloldali fordulatot, és annak következményeként megindul a kisgazdapárt széthullása. A második a magyar–szovjet vegyesvállalatok létrehozásának keresztülvitele az országgyűlésen, amelyekkel megalapozzák a döntő szovjet gazdasági befolyást Magyarországon. Ennek fejében a Szovjetunió támogatását fejezi ki a magyar kormány Romániával szembeni igényére egy 4–10 ezer km²-es határmódosításra.²³⁷

²³⁵ A téma szakirodalmához a teljesség nélkül: Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla a vádlottak padján* Budapest, Osiris - Budapest Főváros Levéltára 1999; Szerk. és sajtó alá rendezte: KARSAI LÁSZLÓ és MOLNÁR JUDIT: *Az Endre - Baky - Jaross-per*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1994; Szerk. és sajtó alá rendezte, illetve a jegyzeteket írta PRITZ PÁL: *A Bárdossy-per*. Budapest, Maecenas Kiadó, 1991; Karsai Elek-Karsai László: *A Szálasi-per*. Budapest, Reform Lap - és Könyvkiadó Rt. 1988; Szerk. és sajtó alá rendezte: KARSAI LÁSZLÓ és MOLNÁR JUDIT: *A magyar Quisling-kormány - Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. Budapest, 1956-os Intézet, 2004.

²³⁶ GULYÁS, 2008. 362-370., ill. BENCSIK, 2016. 230-234. Farkas Mihály szerepéről a felvidéki magyarokról szóló tárgyalásokon FARKAS, 1990. 141-142.

²³⁷ Szerk. BÉKÉS CSABA: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest, Osiris Kiadó, 2019. 54.

Rákosi számára világos volt az üzenet. A hatalomért való küzdelem meggyorsítására tehát belpolitikai reform is szükségessé vált a párt politikájában. A március elején életre hívott Baloldali Blokk is ezt a célt szolgálta. Noha a kommunisták nem teregették ki kártyáikat, azonban jól tudták, hogy potenciális szövetségesek nélkül nincs meg a politikai többség az FKGP megtörésére. Ezért Blokk érdekszövetségi jelleggel alakult az MKP, a SZDP, illetve a Nemzeti Parasztpárt részvételével, hozzájuk pedig csatlakozott a Szakszervezeti Tanács is. Létrehozásának szükségességét Rákosi szovjet tárgyalásairól feltételezhetőleg tudomással bíró Farkas Mihály akképpen indokolta meg: „ha ügyesen fogunk dolgozni, ezen a mozgalmon keresztül robbantani lehet a kisgazdapárt jobbszárnyát.”²³⁸

A Horthy-rendszer politikai vezetőinek bűnpereiben Farkas Mihály nem vitt meghatározó szerepet, ugyanakkor az elítéltek kivégzésein szinte minden alkalommal jelen volt, amit később, az ügyét vizsgáló pártbizottság előtti is megerősített.²³⁹ A kivégzések kapcsán érdekes adalék, hogy Péter Gábor Farkasnál tett panaszt, arra, hogy Sólyom László budapesti rendőrfőkapitány nem engedte be az ítélet végrehajtásra a PRO beosztottjait, ezért szabályos verekedésre került sor köztük és a közrendészetiek között.²⁴⁰ A levél két dologra mutat rá világosan Péter Gábor intrikus természetén túl: egyrészt a kommunista pártban már ekkor megkezdődtek az „iszapbirkózások”, illetve, hogy a Politikai Rendészeti Osztály már a kezdettől fogva élvezte a legfőbb pártvezetés bizalmát. Nem mellesleg az ügynek annyi következménye is lett, hogy Sólyom László hamarosan elhagyta a rendőrség állományát és visszatért a hadseregbe. Utódja a főkapitányi székben Münnich Ferenc lett.²⁴¹

A tárgyalt bel- és külpolitikai események sodrásában az MKP a – Moszkvában tárgyaltak szellemében – és a Baloldali Blokkban tömörült társutasai a választási akaratot semmibe véve fokozni kezdték politikai nyomásgyakorlásukat a hatalom kizárólagos megragadására. Tették mindezt különböző válságok szításával, nagygyűléseken tartó szónoklatokkal, tömegakciókkal, politikai zsarolásokkal, a SZEB-re való támaszkodással. Ennek végcélja nem volt más, mint a választáson győztes Független Kisgazdapárt és az új miniszterelnök Nagy Ferenc kormányzási lehetőségeinek minél jobban való beszűkítése. Az 1946. márciusi 7-i nagygyűlésen a Baloldali Blokk – legalábbis Rákosi valószínűsíthetően túlzó leírása szerint – több mint 400 ezer embert mozgósított, és követelte az államapparátus és az

²³⁸ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 599.

²³⁹ „Kérdés: Igaz-e, hogy jelen volt Szálasi, Bárdossy, Baky és mások kivégzésénél? Válasz: Nem értem, hogy milyen összefüggésben áll ez a kérdés az elkövetett törvénysértésekkel kapcsolatban. De ha az elvtársak kíváncsiak arra, hogy részt vettem-e, kijelentem, hogy igen.” OSZK Kt 429./180. *Az ötös bizottság kérdései és Farkas Mihály válaszai* 11.

²⁴⁰ MÜLLER, 2017. 127.

²⁴¹ U. o.

FKGP „megtisztítását a reakciós elemektől.”²⁴² A zsarolásnak az FKGP engedett és húsz képviselőjét, többek között a karizmatikus Sulyok Dezsőt kizárta a soraiból. Sulyok azonban nem adta fel egykönnyen: Csupán pár nap alatt új pártot szervezett Szabadság Párt néven, amely határozott demokrata kiállásával és kérelmelhetlen antikommunista magatartásával nagyon hamar népszerűvé vált a tömegek között.²⁴³ Az MKP harcát a hatalomért azonban nem csupán nyílt színen folytatta 1946 tavaszán. Ekkor gyorsultak fel az 1945 eleje óta lappangó súlyos törvénysértések és torzulások, amik jól tükrözték a kommunisták valós természetét, és amely torzulásokban Farkas Mihály is tevékenyen részt vett.

Az első ilyen piszkos ügynek a szentesi gyilkosság bizonyult. 1946. március 7-én éjszaka négy álarcos támadó meggyilkolta a szentesi kórházban a helyi rendőrfőkapitányt, ifj. Lakos Józsefet. Lakos, aki már 1940 óta a rendőrség állományához tartozott detektívként régóta szálla volt az MKP szemében, noha a Szentesre bevonuló Vörös Hadsereg illetékes parancsnoksága nevezte ki rendőrfőkapitánynak, ezt a kinevezést pedig később az Ideiglenes Nemzetgyűlés is megerősítette. Tömpe András a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának vezetője mégis internálta Lakost, akinek annyi volt a „bűne”, hogy fellépett a helyi kommunisták potentátja, Dadi Imre és köre ellen köztörvényes bűncselekmények miatt, illetve, hogy nem volt hajlandó belépni az MKP-ba. A szentesi gyilkosság azonban egyéni bosszúnak számított és a kommunista vezetés számára igen kellemetlennek bizonyult. A helyszínre vizsgálni kiküldött Révai József a helyzetet úgy foglalta össze, hogy a meggyilkolt rendőrfőkapitány „kártékony féreg” volt, de „van úgy, hogy hogy egy férget hagyunk csúszni, mert nem érdekünk az eltiprása. Természetes, hogy a szentesi reakción ütni kell, hogy hogyan kell ütni, azt nem a szentesiek tudják jobban, hanem Rákosi elvtárs, aki áttekinti az egész ország politikáját.”²⁴⁴

A párt eme kellemetlen ügy elsimításával a politikai rendőrséget felügyelő Farkast bízta meg. Feladata kettős volt, egyfelől valamiféle elégtétellel kellett szolgálnia a közvélemény lenyugtatására, másfelől mentenie kellett a tetteseket, akik mind a kommunista párt körébe tartoztak. Az ügy sikeres megoldása érdekében Farkas Mihály tevékenysége újabb feladattal bővült –az igazságügyi terület pártfelügyelőjeként– utasítást adott Zolnay Kálmánnak, az IM Büntetőjogi Ügyosztálya vezetőjének, egy olyan rendelet elkészítésére, amely a „szervezett tömegfellépések során vagy azzal összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt indult

²⁴² FEITL - GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 255-257.

²⁴³ Ezekről a küzdelmekről lásd SZERENCÉS KÁROLY: *A nemzeti demokráciáért Sulyok Dezső 1897-1965*. Pápa, Pápa Város Önkormányzata, 1997.

²⁴⁴ SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 230-231.

bűnügyekben követendő eljárást” szabályozta.²⁴⁵ Ennek megfelelően a tettesek már március 18-án „önként jelentkeztek,” ahogy arról Péter Gábor referált Farkasnak még aznap kelt levelében.²⁴⁶ A gyilkosság megtorlatlan maradt, miután a Nagy Ferenc kormány szociáldemokrata igazságügyi minisztere, Ries István 1948 elejére a résztvevőket mind amnesztiában részesítette. Dadi Imre vallomása szerint, neki 1946 március végi kihallgatásán személyesen Farkas Mihály ajánlotta fel, hogy ne térjen vissza Szentesre, hanem rejtőzzön el, erről pedig Tömpe Andrásnak is tudomása volt.²⁴⁷

Nem ez volt az egyetlen eset, hogy Farkas beleszólt az igazságügyi szervek munkájába. A politikai justizmord kiemelkedő fejezetének számított Demény Pál és társainak az ügye. Demény a hazai kommunisták megkerülhetetlen és elismert vezetője volt, aki több politikai kérdésben nem értett egyet Rákosival, illetve a „moszkvai vonallal”. Leginkább a csepeli munkások körében bírt nagy népszerűséggel. Karakán ellenzéki tevékenységével már a Horthy-korszakban is kitűnt, ezért többször börtönbüntetést is szenvedett. Később tevékeny részt vállalt az ellenállásban is Magyarország német megszállása után.²⁴⁸ Demény „frakciózása” miatt az MKP moszkvai vezérkarának komoly ellenlábásának számított, ezért Rákosi utasítására Péter Gábor már Budapest teljes felszabadulása előtt, még 1945. február 3-án őrizetbe vette.²⁴⁹ Mindez nem volt elég a főtitkárnak, állítólag olyan utasítást is adott a PRO fejének, hogy lehetőleg Deményt és Skolnyik Józsefet dobják be a Dunába.²⁵⁰ Rákosi ezúttal kivételesen hoppon maradt, kívánságához a szovjet szervek nem járultak hozzá, ezért Demény „hivatalosan” is előzetes letartóztatásba került. Ugyanakkor Rákosi szándéka, hogy eltávolítsa párton belüli vélt vagy valós riválisait nem számított azonban egyedinek. Romániában az RKP főtitkára Gheorghe Gheorghiu-Dej követelésére 1945. június 9-én a szovjet szervek letartóztatták közvetlen elődjét a magyar származású Fóris Istvánt, akit 1946 nyarán bírósági ítélet nélkül a fogságban agyonverték.²⁵¹

Deménynek és társainak büntetőjogi felelősségre vonása azonban csak 1946-ban lett aktuális. A július 17-én megtartott nyilvános tárgyaláson, háborús- és népellenes

²⁴⁵ U. o. 229.

²⁴⁶ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1992. 99-103. *Péter Gábornak a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya vezetőjének feljegyzése Farkas Mihályhoz az MKP titkárához Lakos József szentesi rendőrfőkapitány meggyilkolása ügyében. 1946. március 18.*

²⁴⁷ MNL OL – 288. f. 30/1962/8. ó. e. – *Jelentés Lakos József volt szentesi rendőrkapitány meggyilkolása ügyében. 1962. október 12.*

²⁴⁸ *Önéletírása: „A Párt foglya voltam” – Demény Pál élete.* Budapest, ELTE-MKKE, 1988. Róla szól rész: Szerk.: BARTHA ÁKOS, KISS RÉKA, SZEKÉR NÓRA: *Ellenállók 1944-1945.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága 2025.

²⁴⁹ MÜLLER, 2017. 122-123.

²⁵⁰ FARKAS, 1990. 105.

²⁵¹ FŐCZE JÁNOS: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban (1934-1944)* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum - Egyesület - Kriterion Könyvkiadó, 2020. 285.

bűncselekményekkel vádolták, Demény szerint még a bíróság összetételét is Farkas Mihály határozta meg.²⁵² Tény, hogy Farkas tárgyalta Demény ügyéről Feri Sándorral, az MKP jogi osztályának vezetőjével, aki kifejtette kétségeit a vádpontok valódiságával szemben, mely szerint Demény a Horthy-rendőrség besúgója lett volna.²⁵³ Farkas tolmácsolta a pártvezetés elvárásait Péter Gábor felé melyekben valóban rendelkeztek arról, ki legyen a vád képviselője, a tárgyalást vezető bíró, de még olyan részletkérdésekről is, hogy mekkora legyen a tárgyalásnak helyszínt biztosító terem mérete, illetve kik alkossák a közönséget. Mindennek az összegzéséről és maradéktalan végrehajtásáról értesítette a Főtitkárságot Feri Sándor május közepén kelt levelében.²⁵⁴ A tárgyalást a *Szabad Nép* is élénk figyelemmel követte, tudósításai Demény „besúgói” voltáról már tényként köszöntek vissza a lap hasábjain, mielőtt az ítélet elhangzott volna.²⁵⁵ Az ítélet végül négy és fél év lett. Demény később se lett „elfelejtve” a moszkvai elvtársak által: 1953. október 19-én első fokon, 1954. május 3-án a Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében újabb tíz évet kapott „szervezkedésért”.²⁵⁶

Az FKGP elleni harcot szolgálta az Igazságügyi Minisztériumban a párt által delegált államtitkár, Pfeiffer Zoltán elleni hajsza is az MKP részéről. Ebben Farkas elsősorban a frissen a tárcához adminisztratív államtitkári munkakörbe delegált kommunista Domokos József személyében kapott engedelmes végrehajtót. Domokos sokadik, Pfeiffer tevékenységét részletesen leíró levele után végül páter Kiss Szaléz ügye²⁵⁷ kapcsán látta meg a megfelelő pillanatot arra, amire Farkas Mihály is utasította nevezetesen, hogy „meg kell támadni Pfeiffert”.²⁵⁸

Kiss Szaléz személye testesített meg mindent, ami a kommunisták szemében vörös posztónak számított: Egyszerre volt pap és kigazda politikus, aki megszervezte és sikerrel működtette a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösséget, a KEDIM-et. 1946. április 28-án húsvétkor Gyöngyös környékén részeg szovjet katonák garázdálkodásai miatt erőszakos cselekmények robbantak ki az idegen katonaság és helyi fiatalok között melynek során tisztázatlan körülmények között néhány szovjet katona életét vesztette, többen pedig megsérültek. Ennek hatására a SZEB azonnal lépett, és demokrácia elleni összeesküvés

²⁵² DEMÉNY, 1988. 179.

²⁵³ SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 257.

²⁵⁴ MNL OL – 274. f. 11/22. ő. e. – *Feri Sándornak, az MKP Jogügyi Osztálya vezetőjének feljegyzése a Demény-ügyről a Főtitkársághoz. 1946. május 16.*

²⁵⁵ Szerző feltüntetése nélkül: *Demény Pál rendőrbesúgó a bírái előtt Szabad Nép* 1946. júl. 17. IV. évf. 158.

²⁵⁶ A részletekről lásd DEMÉNY, 1988. 202-211.

²⁵⁷ KOHÁRI NÁNDOR: *Kigazda sorsok a vidéki Magyarországon, 1944-1950* Szeged, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, 2022.

²⁵⁸ SZAKÁCS ZINNER, 1997. 160.

vádjával letartóztatta Kiss Szalézt és 17 másik személyt. Noha Kiss Szaléz és társai már tavasz óta letartóztatásban voltak Pfeiffer 1946. június 6-án kikérte, ezt követően magához vette az ügy iratait részletes átvizsgálásra. Erről Domokos „fasisztamentő” tevékenységként referált Farkasnak, ami alaposan felszította a főtitkár-helyettes haragját. Ugyanakkor Pfeifferrel szemben nyíltan eljárni ekkor még a koalíciós együttműködés látszata miatt nem lehetett. Kiss páterrel és társaival ellenben igen, aminek az ódiúmát végül a SZEB vállalta. Így történhetett, hogy 1946. december 10-én kelt rendelkezésével szovjet katonai bíróság ítélte golyó általi halálra Kisst és három társát. A verdiktet még aznap végrehajtották.²⁵⁹

Rákosi nem bizonyult hálátlannak. Pártjának az Igazságügyi Minisztériumban már a Lakos-ügytől kezdve sokat segítő Zolnay Kálmán számára is magasabb pozíciót nézett ki. Miután híret vette, hogy a Minisztérium kommunista dolgozói is kellemetlenek érezték dr. Zolnay módszereit 1946 őszére a főtitkár érkezettnek látta az időt, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsának elnöki posztjára „buktassa felfel” a személyét, mégpedig dr. Domokos József ajánlására.²⁶⁰ Mindössze annyi volt a probléma, hogy a pozíciót éppen betöltő Simándi Tamás nem kívánt távozni, ezért Rákosi szeptember 8-án kelt erélyes hangú levelében utasította Farkast, hogy beszélje rá Simándit a távozásra Zolnay kinevezése miatt. Farkas Mihály tárgyalásai során azonban nem boldogult Simándival, a NOT elnöki székébe végül nem Zolnay, hanem Major Ákos került. Zolnay azonban nem maradt munka nélkül, végül a Börtönügyi Osztály vezetését kapta.²⁶¹

A „reakció” elleni harcban végzett buzgólkodásáért Farkas jutalma sem maradt el. Az MKP III. kongresszusa után – melyen többek között Farkas egy hosszú beszédben hitet tett a Szociáldemokrata Párttal való minél szorosabb szövetség, a munkásegység mellett²⁶² – 1946. október 1-én, a pártvezetés egy új bizottságot hozott létre, mégpedig a Szervező Bizottságot, (SZB) melynek elnökévé Farkast jelölték. További rendes tagok Rákosi Mátyás, Kovács István, Apró Antal, Olt Károly lettek, meghívást kapott még Dögei Imre, Köböl József, Orbán László póttagok, illetve Szirmai István meghívott és Szőnyi Tibor titkár. Ugyancsak ezen a plénumon erősítették meg Farkast főtitkár-helyettesi minőségében, de új „társat” kapott maga mellé: Rajk Lászlót Kádár János váltotta.²⁶³ Az SZB 1946. október 8-i első ülésén Farkas az új testület szerepét úgy körvonalazta, mint a PB-t segítő testületét, ami a szervezési feladatokat végzi, összehangolja és ellenőrzi a Párt különböző osztályainak munkáját és tevékenységét. A

²⁵⁹ U. o.

²⁶⁰ MNL OL – 274. f. 15/199. ö. e. – *Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz*. 1946. szeptember 7.

²⁶¹ SZAKÁCS-ZINNER 1997, 162.

²⁶² FARKAS, 1949. 139-149. *Megbonthatatlan munkásegységet!*

²⁶³ MNL OL - M-KS-274 f. 52/ 36. ö. e. *AZ MKP KV ülésének jegyzőkönyve 1946. október 2. Határozatok.*

referátumban kifejtette, hogy a SZB szerepe azért sem meglepő, mert ilyen testületet a Szovjetunióban is létrehozták, szintén az ottani PB tehermentesítésére. A legfontosabb feladatoknak a vidéki városok szervezeteinek átvilágítása – az ottani gyenge választási eredmények miatt – a kongresszus pontjainak népszerűsítése a párttagok között illetve a pártoktatás lettek megnevezve.

1946 októbere azonban még egy szempontból sorsfordító lett Farkas Mihály számára: a hónap első napjával került idősebb fia, Vladimir a PRO kötelékébe, melyet október 6-i körrendeletével Rajk László belügyminiszter átalakított, ezzel létrehozva a rendszer terrorisztikus hírét sokak számára megtestesítő Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát, a Belügyminisztériumon belül (BM ÁVO). Egyúttal ekkor került sor a Tömpe András névvel fémjelzett Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának felszámolására is.²⁶⁴ A fenti események láncolatából jól kiviláglik, hogy Farkas Mihály miként növelte a befolyását az erőszakszervezetekben, az igazságszolgáltatáson és a pártszervezeteken belül, illetve a kommunisták radikalizációja során hogyan vált személye egyre nélkülözhetetlenebbé, sőt lassan megkerülhetetlenné. Hogy a módszerek alkalmazásában és a vele nem azonos platformon lévő politikusok, illetve közemberek útból való eltávolításában érzett-e bármilyen felelősséget, kétséget vagy megbánást, arról később, a börtönben kelt feljegyzéseiben se nyilatkozott. Erősen valószínűsíthető, hogy az ő sorsuk egyáltalán nem érdekelték és hitte, hogy az ellenséggel való harcban ezek az eszközök megengedhetőek. Ezt megerősíti börtönnaplójának a feljegyzései, melyekben sokszor tér vissza a különféle munkásmozgalmi személyek – elsősorban Rajk László és társai, valamint a katonai törzstisztek – ügyeire, de a kizsákmányolt, a frakciós vádért elítélt kommunisták, vagy egyházi személyek elleni törvénytelen séggek egy szóval sincsenek megemlítve memoárjában. Ami pedig leginkább a tragikus látteleletét mutatja ezeknek a zord időknek, hogy ezekért a bűnökért soha nem is vonták büntetőjogi felelősségre sem őt, sem tette társait.²⁶⁵

Harc a „reakció és az összeesküvők” ellen

Ki a „reakciós”? Erre a kérdésre az MKP főideológusa, Révai József már 1945. július 22-i cikkében megadta a választ: a reakciós az, aki antikommunista. Ennek aktualitása az 1946-1947 fordulóján beállt politikai patthelyzetben újra terítékre került. A kizárólagos hatalom

²⁶⁴ FARKAS, 1990. 103.

²⁶⁵ OSZK Kt 429 f./39.

megszerzéséért folytatott küzdelem következő lépcsőfoka az FKGP centrumának felmorzsolása lett, amihez az ürügyet a Magyar Testvéri Közösség ügye jelentette.²⁶⁶

A Honvédelmi Minisztérium (HM) kommunista irányítás alatt álló Katonapolitikai Osztálya (KATPOL) olyan „összeesküvés” nyomait jelentette titkos lehallgatások során az MKP vezetése felé, melynek tagjai becsatornázhatóak voltak az FKGP befolyásos politikusai felé. Tény, hogy a valóban létező, de politikai súlyát sokkal inkább egy baráti asztaltársaságot idéző, mintsem komoly államellenes összeesküvés súlyával bíró Közösség valóban keresett kapcsolódást egyes kispapok vezetőkhöz, hosszútávon egy kommunistaellenes kibontakozáshoz. Ez már elég alkalmat adott a mindig tette kész Révai Józsefnek, hogy a *Szabad Népből* követelje a nyomozás erélyes véghezvitelét az ügyben, és a demokrácia ellenségeire a törvény teljes szigorával való lesújtását.²⁶⁷ A KATPOL segítségére siető BM ÁVO rövid idő alatt a Közösség 260 tagját tartoztatta le, de mindez csak az események nyitányának bizonyult. Szentmiklóssy István őrizetbe vétele után gyorsan „képbe kerültek” olyan érvényes mandátummal rendelkező kispap országgyűlési képviselők is, mint Gyulai László, Hám Tibor, Horváth János, Jaczkó Pál, Kiss Sándor, Saláta Kálmán, Vatai László és Vörös Vince. Saláta, Nagy Ferenc kormányfő bizalmasa nem várta meg lefogatását, hanem Németország amerikaiak által ellenőrzött zónájába menekült. Mindezzel remek alkalmat adott Rákosinak és elvbarátainak, hogy Tildy köztársasági elnöktől kikényszerítsenek egy pártközi értekezletet, melyen a többi képviselő őrizetbe vételét javasolták.²⁶⁸ A január 17-i PB ülésen a kommunista vezérkar a lemondásra felszólító ultimátum megfogalmazása mellett döntést hozott arról is, hogy a Nemzeti Parasztpárti képviselői előtt Rajk belügyminiszter minél előbb ismertesse az ügyet, lehetőleg már vasárnapra megszervezett rendkívüli találkozón. Ez utóbbi megszervezéséért a PB Farkast tette meg felelősnek.²⁶⁹

Az MKP, illetve szövetségesei a Baloldali Blokkban keményen fokozták a nyomást a Kispapdapárton. 1947 január 19-én, a *Szabad Népből* tett közös nyilatkozatban követelték a teljes, mindent átfogó vizsgálatot az „összeesküvés” kivizsgálására.²⁷⁰ A kommunisták első számú célpontja ekkora már Kovács Béla, az FKGP karizmatikus főtitkára volt, de célkeresztjükbe került Nagy Ferenc kispapdapárti miniszterelnök is, akiknek érintettségében

²⁶⁶ A Közösség részletes történetéről lásd SZEKÉR NÓRA: *Titkos Társaság – A Magyar Testvéri Közösség története* Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.

²⁶⁷ RÉVAI JÓZSEF: *Összeesküvők és cinkosok Szabad Nép* 1947. január 5. Vezércikk V. évf. 4.

²⁶⁸ ZINNER, 2021. 83.

²⁶⁹ MNL OL - M-KS 274. f. 53/ 67. ó. e. 2-3 *Az MKP-SZDP közös PB ülésének 1947. január 16-i jegyzőkönyve. 1. pont Tájékoztató a politikai helyzetről - "Összeesküvés" ügyében teendő politikai és propaganda lépések.*

²⁷⁰ RÁKOSI MÁTYÁS és SZAKASITS ÁRPÁD *beszéde a két munkáspárt összvetőségi ülésén a Sportcsarnokban. Szabad Nép* 1947. január 19. V. évf. 15.

Rákosi személy szerint teljesen biztos volt.²⁷¹ Az sem volt titok, hogy a főtitkár személyes szerepet kívánt vinni a büntetőügy nyomozati és bírósági alakításában is, noha az előtérben Rajk, illetve az engedelmes szervek a KATPOL, illetve az BM ÁVO álltak.²⁷² Rákosi és Szakasits Árpád Nagy Ferencnél január 20-án már együttesen követelték Kovács Béla lemondását, arra hivatkozva, hogy a FKGP főtitkára „belekeveredett” az összeesküvés ügybe, ezért személye komoly tehertétellé vált a pártja és a közélet számára is. A miniszterelnök ebbe nem egyezett bele, mindössze négy hét szabadságra küldték párton belül az FKGP főtitkárát.²⁷³ Az MKP boszorkánykonyhája azonban lélegzétvételnyi szünetet sem engedélyezett. A február 6-i ülésén a PB felhatalmazta Rákosit, hogy Tildy köztársasági elnökkel vitassa meg Kovács Béla parlamenti kiadatásának lehetőségeit, illetve a párt képviselőit, hogy az Országház folyosóin is győzködjék a kiszagda politikusokat Kovács „bűnösségéről”.²⁷⁴ Jutott egy újabb feladat Farkasnak is: titkárként Orbán Lászlóval, a Demény-ügyben eljáró ügyésszel együtt kapott megbízást egy olyan bizottság létrehozására, amely előkészíti az összeesküvők bírósági tárgyalását.²⁷⁵

Puskin szovjet nagykövet hathatós segítségével a BM „hivatalos” dokumentumokat nyújtott be Kovács „bűnösségét” bizonyítandó, ezeket a hivatalos vádak pedig a párt szócsöve, a *Szabad Nép* is átvette február 8-i számában olyanképpen hogy: „a Kisgazdapárt 1945 augusztusában nagyválasztmányi ülést tartott, és mint a Hetes Bizottság tagjainak vallomásából kitűnt, a Magyar Közösségnek a Kisgazdapártban működő törzse. Saláta és társai Kovács Béla kezébe játszották át a Kisgazdapárt vezetését. Szentiványi vallotta, hogy Kovács Bélát olyan jelentős tényezőnek tartották, akire egész belpolitikai elképzelésüket felépíthetik.”²⁷⁶ A folyamatos támadásoknak kitett Kovács a helyzetet tisztázandó február 24-én jelentkezett az Andrássy út 60-ban, ahol a BM ÁVO kihallgatta. Ekkor még szabadon távozhatott, de következő este a személyesen a szovjet hatósági szervek vették őrizetbe mentelmi jogának durva megsértésével. Két nappal később pedig kezdetét vette a főtárgyalás első fokon a Magyar Testvéri Közösség Donáth György és társainak ügyében.²⁷⁷

²⁷¹ FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 349.

²⁷² ZINNER, 2022. 83.

²⁷³ SZAKÁCS - ZINNER 1997, 293.

²⁷⁴ MNL OL - M -KS 274. f. 3/70 ő. e. *Az MKP – SZDP közös PB 1947. február 6. ülésének jegyzőkönyve 1. pont Politikai információ.*

²⁷⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 136. *Jegyzőkönyv az MKP PB üléséről 1947. február 6. vö. MNL OL M - KS 274. f. 3/70. ő. e. Az MKP-SZDP közös PB 1947. február 6.-i. ülésének jegyzőkönyve 1. pont Politikai információ.*

²⁷⁶ Vezércikk szerző nélkül: *Kovács Béla céltudatosan szolgálta a földalatti összeesküvés céljait Szabad Nép* 1947. február 8. V. évf. 32.

²⁷⁷ SZAKÁCS – ZINNER, 1997. 302.

Farkas még a január 23-i PB ülésen kapott instrukciókat a főtárgyalást illetően. Rajk és Révai mellett a PB meghatalmazta, hogy készítse elő a pert, a már megszokott, „Demény-féle recept” szerint.²⁷⁸ Ez magába foglalta a folyamatos egyeztetést az ügyet tárgyaló Jankó Péterrel,²⁷⁹ illetve Zaboretzky Ervin népműgyésszel, a népbírák „gondos” kiválasztását, de még a per hallgatóságának toborzását is.²⁸⁰ A március 6-i PB ülés tovább bővítette ezt a feladatsort. Farkasnak kellett egyeztetni Ortutay Gyulával, a Magyar Központi Híradó elnökével, hogy a perről felvett helyszíni tudósításokat ne csak késő este közvetítsék, mert akkor a munkások és a parasztok már nem hallhatják. Valamint gondoskodni kellett a tárgyalás szövegének viaszlemezen való rögzítéséről is.²⁸¹

Az április 16-i három halálbüntetést is tartalmazó ítélet²⁸² kimondása után Domokos József, – immár legfőbb államügyészként – továbbította Rákosihoz Beljanovnak a SZEB szovjet képviselőjének azt a kívánságát, hogy másodfokon a NOT az ítéleteket lehetőleg súlyosbítsa.²⁸³ Rákosi töretlen bizalmát mutatja Farkasban, hogy egyből tovább küldte számára Domokos eme levelét véleményezésre. Mindezek ellenére – vélhetően Donáth György még az elsőfokú tárgyaláson elhangzott utolsó szó jogán elmondott beszédének a hatására, melyben a teljes felelősséget magára vállalta²⁸⁴ – a NOT 1947. július 2-i ítéletében a tanácsvezető parasztpárti bíró Szabó Mihály Donáth György halálos ítéletének helybenhagyása mellett enyhítette a többi ítéletet.²⁸⁵ Donáth rendíthetetlen méltósággal lépett a vesztőhelyre 1947. október 23-án.²⁸⁶

Még az első fokú tárgyalás alatt, indította meg az MKP az újabb rohamot, ezúttal Nagy Ferenc kormányfő ellen. A letartóztatásban lévő, illetve fogságba vetett kisközgazda képviselőkkel, többek között Kovács Bélával, Arany Bálinttal, Jaczkó Pállal és másokkal olyan jegyzőkönyveket vettek fel az ÁVO kihallgató helységeiben, hogy a kormányfő is tudott a köztársaság ellenes összeesküvésről. A széles közvélemény felé pedig azt kellett kommunikálnia politikailag, hogy a kisközgazdák csupán szavakban határolódtak el a „soraikban

²⁷⁸ MNL OL - M-KS 274. f. 3/68. ő. e. *Az MKP-SZDP közös PB 1947. január 23-i ülésének jegyzőkönyve. 1. pont A politikai helyzet - parasztyűlések tartása, "összeesküvők perének" előkészítése.*

²⁷⁹ Életrajzát lásd ZINNER, 2024. 509.

²⁸⁰ HORVÁTH- SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 132-133.

²⁸¹ MNL OL - M-KS 274. f. 3/78. ő. e. *Az MKP-SZDP közös PB 1947. március 6-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont Politikai információ.*

²⁸² Az elsőfokú ítélet teljes szövegét lásd HORVÁTH-SOLT-SZABÓ-ZANATHY-ZINNER 2. 1993. 192-250.

²⁸³ MNL OL – 274. f. 11/26. ő. e. 96-97. *Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Rákosi Mátyáshoz a SZEB szovjet képviselőjének ítékezés súlyosbítását szorgalmazó kéréséről.*

²⁸⁴ Szerk. CSICSERY RÓNAY ISTVÁN: *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde* Washington DC, Occidental Press, 1998.

²⁸⁵ A NOT részletes ítéletének indoklását lásd HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 152-161.

²⁸⁶ SZEKÉR, 2017. 54-55.

megbúvó összeesküvőktől,” de közben továbbra is megtűrik azokat maguk között. A Nagy Ferencet terhelő 23 jegyzőkönyv május 28-ra állt össze, amikor személyesen Szviridov altábornagy, a SZEB ügyvezető elnöke adta fel a dokumentációt a kormányfőnek címezve. Az időzítés nem volt véletlen. Így lehetett garantálni, hogy az éppen Svájcban tartózkodó Nagy távollétében helyettese, vagyis Rákosi vehesse át a terhelő jegyzőkönyveket. Kovács Béla és mások „vallomásainak” tükrében Domokos legfőbb államügyész azonnal javaslatot tett Rákosinak Nagy Ferenc vagyonának bűnügyi befagyasztására, illetve titkárának, Kapócs Ferencnek az őrizetbe vételére. Farkas közvetett szerepéről a miniszterelnök lemondásában, a későbbiekben Halas Lajos úgy emlékezett, hogy először Farkas közölte telefonon az érintettel, hogy a neve felmerült az összeesküvéssel kapcsolatban: „Éppen Farkas Mihálynál voltam, amikor kapcsolták Svájcot. Hallottam, hogy Nagy Ferenc miniszterelnökkel beszélt. Úgy melleleg megjegyezte: Ferikém, az összeesküvéssel kapcsolatosan sajnos a te neved is szóba került. Az ügyészség meg akar hallgatni, légy szíves, siess haza, tisztázd a dolgot. Elszörnyülködtem, s amikor Farkas letette a kagylót, megjegyeztem: de hisz ez nem fog hazajönni, kicsúszik a markunkból. »Éppen ezt akarjuk« mondta Farkas és másról kezdett beszélni.”²⁸⁷ A nyíltan megfenyegetett, titkára letartóztatásával megfélemlített, illetve kifizetés elhárításával is megzsarolt kormányfő nem is tért többé haza, csupán lemondását küldte vissza.²⁸⁸

A Magyar Testvéri Közösség ügye döntő csapás volt Magyarországon a valóban demokratikus erőkre, akik még őszintén hittek abban, hogy meg lehet valósítani valamiféle koalíciós hatalommegosztást, és hogy elkerülhető a lopakodó sztálinista diktatúra kiépítése. Azonban más szempontból is jelentős eseménynek bizonyult. Joggal mondhatjuk, hogy az 1945 utáni első jelentős koncepciós persorozat jelentette, ahol a későbbi módszerek először lettek kipróbálva „élesben,” vagyis a rendőrség és az igazságügyi szervek valós eseményeket torzul kiélezve állítottak egy bizonyos politikai koncepció szolgálatába.²⁸⁹ Mindez azonban nem jelenti, azt hogy a Közösség ügyét kizárólagosan az első koncepciós perként tekintsük. Ha nem is ilyen nagy horderejű politikai ügyben, de a halálos ítéletekkel végződő törvénysértések már 1945-ben megindultak.²⁹⁰

Farkas Mihálynak a Közösség-ügyében tevékeny része volt. A levéltári források világosan bizonyítják, hogy a Politikai Bizottság öt olyan ülésén is részt vett, ahol a döntések

²⁸⁷ HALAS LAJOS: *Az R Gárdától a Munkásőrségig* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó 1986. 126-127.

²⁸⁸ NAGY, 1990. 148-160.

²⁸⁹ ZINNER, 2022. 111.

²⁹⁰ RIGÓ RÓBERT: *Halálos ítéletek a Kecskeméti Népbíróságon*. In *Váltóállítás...* 2017. 285-322.

születtek az ügyről, illetve a kisgazdák elleni támadásokról, valamint arról, hogy milyen súlyos szerepet vitt ezen justizmordokban. Bár ifjabb Farkas később saját memoárjában nem említette, hogy apja közvetlenül mekkora szerepet játszott az „összeesküvés” ügyben, de arról megemlékezett, hogy a pártvezetés nevében dicséretekkel halmozta el, mind Péter Gábort és Rajk Lászlót, mind a nyomozás vezetőit, illetve a BM ÁVO-t. Mindez nem kis tüskét jelentett azonban a KATPOL munkatársainak számára, mert utóbbiak joggal érezhették, hogy a felderítés és a nyomozás jelentős részét ők végezték el. Hogy ez nem könnyen múló sérelmet jelentett, azt jól mutatja, hogy idősebb Farkas 1948 szeptemberében immár újdonsült honvédelmi miniszterként a HM KATPOL aktíva ülésén dicsérő hangnemben külön kitért a Közösség ügyére, ezzel utólag is elégtételt nyújtva a KATPOLNAK.²⁹¹

A „kékcédulás” választás és következményei

Az FGKP meggyengítésével és Nagy Ferenc miniszterelnök kikényszerített lemondásával azonban nem járt automatikusan együtt a hatalom kizárólagos megragadása. A koalíció látszatra továbbra is fennmaradt, az új kormányfőt továbbra is a kisgazdák adták Dinnyés Lajos személyében. Az 1945 végén megválasztott parlament ciklusának még a fele sem telt el, ráadásul számszakilag továbbra is az FKGP rendelkezett a legtöbb képviselői mandátummal. Az MKP azonban továbbra is támadásban maradt, és a megváltozott, feszült belpolitikai helyzetre hivatkozva végül sikerült elérniük, hogy Tildy Zoltán köztársasági elnök új választásokat írjon ki.²⁹²

Ennek a kikényszerítésére nem csupán a belpolitikai helyzet gyökeres megváltozása miatt volt szükség. A hatalom megragadásának folyamatát felgyorsította a külpolitikai helyzet változása is: 1947. február 10-én a Magyar Köztársaság aláírta a párizsi békeszerződést a II. világháború győztes hatalmaival, innentől fogva az ország szuverenitása – papíron – helyreállt, így a szovjet dominanciájú SZEB működésére, illetve a megszálló hadsereg jelenlétére nem volt többé szükség Magyarországon. Ezért a békeszerződés magyarországi ratifikációja előtt mindenképpen ki kellett csikarni a kommunisták áttörését Moszkva akaratának is megfelelően.²⁹³

Az MKP-nak azonban nem csak ezért kellett igyekeznie a parlamenti többség megszerzésével. A szomszédos Romániában már 1946. november 19-én megtartott parlamenti

²⁹¹ FARKAS, 1990. 130.

²⁹² GYARMATI, 2011. 105-106.

²⁹³ A békeszerződés részleteiről, illetve a bel- és külpolitikai tárgyalásokról lásd ROMSICS IGNÁC: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris Kiadó, 2012.

választáson rendkívüli visszaélések mellett a Demokratikus Pártok Blokkjában tömörült baloldali pártok 346 szavazatot szereztek a 414 fős törvényhozásban, ezzel gyakorlatilag Románia már „választói felhatalmazással” indulhatott meg előre a lenini úton. Ekkorra már az is eldöntött tény volt az is, hogy a korábban Sztálinnál is felvetett határkiigazítás nem válik valóra, és két ország között az 1939. december 31-i állapot kellett rögzíteni hivatalosan is. Természetesen Rákosi – mintegy magyarázva a bizonyítványt – a kudarcot a nyugati hatalmak számlájára írta.²⁹⁴

A magyar kommunistákat választási megfigyelőként a képviselő Farkas Mihály érthető módon elégedetten adott interjút romániai élményeiről a *Szabad Népnek*. Egyúttal előrevetítette a következő év eseményeit, amikor a honi választóknak is üzent, hogy a következő itthoni választásokkor is mi lenne számukra a „helyes” politikai irány. Véleménye szerint: „ha a magyar demokrácia a létét és jövőjét biztosító együttműködést meg akarja teremteni a szomszédos országok népeivel és meg akarja szerezni a bizalmukat és támogatásukat, nem szabad lemaradnia a fejlődésben mögöttük. Mostani utam alatt nem egyszer tapasztaltam, hogy a román demokrácia vezetői szorosabbra szeretnék fűzni velünk a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat, de érthető nyugtalansággal szemlélik a reakció támadásait a magyar demokrácia ellen.”²⁹⁵

Farkas természetesen megosztotta újdonsült tapasztalatait a Politikai Bizottsággal is, amely rögtön határozatot hozott, hogy az MKP ezután rendszeresen képviselje magát a testvérpártoknál a soron következő választásokon.²⁹⁶ Széll Jenő úgy emlékezett vissza, hogy beszámolóját „Farkas Mihály azzal kezdte: »Nehogy azt gondolják az elvtársak, hogy a romániai választás az valami ilyen régi világból való ügyes román manipulációnak az eredménye«. Romániában csinálták meg ugyanis a népi demokráciák közül az első igazi népi demokratikus választást, 99,9-cel. Akkor ennyire finomkodni még nem kellett, de valami 90 körüli elsöprő győzelemmel. Farkas Mihály elmondja, hogy ez valóban a román nép meghamisíthatatlan és manipulálatlan érzelm-megnyilvánulása, ez a párt győzelme, ez a párt jó politikájának az eredménye. Majd ezek után elmondja, hogy milyen módszerekkel dolgoztak a román elvtársak, többek között a kék cédulát is.”²⁹⁷

²⁹⁴ Békés, 2019. 59-60.

²⁹⁵ Szerző nélkül. *A román nép demokratikus erők hatalmas győzelméről, az erdélyi magyarság egységes, demokratikus állásfoglalásáról nyilatkozik Farkas Mihály. Szabad Nép. 1946. november 23. IV. évf. 266.*

²⁹⁶ MNL OL - M-KS-274. f. 53/ 60 ő. e. *Az MKP-SZDP közös PB 1946. november 21.-i. ülésének jegyzőkönyve 2. pont. Beszámoló a romániai választásokról*

²⁹⁷ VTKIL OHA/4. SZABÓNÉ DÉR ILONA, HEGEDŰS B. ANDRÁS, KOZÁK GYULA *interjúja Széll Jenővel* 239-240.

Ami 1946 végén még csak helyzetértékelés volt egy szomszédos állam belpolitikai eseményeiről, az az új választásokra készülvén gyorsan valósággá vált. A voksolásra való felkészülésre és a különféle részletek kidolgozására külön héttagú bizottság alakult. A kommunisták részéről az MKP-SZDP közös, 1947. június 12-i PB ülésén, melynek tagjai Rákosi, Gerő, Farkas, Rajk, Révai, Nagy Imre és Kádár János lettek.²⁹⁸ Ekkorra a kékcédulás megoldás általánosan elfogadottá vált. Kovács István mindegyre úgy emlékezett vissza, hogy a kékcédula ötlete is Farkas Mihálytól származott: „A választás előtt Farkas Mihály vetette fel föl azt a szerencsétlen ötletet, a kék cédulát. A kék cédula az volt, hogy akik nem a lakhelyükön szavaztak, azok kaptak egy kivonatot, hogy máshol, ahol tartózkodnak, joguk van leszavazni. ennek a cédulának a színe kék volt és így kapta a kékcédula nevet.²⁹⁹ A Szociáldemokrata Párt részéről a balszárnyat képviselő Marosán György is elfogadhatónak vélte a kék cédulákkal való szavazás gondolatát, csak az érdekelte őket, hogy mindez nem vezethet-e éles rivalizáláshoz a munkáspártok között. Amikor Marosán, erről a dilemmáról érdeklődött Farkasnál utóbbtól csak annyi választ kapott, hogy „nem kell félni. Vigyázunk majd, hogy minden rendben menjen.”³⁰⁰

Az előrehozott választáson több, az FKGP-ből kivált képviselő is jelezte indulási szándékát az új pártokban. Az új polgári ellenzék kialakulásának lehetőségét a Baloldali Blokk azonban még csírájában elfojtotta. A politikailag legjelentősebb Sulyok Dezsőt a választójogi törvény egyik rendelkezésének –a kommunisták által kikényszerített– módosítása miatt kizárták. A hírhedt „lex Sulyok” lényege abban állt, hogy aki a háború előtt különböző jobboldali tömörülésekben politikai szerepet vállalt az a soron következő választáson automatikusan elveszíti választhatósági jogát. A módosítás direktben a Magyar Szabadság Pártja vezérének személyére íródott, amit Rákosiék sem tagadtak. Az ilyen módon az ellehetetlenített Sulyok Dezső végül feloszlatta egyesületét, a rövid idő alatt igen nagy népszerűsége szert tett Magyar Szabadság Pártot 1947. július 21-én.³⁰¹

Nem ő volt az egyetlen, aki nem indulhatott a választáson. Az 1945 novemberi választáshoz képest az újabb rendelkezések jelentősen csökkentették a választók számát. Rákosi 1947 augusztusában tájékoztatta Moszkvát, hogy a választási törvény módosításának értelmében a választók megközelítőleg 15 százalékát, az ő értelmezésében a „reakciósokat és

²⁹⁸ MNL OL - M-KS 274. f. 3/92. ó. e. *Az MKP-SZDB közös PB ülésének 1947. június 12-i ülésének jegyzőkönyve 2. pont Választás előkészítésére héttagú bizottság: Rákosi, Gerő, Rajk, Révai, Kádár, Nagy Farkas; Rajk László megbízatása a technikai előkészítéssel*

²⁹⁹ VTKIL OHA /158. RAINER M. JÁNOS *interjúja Kovács Istvánnal* 170.

³⁰⁰ MAROSÁN, 1972. 295.

³⁰¹ FÖLDESI - SZERENCÉS, 1998. 29.

fasisztákat” törölni kell a választási jegyzékből.³⁰² Hogy ki számított reakciónak és fasisztának azt természetesen az MKP döntötte el saját szája íze szerint. Szirmai István az MKP Szervező Bizottságának titkára Farkas számára készített feljegyzése szerint azok, akik 1945 után vagy internálva voltak, és/vagy rendőrhatalósági felügyelet alá kerültek, akiket a népbíróságok jogerősen elítéltek, az áttelepített svábok, illetve a Nyilaskeresztes Párt volt tagjai. Összlétszámukról pontos kimutatás nincs, de Szirmai feljegyzése szerint számuk jóval meghaladta a félmillió.³⁰³ Ezekből az adatokból is világosan kiderül, hogy a demokrácia igazán durva megsértése elsősorban nem csupán a kékcédulákkal való csalásokkal történt. Ugyan történelmi körökben máig nincs teljes egyetértés utóbbiak pontos számáról. Vannak vélemények, amik 60 ezres számot valószínűsíthetnek, mások egyenesen 200 ezer ily módon szerzett voksról írnak.³⁰⁴ A fentebb említett machinációk és kizárások miatt azonban összegezhető, hogy az kommunisták ezúttal semmit nem kívánt a véletlenre bízni.

Az adminisztratív-felügyeleti részről Farkas Mihály, Szirmai István és Kovács István végezték az érdemi munkát, míg a belügyi részleg sem tétlenkedett, itt Szebenyi Endre és Péter Gábor segítették a miniszter, Rajk László munkáját. A két terület közös munkáját pedig Széll Jenő, illetve Deszkás János, az MKP Közigazgatási Osztályának helyettes vezetője hangolta össze.³⁰⁵ A választási visszaélésektől sem megriadó MKP azonban mindeközben kifelé pozitív kampányt is folytatott. A *Szabad Nép* a választást megelőző napokban részletes bemutató cikksorozatot közölt a párt listavezetőiről. Az újra a Baranya-Tolnai választókerületben indított Farkasról 1947. augusztus 20-án jelent meg személyiségét és a tevékenységét méltató, hozsannázó írás. A stílus miatt érdemes a kolumnát szó szerint is idézni: „Kevés magyar politikust szeretnek annyira, keveseknek van annyi jó barátja az országban a munkások és a parasztok között, mint neki. Igen, jó barátja. Farkas Mihály nem tartozik ahhoz a típushoz, amelyik megtartja a távolságot. Öt percig beszélgetsz vele, és máris mintha sokéves jó barátod lenne. Kedélyes, érti és szereti a tréfát, nem úgy érzed, hogy tud a nép nyelvén beszélni, hanem azt: a népből jött s egy pillanatig nem szakadt el a gyökerétől. Az ellenséggel szemben kemény és kérlelhetetlen. A munkások és parasztok rajonganak érte.”³⁰⁶

A pozitív kampányhoz tartozott többek között az is, hogy a pártvezetőség nem habozott elővenni olyan témákat is, amelyek egyébként a világlátásától távol álltak. Farkas Mihály ennek

³⁰² IZSÁK - KUN, 1994, 224. *Rákosi Mátyás 1947. augusztus 13-i levele A. Zsdanov részére.*

³⁰³ MNL OL - 274 f. 9/34 ő. e. – *Szirmai István feljegyzése Farkas Mihály részére 1947. június. 30.*

³⁰⁴ PAPP, 2024, 194.

³⁰⁵ GYARMATI GYÖRGY: *Rendszertitkok – szolgálattal és szolgálattal* Budapest-Pécs, Kronosz – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2019. 149-150.

³⁰⁶ MÉRAY TIBOR: *MKP listavezetői Szabad Nép* 1947. augusztus 20. V. évf. 188.

a szellemében két tekintélyes vendéget fogadott külön találkozáson, a baloldali cionista Hasomer Hacair - csoport két vezetőjének személyében. Farkas vendégeit a négyórás találkozójuk során propagandaanyagok terjesztésére bízta, egyúttal híveik támogatását is kérte pártja számára a közelgő választáson. A Hasomer Hacair archívumának anyagaiból kiderül, hogy Farkas a találkozó során szóba sem hozta saját zsidó gyökereit, hanem mint ízig-vérig kommunistaként tárgyalt vendégeivel. A cionista tárgyalófelek elvi hajlandóságot mutattak a támogatásra, de cserébe két dolgot kértek, hogy az MKP nyomdája, a Szikra terjessze Gromikonak, a Szovjetunió ENSZ nagykövetének a szervezet közgyűlésén elhangzott előadói beszédét, amely kiállt Izrael állam megalakulása mellett, illetve azt, hogy a *Zsidó Út* című cionista lap megjelenhessen havi két alkalommal. A beszélgetésről készült feljegyzés szerint Farkas elméletben ígéretet tett tárgyalópartnerei kívánságai teljesítésére. Kilátásba helyezte, hogy Gromiko beszédét ugyan nem a Szikra, viszont egy másik, kisebb nyomda fogja kiadni. Ami a másik kérdést illeti szinte felháborodottan tette fel a kérdést, hogy „a lapengedély ügyében az elvtársak miért nem fordultak hozzám korábban?” Hogy az ígérek mennyire bizonyultak tartósnak, arról sokatmondó, hogy a *Zsidó Út* mindössze négy számot ért meg: Rajk László belügyminiszter már 1947 őszének elején betiltotta.³⁰⁷

A választásokra 1947. augusztus 31-én került sor. A különböző súlyos csalások, torzítások, a kékcédulák és majdnem félmillió embernek a választásból való kizárása ellenére sem került sor a Baloldali Blokk erőinek döntő áttörésére. A tervezett csalások sem váltak be a szükséges mértékben. Széll Jenő a későbbiekben erre önkritikusan emlékezett: „Mi kommunisták legtöbb helyen teljesen elbizakodottan és pofátlanul csináltuk. Vonultak a teherautó-karavánok faluról falura, de nagyon sok esetben a különböző kapitányságok fogdáiba. Ebből aztán elég vaskos dolgok történtek, mert az egyszerű emberek közül megjárták egy páran Szibériát emiatt, mármint azért, mert ők becsukták a kékcédulásokat... Rögtön nekiültünk Deszkással számolgatni és láttuk, hogy töredék, esetleg egy százalékon aluli, amivel befolyásolni lehetett volna a végeredményt. Csak arra volt jó, hogy a kommunistákat lejárassa.”³⁰⁸

Noha az FKGP az 1945-ös abszolút győztes pozíciójából visszaesett 15%-ra, az MKP csupán a voksok 22%-át kapta meg. A Szociáldemokrata Párt 15%-ot, illetve a Blokk harmadik ereje, a Nemzeti Parasztpárt 8%-ot tudhatott magáénak. Mindez azt jelentette, hogy a Baloldali Blokk a kormányzóképeség megőrzésének érdekében továbbra is rászorult a meggyengített

³⁰⁷ GYŐRI SZABÓ RÓBERT: *A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon* Budapest, Gondolat Kiadó, 2009. 107.

³⁰⁸ VTKIL OHA/4 SZABÓNÉ DÉR ILONA, HEGEDŰS B. ANDRÁS, KOZÁK GYULA *interjúja Széll Jenővel* 240.

koalíciós „szövetségese”, az FKGP szavazataira is. Ráadásul az egyik ellenzéki párt, mégpedig a választáson igen jól teljesítő, 13%-os arányt felmutató Magyar Függetlenségi Párt (MFP) vezetője – a szintén korábban a kispapoktól kivált – Pfeiffer Zoltán a választási csalások miatt a Major Ákos vezette Választási Bírósághoz fordult jogorvoslatért. Az MKP azonban most is gyorsan ellentámadásba ment át, meggyőzte koalíciós szövetségeseit, hogy ellenpetíciót szükséges benyújtani dr. Pfeiffer és pártja ellenében, amely szerint a Magyar Függetlenségi Párt az ajánlóívek szabálytalan összegyűjtésével csalást követett el, ezért a párt mandátumainak a megsemmisítését követelték.³⁰⁹

A BM ÁVO nyomozóinak hathatós segítségével mintegy háromezer „vallomást” sikerült rögzíteni az MFP-hez köthető „csalásokról” ezért október 3-án a koalíciós pártok – és a hozzájuk csapódó, mindössze, 1,7 %-ot begyűjtő Magyar Radikális Párt – hivatalosan beadta az MFP elleni petíciót. Október 13-án a Sportszarnokban a budapesti nagykövetség előtt tartott beszédében Farkas nyíltan beszélt a végcélról: „nem titkoljuk, hogy a petíciónak, amelyet a négy koalíciós párt és a radikálisok adtak be Pfeifferék ellen, az a célja, hogy a Választási Bíróság megsemmisítse Pfeifferék mandátumát.”³¹⁰ Ugyanakkor a beszédben már nem is burkoltan megfenyegette a Magyar Függetlenségi Pártot, illetve annak vezetőjét: „A Pfeiffer-párt az amerikai imperializmus ötödik hadoszlopa Magyarországon. A mi pártunk nincs az ellen, hogy jóindulatú ellenzék legyen a parlamentben. Néha erre is szükség van, de ugyanakkor ki kell jelentenem, hogy népünk és szabadságunk ellen vétkeznénk, ha egy félfasiszta pártot, a külföldi imperializmus szervezetét megtűrnénk a magyar demokráciában.”³¹¹

A dilemmát végül magának Pfeiffernek a menekülése oldotta fel. Mielőtt az igazságszolgáltatási és belügyi szervek komolyabban kézbe vették volna az ügyét, 1947. november 4-én a brit nagykövetség segítségével családjával együtt emigrált az országból. Mindez pedig elég okot adott a Választási Bíróságnak, hogy az MFP választási eredményeit megsemmisítse, megszerzett 49 mandátumát érvénytelenítse. Magát a pártot pedig november 20-i rendeletében Rajk László belügyminiszter feloszlatta. A Választási Bíróság elnöke felé nem maradt el az MKP elégedettségének tolmácsolása: „Hivatalomban felhívott Farkas Mihály. Rövid volt: »Gratulálok Major elvtárs, csak így tovább. Szervusz« s már le is tette a kagylót.”³¹²

Ezzel a kispapok maradékaival kiegészült Baloldali Blokk ugyan kínkeservesen, de végül tudta biztosítani abszolút többségét az Országgyűlésben. Ezzel elhárult minden formális

³⁰⁹ GYARMATI, 2011. 110.

³¹⁰ IZSÁK LAJOS: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944-1994*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010. 138.

³¹¹ FARKAS, 1949. 78-79.

³¹² MAJOR, 1988. 387.

akadály is a sztálinista kliensállam kiépítése elől, mindebben pedig a „kékcédulás” választás fontos állomásnak bizonyult.³¹³

A fordulat beteljesül

1947. szeptember 22-27-e között jelentős nemzetközi esemény zajlott le a lengyelországi Szklarska Porebában: a Szovjetunió és a befolyásába vont szatellit államok, illetve Francia- és Olaszország Kommunista Pártja létrehozták a Komintern utódszervét, a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját, közismertebb nevén a Kominformot. Mindez már a keményebb sztálini vonalat, azaz a proletárdiktatúrák kiépítésének felgyorsítását, a kommunista pozíciók megerősítését, illetve a korábbi szövetségesekkel való politika felülvizsgálatát jelentette.³¹⁴

A magyar pártot a találkozón Révai József mellett Farkas Mihály képviselte. Visszatérésük után részletes beszámolót készítettek az elhangzottakról, melyet október 9-én terjesztettek a PB elé.³¹⁵ A jelentésben külön kihangsúlyozták, hogy Zsdanov és Malenkov iránymutatásával teremtődtek meg újra a feltételek a különböző kommunista pártok együttműködésének. Felhívták a PB tagjainak a figyelmét arra, hogy a lengyelországi találkozó megalapozta az „amerikai imperializmus” ellen indított harc stratégiáját, azontúl pedig olyan konkrét útmutatások is elhangzottak, hogy „a koalíciós kormányokban való részvétel egymagában csak akkor jelenti egyben a hatalomban való részvételt is, ha a kommunista pártok a koalíciós kormányokban elfoglalt pozícióikat tényleges hatalmi pozíciók elfoglalására és azok kiszélesítésére tudják felhasználni”.³¹⁶

Ami a fegyveres erők feletti ellenőrzést illeti, itt is világos instrukciók érkeztek: „Ezen a területen olyan politikát kell folytatniuk, mely nem a hatalom megosztására, hanem minden más erőnek a fegyveres erők fölött való rendelkezéséről való kizárására vezet.”³¹⁷ A lengyelországi értekezlet új koncepciója külön támadást jelentett a jobboldali szociáldemokrácia ellen is, ami előrevetítette, hogy a belpolitikai helyzetre újabb fordulat várt, más szóval, hogy a korábbi társutas „testvérpárt”, az SZDP is bekerült immár a kommunisták célkeresztjébe. Ennek szellemében tartott eligazítást Farkas is a budapesti megyei párttitkárok

³¹³ FÖLDESI - SZERENCSES, 1998. 30.

³¹⁴ SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 362-363.

³¹⁵ MNL OL - M-KS-274. f. 53/ 112. ő. e. Az MKP –SZDP közös PB 1947. október 9.-i ülésének jegyzőkönyve. 1. pont A varsói értekezlet kiértékelése

³¹⁶ U. o.

³¹⁷ U. o.

előtt tartott előadói beszédében is: „itt csak az fog történni, az a helyes a magyar nép számára, amit a Kommunista Párt akar. Az SZDP már csupán egy átmeneti párt, mely a közeljövőben egyesül a Kommunista Párttal. Olyan korszakban élünk, amelyben minden út a kommunizmus felé vezet.”³¹⁸ A további kommunista térnyerést elősegítette a szociáldemokrata „testvérpárt” egyre erősödő megosztása és az ebből fokozódó válsága. A választásokon való vártnál rosszabb szereplés ezt a válságot csak tovább fokozta. Az elsősorban Marosán György által fémjelzett balszárny erősen hajlott a kommunistákkal való fúzió felé, míg Kéthly Anna, Kelemen Gyula és Bán Antal vezette frakció az egyre erősebb fenyegető hangok ellenére is az önállóság megtartása mellett érvelt. A párt főtitkára Szakasits Árpád salamoni döntéssel a kivárás mellett döntött, és a válság legkritikusabb idején is Moszkvába szólították „halaszthatatlan tennivalói”.³¹⁹

Amíg a szociáldemokraták kétségek és kérdések között őrlődtek, a kommunisták már meg is kezdték offenzívájukat az SZDP jobbszárnya ellen, ennek ürügyét pedig az ún. Nitrokémia-ügy szolgáltatta. A péti Nitrogénművek kommunista dolgozói 1948 legelején arról tájékoztatták az MKP felső vezetését, hogy gazdasági bűncselekmények történtek az üzem felső vezetésében. Mindez ürügyet szolgáltatott az önállóságot pártoló jobboldali szociáldemokrata csoport, és azon belül elsősorban Kelemen Gyula iparügyi államtitkár elleni támadásra, akit – miután személyét hamis koncepció érvényesítésével bevonták az ügybe – a posztjáról és országgyűlési mandátumáról pártja hamarosan lemondatta. A nyomást a kommunisták ezután csak fokozták a szociáldemokratákon, Farkas Mihály kifejezetten gyors szakítást követelt Kelemen és az SZDP között: „A szociáldemokrata sajtó az egész ügyről mélyen hallgat, ami azt a látszatot kelti, hogy a Szociáldemokrata Párt hivatalosan nem hajlandó elejteni a jobboldali, demokráciaellenes Kelemen Gyulát. Ezt a látszatot megerősíti az a tény, hogy Kelemen Gyula még mindig tagja a Szociáldemokrata Pártnak. Véleményünk szerint Kelemen Gyula kizárásával nem volna szabad a bírói ítéletig várni.”³²⁰

Farkas kívánsága mindenestre rövid úton teljesült: 1948. január 30-án bírói úton elrendelték Kelemen letartóztatását, akit ezt követően őrizetbe is vették.³²¹ A Nitrokémia-ügy nem csupán jelzés volt a Szociáldemokrata Párt felmorzsolására. Részben a párt így maga kényszerült határozatban a jobboldalinak kikiáltott „egységbontó és munkásáruló” vezetők megbélyegzésére, illetve a belőle fakadó bírósági eljárás a Rákosi-éra első „klasszikus

³¹⁸ MNL OL - 274. f. 243. ó. e. – *Farkas Mihály előadói beszéde a párttitkárok ülésén. 1947. október 15.*

³¹⁹ GYARMATI, 2011. 123.

³²⁰ B. KÁDÁR ZSUZSANNA: *Elrabolt remények - A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után* Budapest, Napvilág Kiadó, 2012. 45.

³²¹ SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 365.

szabotázi” perének is tekinthető. Az ítéletek ennek megfelelően is szigorúak voltak: 1948. március 4-én a Budapesti Népbíróság hűtlenség és hűtlenség segítésének büntette miatt Szabó Kornél vezérigazgatót halálra, Sárkány József és Kelemen Gyula államtitkárokat valamint Steller Lajos mérnököt életfogytig tartó, Gyöngyösi István helyettes igazgatót 15 évi, Veismár Béla ügyintézőt pedig 8 évi fegyházbüntetésre ítélte. Szabó Kornélon a halálos ítéletet – miután a NOT azt helybenhagyta – 1948. szeptember 18-án végrehajtották³²²

Az események innentől fogva pedig felgyorsultak: Szakasits említett moszkvai távollétében a pártfűziót erőteljesen szorgalmazó Marosán György február 18-ra összehívott SZDP vezetőségi ülésen bejelentette, hogy az egyesülést nem támogató szociáldemokrata vezetőket a párt megfosztotta a tisztségeiktől. Ezzel pedig jóvátehetetlenül elkezdődött a szociáldemokrata párt felbomlása. A hónap végéig a korábbi 750 ezres párttagságból megközelítőleg 150 ezren máris beadták átjelentkezési szándékukat az MKP-ba. Ennek az áramlásnak a gyorsasága még magát Rákosit is meglepte. Egy Szuszlovval folytatott február 19-i beszélgetés során elismerte, hogy a kommunisták számára kiemelt fontosságú a jobboldali szociáldemokrácia elleni harc és nem is olyan távoli célnak tekinti a Szociáldemokrata Párttal való egyesülést, az ellenőrizetlen tömeges tagfelvétel viszont nem áll érdekükben. Ezért a további korlátlan felvételt megelőzendő az MKP február 22-én tagfelvételi zárlatot rendelt el.³²³

Az így kialakuló helyzetet tisztázó szándékkal ült össze az MKP-SZDP közös Politikai Bizottsága 1948. február 26-án. A legfőbb kérdés tulajdonképpen akörül forgott, hogy az erózióknak indult SZDP bizonyos fokú megtartása szükséges-e a „hivatalos” egyesüléshez, vagy pedig az MKP simán fejezze be „testvérpártja” beolvasztását. A vita jegyzőkönyve szerint Farkas emellett emelt szót, hogy szükség van az SZDP bizonyos formában való fenntartásához a zökkenőmentes átmenet biztosításához. Ezzel egyébként Révai József is egyetértett.³²⁴ A PB határozatát Farkas egyébként még Rákosival szemben is védelmébe vette az 1956-os vizsgálati tanúvallomásában is, amikor úgy emlékezett, hogy „Rákosi elvtárs szerint nem egyesülésre van szükség, hanem ehelyett belépésre, a vezetésbe pedig csak azokat a szociáldemokratákat fogjuk bevinni, akikkel egyetértünk. Révai József elvtárssal együtt igyekeztünk megmagyarázni Rákosinak, hogy ez helytelen. Amikor látta, hogy milyen határozottan fellépünk, nem forszírozta tovább a saját álláspontját. Az egyesülés után azonban egyik szociáldemokratát a másik után lőtte ki.”³²⁵ 1948. február 25-én a fejleményekkel elégedett és magabiztos

³²² SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 378.

³²³ IZSÁK-KUN 1994. 252.

³²⁴ MNL OL - M-KS-274. 53/134. ő. e. Az MKP –SZDP közös PB ülésének 1948. február 26-i jegyzőkönyve. 1. pont Politikai Információ – Az SZDP-től a maximális kizárások és a jobboldaliak félreállításának követelése

³²⁵ ÁBTL - 3.1.9. V-150019/1. Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én 335.

főtitkárhelyettes már megyei és budapesti párttitkárok előtt tartott újabb beszédében a határozatot ismertette a hallgatóságával is: „Az MKP tekintélyének eredményeképpen nagy átáramlási folyamat indult meg a Szociáldemokrata Pártból, amely olyan mértéket kezdett el ölteni és olyan iramban fejlődött, hogy az egész Szociáldemokrata Pártra nézve súlyos következményekkel járhatott volna. Pedig a mi harcunk nem a párt, hanem annak jobboldala elleni irányult, Ha mi ebben a válságos helyzetben előmozdítottuk volna a Szociáldemokrata Párt összeomlását, lényegében a reakció malmára hajtottuk volna a vizet.”³²⁶

Miután az SZDP március 6-i a kommunisták szája íze szerint kongresszusa az egyesülést jóváhagyta, megkezdődhettek a fúziós tárgyalások, melyeket az MKP részéről Farkas, az SZDP részéről pedig Marosán vezetett.³²⁷ A tárgyalások azonban korántsem voltak súrlódásmentesek. Farkas elsősorban munkáskádereket beléptetését várta a partnerétől és sokallta a szociáldemokraták sorában előforduló „zsidó származású polgári értelmiséget.”³²⁸ Végül a személyeskedésektől sem mentes, többkörös vita után Rákosi közbelépésére Farkas engedett, és az általa kifogásolt személyek – többek között Justus Pál, Schiffer Pál, Horváth Zoltán – bekerülhettek az új párt Központi Vezetőségébe. Ugyanakkor szinte atyaián is figyelmeztette Marosánt, hogy célszerű lenne szakítani ezen régi elvtársaival és a szociáldemokrata gondolataival, hogy gyorsabban adaptálódhasson a kommunista irányzathoz.³²⁹

Farkas ennél jobban aligha találhatta volna jobban fején a szeget. Marosán valóban jó kommunista lett. Társutasságát az egyesülés levezénylése után főtitkár-helyettesi és miniszteri bársonyszékkel honorálták Rákosiék. A politikai széljárás újabb fordulásával 1950-ben a volt szociáldemokrata vezetők elleni hajsza során azonban a bíróság első- és másodfokon is halálbüntetést szabott ki rá, de adminisztrációs hiba miatt végül önkényesen életfogytiglanra módosították az ítéletét. 1956-ban szabadult, első dolga volt azonnal felajánlani újra szolgálatait a rezsimnek. A forradalom és szabadságharc utáni megtorlás során második ember lett, mint a korai Kádár-korszak keményvonalas politikusa, aki szigorú megtorlásokat követelt. 1962 után Kádárral is összeveszett így önkéntesen távozott a hatalomból.³³⁰

Noha a fúziós folyamat végül szabad kezet kapott Rákosi különvéleménye ellenére is, azonban nem maradt teljesen hatástalanul a főtitkár érvelése. Ebből kifolyólag az MKP

³²⁶ FARKAS, 1949. 196. *Farkas Mihály beszéde a megyei és budapesti titkárok értekezletén 1948. február 25.*

³²⁷ MAROSÁN, 1972. 132.

³²⁸ U. O. 450.

³²⁹ U. o. 465.

³³⁰ Fontosabb életrajzi adatai megtalálhatóak tényszerűen összefoglalva a Nemzeti Emlékezet Bizottságának honlapján: <https://neb.hu/asset/phpZK4Wuf.pdf>

tulajdonképpen az ő receptje szerint hajtotta végre a két munkáspárt összeolvadását, ezt pedig Farkas Mihály előadói beszéde is előrevetítette a megyei titkárok március 18-i értekezletén: „amit nekünk tenni kell, az hogy a szociáldemokrata munkásokat, a Szociáldemokrata Párt tagjait a Kommunisták Párt ideológiájának magaslatára emeljük és így biztosítsuk az egységes párt ideológiai homogenitását. A feladat, hogy a szociáldemokrata munkásokkal megértessük és elfogadtassuk nemcsak a mi ideológiánkat és politikánkat, hanem a mi gyakorlati módszerünket is, mint az egyedül helyes módszert.”³³¹

A hosszan elhúzódó folyamat végeredményeként 1948. június 12-én pártközi ülésen zajlott le az MKP IV., illetve az SZDP XXXVII. pártkongresszusa, ahol a megállapodások értelmében kihirdették a két párt egyesülését, és a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) megalakulását, illetve rögtön megtartották az újonnan megalakult párt I. kongresszusát is. A név megválasztásában már korábban kemény viták is dúltak, Rákosi a szovjet tanácsadónak a Magyar Munkás-Paraszt Párt elnevezés mellett érvelt, Gerő szívesebben vette volna a Szocialista Párt nevet. Mindkét lehetőséget végül a *szovjetek* vetették el, mondván, hogy a munkás-paraszt párt nem tükrözi az új párt lenini elvét, nem határozza meg a párt viszonyát a munkásosztályhoz. A Szocialista Párt pedig szintén nem kívánatos, mert ezen a néven egyesült a Tanácsköztársaság nyitóakkordjaként a két párt, amikor pedig a kommunisták – a szovjet tanácsadók vélekedése szerint – stratégiai hibát követtek el az akkori egyesüléssel.³³²

Így maradt köztes megoldásként a Magyar Dolgozók Pártja név, amelyet hivatalosan a két párt április 21-i egyesített PB ülésén Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Rajk, Szakasits, Marosán, Rónai és Vajda Imre jelenlétében fogadtak el.³³³ A frissen megalakult MDP fentebb említett I. Kongresszusán azonban már jól látszódott az aránytalanság, miután 300 kommunista küldött mellett a szociáldemokratákat csupán 150-en képviselték. A vezetőségi szerepek szétosztása is súlyos aránytalanságot mutatott: az új párt főtitkári székét Rákosi foglalta el, aki egyik helyettesi székét fenntartotta az ezen a poszton már korábban kiválóan bevált Farkasnak. Főtitkárhelyettes lett még Kádár János, illetve Marosán György is, az új párt teljesen jelentéktelen befolyással bíró elnöki posztja pedig Szakasits Árpádnak jutott.

Azonban nem sokáig. Szakasits hamarosabb közjogilag jóval magasabb, a gyakorlatban azonban ugyanolyan súlytalan poszton találta magát, mégpedig köztársaság elnöki tisztségben. Elődjét, Tildy Zoltánt veje, Csornoky Viktor „kémkedési ügyére” hivatkozva július 31-én az

³³¹ FARKAS, 1949, 212-213. *Farkas Mihály beszámolója a megyei titkárok értekezletén, 1948. március 18.*

³³² IZSÁK-KUN 1994. 255. *Baranov levele Szuszlovnak az új párt elnevezéséről 1948. április 3.*

³³³ MNL OL - M-KS-274 f. 53/152. ő. e. *Az MKP- SZDP közös PB ülés jegyzőkönyve 1948. április 21. 2. pont Az Egyesült Párt neve: Magyar Dolgozók Pártja.*

MDP nyomására az Országgyűlés lemondatta hivatalától. Augusztus 3-án Szakasitsot gyors parlamenti szavazással pedig már be is iktatták új hivatalába. A kommunistákkal végig nagy hajlékonyságot mutató Tildyt és feleségét házi őrizetbe helyezték, ahol nyolc évet töltöttek. Sokkal tragikusabban alakult Csornoky Viktor sorsa, akit 1948. dec. 7-én jogerős ítélet után összeesküvés vádjával kivégezték, azon törvény alapján, melyet apósa szentesített aláírásával.³³⁴ Nem mellesleg volt az ügynek még egy következménye: Csornoky kihallgatása során az államvédelem már ekkora vett fel terhelő jegyzőkönyveket a kisgazdapárti Kővágó József polgármester személyére vonatkozóan, akire szintén azt kívánták rábizonyítani, hogy kapcsolatban van az angol titkosszolgálattal. Erről pedig mind Péter Gábor, mind Farkas Mihály tudomással bírt. Hasonló megfigyelések történtek az amerikai nagykövetség irányában is. Itt Peter Kopcsak katonai attaséről készültek összefoglaló jelentések, amik 1948. október 22-én kerültek Farkas asztalára.³³⁵

A fordulatot azonban nemcsak a pártpolitikai élet jelentette. *Belpolitikai* szinten 1948 nyarára már a beavatottak előtt nem volt titok, hogy ekkorra éles törésvonalak keletkeztek a kommunisták sorain elül is, elsősorban a BM ÁVO vezetője Péter Gábor, illetve a belügyminiszter, Rajk László között. Farkas ebben a helyzetben látszólag középre került, hiszen a Párt vonalán belül továbbra is az ő felügyelete alá tartozott a karhatalom ügye, így Péter elsősorban neki panaszkodott különféle beadványaiban Rajkra, illetve belügyi államtitkárára, Szebenyi Endrére, valamint a gazdasági rendőrség vezetőjére, Villányi Andrásra.³³⁶ Később mindkettőjüket a Rajk-Brankov-ügy egyik mellékperében ítélték halálra és végezték ki 1950-ben.³³⁷ Különböző ügyekben Farkas többször is Péter mellé állt, azzal, hogy Rajk nem viszonyul jól a rendőrséghez küldött munkáskáderekhez és hagyja, hogy azokat a régi, „horthysta” rendőrtisztek kiszorítsák a gyakorlati munkából, Utasítást adott Péter panaszos levelére reagálva, hogy a Belügyminisztérium szolgáltassa vissza az ÁVO részére azt a 16 autót, amelyet Rajk elvett a testülettől.³³⁸ Mindez az 1956 nyarára készített pártjelentésben már úgy lett interpretálva, hogy Farkas Mihály és Péter Gábor már ekkor intenzíven szervezkedett Rajk kiszorítására, sőt közvetlenül hozzájárultak Rajk bukásához a belügy élén.³³⁹ Rajk augusztus 5-i leváltása után az új belügyminiszter, Kádár János szeptember 4-én bejelentette az BM ÁVO átalakítását, mégpedig annak közép fokú hatósággá való emelésével (BM ÁVH)

³³⁴ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1992. 142-148. *Tímár István r. ezredes jelentései Csornoky Viktor ügyében Péter Gábor r. altábornagyhoz.*

³³⁵ ÖTVÖS, 2012. 144-145.

³³⁶ Róla részletesen lásd CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI, 2017. 19-21.

³³⁷ ZINNER, 2013. 343.

³³⁸ U. o. 2013. 54-56.

³³⁹ SIPOS - T. VARGA 1990. 78.

kibővítve feladatköreit, – többek között átvéve az internálás és a rendőrségi felügyelet elrendelését is – ugyanakkor kiemelve az államrendőrség „gyámkodása” alól. Mindezzel némiképpen nyugvópontra került az elmérgesedő vita, melyből Péter Gábor megerősödve került ki, míg Rajk László szerepe és befolyása rohamosan csökkenni kezdett.³⁴⁰

Éles fordulat zajlott le a *gazdaságban* is. A Nitrokémia-ügy után felpörögtek a különféle „szabotázs” perek is, melyek közül ebben az időszakban legnagyobb ügynek az 1948. augusztus 12-én kirobbant MAORT-ügy bizonyult. A Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság államosítása ugyanis régóta határozott kívánsága volt a pártvezetésnek, olyannyira, hogy a vállalat vezetőiről már régebb óta gyűjtötte hangyaszorgalommal a politikai rendőrség a terhelő adatokat, de semmi számukra használhatót nem sikerült találni, csak olyan frázisokat, hogy pl. Ábel Bódog a cég adminisztratív és üzleti igazgatója „zsidó származású, típusa a kapitalistának”. Végül személyesen Farkas fogalmazta meg a támadást a MAORT-tal szemben augusztus 8-án. Véleménye szerint a „vállalatra rá kell feküdni és külön párttitkárt kell küldeni oda.”³⁴¹ A MAORT vezérigazgatójának, Papp Simonnak és több társának augusztus 12-i „gazdasági szabotázs” ürügyén történt letartóztatása után, az MDP – a bírósági eljárás befejezését meg sem várva – gyors intézkedéseket tett a vállalat államosítására.

Papp Simon kihallgatásáról nem mellesleg Farkas Mihály első kézből értesült. Tímár István rendőrezredes jelentéseiben arról tájékoztatta előljáróját, Péter Gábort – és az ügy pártfelelősét, Farkas Mihályt – hogy Papp rendszeresen informálta 1945 után a vállalat helyzetéről az amerikai tulajdonosokat a magyarországi helyzetről, de azt tagadta, hogy tudatost gazdasági károkat okozott volna a vállalatnak.³⁴² Farkas Mihály a megismert vallomások alapján a szeptember 27-i minisztertanácsi ülésen referált a MAORT-al szemben nyomozás állásáról, melynek eredményeképpen a párt gazdasági ügyeiért felelős, Gerő Ernő javaslatot tett a vállalat azonnali állami kezelésbe vételére. Az állami kezelésbe vételére az olajtermelés rendkívüli nemzetgazdasági fontosságával igazolta, illetve azzal, hogy olyan szabotázszt fedeztek fel, amely az állam fontos gazdasági érdekét veszélyezteti.³⁴³

Az ügyből a korszak logikájának megfelelően bírósági eljárás lett szabotázs vádjával, és amely másodfokon csak 1949-re záródott le. A bíróság Papp Simont első fokon halálra ítélte, az 1949. január 20-án tartott NOT tanácskozás eredményeképpen Olti Vilmos elsőfokú ítéletét

³⁴⁰ MÜLLER, 2017. 137.

³⁴¹ RÉVAI, 1991. 30.

³⁴² MNL OL - M-KS-276 f. 67/155. ő. e. *Farkas Mihály titkári iratai. Tímár István rendőr ezredes jelentése Papp Simonról 1948. augusztus 18.*

³⁴³ MNL OL - M-KS-276 f. 53/ 10. ő. e. *Az MDP PB ülésének jegyzőkönyve 1948. szeptember 23. 3. pont Javaslat a MAORT-ügy lezárására, a MAORT állami kezelésbe vételére, a MAORT központi és helyi pártszervezeteinek felülvizsgálatára.*

azonban életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítette.³⁴⁴ Hogy nem végezték ki Papp Simont abban nagy szerepet játszott, hogy azt a kommunista pártvezetés is jól felfogott érdekéből megértette, hogy szakértelmére a továbbiakban is szükség lesz. Az őrizetbe vételek, a bírósági tárgyalás és az ítéletek azonban nem jelentették összességében a MAORT-ügy végét. A vállalat és a magyarországi olajbányászat további történetében meghatározó változások sorozata kezdődött el 1948 szeptemberében. A szabotázsra való hivatkozással a MAORT-ot és a MAORT Gázértékesítő Rt.-et 1948. szeptember 24-én végül az Országgyűlés rendeletére állami kezelésbe vették.³⁴⁵ Bátran elmondható, hogy ami a Nitrokémiával kezdődött, az a MAORT-tal folytatódott. A sort 1950-ben pedig a Standard-per folytatta, ahol Geiger Imre és Radó Zoltán esetében már végrehajtott halálos ítéletek is születtek³⁴⁶

Nem várt, de annál meghatározóbb fordulat következett be a *külpolitikában* is, mégpedig Jugoszlávia és a Szovjetunió ellentéteinek végül a teljes szakításhoz vezető kijegecesedése. Ezekről az ellentétekről a magyar pártnak, vagyis Rákosinak személyesen is régóta tudomása volt. Rendelkezésre álltak Sztálin és Tito levelezései melyekből kiolvasható volt számára a szovjetek Jugoszláviával való bizonytalansága. Legalábbis Péter Gábor tett ilyen irányú vallomást 1956. október 22-én tartott kihallgatásán: „Rákosi birtokában volt egy vékony füzet, amelyben rendelkezésre állt a Sztálin és Tito közötti levelezés, ebből részleteket ismertetett, utalva Jugoszláviával szemben megmutatókozó bizalmatlanságra.”³⁴⁷

Röviden összefoglalva a jugoszláv-szovjet konfliktus hátterét, az ellentét abban keresendő, hogy Tito és délszlávok alapvetően – természetesen saját érdekeik mentén – egyszerre képviselték a világorradalom ügyét és a délszláv nemzetépítést. Utóbbi egy lehetséges jugoszláv – bolgár – albán konföderáció megteremtésének gondolatában körvonalazták. Ezzel szemben Moszkva az internacionalizmus köpönyegében lényegében a hagyományosnak számító orosz birodalomépítési vágyhoz tért vissza. Ezek az ellentétek pedig magában hordozták a két fél közötti szakítást.³⁴⁸ Ennek ellenére, amikor Sztálin 1948 február első napjaiban Moszkvába rendelte a jugoszlávokat és a bolgárokat, hidegzuhanyként hatott a szovjet kritika a felekre. A szovjet főtítkárt kertelés nélkül kijelentette, hogy minden föderációs tervet elutasít, ellenben határozottan követelte, hogy hasonló horderejű külpolitikai

³⁴⁴HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 331-371. *A Budapesti Népbíróság ítélete Papp Simon és 3 társa ügyében.*

³⁴⁵ SRÁGLI LAJOS: *Az amerikai tőke és sorsa a magyarországi olajiparban (1899-1989)* In *Külügyi Szemle - A Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja folyóirata* – 2005. (4. évfolyam) 220-221.

³⁴⁶ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 4. 1995. 421. *Az igazságügy-miniszter felterjesztése a Népköztársaság Elnöki Tanácsához Geiger Imre és Radó Zoltán kegyelmi ügyében és a legfelsőbb elhatározás.*

³⁴⁷ ZINNER, 2014. 42.

³⁴⁸ PAPP, 2024. 214-215.

kérdésekben mindig kérjék ki előzetesen Moszkva véleményét. Tito a moszkvai találkozón nem jelent meg, illetve Belgrád március 1-én külön határozatban utasította el Sztálin kritikáit. Innentől fogva meredeken romlottak Jugoszlávia kapcsolatai nemcsak a Szovjetunióval, hanem a többi közép-kelet európai szocialista országgal is.³⁴⁹ A végleges szakítás végül 1948. június 28-án következett be, amikor a Kominform határozatában megbélyegezte a jugoszlávok helytelen politikáját, de ki is zárta őket a soraiból.³⁵⁰ A magyar pártvezetés számára ez a fordulat nem kevés fejfájást okozott, nem csupán az 1947. december 8-án aláírt és 1948. január 20-án ratifikált magyar-jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény miatt, hanem a jugoszlávok és Tito személyének – főleg a környező szomszédokhoz képest – egyfajta népszerűsége és elismertsége miatt is.³⁵¹

Az érme másik oldala, hogy akadtak olyan jugoszláv kommunisták is, akik szembefordultak Titóval és Magyarországon kértek, illetve kaptak politikai menedéket. Közéjük tartozott Miloš Moić újságíró is a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetség (MDDSZ) publicistája, akinek rejtélyes halála új szintre emelte a konfliktust Magyarország és Jugoszlávia között. Moićsal Zsivko Boarov, a jugoszláv követség sajtóattaséja végzett szerencsétlen körülmények között 1948. július 10-én, amikor a két jugoszláv funkcionárius összeverekedett a Kominform határozata felett. Az MDP-nek ezt követően nem esett nehezebbre kihasználva a tragikus eseményből újabb összeesküvésű ügyet kreálni, annál is inkább, mert két nappal a halála előtt Farkas Mihály arról győzködte Moicot, hogy Tito-ellenes nyilatkozatot tegyen, és erre igyekezzen rábeszélni az MDDSZ vezetőségét is. Noha Boarov diplomáciai mentességet élvezett a helyzet „politikai súlya miatt” mégis letartóztatásba került, sőt Rákosi éppen Karlovy Varyban pihenő Farkashoz írt levelében azt fejtegette, hogy Boarovot nyilvános perben kell elítélni. Ez önmagában végül nem realizálódott, ellenben Boarov fontos és használható tanúnak bizonyult a hamarosan minden más ügyet elhomályosító csúcserben, Rajk Lászlónak és társainak bűnügyében.³⁵²

Végül 1948 nyarára fordulat állt be a *katonapolitikában* is. A változás jelentősége itt abban állt, hogy a katonai ügyek nem számítottak különösebben fontos területnek 1945 és 1947 között. Ami az MKP-t illeti, a párt megelégedett annak a felmérésnek az eredményével, amely szerint a 15 ezer főt számláló hadsereg soraiban a kommunisták aránya 1948 áprilisára a csapattiszteknél 80%-ra a parancsnokságnál 66 %-ra emelkedett az aprólékos B listázások után,

³⁴⁹ VUKMAN PÉTER: „*Harcban Tito és Rankovics klikkje ellen.*” *Jugoszláv politikai emigránsok Magyarországon 1948-1990.* Pécs, Kronosz kiadó 2019. 24-25.

³⁵⁰ U. o. 7.

³⁵¹ „FARKAS, 1990. 149-150.

³⁵² SZAKÁCS-ZINNER, 1997. 391-393.

míg a legénységi állomány 51%-a vallotta magát a Párt tagjának.³⁵³ A megváltozó külpolitikai légkör arra készítette azonban a Szovjetunió szatellit államait is, hogy kezdjék meg a fokozottabb felkészülést a fennálló status quo megóvására, vagyis a Szovjetunió hatalmának biztosítására az Elbától keletre, illetve egy új háború kitörésének lehetőségére immár az Egyesült Államok által vezetett nyugati demokráciák ellen. Mindezzel tisztában volt Rákosi is, aki elérkezettnek látta az időt arra, hogy pártja végleg kezébe vegye a Honvédelmi Minisztériumot is. Az új honvédelmi miniszternek pedig bizalmasát, Farkas Mihályt szemelte ki, aki új beosztása mellé egyből altábornagyi rangot is kapott. Rákosi mindezt részletesen meg is indokolta feljegyzéseiben: „A megváltozott belpolitikai viszonyok lehetővé tették, a külpolitikai viszonyok pedig megkövetelték, hogy pártunk fokozott figyelmet fordítson a hadseregére. 1948 augusztusában javasoltuk, hogy a Parasztpárt adja át nekünk a honvédelmi miniszteri tárcát, amely Veres Péter kezében érhetően nem volt alkalmas arra, hogy betöltse a feladatát. Honvédelmi miniszterül a párt Farkas Mihályt jelölte, aki határozott, szervezni tudó, erélyes ember volt, s nagy ambícióval látott ehhez az új feladathoz. Szaktudása persze ehhez a feladathoz nem volt, de szorgalmasan kezdett tanulni.”³⁵⁴

Ez a kinevezés sorsdöntőnek bizonyult és alaposan rányomta bélyegét Farkas személyiségére. Szeptember 10-i, a Honvédelmi Minisztérium udvarán tartott rövid, de annál lényegre törőbb bemutatkozó beszédében is külön kihangsúlyozta az új bel- és külpolitikai helyzethez illő elvárásait, amelyben nyomatékosan éreztette, hogy mindkettő gyökeresen megváltozott: „Sok még a fecsegés, a felesleges beszéd. Elvárom önöktől, hogy ezen a tarthatatlan állapoton gyorsan változtatnak, mert azt hiszem, egyetértetek velem abban, hogy a fecsegő nem való sem a hadseregbe, sem a minisztériumba.”³⁵⁵ De talán ennél is lényegesebb volt a Katonai Bizottság előtti bemutatkozása miniszterként, mert itt foglalta össze a rendszer politikáját: „Tisztában kell lenni azzal, hogy mindenki a munkásosztály és annak élcsapata, a Párt csinált vezetőt és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti.”³⁵⁶ Ennél jobban aligha lehetett volna összefoglalni az új rezsim politikájának a lényegét.

³⁵³ OKVÁTH IMRE: *A katonai elit metamorfózisa 1945-1950*. In: *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958*. Szerk. OKVÁTH IMRE Budapest, Történeti Hivatal, 2001. 29-30.

³⁵⁴ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 682.

³⁵⁵ FARKAS, 1949. 324-325. *Beszéd a Honvédelmi Minisztérium átvételekor. 1948. szeptember 10.*

³⁵⁶ OKVÁTH, 1998. 93.

III. A hatalom csúcsain

Új katonapolitika

Az 1945. január 20-án aláírt magyar fegyverszünetben a magyar kormány kötelezte magát, hogy nyolc gyaloghadosztályt szervez és küld harcba a Vörös Hadsereg mellett Németország ellen. Az új, demokratikus hadsereget megszervezni azonban csak hozzáértő tiszttal lehetett. Noha rendelkezésre álltak olyan, korábban a németekkel való további együttműködést megtagadó és az ellenállást választó képzett egykori magyar királyi honvédtisztek, mint többek között Vörös János, Vörös Tibor, Kéri Kálmán, Beleznyai István, Somogyi Imre; bennük viszont a hatalom új birtokosai nem bíztak. Ez a jelenség pedig nem csupán a kommunistákra, de a magát hirtelen a politikai jobboldalon találó FKGP-re is jellemző volt. Ezért abban kérdésben hamar konszenzus alakult ki a koalíció pártjai között, hogy a háború után a volt Magyar Királyi Hadsereg tisztikarát politikai szűrés alá kell venni.³⁵⁷

Így a háború végéig az új hadsereg tervezete a valóban meginduló szervezés ellenére javarészt papíron maradt, szervezett keretek közötti bevetésére Németország ellen egy-két kisebb kivétellel nem került sor. Az európai háború végével pedig a hadseregek jelentősége – a megszálló erőket leszámítva – csökkent, mindenhol nagyfokú leszerelés kezdődött meg. Ennek következményeképpen olyan új problémák kerültek előtérbe, mint a hadsereg tagjainak egzisztenciális kérdései, illetve a pártpolitikai küzdelmek a hadsereg jövőbeli szerepét illetően.³⁵⁸ A pártok részéről a küzdelem elsősorban a hivatásos állomány megnyeréséért folyt, a tisztek kiválogatását rögtön a háború után igazoló eljárás, később pedig a B-listázás tette lehetővé. Ennek kapcsán a nyugati szövetségesek hadifogságából hazatért hivatásos tiszti állományt lényegében 1946 februárjára eltávolították.³⁵⁹ A folyamatban kulcsfontosságú eseménynek bizonyult az MKP részéről a Katonapolitikai Osztály (KATPOL) 1945. március 12-i megalakítása, az egykori magyar királyi honvédtiszt, addigra azonban már kommunista, Pálffy György vezetésével. Pálffy beosztottjai előtt akképpen foglalta össze a KATPOL munkáját mely „a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásának elősegítéséből, a hadsereg a reakciótól való megtisztításából, az ellenségtől való megvédéséből, a demokratikus

³⁵⁷ ÖTVÖS ISTVÁN: *Szervezés-újjászervezés. Hadsereg és fegyveres erők a kommunista Magyarországon. 1945-1958*, In: Szerk. ÖTVÖS ISTVÁN és TRIEBER PÉTER: *A dolgozó népet szolgálták? Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018. 11-12.

³⁵⁸ OKVÁTH, 2001. 18.

³⁵⁹ MARKÓ GYÖRGY: *A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1945-1956* Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 29.

néphadsereg létrehozásáért és erősítéséért vívott harcból áll.”³⁶⁰ Pálffyt illetőleg nem kerülhető meg azonban az a tény sem, hogy vélhetően ebben az időben vette fel vele a kapcsolatot a szovjet GRU, vagyis a katonai hírszerzés. A szovjet szervvel való együttműködés személyére nézve később végzetesnek bizonyult.³⁶¹

Az 1945. november 4-i választások azonban megzavarták az MKP előzetes várakozását a katonapolitika vonalán is. Az FKGP abszolút többsége új, egyfajta kettős hatalmat eredményezett. A kisgazdák ugyan uralták az országgyűlést, de az MKP pozíciói szilárdak maradtak a kormányzati, a végrehajtói és a karhatalmi területen is. Ami a honvédséget illeti, az új, az FKGP által delegált honvédelmi miniszternek, Tombor Jenőnek nem volt könnyű dolga, miután a nyolc csoportfőnökből négyen, a 36 osztályvezetőből pedig 32-en (!) képviselték a kommunistákat. Hozzájuk tartozott Radványi Imre ezredes a HM elnökségi csoportfőnöke és Révay Kálmán alezredes is, aki Tombor miniszter személyi segédtsíjteként teljesített szolgálatot.³⁶² Az említett igazolási eljárásban a döntő szerep a KATPOL-nak jutott. Szerepét vezetője, Pálffy György úgy foglalta össze beosztottjai előtt, hogy „sziget egy reakciós tenger, a honvédség „közepén”. „Ha az áradat ezt a szigetet is elöntené, akkor reménytelen, hogy a demokráciát a honvédségen belül érvényre juttassuk... A demokratikus elemek ma szinte kizárólag védekező politikát folytatnak, mi vagyunk, akik még tartják a frontot. A frontot pedig tartani kell, mert a harc még nem dőlt el, még nem tudhatjuk kié lesz a hadsereg.”³⁶³

A volt nyugati hadszíntérről hazatért katonákat az általa szervezett és működtetett táborokban kihallgatta, ha szükséges volt nyomozásokat indíthatott és le is tartóztathatta azokat a korábbi tiszteket és közkatonákat, akiket a demokrácia „ellenségeinek” tekintett.³⁶⁴ Kiemelkedő jelentőségre tettek szert még az internálási eljárások is. A Nyugatról visszatért fő,- és törzstisztek Pálffy olvasatában minden esetben internálandóak voltak, mert ebben az esetben már mindig rajtuk maradhatott a politikai rendőrség ezen „bélyege”. Mindezek miatt egyre inkább elterjedt az a vélemény, hogy Pálffy parancsnoksága alatt a Katonapolitikai Osztály a véres bosszú intézménye lett, amely nem csak a bűnösökre sújtott le és ebben Pálffynak is súlyos személyi felelőssége volt.³⁶⁵ A KATPOL tevékenységét jelentősen segítette a HM Személyügyi Osztálya is, melynek élén 1949-ig az ugyancsak kommunista Illy Gusztáv állt, és

³⁶⁰ KORNIS, 1988. 63-64.

³⁶¹ UNGVÁRY KRISZTIÁN – MERUK JÓZSEF: *Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai. Egy sztálinista diktátor börtönben, jólétben és száműzetésben.* Budapest, Jaffa Kiadó. 118.

³⁶² OKVÁTH, 2001. 22.

³⁶³ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 22.

³⁶⁴ ÖTVÖS, 2018. 12.

³⁶⁵ KIRÁLY BÉLA: *Honvédségből néphadsereg* Budapest, CO-NEXUS Printer Kiadó, 1989. 155.

amely döntött az igazolt tisztek tényleges szolgálatba vételéről vagy tartalékba helyezéséről.³⁶⁶ Elmondható, hogy az MKP mindezzel egy többlépcsős eljárást épített ki a hadsereg ellenőrzésére, melynek keretein belül maradéktalanul érvényesíthette a mindenkori pártérdekeit.³⁶⁷ A HM többszöri átszervezése is ezt a célt szolgálta, az újbóli csoportfőnökök, osztályvezetők kinevezését mindig a Személyügyi Osztály kezdeményezte, a döntésekben viszont a SZEB-nek is vétőjoga volt.³⁶⁸

Az MKP 1946. május 4-i titkársági ülésén hozott határozatával életre hívta a párt titkos Katonai Bizottságát, melynek elnöke a párt részéről a karhatalmakat felügyelő Farkas lett, tagságát pedig Pálffy György vezérőrnagy, Földy Lajos, Illy Gusztáv, Jánossy Ferenc, Somogyi Imre, Révay Kálmán ezredesek, valamint Révész Géza, karhatalmi osztályvezető alkották.³⁶⁹ Ezen titkos bizottság létrejötte tovább erősítette a hadseregen belüli polarizációt, miután a haderőre vonatkozó döntéseket fokozatosan az aktuális honvédelmi miniszter helyett ezen illegitim szerv hozta meg.³⁷⁰ Mindezek ellenére az MKP ekkor még nem rendelkezett világos elgondolásokkal a hadsereg szerepét illetően. 1948 tavaszáig a hadosztályok létszáma a dandárok szintjére süllyedt. Király Béla visszaemlékezése szerint az I. és VI. hadosztály egyesített összlétszáma csupán 4449 fő volt.³⁷¹ Ugyanakkor Pálffy vezetése által 1946 márciusában megszervezett Határőr Parancsnokság alá vont határőrség – kommunista irányítás alatt – a maga tizenöt zászlóaljával az egyetlen valóban ütőképes karhatalomnak számított, mind létszámát, mind fegyverzetét tekintve.³⁷²

A csökkentés ellenére a kommunistává vált volt ludovikás tisztek az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés értelmében engedélyezett 70 ezer fős hadsereg létrehozását tekintették legfőbb céljuknak hosszú távú, átgondolt koncepciók alapján. A különféle jóvátetelekkel sújtott ország gazdasági helyzete azonban alaposan behatárolta ezeket a fejlesztési elképzeléseket és lehetőségeket. A hadsereghez való hozzáállásban kommunista részről fordulatot a párt további hatalmi terjeszkedése hozta meg. Az 1947. augusztusi 31-i választás után Rákosi még azon év novemberében személyesen Sztálinnak írt levelében a lengyelországi Kominform határozatok szellemében kért engedélyt a hadsereg fejlesztésének a felgyorsítására.³⁷³ A megváltozott

³⁶⁶ ÖTVÖS, 2018. 13.

³⁶⁷ U. o. 14-15.

³⁶⁸ MARKÓ, 2011. 29.

³⁶⁹ MNL OL - M-KS-274, f. 54 / 131. ő. e. *AZ MKP KV Titkárságának 1946. május 4-i jegyzőkönyve 5. pont A hadseregbeli pártmunka javításáról szóló javaslat elfogadása.*

³⁷⁰ OKVÁTH, 2001. 23.

³⁷¹ KIRÁLY BÉLA: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912-2004.* Budapest, HVG Könyvek, 2004. 166-167.

³⁷² U. o.

³⁷³ GERMUSKA-HORVÁTH, 2020. 53.

körülményeknek megfelelően ült össze a Politikai Bizottság december 11-én, amikor döntés született egy külön bizottság megalapításáról, amelynek feladata a hadseregfejlesztés kérdéseinek megtárgyalása lett. Ezen új bizottság tagjai Farkas mellett Gerő, Rákosi, Rajk és Pálffy lettek.³⁷⁴

Ami magát Farkast illeti – noha, kezdetektől az illetékességébe tartoztak a karhatalmi ügyek vélhetően a pártban betöltött számos funkció és a „reakció” elleni folyamatos politikai harc miatt – személy szerint csak 1947 második felétől mutatott növekvő érdeklődést a katonai terület iránt. Ugyanakkor személyét illetően fontos megemlíteni, hogy bármennyire is nagy felelősség és hatalom került a kezébe először a belügyi karhatalmak, később pedig a hadsereg révén, önmagát mindig a párttal azonosította. Börtönnaplójában erről világosan fogalmazott: „mindenekelőtt miniszter voltam, és ami még fontosabb, amit tettem azt, mint a párt főtitkár helyettese és Politikai Bizottsági tag tettem.”³⁷⁵ Így válik érthetővé Farkas véleménye, melyet úgy lehet körvonalazni, hogy a hadseregnek és katonai ügyek elsődleges feladata a pártigények kiszolgálása lett. A Katonai Bizottság szerepét – ellentétben a volt ludovikás tisztekkel szemben, aki szakmai alapon képzelték a bizottsági munkát és olyan szervként tekintették, ami a hadsereg ügyeiben a legfelső döntésekért felelős – Farkas csupán az MKP Politikai Bizottságának meghosszabbított karjaként tekintette. Véleménye szerint a Katonai Bizottság szorosan csak a PB alárendeltségében működhetett, illetve annak utasításait hajthatta végre.³⁷⁶ Nem tetszett neki az az egyre kevésbé burkolt rivalizálás sem, amely Pálffy, Sólyom László és Illy Gusztáv között zajlott az „első számú katona” titulusért. Az érintetteket mindezért november 17-én dorgálásban részesítette. Véleménye szerint „a súrlódásoknak egészséges alapon véget kell vetni, energiáját mindenki saját munkavonalán használja fel.”³⁷⁷

Ezek a belső viták is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a PB 1948. április 22-i ülésén határozatot hozott a Katonai Bizottság újjáalakításáról, egyúttal meghúzta a Farkas által korábban már kijelölt világos határokat, mely szerint a Katonai Bizottság a PB alárendelt szerve és legfőbb feladata a párt politikájának a hadseregben való végrehajtása, illetve a szakmai és a pártmunka összehangolása. A bizottság tagjai pedig Farkas elnöklete mellett, Pálffy György, Sólyom László altábornagyok, Illy Gusztáv, Somogyi Imre, Szalvay Mihály vezérőrnagyok, Földy Lajos, Révay Kálmán ezredesek, Elek Tibor és Jánossy Ferenc alezredesek, illetve Kádár

³⁷⁴ MNL OL - M-KS-274. 53/123 ő. e. Az MKP-SZDP PB 1947. december 11-i ülésének jegyzőkönyve. 8. pont Bizottság létrehozása a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos kérdések megtárgyalására. Tagok: Rákosi, Farkas, Gerő, Rajk, Pálffy.

³⁷⁵ OSZK Kt 429. f./39. Farkas Mihály börtönnaplója 1956 október 18. bejegyzés 1. füzet Oldalszámozás nélkül.

³⁷⁶ OKVÁTH, 2001. 28.

³⁷⁷ U. o.

János lettek. Ugyanakkor döntés született a hadseregben működő pártszervezetek felszámolásáról és a helyükre lépő Kossuth Körök létrehozásáról is, ezzel teljesen kizárva a többi koalíciós párt befolyásának érvényesítési lehetőségét a hadseregen belül.³⁷⁸ A hatalmi koncentrációt pedig a Katonai Bizottság 1948. május 24-i határozata tetőzte be, melynek értelmében a kommunista párt külön bizottsága a politikai kérdéseken túl magának vindikálta a szakkérdéseket is beleértve a szervezés kérdését és a személyügyi javaslatokat is. Ezekkel a jogosítványokkal együtt a Bizottság ilyen módon gyakorlatilag kikapcsolta a regnáló honvédelmi miniszter szinte összes jogosítványát.³⁷⁹

Az első konkrét tervet a hadsereg fejlesztésére Pálffy György altábornagy dolgozta ki. Elképzelései szerint 1948 október 1. és 1952. szeptember 30. között kellett volna elérni a kívánt létszámbeli feltöltéseket, amelyek számításai szerint 5000 tisztet és 7000 tiszthelyettes foglalt volna magába, 30.000-es létszám keretében. A második lépcsőben a létszám felduzzasztását 45.000 főben jelölte meg az irányító szervek és intézmények fokozatos bővítése mellett. A hadrendet illetően, az állományt négy hadtestben kívánta összefogni.³⁸⁰ Az MKP-SZDP közös politikai bizottsága végül 1948. január 29-én hagyta jóvá az előzetes terveket, azzal a kikötéssel, hogy az erre fordított költségvetési keret az év végéig nem haladhatja meg a 7.500.000 forintot.³⁸¹

Ennek a tervnek a szellemében került sor Moszkvában a magyar-szovjet barátsági és együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírására 1948. február 18-án. A szovjet katonai vezetőkkel való egyeztetés után pedig döntés született katonai tanácsadók Magyarországra való küldéséről, illetve magyar tisztek szovjetunióbeli kiképzéséről. A szerződés további vonzatának számított, hogy 1948. július 2-án a felek egy hadianyag szállítási szerződést is kötöttek, melynek értelmében a Szovjetunió 9 millió dollár értékben szállított fegyverzeti felszerelést a Magyar Köztársaság számára.³⁸²

A pártegyesülés és Farkas szeptemberi, honvédelmi miniszterré való kinevezése újabb strukturális változást eredményezett. 1948. szeptember 7-én az MDP Titkársági ülésén összevonásra került a párt Katonai és Belügyi Bizottsága, mégpedig Államvédelmi Bizottság néven, melynek elnöke Rákosi lett, míg Farkas az albizottságnak visszaminősített katonai szerv

³⁷⁸ MNL OL - M-KS-274. f. 53/ 143 ő. e. *Az MKP PB 1948. április 22-i ülésének jegyzőkönyve. 4. pont A Katonai Bizottság javaslatai.*

³⁷⁹ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 55.

³⁸⁰ OKVÁTH IMRE: *Bástya a béke frontján – Magyar haderő és katonapolitika 1945-1956.* Budapest, Aquila Kiadó, 1998. 86.

³⁸¹ MNL OL –M-KS 274 f. 3/129 ő. e. *Az MKP-SZDP közös Politikai Bizottsági ülésének 1948. január 29-i jegyzőkönyve. 5. pont. A PB által a katonai ügyek megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése.*

³⁸² MARKÓ, 2011. 45.

elnöke maradt. Az új, Államvédelmi Bizottság tagösszetételét a már említett Rákosi és Farkas mellett Kádár, Péter Gábor, Pálffy és Marosán György alkották.³⁸³ Hozzájuk csatlakozott az Államvédelmi Bizottság első, október 26-i ülésén Révész Géza altábornagy is. Ez az ülés kiemelt szerepet jelentett a későbbi események szempontjából is, ugyanis ekkor alakult meg egy kisebb, Rákosiból, Farkasból és Kádárból álló testület „az államvédelmi szervek állandó kooperálásának céljával” is.³⁸⁴

Az Államvédelmi Bizottság kezdetben sűrűn, 1949 végéig viszont egyre ritkábban ülésezett. Jegyzőkönyvei szerint Farkas Mihály viszont szinte az összes ülésen jelen volt. Az október 19-i ülésen jelentette be Révész Géza altábornagyi kinevezését illetve arról tartott előadást, hogy milyen magatartásforma az elvárandó az új, demokratikus néphadsereg tisztjeitől. Fontos mozzanat volt, hogy ezen az ülésen adott ki új rendeletet, amely hatályon kívül helyezte a korábbi, pártszervezetek felosztatására vonatkozó korábbi miniszteri rendeletet.³⁸⁵ A november 17-i ülésen a Honvédelmi Minisztérium átszervezése képezte az legfőbb napirendi pontot, és itt merült fel további szovjet katonai szakértők meghívásának is az igénye.³⁸⁶ Az 1949. április 26-i ülésen viszont viszonylag passzívan hallgatta Sólyom László előadását az országmozgósítás megszervezéséről, illetve javaslatát a rendőri erők harckiképzésére.³⁸⁷ Valószínűsíthető, hogy figyelmét ekkora már a formálódó Field – Szőnyi-ügy terelte el.

1948. november 13-14. között pedig került sor az MDP V. országos katonai konferenciájára is a Váci utcai tiszti teremben a teljes párt- illetve katonai elit jelenlétében. Itt a főreferátumot Pálffy mellett Farkas tartotta. Utóbbi előadói beszédében az „imperialista hatalmak” fenyegetése és a Szovjetunió magasztalása mellett öt pontban felsorolta a hadsereg előtt álló kihívásokat is. Tétélesen legfontosabb feladatokként a korszerű kiképzést; a politikailag megbízható, egyúttal a korszerű katonai követelményeknek megfelelő tisztikar kialakítását a politikailag helyes, harcos szellem biztosítását; a vezérkar szervezetének kiépítését; illetve a hírszerzés és a kémelhárítás megszervezését nevezte meg, Ugyanakkor belefért pár önkritikus megjegyzés a pártszervezetek hadseregen belüli felosztatásáról is:

³⁸³ MNL OL - M-KS-276. f. 54/11. ő. e. *Az MDP KV Titkársági ülésének 1948. szeptember 7-i jegyzőkönyve. 2. pont Javaslat a Belügyi és a Katonai Bizottság egyesítésére.*

³⁸⁴ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020 56.

³⁸⁵ MNL OL - M-KS 276. f. 84/27. ő. e. *Az Államvédelmi Bizottság 1948. október 19-i ülésének jegyzőkönyve. Napirend 1-2. pont.*

³⁸⁶ MNL OL - M-KS 276. f. 84/12. ő. e. *Az Államvédelmi Bizottság 1948. szeptember 17-i ülésének jegyzőkönyve. Napirend 1-2. pont.*

³⁸⁷ MNL OL - M-KS 276. f. 84/17. ő. e. *Az Államvédelmi Bizottság 1949. április 24-i ülésének jegyzőkönyve. Napirend. 2. és 7. pont.*

„Lehet-e elvtársak, ilyen hadsereget építeni úgy, hogy a hadseregen belül ne dolgozzék a munkásosztály forradalmi, marxista-leninista pártja? Nem, elvtársak ez nem lehetséges.”³⁸⁸

A konferencia után a honvédelmi miniszter a felvázolt követelményeknek megfelelően rövidesen személyi változásokra is javaslatokat tett: 1948. november 30-án Pálffy felterjesztette a Honvédség Felügyelője, Sólyom Lászlót pedig Honvéd Vezérkar főnöke beosztásokra.³⁸⁹ Pálffy és Sólyomot a Minisztertanács december 3-án megerősítette új posztjukon. 1949. február 1-től pedig a korábban tervezetteknek megfelelően³⁹⁰ komoly átszervezésen esett át a Honvédelmi Minisztérium szervezete is. A miniszter közvetlen alárendeltségébe került a Honvédség felügyelője, a Honvéd Vezérkar főnöke, a Politikai Főcsoportfőnökség, a Személyügyi Főcsoportfőnökség, az Anyagi Főcsoportfőnökség, az Elnökség Főcsoportfőnökség, a Jogi csoportfőnökség, a Számvevőség alcsoportfőnökség, a HM ügyészi kirendeltség és az Igazoló bizottság főtikársága is. Emellett a miniszter mellett saját tikárság is kialakult.³⁹¹ 1949. február 18-án pedig megalakult a HM Katonai Kollégiuma, melynek tagjai Farkas mellett Nógrádi Sándor, Sólyom László, Révész Géza, Illy Gusztáv altábornagyok, valamint Révay Kálmán, Beleznyai István, Szalvay Mihály vezérőrnagyok, illetve Szabó István és Ilku Pál ezredesek lettek. Állandó meghívottnak számított még Deszkás János alezredes, a Politikai Főcsoportfőnökség pártszervezési osztályvezetője. A testület első, 1949. március 8-i ülésén Farkas Mihály expozéjában úgy összegezte a szovjet mintára megalakított Kollégium szerepét, hogy feladata az összes elvi jelentőségű honvédelmi kérdésben döntést hozni, illetve a nagyobb jelentőségű ügyeket a párt elé vinni egyeztetésre. Röviden, a Kollégium, egy állandóan tanácskozó, döntéseket hozó és egyben ellenőrző szerve a Honvédelmi Minisztériumnak. Egyúttal itt jelentette az 1946-tól fennálló Katonai Bizottság megszűnését is.³⁹²

A személyi és szerkezeti változásokon túl megindult a haderő gyorsított fejlesztése is. Az ekkor még csak korlátozott számban jelen lévő szovjet katonai tanácsadók által ajánlott fejlesztési tervek azonban jóval meghaladták a tervre eredetileg kalkulált 20 milliárd forintot. Az elszabadult költségek még a gazdasági élet szinte teljhatalmú vezetőjét, Gerő Ernőt is beavatkozásra készítették, aki úgy vélte, hogy a túlzott fejlesztés már az ország gazdasági és pénzügyi egyensúlyát is veszélyezteti.³⁹³ Gerő ezért 1949. március 27-én olyan javaslatot

³⁸⁸ FARKAS, 1949. 364-365.

³⁸⁹ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 56.

³⁹⁰ Lásd 389. lábjegyzet!

³⁹¹ MARKÓ, 2011. 55.

³⁹² HL - VIII. 2. *HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 12. doboz 1948–1989 - HM Katonai Kollégium üléseinek jegyzőkönyvei 1949. 03. 08–1953. 01. 17.* (régijelzet 1967/T 1–2. d./1/I–II. ő. e.)

³⁹³ OKVÁTH, 1998. 196.

nyújtott be írásban, hogy a tervezett katonai fejlesztéseket 10%-kal csökkentésék. Farkas azonban új miniszterként vitába szállt Gerővel, és csak úgy volt kész támogatni bármilyen redukción, ha abból a szovjetek által korábban jóváhagyott fejlesztési programot meg lehetett valósítani.³⁹⁴ Végül április 23-án a Hadigazdálkodási Bizottság ülésén megszületett a kompromisszum 20 milliárd forintos fejlesztési keretről. Mindennek a gazdaságpolitikára gyakorolt várható hatásairól sem Rákosi, sem Gerő, sem Farkas nem tájékoztatta sem a KV-t sem pedig a közvéleményt. Márpedig az érintettek tudták, hogy a hadifejlesztési kiadásokat nem lehet beépíteni a tervezett ötéves gazdasági tervbe a lakossági fogyasztás csökkentése nélkül.³⁹⁵

Egyházüldözés

1948 még egy – tragikus – szempontból is a fordulat évének bizonyult: Ekkora fogyott el végleg a berendezkedő sztálinista rendszer türelme az egyházakkal szemben is, illetve ekkora teremtődtek meg a külső és belső körülmények, amelyek lehetővé tették velük szemben az erőszakos fellépést. Az evangélikus és a református egyházak megtörése összességében gyorsan lezajlott: A hazai lutheránus egyház legmarkánsabb alakját, Ordass Lajos püspököt 1948. szeptember 8-án a hatalom őrizetbe vetette és koncepcióvadás kialakítása után kétéves börtönbüntetésre íteltette. Az őt követő evangélikus vezetés 1950. április 1-én az állam iránti lojalitásból pedig püspöki címétől is megfosztotta. A református gyülekezet pedig még május során elveszítette vezetőjét, Ravasz Lászlót, aki az előző rendszerben betöltött politikai szerepe miatt lemondásra kényszerítettek a Dunamelléki Egyházkerület vezetéséről. Utódai pedig az új hatalom megbízható társutasainak bizonyultak.³⁹⁶

Másként alakultak a dolgok a katolikus egyházzal. Mivel gyors megegyezésre nem látszott lehetőség, itt a kommunisták hosszadalmas aknamunkát voltak kénytelenek lefolytatni. Első meghirdetett céljaik az egyházi iskolák államosítása lett. Az ügyben az események felgyorsulásához a pócspetri ügy szolgáltatta a gyújtózsínort: 1948. június 3-án este a szabolcsi, villanyvilágítással sem rendelkező kis falu lakossága templomnál gyülekezett Asztalos János helyi plébános felhívására, hogy a helyi iskola államosítása ellen tiltakozzon. A gyűlésen kisebb dulakodás következtében az egyik ott tartózkodó rendőr fegyvere elsült melynek következtében halálos sebet ejtett saját magán. Rákosi és az MKP meglátta a balesetben a politikai leszámolás

³⁹⁴ U. o. 197.

³⁹⁵ U. o. 197-198.

³⁹⁶ PAPP, 2024. 222.

lehetőségét, ezért Péter Gábort és Kádár Jánost személyesen küldte a helyszínre tájékozódni. Hamarosan letartóztatásban került a falu plébánosa, Asztalos János és a jegyző, Királyfalvi (korábbi nevén Kamper) Miklós is. A rögtönítélő bíróság még június 11-én mindkettőjüket halálra ítélte gyilkosság vádjával, Tildy köztársasági elnök azonban Asztalosnak kegyelmet adott, melynek értelmében büntetése életfogytiglani börtönre módosult. Királyfalvit ellenben még aznap este kivégezték.³⁹⁷ A pócspetri tragédia – és az azt követő koncepciós leszámolás – hatására az országgyűlés Ortutay Gyula vallás- és közoktatási miniszter betervezésére sürgősségi ügyként már június 16-án elfogadta az 1948. évi XXXIII. törvénycikket, melynek értelmében 6505 iskola kerül az egyháztól állami kézbe és mintegy 18 ezer pedagógus került át állami alkalmazásba.³⁹⁸

Pócspetri a nyílt leszámolás kezdetének is bizonyult. Décsi Gyula, a BM ÁVO alezredese már másnap, június 17-én letartóztatta Lénárd Ödön piarista szerzetest, az Actio Catholica egyházi mozgalom titkárát. A fő vádlottnak azonban Mihalovits Zsigmond pápai prelátus számított, aki azonban letartóztatása elől el tudott menekülni Rómába. Ennek ellenére a neve által fémjelzett tárgyaláson izgatás és háborús bűntett elkövetéséért távollétében 10 év börtönnel sújtotta az Olti Vilmos által elnökölt népbírói tanács. A bíróság társai közül Lénárd Ödönt izgatásért 6 év, Polessó Antal és Varsányi Lajos lelkészeket egy év, Németh László lelkészt pedig 10 hónap börtönre ítélte. A gyorslefordítású per egyfajta figyelmeztetésül szolgált a hatalom részéről Mindszenty József bíboros és esztergomi érsek számára.³⁹⁹

A hercegprímással való első konfrontációs lépésnek az 1945. november 4-i választások előtt, még azon év október 18-án kibocsátott pásztorlevele bizonyult, melyben kijelölte a hívők számára az utat, a kereszténydemokrácia, az keresztényi magatartás és az erkölcsi törvények szigorú képében alternatíva nélkül.⁴⁰⁰ Az MKP nem maradt adós a válasszal, a párt napilapjában nyílt hadüzenetként értelmezte az esztergomi érsek felhívását, ami ellen – mint a pluralista demokrácia elleni minden támadással szemben – készen állt felvenni a kesztyűt.⁴⁰¹

A választási vereséget követően Mindszenty és katolikus egyház ráadásul ideális bűnbaknak bizonyult. A kudarc és az államforma megváltoztatása miatti aggodalom a hercegprímás részéről 1946 elején csak tovább mélyítette a felek között a szakadékot, ebbe pedig belefért a nyílt fenyegetőzés is. Rákosi a maga cinikus módján előre megjövendölte a

³⁹⁷ SIMÁNDI IRÉN: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945-1948*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012. 363-367.

³⁹⁸ U. O. 372-373.

³⁹⁹ GIARONE ANDRÁS: *A magyar Actio Catholica tevékenysége 1945-1948-ban*. In *Múltunk* 48. évf./2003/1. 191.

⁴⁰⁰ SOMORJAI - ZINNER, 2008. 70.

⁴⁰¹ *Az MKP KV Politikai Bizottságának nyilatkozata a hercegprímás pásztorleveléről. 1945 november 2.* Szabad Nép. 1945. november 3. III. évf. 181.

bíboros sorsát, amikor az ismert magyar közmondást sajátos módon alkalmazta a személyére: „aki a demokráciával nem akar összeférni, szembeszáll vele, az nyögni fog.”⁴⁰² A következő másfél évben azonban a szembenállás egyelőre megmaradt verbális és írott szinten, fizikai erőszak nélkül. Ennek az oka abban keresendő, hogy az MKP a koalíciós pártok elleni belpolitikai iszapbirkózással, illetve a különféle „összeesküvések” leleplezésével, a bíboros pedig az 1947/1948-as Mária-év néven elhíresült nagyszabású vallási ünnepek, lelki gyakorlatok, illetve bel- és külföldi zarándoklatok megszervezésével foglalkozott. A kommunisták maguk módján minden eszközt felhasználtak utóbbi ünnepsorozat lehetetlenné tételére, többek között karhatalmi eszközökkel is korlátozva azt.⁴⁰³

A hercegprímással való szembefordulás a teljhatalom megszerzése után, 1948 őszére lett aktuális Rákosiék részéről. Október 7-én jelentették be a református és az unitárius egyház megegyezését az állammal, miután azok feladták a kilátástalannak tartott küzdelmet az új hatalommal szemben. Innentől fogva a sajtóban is sorra megindultak a támadások a katolikus egyház és Mindszenty József személyéve ellen, utóbbival a propaganda egyenesen drasztikus leszámolást követelt, mint az „ellenforradalmi reakció” vezetőjével. Ennek szellemében az MDP vezető testületei, a Titkárság és Politikai Bizottság, gyakori ülésezéseken tárgyalták a következő lépéseket. Az 1948. október 14-i titkársági ülésen Rákosi távollétében Farkas Mihály tartotta a referátumot a párt katolikus egyházzal szembeni magatartásáról.⁴⁰⁴ A Titkárság egy héttel későbbi értekezletén pedig megbízta Rajk László külügyminisztert, hogy a Minisztertanács következő ülésén utasítsa vissza a bíboros a csehszlovák-magyar egyezményrel kapcsolatos „provokáló” levelét és emlékeztesse arra, hogy beavatkozása az ügybe illetéktelen.⁴⁰⁵

Mindszentyről volt észrevétele a szovjeteknek is. Ez világosan kiderült, amikor Farkas Mihály felkereste Puskin nagykövetet, hogy tájékoztassa a hercegprímás ügyében az MDP álláspontjáról. A találkozón –az egyébként hírszerzői múlttal is rendelkező– szovjet diplomata azt fejtegette a honvédelmi miniszternek, hogy Mindszenty politikáját valószínűsíthetően úgy kell tekinteni, mint a Szentszék hivatalos álláspontját magyar ügyekben.⁴⁰⁶ Ezért a szovjet fél helytelenített bármilyen megegyezést Magyarország és a Vatikán között. Mindszenty eltávolítását érseki hivatalából pedig egyelőre azért nem tartotta szükségesnek, mert „az ő

⁴⁰² FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS. 1997. 527.

⁴⁰³ SOMORJAI - ZINNER, 2008. 78-79.

⁴⁰⁴ MNL OL - M-KS 276. f. 54/14. ő. e. Az MDP Titkárságának 1948. október 14-i jegyzőkönyve. 1. pont Farkas Mihály szóbeli politikai információja a katolikus egyházzal szembeni magatartásról.

⁴⁰⁵ MNL-OL-M-KS 276. f. 54/15. ő. e. Az MDP Titkárságának 1948. október 21-i jegyzőkönyve. 1. pont Farkas Mihály szóbeli tájékoztatója egyházi ügyekről.

⁴⁰⁶ BALOGH MARGIT: *Mindszenty József I.*, Budapest, Hun-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont 2015, 756.

ostoba politikája inkább a kommunistákat segíti, mint a katolikus egyházat.”⁴⁰⁷ Ez az álláspont komolyan feladta a leckét az MDP vezetőségének, ugyanis világosan kiderült, hogy Moszkva nem tartotta célszerűnek a bíboros elhamarkodott őrizetbe vételét.

Így az érsekkel való nyílt leszámolás helyett inkább a fokozatos bekerítés módjára váltottak át az MDP potentátjai. Ebből a célból a Titkárság novemberi 18-i ülésén döntés született Mindszenty személyi titkárának, Zakar Andrásnak az őrizetbe vételéről, amely másnap meg is történt. Jellemző módon utólag maga Rákosi is törvénytelennek tartotta ezt a lépést: „Mai szemmel nézve ez a legtisztább törvénysértés volt, mert vele szemben semmi bizonyíték vagy vád nem szerepelt. De világos volt, hogy ez a titkár többé-kevésbé be van avatva Mindszenty államellenes ügyeibe, s valahogy rájuk fog világítani”⁴⁰⁸ A koncepció tehát az volt, hogy különféle terhelő vallomások láncolatából bírósági eljárást fűzhessenek Mindszenty ellen. Ehhez pedig Zakar András vallomása mellett felhasználták különböző egyházi személyek, így Nagy Miklós, Beresztóczy Miklós, Ispánki Béla, P. Vid József és Várady János kihallgatásainak jegyzőkönyveit is, akiket a BM ÁVH korábban egymás után vett őrizetbe. Közben a bíboros személye ellen eközben a lejárató-kampány is folytatódott. A Titkárság tagjai egymás után tartottak nyilvános beszédeket, Mindszentyről, melyekben élesen elítélték tevékenységét. Egyik ilyen beszédében Révai József egyenesen legitimista kémvádakkal illette az érseket.⁴⁰⁹

Farkas Mihály maga részéről az 1948. november 13-i országos katonai konferencián tartott előadói beszédében talált módot Mindszenty személyének befeketítésére: „Mindszentyre is áll az a magyar közmondás, hogy addig jár a korsó a kútra, amíg el eltörlik! Minden jel azt mutatja, hogy Mindszenty tábora, tömegbázisa szűkül. Ez vonatkozik nemcsak a néptömegekre, de az alsópapság egy részére is. S ha még nem robbant ki a papság között nyílt ellenállás Mindszenty ellen úgy csak azért nem, mert a papság egy részét is példátlan terror alatt tartja. A Mindszenty elleni jogos felháborodást növeli az a felismerés is, hogy a keresztényi hit ápolásának ürügyével a reakciós, néPELLenes, háborús gyűjtogatók ténykedéseit segíti elő. Az ilyen ténykedések, mint ismertes, törvénybe ütköznek, és aki a törvényt megsérti, az akkor is bűnhődik, ha bíbort visel.”⁴¹⁰

Az ügy végső kiéleződését mutatta az a tény is, hogy a Titkárság december 8-i értekezletén a pártvezetés létrehozta a Rákosiból, Farkasból és Gerőből álló Egyházi Bizottságot, amely Kovács Istvánnal egészült ki. Ezen bizottság részletes működéséről kevés

⁴⁰⁷ U. o.

⁴⁰⁸ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 712.

⁴⁰⁹ BALOGH, 2015. 775.

⁴¹⁰ FARKAS, 1949. 349-350.

adat maradt fenn, annyi bizonyos, hogy tagjai – köztük Farkas Mihály is – meghatározó szerepet vittek a bíboros későbbi meghurcolásában. A titkos bizottság szabott irányt a hercegprímás után folytatott nyomozásoknak, gondoskodott a sajtó lejárató propagandájáról, illetve olyan megmozdulások szervezésére adott utasítást az ország különböző pontjain, amelyek a hercegprímás személye ellen tiltakoztak.⁴¹¹

A hercegprímással folytatott macska-egér harc végül 1948. december 26-án, karácsony másnapján ért véget, amikor BM ÁVH az esztergomi érseki palotában őrizetbe vette a hercegprímást. Ügyének alakulását letartóztatása napjától fogva Rákosi kiemelt figyelemmel követte, ennek megfelelően naprakész tájékoztatást várt el a vizsgálatot vezető Décsi Gyulától. Ezt követően a főtitkár tevékenyen beleavatkozott az eljárásba is. Kisméretű, ún. sajtocéduláin az első fokon eljáró Alapy Gyula néppügyésznek támpontokat, illetve elvárásokat küldözgetett a vádbeszédet illetően.⁴¹² Rákosi fantáziája azonban igencsak megszaladt, elképzelése szerint Mindszentyék célja egy föderatív közép-európai királyság létrehozása lett volna, benne Magyarország mellett Ausztriával és Bajorországgal, uralkodójaként pedig Habsburg Ottóval.⁴¹³

Mindez azon tragikus előadás záróakkordja volt, melynek részleteit az érintettek gondosan megírták már előre, a vádirattól az ítéletekig. Utóbbiról is a Rákosi, Gerő és Farkas által fémjelzett egyházi bizottság döntött, beleértve a bíboros és társai elleni ítéletek nagyságáról. Az elsőfokú tárgyalás Olti Vilmos népbírósági tanácsa előtt 1949. február 3. és február 8-a között zajlott le. A népbíróság a demokratikus állam és a köztársaság megdöntésének vádjával, valamint hűtlenség és valutaüzérkedés vádjával elmarasztaló ítéletet hozott, de a pártvezetéssel előre egyeztetett formula alapján korát, illetve erőállapotát mentségül beszámítva életfogytiglani fegyházra ítélte Mindszenty bíborost. Társai közül a szintén az előre megbeszélt formulák szerint Ispánki Béla életfogytiglani fegyházbüntetést; Baranyai Gyula Jusztin és Eszterházy Pál 15 év fegyházbüntetést, Tóth László 10 év fegyházbüntetést, Zakar András 6 év fegyházbüntetést, Nagy Miklós pedig 3 év börtönbüntetést kapott.⁴¹⁴ A per másodfokú ítélete az MDP KV Titkárságának 1949. június 28-i ülésén született, melynek értelmében Mindszenty esetében a büntetés mértéke érvényben maradt, ellenben Baranyai büntetése 15 évről 12-re, Ispánki esetében életfogytiglani büntetésről 12 évre, míg

⁴¹¹ ZINNER, 2021. 173.

⁴¹² SOMORJAI-ZINNER, 2008. 133.

⁴¹³ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER, 1993. 163-166.

⁴¹⁴ A per teljes lefolyásához lásd Szerk. BÉKÉS GELLÉRT: *Mindszenty József a Népbíróság előtt*. Budapest, Pannon Egyetemi Kiadó, 1989.

Zakar esetében 6 évről 4 évre csökkent. A pártvezetés által megállapított ítéleteket a Népbíróóságok Országos Tanácsa, mint másodfokú bíróság július 6-án hirdette ki.⁴¹⁵

Mindszenty hercegprímás és társai elleni justizmordért az MDP legfelső vezetése közül senki sem lett sem büntetőjogilag, sem politikailag felelősségre vonva. 1949 és 1956 között a bíborost börtönben, majd házi őrizetben tartották, végül az 1956-os forradalom és szabadságharc végső napjaiban szabadult ki utolsó fogva tartási helyéről, a felsőpetényi kastélyból. Innen a Pálinkás-Pallavicini Antal őrnagy parancsnokolta rétsági harckocsizó ezred katonai konvoja szállította vissza Budapestre, a budai érseki palotába.⁴¹⁶ A november 4-i szovjet „Forgószél” hadművelet miatt az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült, ahol 15 évet töltött el saját szavai szerint „félrabságban.” Személye az 1956-os forradalom és szabadságharc után berendezkedett Kádár-féle rezsimnek is elsősorban tehertételt jelentett.⁴¹⁷

A Mindszenty-per után még másfél évet várt az állampárt, hogy megtörje a katolikus egyházat. Az 1950. augusztus 30-án tartott MDP KV Titkárságának ülésén végül Révai József tartotta a referátumot, melyben bejelentette a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló kormányrendelet szept. 7-én való megjelenését. A katolikus klérus nevében Grósz József kalocsai érsek még ugyanezen a napon megkötötte a megállapodást a Magyar Népköztársaság kormányával, melyben a klérus elismerte az Népköztársaság jogrendjét és alkotmányát és ígéretet tett, hogy az egyház törvényeivel is fellép a népköztársaság ellenségeivel szemben, a híveket pedig közreműködésre hívja az ötéves terv megvalósításában illetve a békemozgalom támogatására.⁴¹⁸

Leszámolás

Az 1949-es év elejére immár véglegesen rögzültek a sztálinista diktatúra alappillérei az országban. Az olyan még létező, de teljesen súlytalan ellenzéki pártokat, mint a Barankovics István neve által fémjelzett Demokrata Néppártot, illetve a Slachta Margit által alapított Keresztény Női Táborot az új hatalom felszámolta, vezetőit emigrációba kényszerítette. A

⁴¹⁵ MNL OL - M-KS-276. 54/51. ő. e. Az MDP KV Titkárságának 1949. június 28-i ülésének jegyzőkönyve. 1. pont Rákosi Mátyás szóbeli tájékoztatója a Rajk és a Mindszenty-üggyel a csehszlovákokkal kötött megállapodás végrehajtásával és Sztálin 70. születésnapja megünneplésének előkészítésével kapcsolatban.

⁴¹⁶ Minderről részletesen lásd TYEKVICSKA ÁRPÁD: *A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban* Budapest, Századvég-1956-os Intézet, 1994.

⁴¹⁷ A bíboros követségén való tartózkodásáról SOMORJAI – ZINNER, 2010. illetve SOMORJAI – ZINNER, 2016.

⁴¹⁸ MNL OL M-KS 276. f. 54/115. ő. e. Az MDP KV Titkárságának ülése 1950. augusztus 30-án. 1. pont Révai József beszámolója a püspökökkel folytatott tárgyalásról.

folyamat betetőzéseként a régi pártszövetségi formátum, a Függetlenségi Front is felszámolásra került, helyébe a Népfront Országos Tanácsa lépett, melybe az MDP mellett a teljesen társutassá züllesztett és érdemben felolvasztott FKGP és a Nemzeti Parasztpárt kapott látszatszerepet. Mindezt a fordulatot a május 15-i, új országgyűlési választás „szentesítette,” melyen csak az új Népfront jelöltjei indulhattak, és kaptak ennek megfelelően majdnem 100%-os felhatalmazást.⁴¹⁹ A hatalom teljes kisajátítása azonban nem jelentette a problémák megoldását. A gazdasági-ellátási nehézségek és a szomszédos Jugoszláviával való egyre kiéleződő konfliktus miatt a fokozódó hidegháborús légkörben. A háborús retorika szításában Farkas Mihály kifejezetten pedig buzgónak bizonyult. 1949. február 23-i beszédében melyet az MDP Politikai Akadémiáján tartott, olyan kijelentéseket tett, hogy „az Egyesült Államok politikája mind erőteljesebb a fasizmus vizein evez, s mind határozottabban viszi egy új imperialista háború előkészületeinek politikáját.”⁴²⁰

1949 tavaszára megérlelődött a helyzet, hogy Rákosi és alárendeltjei megkezdjék a párt soraiba „befurakodott,” *belső ellenséggel* szembeni leszámolást a helyes „irányvonal” megvédésének céljából. Ennek a lényegét kitűnően ábrázolja az a képzeletbeli párbeszéd, amelyet Arthur Koestler írt le világhíres regényében: „Két áramlat van a Pártban. Az egyik a kalandoroké, akik mindenünket kockára akarták tenni, hogy külföldön előmozdítsák a forradalom ügyét. Maga ezek közé tartozott. Mi felismertük, hogy ez az áramlat veszedelmes és hozzáláttunk, hogy likvidáljuk. A párt vezetőjének távlata szélesebb, taktikája szívósabb. Felismerte, hogy minden azon múlik most, hogy átvészeljük-e azt a reakciós hullámot, meg tudjuk-e védeni ezt a bástyát. Felismerte, hogy tíz, húsz, talán ötven évbe is beletelik, míg a világ megéri az újabb forradalmi hullámra. Addig egyetlen kötelességünk van csak: az hogy megmaradjunk. Az erődöt tartani kell bármilyen áldozat árán... A pártvonal világos. Taktikáját az az elv határozza meg, hogy a cél szentesíti az eszközt. Kivételet nélkül minden eszközt.”⁴²¹

A választott téma szempontjából kiemelten fontos, hogy Farkas Mihály reális szerepét minél tisztában láthassuk abban az ördögi színjátékban, amit Rajk-perként ismer a historiográfia. Annál is inkább, mert Rajknak és társainak törvénytelen elítélése az egyik legmeghatározóbb pontnak bizonyult a Farkast terhelő vádak hosszú sorában. Vizsgálati kihallgatásai, de saját személyes börtönnaplójában maga Farkas Mihály is, számos alkalommal vissza-visszatért a Rajk-ügyben betöltött szerepéhez, megmagyarázni, legalábbis értelmezni igyekezve azt. Erről ekképpen vallott 1956 őszén készült kihallgatási jegyzőkönyvében: „Alig

⁴¹⁹ GYARMATI, 2011. 136-137.

⁴²⁰ FARKAS, 1949. 119.

⁴²¹ KOESTLER, ARTHUR: *Sötétség délben*. Budapest, Európa Kiadó 1988. 133-134.

néhány hónapja voltam honvédelmi miniszter, amikor Révész Géza altábornagy, a katonai elhárítás vezetője hozott hozzám egy ügynöki jelentést. Ennek pontos szövegére nem emlékszem, lényege azonban az volt, hogy Szőnyi Tibor Noel Field embere és hogy látták Szőnyi nevét Allan Dulles adatai között. Ez az ügynöki jelentés rövid pár sor volt csupán. Nekem kötelességem volt ezt a jelentést továbbítani a párt főtitkárához. Én nem tudtam, hogy ki volt Allan Dulles, nem ismertem még a nevét sem, ezen a téren nekem tapasztalatom nem volt. Rákosi elvtárs elmondta nekem, hogy Dulles az amerikai hírszerző szervezet európai részlegének a vezetője, Svájcban székel és az egész háború alatt ott dolgozott, szervezte a merényleteket Hitler ellen. Közölte Rákosi elvtárs azt is, hogy ez a távirat azt jelenti, hogy Szőnyi az amerikaiak ügynöke. Rákosi elvtárs magához hívatta Péter Gábort az én jelenlétemben, azt mondta neki, hogy a távirat alapján be kell vezetni a bizalmas nyomozást, le kell hallgatni a telefonokat. Azt is mondta Rákosi elvtárs, hogy egyelőre erről ne tudjon senki más. Ez volt az első kő, amit bedobtak a kútba, és aminek a később nagyon tragikus következményei lettek.”⁴²²

Farkas Mihály szempontja mellett 1956 tavaszán a pártvezetés, illetve az azt kiszolgáló ötös bizottság is előterjesztette a maga verzióját a Rajk-ügy kezdeteiről. Ez a jelentés már az első számú felelősnek tette meg az egykori főtitkár-helyettest a lavina lezúdulásában. A szempontok különbözősége miatt érdemes a jelentés vonatkozó részét szó szerint is idézni: „Rajk elvtárs letartóztatását közvetlen a Szőnyi elvtárs elleni eljárás előzte meg. Szőnyi Tibort eredetileg csak egy bizalmas jelentés terhelte, amely szerint a háború alatt svájci tartózkodása idejében kapcsolatban állott az amerikai Noel Fielddel, aki viszont az amerikai hírszerző szervekkel állott kapcsolatban. Ez a jelentés sem állította azonban, hogy Szőnyinek Noel Fielddel kémkapcsolata lett volna. A bizottság nem volt képes beszerezni ezt a jelentést, és így annak pontos szövegét nem ismeri. A jelentést Ferenczi Edmond, egy volt horthysta diplomata azóta disszidált mostoha fia készítette, és juttatta el Gál Kálmán volt horthysta vezérkari tiszthez, aki akkor a demokratikus Magyarország kémelhárításának szolgálatában állott. A bizottság előtt maga Farkas Mihály a következőket mondotta: »Most látva a fejleményeket, mai fejjel, lehet, hogy innen indult ki a provokáció. Akkor mi a kérdést nem ellenőriztük le.«Ilyen körülmények között a horthysta kezekből eredő jelentés tartalmát a legszigorúbban le kellett volna ellenőrizni, mielőtt azt kommunisták ellen bizonyítéknak felhasználják. Ezzel szemben az történt, hogy mikor a jelentést Révész Géza elvtárs 1949. februárban vagy márciusban átadta

⁴²² ÁBTL-3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 18-án* 313.

Farkas Mihálynak, ő felelőtlenül kijelentette, hogy Szőnyi Tibor amerikai kém, és utasította Péter Gábort Szőnyi megfigyelésére.”⁴²³

Az ötös bizottság jelentésének azonban ellentmond, hogy az MDP Államvédelmi Bizottsága már 1948 szeptemberében kézhez kapta Péter Gábor feljegyzését, amely egy „trockista összeesküvés” kontúrjait skiccelte fel, amely magán hordozta a káderosztály vezetőjének, Szőnyi Tibornak a kézjegyét, aki „belső anyagokkal” segítette az BM ÁVH nyomozását. Ezzel viszont Szőnyi túllépett egy határt, mert ilyen jellegű bizalmas nyomozásra – Rákosi és Farkas engedélyével – egyedül csak Péter Gábornak volt joga. Hogy ez mennyire befolyásolta később a káderosztály akkori vezetőjének későbbi tragikus sorsát nem tudható, azonban az tény, hogy a pártvezetés visszaadta Péter beadványát, hogy az „silány fércmű” és különben „nem időszerű”⁴²⁴

Az időszerűséget azonban nem sokkal később Noel Haviland Field elrablása katalizálta.⁴²⁵ Moszkva idealista amerikai emberét sikerült Svájcból Prágába csalni, ahol a BM ÁVH a csehszlovák titkosszolgálati szervek hathatós segítségével egyszerűen elrabolta és Budapestre hurcolta. Egy, a svábhegyi Eötvös úti villában rejtették el, amelyet a BM ÁVH külön börtönként használt. Itt kezdődött meg hamarosan Field kihallgatása, Farkas Mihály közreműködésével. Farkas Kádár János belügyminiszter társaságában érkezett, majd miután kifejezte Péter Gábornak az elégedetlenségét Field kihallgatásával kapcsolatban, személyesen ment be a letartóztatotthoz. A szintén jelen lévő Farkas Vladimir minderre így emlékezett: ” Az nem jelentett meglepetést számomra, hogy apám útszéli hangnemben beszélt Fielddel. A kihallgatás egyetlen kérdés körül forgott. Field lássa be, hogy a helyzete reménytelen. Amerikai gazdái nem tudnak rajta segíteni, ezért hagyja abba az ellenállást és ismerje el, hogy az amerikai hírszerzés egyik fontos embere, akinek egyik feladata volt, hogy a svájci magyar kommunista emigráció soraiba beépüljön. Field nagyon határozottan tagadta, hogy bármilyen megbízatást kapott volna az amerikai hírszerzéstől. Legnagyobb meglepetésemre, azt is mondta, hogy ő kommunista. Sőt korábban a szovjet felderítés szolgálatában állt. Apám bekapcsolódása a kihallgatásba semmiféle előrelépést nem hozott, Field minden vádat visszautasított.”⁴²⁶

⁴²³ SIPOS - T. VARGA, 1990. 78.

⁴²⁴ GYARMATI, 2011. 149-150.

⁴²⁵ Noel Haviland Field idealista amerikai kommunista volt, aki a II. világháború alatt Svájcban az OSS-nek dolgozott, aki munkája szerint különböző antifasisztáknak nyújtott segítséget. A valóságban azonban Moszkva fedett ügynöke volt, aki a háború után Nyugatról Keletre kívánt disszidálni, így örömmel fogadta a prágai lehetőséget. Életéről és tevékenységéről részletesen lásd MARTON, KATI: *A kém – A Rajk-per titkos amerikai koronatanúja* Budapest, Corvina Kiadó Budapest, 2016.

⁴²⁶ FARKAS, 1990. 178-179.

Field tehát tagadta a magyar állambiztonság által felvázolt koncepciót, mely szerint ő az OSS ügynöke lett volna, aki kapcsolatokat épített ki a Párt akkor nyugati emigrációban lévő néhány magas rangú funkcionáriusával. Annyit azonban elértek az ismétlődő erőszakos kihallgatások, hogy a megviselt amerikai annyit beismert – az igazságnak megfelelően –, hogy a háború ideje alatt, valóban kapcsolatban állt Szőnyi Tiborral, aki 1949-ben az MDP káderosztályát vezette. Ez pedig a gyanakvó Rákosinak összességében elég volt a korábban már elrendelt telefonlehallgatások mellett, hogy a nyomozást kiterjessze Szőnyi személyére is. Mindez hozzájárult a tragédia következő fontos állomásához, vagyis Szőnyi Tibor őrizetbe vételéhez, amelyet a PB döntése után az ÁVH fogatosított. Hogy mindez mennyire elő volt készítve, azt tanúsította Farkas Vladimir is, aki egyrészt maga szervezte meg már korábban, – vagyis a konkrét gyanú felmerülése előtt – Szőnyi telefonjának lehallgatását. Visszaemlékezésében, mely szerint édesapja már május 15-én aktívaülést tartott az ÁVH-n, ahol Rákosi Mátyás utasítására tájékoztatta hallgatóságát a pártba befurakodott, Szőnyi által fémjelzett ellenséges csoportról.⁴²⁷

A káderosztály vezetőjének letartóztatása után valóban új „játzsma” kezdődött, ebben pedig az aktív szerepet játszó Farkas Mihály tevékenységéről több verzió is rendelkezésünkre áll. Az ötös bizottság jelentése szerint Farkas engedélyezte Szőnyi fizikai bántalmazását a Köteles-féle verőcsoportnak és az így kikényszerített vallomást elfogadta, sőt tulajdonképpen ő győzte meg az „ingadozó” Rákosi Mátyást annak hitelességéről.⁴²⁸ Farkas Mihály saját visszaemlékezése során elismerte, hogy Szőnyi 1949. május 16-i őrizetbe vétele után, május 23-án éjjel személyesen hallgatta ki a káderosztály volt vezetőjét. Ugyanakkor azt már határozottan tagadta, hogy hozzájárult volna Szőnyi fizikai bántalmazásához, illetve, hogy hitelt adott annak a vallomásának, amelyben Szőnyi nem csupán beismerte kémtevékenységét és egyenesen Rajk Lászlót nevezte meg felső kapcsolatának.⁴²⁹

Amennyiben eltekintünk Farkasnak a vallomása során a verés szerepének elbagatellizáló megjegyzésétől, tényszerűen el kell ismerni, hogy ebben az esetben igazat mondott. Valóban készült hanganyag az ominózus kihallgatásról, amely különös körülményeknek köszönhetően fenn is maradt. A felvételt és a vele egyidejűleg készített gépelt jegyzőkönyvet a felülvizsgálat során készült különféle másolatokkal ugyan 1959-ben megsemmisítették, az új szakasz ideje alatt lefolytatott rehabilitációs vizsgálat alatt a BM vizsgálati főosztályán készült jegyzőkönyvnek viszont megmaradt a hiteles másolata. Ez

⁴²⁷ U. o. 171.

⁴²⁸ SIPOS – T. VARGA, 1990. 79.

⁴²⁹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 18-án* 313.

utóbbi lett végül a Farkas-ügyében indított 1956-os pártvizsgálat során csatolva a vizsgálati anyagokhoz, mégpedig a KV Adminisztratív Osztály részére.⁴³⁰ Ennek a beszélgetésnek a tartalma annyiban igazolta Farkast, hogy véleménye szerint is Szőnyi bűnössége már eldöntött dolog volt, viszont Rajk László nevének említésekor már komoly kétségek merültek fel benne. Ez vissza is tükröződött a kihallgatás szövegében: „Idefigyeljen Szőnyi. Mi ismerjük a trockisták és amerikai kémek trükkjeit, akik még az utolsó lehetőséget is felhasználják, hogy a Pártot bomlasszák. Ne higgye, hogy erre rálépünk, mint légy a mézre”⁴³¹

Amennyiben jelen is volt ez a kétely, gyorsan elillant, egész pontosan 24 órán belül. Ekkor indult Farkas Mihály Marosán György és Konta Gyuláné, börtönügyi munkás társaságában Prágába, mégpedig Rudolf Slánskýnak meghívására a CSKP IX. kongresszusára.⁴³² A delegáció összetételéről a Titkárság még május 11-én döntött,⁴³³ így tehát Farkas úgy tűnt, hátrahagyhatja pár nap erejéig Szőnyi zavaros ügyét, bár valószínűsíthetően nem szívesen tette. Prágában azonban folytatódtak a meglepetések, mégpedig olyan horderejű dolgokkal, amelyek megpecsételték Rajk László sorsát is. Farkas ekkor személyesen találkozott Mihail Belkin MGB altábornaggyal, aki azt közölte vele, hogy a szovjetek „megvizsgálták a nyomozás alatt lévő Szőnyi ügyet és az a véleményük, hogy Rajk egy Svájcban székelő trockista szervezetnek az ügynöke, amely kapcsolatban van az imperialistákkal és nekik dolgozik. Kért, hogy közöljem ezt Rákosival.”⁴³⁴

A tájékoztatás döbbenetesen hathatott, hiszen nyílt utalás volt arra, hogy Moszkva sem ellenzi Rajk László őrizetbe vételét. Ugyanakkor, hogy az 1956-os, Farkas ügyét vizsgáló bizottság mennyire célzatos volt azt jól tükrözi, hogy Belkin ilyen irányú közlését a testület teljes egészében úgy aposztrofálta, hogy ennek csupán Farkas tulajdonított nagy jelentőséget, a későbbi eseményekben mindez szerepet nem játszott, mikor ennek a fordítottja volt igaz.⁴³⁵ Főleg a jelentés azon megállapítása szembetűnő, hogy olyan személyek vonták kétségbe Belkin szerepének jelentőségét, akik a prágai találkozón jelen sem voltak.

Az események eközben Budapesten sem álltak le. Az egymás után őrizetbe vett Szalai Andrásról, illetve Cseresznyés Sándortól szintén fizikai és pszichikai ráhatások hatására kicsikart jegyzőkönyveket Péter Gábor jobbnak tartotta azonnal Farkas Mihály rendelkezésére

⁴³⁰ Szövegét először közreadta HAJDÚ TIBOR: *1949. május 23 este Farkas Mihály elvtárs kihallgatta Szőnyi Tibort.* In: *Mozgó Világ* 1993. január-június 19. évf. 6.

⁴³¹ U. o.

⁴³² ZINNER, 2013. 307.

⁴³³ MNL OL- M-KS 276. f. 54/42. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1949. május 11-i ülésének jegyzőkönyve. 7. pont Magyar küldöttek a Csehszlovák Kommunista Párt IX. kongresszusán.*

⁴³⁴ OSZK Kt 429 f./39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója, október 17-i feljegyzés oldalszámozás nélkül.*

⁴³⁵ SIPOS - T. VARGA, 1990. 80.

bocsátani. Péter ezért Farkas Vladimir társaságában repülőre szállt és Prágába indult, ahol ő is találkozott a szovjet altábornaggyal.⁴³⁶ Későbbi vallomásában az ÁVH vezetője arra így emlékezett: „Én repülőgéppel Farkas Mihály elé mentem és magammal vittem Szőnyi valamint Cseresznyés jegyzőkönyvét. Prágában Farkas jelenlétében beszéltem Belkinnel. Elmondtam neki Szőnyi és Cseresznyés vallomását. Belkin megjegyezte: »valakinek kell feljebb is lenni« Rajk nevét nekem Belkin nem említette. Farkas külön is beszélt Belkinnel, de beszélgetésük tartalmát nem ismerem.”⁴³⁷

Bárhogyan is történt pontosan, a legfontosabb ténynek az számított, hogy a kocka el volt vetve. Balatonaligán Farkas tájékoztathatta Rákosit Belkin közléséről, majd az a közvélekedés alakult ki, hogy az Államvédelmi Bizottság komolyan nézzen utána az ügynek, mert Belkin kijelentése súlyosbítja Rajk helyzetét.⁴³⁸ Ez gyakorlatilag már csupán puszta formalitás volt. Rákosi ekkorra már eldöntött kérdésnek tekintette Rajk lefogását. 1949. május 30-án tartott Titkársági ülésen még Rajk László is jelen volt és előadói referátumot is tartott a Magyar Kultúrkapcsolatok Intézetének megalakulása tárgyában.⁴³⁹ Ezt követően még fogadta a Gauquié francia követet, illetve Károlyi Mihályt, a Magyar Köztársaság francia követét. Ezt követően a Szabadság-hegyre ment, ahol a KV üdülőjében még jutott idő egy sakkpartira is belügyi utódjával, Kádár Jánossal, aki tökéletesen tisztában volt vele, hogy keresztfia édesapjának már csak pár órája van hátra szabadlábban. Este saját otthonában Péter Gábor, Kajli József, Réh Alajos, illetve Köteles Henrik társaságában – kényszerrel is alkalmazva – őrizetbe vette Rajkot, akit a már említett svábhegyi villába szállítottak.⁴⁴⁰

Mindez azonban csak egy szűk kör, vagyis a Rákosi-Gerő-Farkas hármas döntése volt, amibe utólag bevonták Kádárt és Révait is. A pártvezetés további tagjait az események lefolyásáról Kádár János értesítette a Központi Vezetőség június 8-án lefolytatott értekezletén.⁴⁴¹ Itt a belügyminiszter felmondta a már jóváhagyott panelt, az állam és párt felső szervei közé befurakodott és leleplezett „frakcióellenes kémcsoportról,” majd hosszú előadói beszédében fejtegette Rajk, Szőnyi és Szalai szerepét az „összeesküvésben.”⁴⁴² A jövőre nézve is nagyon kétértelműnek és váteszinek bizonyult Kádár előadásának egyik utolsó mondata:

⁴³⁶ FARKAS, 1990. 192-193.

⁴³⁷ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1993. 267. *Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról Budapest, 1957. február 13.*

⁴³⁸ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. november 17-én* 359.

⁴³⁹ MNL OL-M-KS 276. f. 54/46. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1949. május 30-i ülésének jegyzőkönyve. 3. pont Kormányrendelet tervezete Magyar Kultúrkapcsolatok Intézete létesítése tárgyában. Ea. Rajk László*

⁴⁴⁰ ZINNER, 2013. 310-311.

⁴⁴¹ MNL-OL - M-KS 276. f. 52/8. ő. e. *AZ MDP KV ülésének jegyzőkönyve 1949. június 11. A Rajk László és Szőnyi Tibor által vezetett kémcsoport ügye. Ea. Kádár János*

⁴⁴² U. o.

„Központi Vezetőségünk és egész Pártunk nyilván hatalmas tapasztalathoz fog jutni ennek az ügynek a kapcsán.”⁴⁴³ Más kérdés, hogy a regnáló belügyminiszter sem gondolta volna, hogy két évvel később, immár saját letartóztatásával ezen mondata teljesen más értelmet nyer. Ugyanakkor Kádár beszédének értelmi szerzője nem a belügyminiszter volt. Rákosi saját bevallása szerint is Kádárt tolták előre ekkor a Rajk-ügyben és ő személyesen még „balhézott” is Révai Józseffel, hogy nem írtak „elég jó” beszédet Kádárnak.⁴⁴⁴

Rajk lefogásával azonban egyelőre nem dőlt még el semmi. A „leleplezett ellenség” ugyanis nem volt hajlandó eljátszani a szerepét, elégséges bizonyítékok pedig nem álltak a vádlók rendelkezésére Belkin közlésén és a Szőnyiből kivert vallomáson túl. A munka oroszlánrészét végző BM ÁVH-ra és annak vezetőjére, Péter Gáborra ezért igen nagy súly nehezült, ugyanis Rajk letartóztatásának másnapjától, vagyis május 31. után a pártvezetés, de legfőképpen Rákosi naponta várta a bukott külügyminiszter beismerő vallomását. Nagy problémának számított azonban, hogy tulajdonképpen miről is tegyen „beismerő vallomást”. A cél ugyan alapvetően annak a bebizonyítása volt, hogy Rajk ellenség, ebbe belefért a kémtevékenység, a Trockizmus, a párton belüli nacionalizmus, sőt korábbi spanyolországi tevékenysége is. A gondot azonban továbbra is az érintett makacs tagadása jelentette, amiket sem Péter Gábor által személyesen vezetett kihallgatások, sem a korábban, sem pedig az újonnan lefogottakkal való szembesítések sem tudtak feloldani. Az új letartóztatottak pedig mind Rajk köréből kerültek ki: Május 29-én Marschall Lászlót, a BM korábbi munkatársát, Június 7-én Szebenyi Endrét, Rajk korábbi belügyi államtitkárát, június 17-én pedig Tökés Ottót, Rajk egykori személyi titkárát tartóztatta le az államvédelem.⁴⁴⁵

A patthelyzet feloldásának érdekében Farkas Mihály Kádár János társaságában váratlan látogatást tett június 7-én késő este a svábhegyi villában. A két magas rangú pártvezető Rákosi személyes instrukciót érkezett tolmácsolni Péternek és egyben Rajknak is. Ezen a soron kívüli, durva hangvételi kihallgatás jegyzőkönyve szerint Rajk Farkasék előtt is ártatlanságát és pártban való bizalmát hangsúlyozta.⁴⁴⁶ A szöveg külön érdekessége, hogy Kádár János sokkal durvább és személyeskedőbb hangnemben korholta elődjét, mint a később ezért külön felelősségre vont Farkas. Minderre Farkas később úgy emlékezett, hogy figyelmeztették Rajkot, hogy a Párttal áll szemben, ezért őszinte beismerő vallomást kell tennie, de mindezzel ők sem értek el semmit: „Rákosi Mátyás engem és Kádár Jánost bízott meg azzal, hogy menjünk el és

⁴⁴³ U. o.

⁴⁴⁴ ZINNER, 2013. 355-356.

⁴⁴⁵ U. o., 2013. 343.

⁴⁴⁶ Közlését lásd Szerk. VARGA LÁSZLÓ *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent 1949-1956*. Budapest, Osiris – Budapest Főváros Levéltára 2001. 157-170. *Rajk László kihallgatása 1949. június 7.*

hallgassuk ki Rajkot. Rákosi Mátyás ugyanis nagyon elégedetlen volta kihallgatások addigi eredményeivel, verte az asztalt, hogy az államvédelmisták semmihez nem értenek, és hogy nem megy az ügy előre. Azt mondta menjünk el, és hallgassuk ki Rajkot és reggelig feltétlenül legyen eredmény. Mi Kádár elvtárrsal megkezdjük a kihallgatást. A kihallgatás első részénél Kádár elvtárs vitte a fő szerepet, később azonban én. Feltettük a kérdést Rajk Lászlóhoz, hogy milyen ellenséges tevékenységet fejtett ki és felszólítottuk, tegyen töredelmes vallomást. A kihallgatásra részleteiben már nem emlékszem, tény azonban az, hogy Rajk László nem tett olyan vallomást, hogy ő ellenség, hanem az ellenkezőjét hajtogatta.”⁴⁴⁷ Mivel a két főtitkár-helyettes nem boldogult a volt külügyminiszterrel, egyetlen megoldásként maradt az erőszak. Décsi Gyula szerint ezután az egyik legbrutálisabb verés következett, amit az ÁVH-n valaha is látott és melynek eredményeképpen Rajk napokig járni sem tudott. Mindezek ellenére sem tett beismerő vallomást.⁴⁴⁸

És hogy ennek az elszabadult örületnek ki volt az ötletgazdája? A 1956-os Farkast terhelő jelentés szerint az akkori honvédelmi miniszter saját kezdeményezése volt a bántalmazás elrendelése, Farkas szerint viszont Rákosié.⁴⁴⁹ Az 1956 őszen már szorongatott helyzetben lévő Farkas a védekezése alapjához visszatérve – tévesen – mindössze hibaként hivatkozott saját szerepére, hogy jóváhagyta Rajk bántalmazását: „Beleegyeztem abba, hogy Rajkot megverjék. Ebbe azonban beleegyezett Kádár János is, aki akkor belügyminiszter volt, s akinek állami vonalon felügyelete alá tartozott az államvédelem. Visszatérve Rajk László elvtárs megveretésére, meg kell, hogy mondjam – s ezt mindenki tudta a pártvezetők közül – hogy a veréseket Rákosi Mátyás követelte és ő tartotta szükségesnek.”⁴⁵⁰

A Rajk-ügy igazi fordulatát végül Moszkva beavatkozása hozta meg két tekintetben is. Egyrészt itt került sor Lazar Brankov, az emigráns jugoszláv diplomata letartóztatására június 21-én, ami teljesen új irányt szabott a vizsgálatnak, másrészt, miután kiderült a magyar államvédelmi szervek tehetetlensége az ügy „felgöngyölítésére” szovjet tanácsadók érkeztek Budapestre Mihail Belkin altábornagy vezetésével, hogy kézbe vegyék az elakadt vizsgálatot.⁴⁵¹ A szovjetek pedig el is érték az áttörést. A koncepció megváltozásával, – Brankov és a jugoszláv szál bevonásával –, a verések visszafogásával, illetve a kommunista párt érdekeire való hivatkozással fokozatosan felőrölték Rajk és még néhány társa ellenállását,

⁴⁴⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1 *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én* 318.

⁴⁴⁸ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994, 443. *A Legfőbb Ügyészség perújítási indítványa Péter Gábor és 8 társa ügyében.* 1957. május 10.

⁴⁴⁹ SIPOS - T. VARGA, 1990. 80. ill. ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. 318.

⁴⁵⁰ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én* 318-319.

⁴⁵¹ ZINNER, 2014. 25-35.

akik a vádirat Rákosi által való augusztusi összeállításra már hajlandóak voltak eljátszani a rájuk kiszabott szerepüket. Ettől fogva ért össze a jugoszláv titoista kémvonal az eddigi ügynök- és trockista vádakkal, és jöttek közbe a képtelenebbnél képtelenebb elképzelések, többek között a hírhedté váló paksi „csöszkunyhó” is.⁴⁵²

Az ötös bizottság 1956-os jelentése szerint Farkas Mihály fejéből pattant ki az az abszurd gondolat, hogy Rajkék összeesküvésük során meg akarták ölni a párt vezetőit is: „Farkas Mihálytól származik az a gondolat is, hogy Rajk László meg akarta gyilkoltatni a párt vezetőit. Itt utal a bizottság arra, hogy Farkas Mihály Rajk megverése előtt felhívta a bántalmazásra kijelölt áv. nyomozókat arra, hogy semmi kíméletet ne tanúsítsanak Rajkkal szemben, mert Rajk trockista, és fizikailag akarta megsemmisíteni a párt vezetőit. Jellemző, hogy mikor a gyilkossági szándékról felvett jegyzőkönyv elkészült, Farkas Mihály kevesellte, hogy a jegyzőkönyv szerint Rajk László őt csak harmadiknak akarta meggyilkoltatni, és Rákosi elvtárs után a második helyre tette magát a jegyzőkönyvben.”⁴⁵³ Rákosi Mátyás sem maradt le a megalomániában: már egészen az Egyesült Államokig elnyúló világperben gondolkodott, de végül a moszkvai elvtársak iránymutatásának köszönhetően be kell érnie az „imperialisták láncos kutyájának” vagyis Titonak és Jugoszláviának a „főellenségé” tételével.⁴⁵⁴

És mi tett még mindehhez hozzá Farkas? Egyrészt bizonyítottan kapcsolatban állt Belkinnel és csapatával, így Sz. G. Zavolszkijjal is, akinek július 11-én Rajk megváltozott szerepét fejtegette, amely szerint a volt külügyminiszter 1931 óta állt a Horthy-rendőrség alkalmazásában, és már Spanyolországban, illetve Franciaországban is a pártot bomlasztotta, valamint ügynöke lett a németeknek, majd ezt követően az amerikaiaknak is, legvégül pedig a jugoszlávoknak. Nem hagyott maga részéről kétséget Rajk jövőjét illetően sem: nyilvános tárgyaláson bíróság elé kell állítani és fel kell akasztani. Mindez azonban aligha magánvélemény volt.⁴⁵⁵ Annál is inkább nem lehetett az, mert augusztus 20-án maga Sztálin hagyta jóvá a hozzá repülőgépen kijutatott Rákosi-féle vádiratot Rajk László és társai ellen.⁴⁵⁶ Noha Farkas a Rajk-ügyben való további részvételét későbbi vallomásaiban tagadta,⁴⁵⁷ a későbbi perek érintettjei úgy emlékeztek, hogy a jövőbeli vádlottak kihallgatási dossziéján ott

⁴⁵² U. O.

⁴⁵³ SIPOS - T. VARGA, 1990. 81. Ez a Kádár János köréből elterjesztett legendárium később annyira megkövesedett a Farkas Mihály szerepéről, hogy még Bacsó Béla kultuszfilmjében, *A tanú*-ban is előkerült, mégpedig a Farkast megszemélyesítő Both Béla szájából. Mindez bizonyítja, Kádárnak még a hatvanas években is érdekében állt Farkas bűnösségét hangsúlyozni. Talán rossz lelkiismeretből, hogy saját szerepét a Rajk-ügyben kisebbítse?

⁴⁵⁴ GYARMATI, 2011. 152.

⁴⁵⁵ ZINNER, 2013. 446-447.

⁴⁵⁶ FARKAS, 1990. 234-236.

⁴⁵⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én* 319.

virított a honvédelmi miniszter jellegzetes aláírása is mely szerint „X. Y. imperialista ügynök. Realizálni! Farkas.”⁴⁵⁸ Faludi Ervin későbbi kihallgatása során azt állította, hogy Farkas Mihály rendkívül durva hangon kérte számon rajta, a szintén őrizetbe vett Rajkné kihallgatásának eredménytelenségét is: „Ez a bűdös kurva ismerje el, hogy ő és a férje nem kommunisták, szemben állnak a népi demokráciával és nem szeretik a Szovjetuniót.”⁴⁵⁹

Az ügy állását ismét a kiemelt szerepbe tolt Kádár János ismertette az MDP Központi Vezetőségének szeptember 3-i ülésén. Referátumában a trockizmust végleg a titoizmus váltotta fel és az ehhez készült belkini „forgatókönyvet” úgy sikerült adaptálni, hogy Rajkék az imperialisták „ügynökeként” és „rohamcsapatoként” az ellenséges Jugoszláviával együtt a népi demokratikus állam megdöntésére törekedtek, mindezt az Egyesült Államok támogatásával.⁴⁶⁰ Ezt követően immár Moszkva áldásával is, a Rajk-Brankov ügy főtárgyalása 1949. szeptember 16-án kezdődött a Magdolna utcai Vasas-székházban a korábban már rendkívül megbízhatónak titulált Jankó Péter által vezetett népbírósi tanács előtt. Ezt az ördögi színjátékot a vádlottak, a bírúk, az ügyészek, de még a védőügyvédek is tökéletesen betanulva adták elő.⁴⁶¹ A tárgyalás napjait – amelyek szeptember 24-ig tartottak – a rádió is élőben közvetítette, ugyanakkor maga a pártfőtítkárs is a szobájában a számára külön berendezett technikán hallgathatta, „álmatlan éjszakáinak” a gyümölcsseit, mégpedig több esetben Farkas Mihály, Kádár János, Révai József társaságában. Sőt a tárgyalás szünetében még telefonon is felhívta Jankó Pétert, hogy közölje éppen mivel elégedetlen.⁴⁶²

A felülvizsgálatok során tett tanúvallomások szerint az ügy gyors lezárása izgathatta Farkas Mihályt is, Péter Gábor későbbi tanúvallomása szerint, Farkas állandóan sürgette, hogy mikor lesz másodfokú, jogerős ítélet, mert ott akar lenni Rajkék akasztásán is személyesen.⁴⁶³ Ez végül így is történt. Miután a Jankó-féle népbírósi tanács 1949. szeptember 24-én első fokon halálra ítélte Rajk Lászlót, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást, Pálffy György és Korondi Béla ügyét a bíróság elkülönítette, róluk a katonai bíróság döntött míg a főtárgyalás többi elítéltje közül Lazar Brankov és Justus Pál életfogytiglan tartó fegyházbüntetést, Ognyenovic

⁴⁵⁸ SZÁSZ, 1989. 116.

⁴⁵⁹ ÁBTL–3.1.9. V-150019 /5. *Vádirat Farkas Mihály bűnügyében hamis vád büntette miatt* 9.

⁴⁶⁰ MNL OL-M-KS 276. f. 52/ 9. ő. e. *Az MDP KV ülésének jegyzőkönyve 1949. szeptember 3. Tájékoztató Rajk László és társai összeesküvéséről. Ea Kádár János*

⁴⁶¹ A per csonkított, és átdolgozott szövegét az állampárt nyomdájára a Szikra hivatalosan is kiadta könyv alakjában. Későbbi reprintje: Szerk. ZINNER TIBOR: *Rajk László és társai a népbírósi tanács előtt 40 év távlatából...* (Az ún. 'Kék Könyv' reprint kiadása) Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség, 1989.

⁴⁶² FARKAS, 1990. 237.

⁴⁶³ ÁBTL –3.1.9. V-150019/5. *Péter Gábor kihallgatása 1956. június 4.* 159-160.

Milán pedig kilenc év fegyházbüntetést kapott. A per fontos tanúja, Noel Field sosem állt bíróság előtt, bármilyen ítélet, illetve eljárás nélkül egészen 1954-ig tartották őrizetben.⁴⁶⁴

Miután másodfokon a Lakatos Imre vezette NOT különtanácsa október 14-én jogerőre emelte az elsőfokú ítéletet, másnap már sor is került annak végrehajtására a Conti utcai ÁVH börtönben. Rajk, Szőnyi és Szalai kivégzését kávázás, illetve elégedett iszogatók követte a jelenlévők részéről, mely körbe Farkas mellett fia, Vladimir, Kádár János, Décsi Gyula, Péter Gábor, Szücs Ernő és Károlyi Márton is beletartozott. Péter Gábor erre úgy emlékezett, hogy Farkas Mihály ezt követően utasítást adott neki, hogy hozzák fel zárkájából Mindszenty bíborost is, akin aztán nevetve és viccelve gúnyolódott.⁴⁶⁵ Erre a történetre később Kádár János is emlékezett, de saját bevallása szerint a bíboros előállítását éppen Péter Gábor ötlete volt, hogy „kissé elterelje a figyelmet” a történetekről.⁴⁶⁶ Décsi a maga vallomásában úgy emlékezett, hogy Rajk, miután még kivégzése előtt is üdvözlét küldte elvtársainak, Farkas csak annyit jegyzett meg hogy „látjátok milyen megrögzött provokátor”.⁴⁶⁷ Ugyanakkor ő sem felejtette el megemlíteni azt az epizódot, hogy a honvédelmi miniszter „elszórakozott” Mindszentyvel.⁴⁶⁸ Farkas Vladimir szerint, édesapja érdeklődött Péter Gábornál, hogy kik tartózkodnak éppen a Contiban, és miután megtudta, hogy a hercegprímás is ott raboskodik idősebb Farkas adott parancsot az elővezetésre, amelyre személyes véleménye szerint semmi szükség nem volt. Ahogyan ő maga nem tartott igényt az alkalmi büfé szolgálataira sem.⁴⁶⁹

A leleplezett Rajk-Brankov-ügy tragikus végső mérlege a következőképpen alakult: 1949 és 1951 között perkomplexumok sorozata következett, melyek során 141 ember került letartóztatásba, közülük összesen 15 főt kivégeztek, amellel kihirdettek 11 életfogytiglan tartó szabadságvesztést, 14 esetben pedig 15 évig tartó büntetést. Többben is a per kapcsán, illetve a rehabilitáció időszakában bírák – ügyvédek - elítéltek, illetve hozzátartozóik öngyilkosságot követtek el. Összesen 526 terhelő vallomás született kommunista politikusokra, illetve funkcionáriusokra, amelynek később nemzetközi következményei is lettek.⁴⁷⁰ Hazai oldalon is történtek változások. Egyrészt az államvédelmi munka centralizálódott melynek

⁴⁶⁴ HORVÁTH -SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 385-450. *A Budapesti Népbíróság ítélete Rajk László és 5 társa ügyében*

⁴⁶⁵ ÁBTL –3.1.9. V-150019/5. *Péter Gábor kihallgatása 1956. június 4. 159-160.*

⁴⁶⁶ HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY - ZINNER 2. 1993, 466-467. *Kádár János feljegyzése Rajk Lászlóról Budapest, 1954. július 20.*

⁴⁶⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *dr. Décsi Gyula kihallgatása 1956 október 20. 250.*

⁴⁶⁸ U. o.

⁴⁶⁹ FARKAS, 1990. 244.

⁴⁷⁰ A maga legnagyobb teljességében erre példa az 1952-es csehszlovákiai Rudolf Slánský és társainak „államellenes összeesküvő központ” pere. Részletesen lásd LONDON, ARTUR: *Beismerő vallomás. A prágai nagy per.* Budapest, Magvető Kiadó 1992. ill. BARTOSEK, KAREL: *Vallanak az archívumok. Prága-Párizs 1948-1968.* Budapest, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet 2003.

eredményeképpen az ÁVH kikerült a BM keretéből és 1950. január 1-től önálló hatóságként funkcionált, formailag a Minisztertanácsnak, gyakorlatilag a pártvezetésnek alárendelve. Minderről 1949. december 24-én az Államvédelmi Bizottság döntött, mégpedig név szerint a jelen lévő Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Kádár János, Péter Gábor, Révész Géza és Szücs Ernő.⁴⁷¹ Az Államvédelmi Bizottság legszűkebb magja, a Rákosi-Gerő-Farkas fémjelezte hármasság teljhatalma is ekkor formálódott, még hozzá olyan mértékben, hogy ez a hármasság szó szoros értelemben élet és halál urává vált Magyarországon.⁴⁷²

Pálffy György végzete

Létezik-e összeesküvés katonai vonal nélkül? A Rajk-ügy kezdetén és a szövevényes szálak elágazásánál mindez főkérdéssé vált. És ha létezik, kik lehetnek a tagjai, illetve szervezői? Aki pedig keres, az talál is. Így történt, hogy 1949 júliusában a Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség pártgyűlésén váratlan vendég bukkant fel. Ugyanis személyesen Farkas Mihály honvédelmi miniszter jelent meg. Itt ismerhették meg a jelenlévők a párt hivatalos álláspontját is, amely szerint, ha az ellenség bejuthatott a párt felső vezetésébe, a Politikai Bizottságba és a Titkárságba is, akkor egész biztosan beférközött a hadsereg soraiba is. A kibontakozó Rajk-féle titokzatos összeesküvés tehát rendelkezik katonai vonallal is, aminek a feje nem más, mint Pálffy György a honvédség felügyelője és a miniszter első helyettese lett.⁴⁷³

Adódik a kérdés, hogy miként került a rendszert vak hűséggel kiszolgáló Pálffy ebbe a szerepébe? 1949 elején Pálffy még altábornagyi rangban a párt legfontosabb katonai tekintélyének számított. Tagja volt az 1949. február 18-án szovjet mintára felállított új szervnek, a HM Katonai Kollégiumának és a párt Katonai Albizottságának is. Az a tény, hogy Rajk és Pálffy összességében jó viszonyban álltak egymással, aligha magyarázza az altábornagy személyének a kiválasztását a „katonai főösszeesküvő” szerepére, ráadásul kéznél-letartóztatásban voltak az egykor a BM kötelékébe tartozó személyek, mint Marschall László és mások, akikből könnyen lehetett volna fegyveres „összeesküvőt” kreálni.⁴⁷⁴ Maga Farkas utólag úgy emlékezett a viszonyára Pálffyval, hogy „nem volt rossz. Vitáink voltak, pl. a pártfelosztás a hadseregben a politikai tiszti intézmény bevezetésénél stb., azonban ezek a

⁴⁷¹ MNL OL – M-KS 276. f, 84/21 ő. e. *Az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i ülésének jegyzőkönyve. Az Államvédelmi Hatóság átszervezésével kapcsolatos határozatok tárgyában.*

⁴⁷² RÉVAI, 1991. 63-64.

⁴⁷³ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Fábián Ferenc tanúvallomása 1957. január 31.* 53. vö. KORNIS, 1988. 206.

⁴⁷⁴ ÖTVÖS, 2012. 43.

viták nem fajultak személyi ellentétékké.”⁴⁷⁵ Ugyanakkor tény, hogy Pálffyban lehetett tüske, hogy a katonailag teljesen képzetlen Farkas diszponált fölötte a hadseregben. Egyes visszaemlékezések szerint Pálffy saját magának vindikálta a honvédelmi miniszteri kinevezést abbéli meggyőződésében, hogy a miniszter legyen képzett katona, mint Ludvík Svoboda Csehszlovákiában, vagy Emil Bodnáraş Romániában.⁴⁷⁶

Az 1949. május 1-én lezajlott ünnepélyes katonai díszszemlén Pálffy a honvédség felügyelőjeként tisztelgett a váratlanul vezérezredesi egyenruhában megjelenő Farkas Mihálynak, aki ezzel nem csupán beosztását illetően, de immár rangban is föléje került. Pálffy korábban ugyan elfogadta Farkast előjárójának, de csak pártvonalon, a néphadsereg fejének korábban saját magát tekintette. Hogy a „civil” Farkas nála magasabb tábournoki egyenruhában mutatkozott egyértelművé tette számára, hogy a miniszter immár „szakmai vonalon” is magát tartja a hadsereg urának. Ez pedig igencsak keserű pirula lehetett Pálffy számára, ugyanakkor nem jelezte nyilvánosan az elégedetlenségét.⁴⁷⁷ Mivel kettejük között nyílt konfrontációra nem került sor kétséges, hogy Farkastól származott azon végzetes döntés, amely Pálffy személyét jelölte meg az „összeesküvés katonai vezetőjeként.” Azonban ha valószínűsíthetően nem a honvédelmi miniszter volt az értelmi szerző ebben a kérdésben, akkor a válasz kizárólagosan Rákosi személyében keresendő.

A korábbi fejezetben már utaltam arra a tényre, hogy Pálffy legkésőbb 1945 nyarától bizonyítottan kapcsolatban állt a szovjet hírszerzéssel, azonban az kétséges, hogy mikor jutott mindez pontosan Rákosi Mátyás tudomására. Az viszont bizonyos, amikor ezzel a ténnyel a főtitkár szembesült rögtön konspirálásba fogott a helyzet feloldására. Joggal feltételezhető, hogy nem kívánt a közvetlen környezetében olyan személyt megtűrni, aki moszkvai becsatornázottsággal rendelkezett, és aki esetleg róla is terhelő jelentéseket adhatott a szovjet félnek. Rákosi azonban Pálffy félreállítását minél óvatosabban kívánta lebonyolítani, mivel nem volt biztos utóbbi kapcsolati hálójának minőségében, ezért elsősorban szakmailag próbálta kikezdeni kezdetben Pálffy hitelét. Visszaemlékezéseiben felidézett egy vitát az altábornaggyal, amelynek alapja az volt, hogy komoly véleménykülönbség alakult ki a formálódó néphadsereg felfegyverkezésének kérdésében. A vitában Pálffy a szovjetek által zsákmányolt német licencű fegyverekben és hazai gyártásukban gondolkodott, míg Rákosi a szovjet arzenál mellett állt ki. A személyeskedéstől sem mentes vitában a főtitkár olyan konklúziót mondott Pálffyról, hogy sem politikai, sem katonai tudása nem elégséges egy

⁴⁷⁵ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. február 7-én.* 358.

⁴⁷⁶ KIRÁLY, 1989, 151.

⁴⁷⁷ KIRÁLY, 2004. 176.

modern néphadsereg létrehozásához, már csak azért sem, mert a volt horthysta hadseregben is csupán százados volt.⁴⁷⁸

Farkas Mihály vallomása szerint azonban Pálffy sorsát alapvetően szintén a szovjetek döntötték el, mégpedig Brankov 1949. június 21-i lefogása után amivel Belkin és csapata fokozatosan átvette a Rajk-ügy koncepciójának a kidolgozását. Pálffy bevonásának hazai szándéka a kialakuló kémkedési-trockista ügybe így találkozott a szovjet koncepcióval és ennek a hatása eredményezhette végső döntést. Ezen koncepció pedig Brankov terhelő vallomása után érvényesült, amely összekapcsolta az altábornagy személyét Rajk Lászlóval.⁴⁷⁹ Mindezek ellenére akad egy bökkenő. Brankovot csak július 19-én szállították át a szovjet szervek a Magyar Népköztársaság területére, Pálffyt viszont már július 5-én balatonlellel vakációja alatt letartóztatta a BM ÁVH. Későbbi visszaemlékezése szerint Décsi Gyula személyesen fogatosította Pálffy őrizetbe vételét, amikor a családja mellől a kertmozi előadásáról hívta ki.⁴⁸⁰ Péter Gábor vallomása szerint személyesen Farkas hívta őt telefonon július első napjaiban és adott utasítást a letartóztatásra.⁴⁸¹ Farkas pedig utólag, a HM Kollégiumának 1949. július 19-i ülésén bejelentette Pálffy letartóztatását, valamint hivatalos tisztségének, a Honvédség Felügyelője beosztásnak a megszüntetését.⁴⁸² A KATPOL is – amelyet 1949 végéig már többször is átszerveztek – 1950 februárjára elveszítette az önállóságát, Katonai Elhárító Osztály néven beolvasztották a szinte korlátlan hatalmat kapó ÁVH-ba, régi vezető munkatársait, többek között Berkesi Andrást, Földi Lajost, Kardos Györgyöt és Marschall Lászlót pedig Pálffyval együtt őrizetbe vették.⁴⁸³

Fontos adalék azonban, hogy a lefogott volt altábornaggal szemben – Rajkékkal ellentétben – sem közvetlenül őrizetbe vétele után, sem később fizikai erőszakot nem alkalmaztak. Két szempont miatt sem volt mindez célszerű. Egyrészt még Rákosi sem volt teljesen biztos abban, hogy a szovjetek nem gondolják meg magukat, ezért is jelezte Péter Gábornak még az is meglehet, hogy az „áldozatot szabadon kell engedni.”⁴⁸⁴ A másik fontosabb oknak viszont az számíthatott, hogy a volt altábornagy, mint a katonai elhárítás egykori vezetője, tökéletesen tisztában volt az államvédelem alkalmazta eszközökkel, így a felesleges erőszakot kerülendő, az első perctől fogva együttműködő magatartást tanúsított. Így a

⁴⁷⁸ FEITL-GELLÉRINÉ-SIPOS, 1997. 683.

⁴⁷⁹ ÖTVÖS, 2012. 47-48.

⁴⁸⁰ Az információért Décsi Gyulát meginterjúvoló Zinner Tibornak mondok köszönetet.

⁴⁸¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Péter Gábor kihallgatása 1956. október 23-án* 286.

⁴⁸² HL - VIII. 2. HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 12. doboz 1948–1989 - *HM Katonai Kollégium üléseinek jegyzőkönyvei 1949. 03. 08–1953. 01. 17.*

⁴⁸³ KORNIS, 1988. 216-217.

⁴⁸⁴ UNGVÁRY - MERUK, 2018, 117-118.

koncepció további alakulásáig egyelőre életrajzi adatokat írtak vele elsősorban. Vérmes reményei a rendszer természetét ismerve aligha lehettek, mert joggal feltételezte, hogy lefogása, a legfelsőbb pártvezetés tudtával és engedélyével történt, márpedig, azért mert a megváltozott koncepció szerint a hadsereg felügyelője, a határőrség egykori vezetője „kém” és „kártevő” ez pedig bőven elég, hogy nyakába tegyék a kötelet. Éppen ezért, amit elvártak tőle, teljesítette. Kihallgatója, Janikovszky Béla szerint mindössze annyit kért, hogy a felesége ne legyen jelen a főtárgyaláson ahol esetleg megemlékezésre kerülhetnek zülalt magánéletének kellemetlen részletei. Ennek lényege abból állt, a később szintén elítélt Láncz István vallomása szerint, hogy Pálffy több házasságon kívüli viszonyt is folytatott, többek között titkárnőjével, Rosenfeld Edittel is, aki később szintén letartóztatásba került. Mivel azonban Pálffy továbbra is engedelmesen alkalmazkodott az előzetes „forgatókönyvhöz” így nem volt szükség a magánéleti szál bevonására. Sőt felesége, Sármány Katalin is kedvezményes elbánásban részesült az eljárás befejezésével. Budapest területét ugyan kislányával el kellett hagynia, de eredeti szakmájának megfelelően jövedelmező kozmetikai szalont üzemeltetett Debrecenben.⁴⁸⁵ A lefogott volt altábornagy még olyan célzásokat is tett, hogy amennyiben a Párt nem dobja el, talán tíz évvel megúszhatja és lehetőséget kaphat, hogy jóvátegye az elkövetett „bűneit”. Mindez azonban hiú reménynek számított.

A Rajk-szálba a Belkinék által összeszerkesztett koncepció véglegesítése után Farkas Mihály személyesen adott utasítást Jávor Iván alezredesnek a Budapesti Katonai Bíróság vezetőjének illetve Soós Károly ügyésznek, hogy Rajk-Brankov-ügy katonai vonalának vádlottjait, vagyis Pálffy mellett Korondi Béla rendőrezredest, Horváth- Hönisberg Ottó rendőr alezredest, Németh Dezső vezérkari ezredest, és Nagy Pál vezérkari alezredest egyaránt jogerősen halálra kell ítélni és az ítéleteket pedig végre kell hajtani. Jávor Iván hadbíró alezredes későbbi tanúvallomásában Soós Károly katonai ügyész érdemének tartotta, hogy Nagy Pál esetében a halálos ítélet megváltoztatásáról meg tudta győzni Farkast.⁴⁸⁶ Érdekes adalék ugyanakkor, hogy erre az epizódra maga Soós annyiban emlékezett másképpen – és ez Farkas szerepét is árnyalhatja némileg – hogy a honvédelmi miniszter érdeklődött, hogy a vádirat alapján milyen büntetések szabhatók ki a vádlottakra. Erre Soós azt válaszolta, hogy Nagy Pálon kívül a többi vádlott halálra ítéltető. Ezt pedig Farkas Mihály mindenfajta megjegyzés nélkül tudomásul vette.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Mindehhez lásd *Láncz István 1954. május 6-i kihallgatása* in: SÓLYOM ILDIKÓ: *Összetört...szétszakadt...elillant – A Súlyom tábornok-per utóélete* Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2007. 118-165.

⁴⁸⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/4. *Jávor Iván tanúvallomása 1957. január 25-én.* 65.

⁴⁸⁷ ZINNER, 2014. 297.

A Pálffy-féle mellékperbe belevont Korondi Béla, Németh Dezső, Horváth Ottó és Nagy Pál tulajdonképpen csak azért került a vádlottak padjára, hogy személyükkel legitimálják a jugoszlávok részére történő kémkedést, illetve a karhatalmi szervezkedést. Ezt segítette az a tény, hogy korábban Korondi a rendőrség, Németh és Horváth pedig a határőrség állományába tartozott.⁴⁸⁸ A Rajk-perben elkészült Alapy Gyula ügyész által készített vádirat szerint Pálffy Rajk „legfontosabb cinkosa” volt az összeesküvésben, aki előkészítette a katonai puccsot a népi demokratikus rendszer megdöntésére, illetve olyan különítményt is szervezett, melynek feladata Rákosi, Gerő és Farkas meggyilkolása lett volna. Ez utóbbinak a végrehajtásáért felelt volna Korondi. Utóbbi még ekkor sem érzékelte a halálos veszélyt. Zárkatársa Szász Béla visszaemlékezése szerint Korondi meg volt győződve arról, hogy elkerülhető a halálos ítélet. Péter Gábor is állítólag azzal nyugtatta a volt rendőr alezredest, hogy szimbolikus ítélet után pár év letöltendő börtönt kap, amit az akkor épülőben lévő recski munkatáborban kell letöltenie. Ennek megfelelően Korondi sokat tornázott a cellájában, hogy formában tartsa magát. Ahogy fejtegette: „Péter Gábor tegez engem, pajtáskodik, tréfál velem. Tudom bolondság túlértékelni. De mi teteje lenne, hogy megszegjék szavukat és felhúzzanak? Hiszen kezes báránként álltam rendelkezésükre... Ha becsapnak, és mégis felhúznak? Hát istenem, pechem volt.”⁴⁸⁹

Németh terhére a vádirat hűtlenséget és az állam nemzetközi érdekének veszélyeztetését róta fel, Horváthot hűtlenség mellett pedig háborús bűnnel is megvádolta. Nagy Pál végül, hogy a halálos ítélete elkerülése indokolt legyen „csupán” szervezkedésben való részvétel miatt lett felelősségre vonva.⁴⁹⁰ Innentől fogva, az ügy merő formalitás volt. A tökéletes színházi előadáshoz azonban tökéletes kellékek is szükségesek voltak, ezekről pedig Farkas Mihály gondoskodott, aki személyesen jelölte ki Jávor Iván elnök bírósági ülnökeit⁴⁹¹ a Margit körüti katonai börtönben 1949. október 10-én megtartott első fokú tárgyalásra.⁴⁹² Rákosi elvárásának megfelelően a Soós által Farkassal előre egyeztetett ítéletek születtek.⁴⁹³ Soós Károly későbbi vallomása szerint: „a Pálffy-ügy tárgyalásán, mint elsőfokú ügyész képviseltem a vádat. Pálffy és társai, akiket jól ismertem, elismerték az őket terhelő bűncselekményeket, így azok alapján a rájuk kiszabott büntetések helytállónak bizonyultak. Nem is gondoltam arra, hogy a beismerő vallomásuk valótlan.”⁴⁹⁴ Hogy Soós ügyész valóban nem kételkedett-e, az aligha állapítható

⁴⁸⁸ ÖTVÖS, 2012. 76.

⁴⁸⁹ SZÁSZ, 1989.195-196.

⁴⁹⁰ ZINNER, 2014. 299.

⁴⁹¹ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 241-259. *A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Pálffy György és 4 társa ügyében* Az első fokú tárgyaláson a két ülnök dr. Pallósi Gyula és dr. Sárközi Endre főhadnagyok voltak.

⁴⁹² ÁBTL –3.1.9. V-150019/4. *Jávor Iván tanúvallomása 1957. január 25-én.* 65.

⁴⁹³ HL *Katonai Főtörvényszék I.* 249/1949. *Pálffy György és társai bűnügye.*

⁴⁹⁴ ÁBTL –3.1.9. V-150019/4. *dr. Soós Károly tanúvallomása 1957. január 28-án* 90.

meg teljes bizonyossággal. A Katonai Főtörvényszék 1949. október 22-én tartotta a másodfokú tárgyalást Tóth László hadbíró-vezérőrnagy elnökletével, ülnökei pedig Soós Elemér Ödön hadbíró-alezredes, Kádár Pál hadbíró-őrnagy, Balassa Gyula altábornagy, Cebe Zoltán hadbíró-százados mellett Nógrádi Sándor altábornagy, Politikai Főcsoportfőnök voltak.⁴⁹⁵ Utóbbi ülnöki kiküldésére személyesen Farkas Mihály október 12-re datálható miniszteri utasítása alapján került sor.⁴⁹⁶

A másodfokú tárgyalás és a kegyelmi kérvények elutasítása után Jávor tanúvallomása szerint Farkas Révész Géza és Nógrádi Sándor altábornagyokkal beszélte meg, hogy ki vezesse a ceremóniát az október 24-én esedékes ítélet végrehajtásánál, amelyen – a Szolgálati Szabályzatnak megfelelően – a díszszázad is jelen volt. Farkas állítólag nevetve közölte beosztottaival, hogy Révay Kálmán vezérőrnagyra gondolt, hogy ettől majd „megijed kicsit” annál is inkább, mert korábban igen jó viszonyban volt Pálffyval.⁴⁹⁷ Magáról a kivégzésről – ahogyan korábban a tárgyalásról is – film is készült, *Vesszenek az árulók* címmel, melyet később a hadsereg alakulatainál többször is levetítettek Farkas Mihály parancsa értelmében. Az 1523 Pol. fcsf. 2/a-1950. jelzetű, 1950. június 24-én kelt utasítás rendelkezett arról, hogy a felelős politikai tiszt először maga tekintse meg a filmet, majd a honvédségi egységeknek mutassa be, de polgári alkalmazottak ne láthassák. A film előtt és után pedig politikai beszédek is kellett tartani.⁴⁹⁸ Fennmaradt olyan visszaemlékezés, mely szerint Farkas a kivégzés filmjét később rendszeresen kihozatta magának a lakására és többször levetítette néha csak magának, néha a nála tartózkodó vendégeinek.⁴⁹⁹ Így volt-e ténylegesen, vagy csak a későbbi bűnbakpolitika egyik újabb túlzásának bizonyult mindez, nem tudhatjuk bizonyosan. Az viszont tény, hogy Pálffy György és társainak kivégzése az első törést jelentette a hadseregen belül és fontos lépés volt annak a féktelen infernó elszabadulásának a fegyveres testületeken belül, amely a következő év nyarán jutott zenitjére. Pálffy György ügyét később a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának 1963. szeptember 27-i határozata zárta le véglegesen, amikor minden vád alól felmentve rehabilitálta a néhai altábornagyot.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 267-268. *Tanácskozási jegyzőkönyv a Katonai Főtörvényszék Pálffy György és 4 társa ügyében tartott tanácskozásról és szavazásról.* 1949. október 21.

⁴⁹⁶ HL - *Katonai Főtörvényszék I. 249/1949.* - Pálffy György és társai bűnügye.

⁴⁹⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/4. *dr. Jávor Iván tanúvallomása 1957. január 25-én.* 66.

⁴⁹⁸ HL - VIII. 2. *HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 178. doboz 1. őrzési egység Vegyes iratok: 2. őrzési egység Vegyes iratok: Miniszteri Iroda vegyes iratai 1950. (régijelzet 1950/T: 1. d./1. ő. e.)*

⁴⁹⁹ KORNIS, 1988. 215.

⁵⁰⁰ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 297-299. *A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának határozata Pálffy György ügyében 1963. szeptember 27.*

Deszkás János (és mások) tragédiája

A magyarországi sztálinista rendszer egyik legszövevényesebb és legtragikusabb esete Deszkás János alezredes tragédiája. Személye azért is érdekes, mert nem különösebben fajsúlyos szereplőként került be a Rajk-Brankov-ügy egyik mellékperébe, Marschall László és társai-ügybe, melynek másodrendű vádlottjaként 15 évi fegyházbüntetést kapott. Az ítélet indoklása szerint bomlasztó munkát fejtett ki a hadseregben, végrehajtotta a „fasiszta” Pálffy utasításait, a pártszervezési osztályt saját befolyása alá helyezte, szovjetellenes tevékenységet folytatott, illetve engedély nélkül lőszert és fegyvereket rejtegetett otthonában.⁵⁰¹ Itt érdemes megállni egy pillanatra. Erről az utóbbi jelenségről Deszkást a pártszervezési időkből jól ismerő Széll Jenő szerint: „A fegyverrejtegetés, az abból állt, hogy a hivatali szobájában revolveralkatrészeket tárolt. Ez igaz, ezzel szoktunk időnként játszani, illetve ő szokott játszani. Az ostrom alatt összeszedett ilyen revolveralkatrészeket, négyet-ötöt. S mint ahogy az embernek a fiókjában van két elromlott csavarhúzó, meg egy kicsorbult harapófogó, neki az volt az egyik fiókjában.”⁵⁰² Az ítélet szövege rámutat Deszkás esetében a Pálffy vonalra, mégpedig, hogy „végrehajtotta az utasításait”. De mik voltak tényszerűen Pálffy utasításai? Mindössze annyi, hogy a volt altábornagy vele intéztette pártfogoltjai ügyes-bajos dolgait, pl. Deszkással vetette fel őket az MKP soraiba közvetlenül a háború után. Innen nézve logikusan kínálta magát, hogy Deszkás politikai és katonai háttere összekapcsolódást nyerjen a kívánt koncepció mentén.⁵⁰³ A végül büntetésül kimondott 15 évet valaki azonban kevesellte, ezzel pedig láncreakciót indított el.

Farkas Mihálynak vizsgálati fogságában a nyomozók kérdésére számot kellett adnia Deszkás ügyében játszott szerepéről is. Már az ominózus 1956. június 18-i KV ülésére készített, de végül el nem mondott beszédében kifejtette, hogy moszkvai üdüléséből visszatérve Rákosi felháborodva fogadta azzal, hogy tanulmányozta Deszkás anyagát és úgy találta, hogy az ítélet „túlságosan liberális”, hiszen Deszkás az egyetlen, akinél – Rákosi szerint – nagy mennyiségű illegális fegyvert és lőszert is talált az államvédelem.⁵⁰⁴ Más szóval így lett „arzenál” Deszkás néhány összegyűjtött viharvert pisztolyából...

⁵⁰¹ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1996. 374. *A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében 1949. november 8.* vő. HL - *Budapesti Katonai Főtörvényszék I.* 306/1949. *Marschall László és társai bűnügye.*

⁵⁰² VTKIL OHA/4. *Szabóné Dér Ilona, Hegedűs B. András, Kozák Gyula interjúja Széll Jenővel* 230.

⁵⁰³ ÖTVÖS, 2012. 92-93.

⁵⁰⁴ OSZK Kt 429. f. /181. *Farkas Mihálynak az 1956 július 18. MDP KV ülésre elkészített, de végül el nem mondott beszédének szövege*

Farkas mindenestre igyekezett maradéktalanul eleget tenni Rákosi elvárásának, ezért a Pálffy-per után a Marschall-ügyet is letárgyaló Jávor Ivánhoz továbbította a főtitkári kívánságot, hogy találjon megoldást a Deszkás elleni újabb vádemelésre és ehhez segítséget is ajánlott Décsi Gyula személyében. Minderre Jávor Iván úgy emlékezett, hogy „reggel 6 órakor megszólalt a telefonom és utasítást kaptam, hogy azonnal jelentkezem Farkas Mihálynál. Mikor bementem hozzá, magából kikelve rám támadt, lehordott mindennek, gazembernek, csirkefogónak, majd megkérdezte, hogy mertem Deszkást csupán 15 évi börtönre ítélni. Védekezésül előadtam Décsi papírján csupán Marschall ítélete volt megjelölve, mint halálos ítélet. Megkérdeztem kinek referálta az ügyet, kinek referált az ügyész a vádiratról, majd kijelentette »az Öreg ragaszkodik a halálos ítélethez, mert pártárulóknak nincs kegyelem«. Közöltem vele, hogy az ítélet jogerős és azon változtatni nem tudok. Erre telefonon felhívta Péter Gábort, és utasította, hogy küldje át Décsi Gyulát, aki majd megtalálja a jogi formáját az ítélet megváltoztatásának.»⁵⁰⁵

A megoldást végül Décsi meg is találta, ami annál is inkább fontosnak bizonyult, mert Farkas indulata – amit noha Rákosi generált, de különösebben bízgatni nem kellett – már az ő személyét is majdnem elérte: „Péter Gábor közölte velem, hogy Farkas fel van háborodva az enyhe ítéleten s Deszkást halálra kell ítélni. Mikor ellenvetéseket tettem, hogy Deszkás ártatlan és jogerős ítélete is van, Péter figyelmeztetett, hogy saját nyakammal törődjek – különös tekintettel Pálffyra – és ne Deszkást sajnáljam, mert Farkasnál Jávor és Soós alezredek már alaposan beáztattak és ügyis dühös rám.»⁵⁰⁶

Az eseményre jóval visszafogottabban emlékezett később a vizsgálati eljárás alá vont Farkas Mihály. Börtönaplója feljegyzése szerint „csupán” közölte Péter Gáborral Rákosi elégedetlenségét és szölte, hogy vizsgálják meg a kérdést alaposabban, de ezentúl semmi mást. Különben is maga az egész elbírálás Nógrádi Sándor altábornagyhoz tartozott és hozzá csak utóbbi előzetes jóváhagyása után került Deszkás új ítélete.⁵⁰⁷ Az ezután bekövetkezett eseményeket mindenképpen csak súlyos justizmordnak lehetett minősíteni. A jogerős börtönbüntetését töltő Deszkást november 11-ről 12-re virradóan a Margit körúti katonai börtönből visszaszállították az ÁVH-ra, hogy ügyét újra „realizálhassák”. A gordiuszi csomót végül az államvédelem azzal vágta át, hogy Deszkás ügyét egyesítették az 1949. október 27-én őrizetbe vett Tardi István rendőrezredes ügyével, akit szabotázs vádjával fogtak le.⁵⁰⁸ Az új

⁵⁰⁵ ÁBTL –3.1.9. V-150019/4. *Jávor Iván tanúvallomása 1957. január 25-én.* 67.

⁵⁰⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/5. 115. *Décsi Gyula saját kezű feljegyzése 1956. április 14.*

⁵⁰⁷ OSZK Kt 429 f. /39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója, első füzet, oldalszámolás nélkül 1956. október 15-i bejegyzés.*

⁵⁰⁸ ÖTVÖS, 2012, 93.

koncepció értelmében Deszkás nem „csupán” résztvevője, hanem egyenesen egyik vezetője lett a Pálffy-perben már „felgöngyölített összeesküvésnek”. A terhelő vallomást pedig mindehhez Tardi szolgáltatta. Az ügy kidolgozásának a részleteit Décsi helyettesére, Pál Ákosra bízta, aki elismertette az addigra megtört Deszkással, hogy a nála lévő fegyverarzenált az összeesküvés céljára kapta Tarditól.⁵⁰⁹ Mindez azonban még Décsi számára is nevetségesnek tűnt, hogy Deszkás néhány rozsdás fegyverére lett volna szükség az MDP vezetői elleni merénylethez, hiszen a Pálffy által „megszervezett” katonai erő már rendelkezésre állt az összeesküvéshez.⁵¹⁰

A december 8-án tartott Deszkás-Tardi szembesítés lényegében már csupán formalitás volt, mindkét gyanúsított eleget tett a dr. Pál és Faludi Ervin fémjelezte jegyzőkönyvekben szerepelt vádpontoknak. Ezek után az 1949. december 22-i Katonai Törvényszéki tárgyaláson Kertész Endre Győző hadbíró-örnagyhirdethette az elsőrendű vádlott, vagyis Deszkás halálbüntetését.⁵¹¹ A justizmordot Bajor László hadbíró-ezredes vezette Katonai Főtörvényszék ítélete is megerősítette a Rákosi-Farkas tandem legnagyobb meglegedésére. Deszkás Jánost 1950. január 6-án, vízkereszt napján felakasztották.⁵¹² Drámai végzete azonban túlmutatott önmagán. Széll Jenő úgy emlékezett a következő tragédiára, hogy „A kivégzést az anyjával úgy közölték, hogy behívták az előljáróságra, már akkor a kerületi tanácsba, és megkérdezték tőle: »Hogy hívták a fiát?« – Az anyja hazament és öngyilkos lett.”⁵¹³

Mindezzel nem volt vége a borzalmaknak. 1950. december 28-án öngyilkosságot követett el nem egészen Deszkás kivégzése után egy évvel később Pál Ákos, a Deszkást elmarasztaló, halálos koncepció kiötlője is. Aligha feltételezhető, hogy mindezt rettegésből vagy üldözési mániából tette, hiszen bűne ebben a justizmordban csak jóval később, az 1954-es felülvizsgálati eljárások során látott napvilágot. Tettének pontos indítéka még a mai napon is ismeretlen. Jóval kézzelfoghatóbb azonban Tardi István összeroppanása, aki a Deszkást rehabilitáló 1954. szeptember 17-i ítélet után két nappal később szegye nyből és a lelkiismereti önmarcangolásból dobta el életét.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ ZINNER, 2014. 332.

⁵¹⁰ U. o. 333.

⁵¹¹ Szerk. HORVÁTH IBOLYA - SOLT PÁL - SZABÓ GYŐZŐ - ZANATHY JÁNOS - ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 5. Kúriai teljes ülések, katonai bírásokodás, MDP KV jegyzőkönyvek, Sztálin halála-izgatásért perek, bírák forradalmi bizottsága* 1996. A továbbiakban HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - Zinner 5. 1996. 393-400. A *Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Deszkás János és Tardi István ügyében 1949. december 22.* vő. HL - *Katonai Főtörvényszék I. 381/1949. - Deszkás János és társa bűnügye.*

⁵¹² HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 5. 1996 403.-407. A *Katonai Főtörvényszék ítélete Deszkás János ügyében 1950. január 3.*

⁵¹³ VTKIL OHA/4 *Szabóné Dér Ilona, Hegedűs B. András, Kozák Gyula interjúja Széll Jenővel* 231.

⁵¹⁴ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 5. 1996. 427-433. A *Katonai Felsőbíróság ítélete Deszkás János és Tardi István ügyében 1954. szeptember 17.* vő. HL - *Katonai Felsőbíróság 00127/1954. Deszkás János és Tardi István*

Az ilyen borzasztó tragédiák is rámutattak, hogy az önkény egyre fékevesztettebb tombolása harapódzott el a rendszer által. Olyan halálos gépezet formálódott ki, amelynek működése egyre terebélyesebbé és egyre ellenőrizhetetlenebbé vált és előbb-utóbb felmorzsolta a saját működtetőit is. Mindenki potenciális áldozattá vált, illetve vállhatott. Aki tegnap még vallatőtiszt volt, másnap akár maga is a másik oldalon az áldozat szerepében találhatta magát, ami különösen az 1953-as, államvédelmen belüli tisztogatás során csúcsonodott ki.⁵¹⁵

Megbillenő egyensúly

Az 1949-es év végére a Rajk-ügy és mellékpereinek hullámai elültek. Ez azonban ténylegesen csak a látszat volt, az eljárások zárt tárgyalások sorával folytatódtak és halálos ítéletek továbbra is születtek. Szebenyi Endre, Villányi András és Vági Ferenc 1950. május 26-án került hóhérekre, míg Lindenberger Lajos sorsa 1950. június 17-én, Gayer Imrée pedig 1950. június 22-én teljeseedett be.⁵¹⁶ Az MDP csúcsovezetése a „belső ellenséggel” való leszámolás után sem engedett a szorításból, sőt tovább radikalizálódott. A rezsim az élet minden területére igyekezett kiterjeszteni a felügyeletét, noha itt is megfigyelhetőek voltak a kifejezett prioritások. Hatalmuk kiszélesítéséhez Rákosiék aktív segítséget is kaptak. Az 1948. február 18-án a szovjetekkel kötött szerződés értelmében kért és kapott szovjet tanácsadókat újabbak követték, elsősorban a hadseregbe, a gyors ütemben fejlesztett hadiiparba, illetve a gazdaságirányításba, különösen kiemelt figyelemmel a tervezés, ellenőrzés és pénzügyigazgatás területére.

A hadipari növelő elképzelések már 1949 nyarától, a Rajk-ügy formálódása mellett is felerősödtek. 1949. június 15-i dátummal keletkezett egy nagy terjedelmű dokumentációs anyag, amely a tervezett haderőfejlesztés minden fontos vonásáról beszámolt. A hadiipari célokként a dokumentum azt körvonalazta, hogy minden hadianyagot, amit a magyar ipar előállítani képes, hazai földön kell előállítani és a lőszergyártás hazai szükségletét a honi ipar lehetőleg majd szintén biztosítani tudhassa.⁵¹⁷ Mindez részben a tájékoztatónak bizonyult a szovjet fél irányába, másrészt kérelemnek is a hiányok pótlására. Mindezek alapján kötetett meg 1949. július 8-án a következő fegyverszállítási egyezmény Moszkvával. Az MDP

⁵¹⁵ U. o.

⁵¹⁶ A részletekről: <https://neb.hu/asset/phpGihLv6.pdf> Az 1945–1988 között magyar bíróságok ítélete alapján kivégzettek névsora. A kutatás vezetői: FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA és ZINNER TIBOR. Közreműködők: ESTÓK JÓZSEF, GYÖRGY SÁNDOR, KISS DÁVID, RÁCZ JÁNOS, SIMON ISTVÁN, SPIŠÁK MÓNICA Letöltve: 2022. 11.15.

⁵¹⁷ GERMUSKA PÁL: *Vörös Arzenál – Magyarország a nemzetközi hadiipari együttműködésben a KGST keretei között*. Budapest, 1956-os Intézet, Argumentum Kiadó, 2010. 29.

Államvédelmi Bizottsága Sólyom László altábornagyot bízta meg a megállapodásból keletkező feladatok részleteit.⁵¹⁸ A növekvő fejlesztés érdekében szovjet szakértők 1949 nyarától fokozatosan Magyarországra érkeztek kisebb csoportokban. A katonai ügyekben a legfőbb illetékesük Vaszilij Romanovics Bojko altábornagy, katonai főtanácsadó lett, a vezérkar mellé pedig Vaszilcsenko vezérőrnagy érkezett. Az újonnan érkező szovjet szakértők azonban már annak a látszatát sem igyekeztek tartani, hogy tanácsadók lennének, immár parancsokat osztogattak. Utasításaik immár a magyar hadsereg teljes szovjetizálását és maradék önállóságának felszámolását tűzte ki célul. Bevezetésre került a szovjet típusú egyenruha, a szovjet oktatási módszerek a szakmai kézikönyvek magyarra fordítása, illetve a szovjet katonai szabályzatok és Szolgálati Kódex.⁵¹⁹

Mindennek is köszönhető, hogy 1949-ben a Honvédelmi Minisztérium költségvetése megtízszereződött, a néphadseregben a létszámnövekedés pedig 1950 végére elérte a 120.000 főt, melynek eredményeképpen újabb magasabb egységek alakultak.⁵²⁰ A szárazföldi csapatok hadrendjében 1949 végére megjelentek az új hadosztályok. A hadosztályok szervezetében a magyar szervezési tradícióktól (zászlóalj-hadosztály) eltérően szintén szovjet mintára közbeeső vezetési szintként megalakultak az ezredek. A fokozatos személyi bővítés mellett a szovjet tanácsadók irányításával szervezeti változásokra is sor került, így jelentősen átszervezték a Honvédelmi Minisztériumot is.⁵²¹ 1950 január elsején az ÁVH alárendeltségébe került a határőrség állománya, mely a szovjet (és magyar) – illetve jugoszláv ellentétek végletes kiéleződése miatt a déli határsáv szisztematikus lezárását, az ellenséges erők betörésének elhárítását, illetve a háborús hadműveletek megindulásakor a halogató harcok megszervezését kapta feladatául. A Határőrség és a honvédség közös harci tevékenységének koordinálásáért a Vezérkar felelt, a legfelsőbb irányítás pedig a HM hatáskörébe tartozott.⁵²²

Az 1950-ben megkezdett első ötéves terv elgondolásai szerint a beruházásokat mindenképp a nehéziparra kellett koncentrálni, azonban ezzel olyan súlyos aránytalanságok jöttek létre, amelyek évtizedekig tartó hatással lettek a magyar nemzetgazdaságra. Jóval később minderre Szabó Gergely a korszak vegyipari minisztere úgy emlékezett, hogy „a vaskohászatba ölt tízmilliárdok helyett a timföldgyártás megtöbbszörözésével fele költséggel olyan jó minőségű acélhoz juthattunk volna, amiből a hazai ipar és mezőgazdaság fejlesztését segítő

⁵¹⁸ U. o. 30.

⁵¹⁹ BARÁTH MAGDOLNA: *A szovjet tényező. Szovjet tanácsadók Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 127.

⁵²⁰ HORVÁTH MIKLÓS: *A magyar honvédség a hidegháború időszakában (1944-1991)* In: *Hadtudomány* 2019. 1-2. 165.

⁵²¹ U. o.

⁵²² OKVÁTH, 1998. 110-111.

gépipart fejleszthettünk volna és nemcsak a szovjet kívánságokat kielégítő gépipart. Hatalmas pénzt nyelt el a hadiipari jellegű építkezés is. Bizony Farkas Mihály rézágyújának felvirágozása a magyar ipar és mezőgazdaság műszaki fejlesztésének lehetséges virágait hervasztotta el, sajnos évtizedekre.”⁵²³

A hadigazdálkodás végrehajtó szerveinek irányítására Sólyom László vezérkari főnök egy külön irányító szervet képzelt el a Nemzetgazdasági Tanács mellett közvetlenül a Minisztertanács alá rendelve, tagjai az illetékes minisztériumok és a HM képviselőiből álltak volna, de a döntéseket és azok végrehajtását a Minisztertanács kezébe szánta. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ekkor az MDP részéről létezett egy szakmai testület is, Hadigazdálkodási Bizottság néven.⁵²⁴ Ennek ellenére a koordinációs Hadigazdálkodási Tanács létrehozásának a tervezetét az MDP Titkársága 1950. május 16-án elfogadta.⁵²⁵ A felállítandó új testületről az előterjesztést Farkas Mihály nyújtotta be hat pontban. A legfontosabb tételek között szerepelt, hogy a Hadigazdálkodási Tanács elnöke egyben Népgazdasági Tanács elnöke is Gerő Ernő személyében, a tagokat a Minisztertanács névre szólóan nevezte ki, illetve az új tanács mellé külön titkárságot is kellett szervezni.⁵²⁶ Mivel azonban az előterjesztés Sólyom László keze nyomát viselte magán, ezért 1950. május 20-a, vagyis a Vezérkari Főnök letartóztatása után a tervezetet módosítani kellett.

Az új intézkedések eredményeképpen a gazdasági egyensúly megbillenése felgyorsult. A NATO 1949-es megalakulása utána a párt- és államvezetés – Moszkva akaratával – szinkronban a kitűzött irreális fejlesztési számokat minél hamarabb el kívánta érni. Ennek megfelelően a nemzeti jövedelem több mint 30%-a már az iparosítást szolgálta, összehasonlításképpen a két világháború között ez a szám 4-5% körül mozgott, és az 1938-as győri program meghirdetése után sem emelkedett 7% fölé. Az első ötéves terv időszakában – tehát 1950 és 1954 között – 67 milliárd forintot ruháztak be a vezetők a gazdaságba, azonban ennek a 47%-át az iparba. A mezőgazdaságnak be kellett érnie 14%-al, míg a közlekedésfejlesztésre 12% jutott.⁵²⁷ Mindezek mellett előfordult, hogy mégsem volt pénz. Ezt érzékelteti az az érdekes beadvány, amely 1949. augusztus 9-én személyesen Dobi István miniszterelnöktől érkezett Farkas Mihály számára. Levelében Dobi tolmácsolja honvédelmi miniszterének közlése, Szőny kérését, hogy a területén határőrlaktanyát hozzanak létre.

⁵²³ VTKIL OHA/113. Szigeti Katalin interjúja Szabó Gergellyel 1988. április 23. 241.

⁵²⁴ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 168.

⁵²⁵ MNL OL – M-KS 276. f. 54/100. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1950. május 16-i ülésének jegyzőkönyve. 12. pont. Különfélék. Hadigazdálkodási Tanács létrehozása.*

⁵²⁶ U. o.

⁵²⁷ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország a XX. században* Budapest, Osiris, 2005. 347.

Augusztus 31-re datálható Farkas Mihály levele, amely udvarias hangvétellű, de elutasító választ tartalmazott, mégpedig minisztériumi forráshiányra hivatkozva.⁵²⁸

Ugyanakkor a Honvédelmi Minisztériumhoz köthető nem hadi jellegű kiadások így is megsokszorozódtak. Az 1954-ben keletkezett jelentés – amely a Néphadsereg korábbi gazdálkodását tekintette át – számadatai szerint Farkas Mihály külön szaunát üzemeltetett, amelynek működtetési költsége csupán az 1949-es esztendőben 226 ezer forintba került, míg csak a HM titkárság évente 20 mázsa babkávét fogyasztott.⁵²⁹ Az erőltetett fejlesztésnek eredményeképpen a néphadsereg létszáma és a hadiipari kiadások tovább fokozódtak, mindehhez a Gerő Ernő fémjelezte gazdasági vezetés a szükséges forrásokat az infláció növelésével próbálta előteremteni, amely mindennek hatására 1951-re 20%-ra, 1952-re pedig annak is a duplájára, immár 40%-ra növekedett. A lakossági jövedelmeket áremelésekkel és békekölcsön jegyzésével csökkentették, a mezőgazdaságból élők bérét súlyosan megadóztatták. A sztálini elvárásokat szinte túlteljesítő magyarországi gazdaságpolitika 1951-52-re lényegében megvalósította a „magyar hadikommunizmust.”⁵³⁰

Az egyensúly a hadsereg személyi állományának összetételében is felborult. A szakértelem kárára eltolódott a hangsúly a politikai megbízhatóság irányába. Érdem lett a munkás, illetve paraszti származás és legfőképpen a párttagság. Háttérbe szorult az általános műveltség követelménye is, amely azt eredményezte, hogy az új tisztjelöltek közül sokan általános vagy elemi iskolai végzettséggel rendelkeztek. Alig maradtak a személyi állományban olyanok, akik felsőfokú képesítéssel rendelkeztek volna, sőt, ritkaság lett a középfokú végzettség is.⁵³¹ A szovjet tanácsadók ekkora már hadosztályok, hadtestek, ezredek, sőt zászlóalj szinten is beépültek a hadseregbe, ahogy fegyvernemi parancsnokok mellé is a hadsereg központi apparátusába. Ők felügyelték az országhatárokon végzett műszaki munkákat is.⁵³² További újítás volt a parancsnokságok ellenőrzésére bekerült politikai tisztek intézménye is. A politikaiak zászlóaljaktól felfelé minden egység társparancsnokai lettek, szervezetileg pedig nem a magasabb rendű egységparancsnokok, hanem a politikai főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartoztak. Joggal állapította meg Nógrádi Sándor altábornagy politikai

⁵²⁸ HL - VIII. 2. *HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 177. doboz 1. őrzési egység Vegyes iratok: Miniszteri Iroda vegyes iratai, bizalmas rendeletek 1949* (régijelzet 1949/Ny: 30. d./1. ó. e.

⁵²⁹ BENCZE LÁSZLÓ: *A „legfontosabb beruházások” Farkas Mihály hadserege. Magyar Nemzet* 53. évf. 36. 1990. február 12. 8.

⁵³⁰ GERMUSKA PÁL: *Szocialista csoda? Magyar iparfejlesztési politika és gazdasági növekedés, 1950–1975.* In: *Századok*, 146. évf. 2012. 1. sz. 52.

⁵³¹ GERMUSKA - HORVÁTH 2020. 25.

⁵³² BARÁTH, 2017. 128.

főcsoportfőnök az MDP Szervező Bizottságának 1950. március 13-i ülésén, hogy „minden alakulatnál van immár alapszervezet, szükség esetén pártcsoport”⁵³³

A katonai rendszer gyorsított ütemű átalakításával Farkas Mihály is összességében elégedett lehetett. A grandiózus tervek felgyorsultak, a pártvezetés és a szovjetek felé sikereket lehetett jelenteni. Ezt az érzést csak tovább táplálhatta benne a Titkárság 1950. február 8-i ülése, amelyen Olt Károly javaslatot tett, hogy Farkas részesüljön újabb kitüntetésben, ezúttal a Kossuth Érdemrend első fokozatának, illetve a Magyar Népköztársasági Érdemrend II. fokozatának képében.⁵³⁴ Az elismerés azonban további, fokozottabb bizonyítási vágyat is magával hozott. Ez pedig az akkori logika szerint, a fokozottabb „éberség” képében realizálódott. Ehhez pedig további „belső ellenségek” leleplezése volt szükség, amelyhez a célszemélyek is adottak voltak.

Farkas Mihály az elmondások szerint ekkor már gyanakvóbban szemlélte a régi „horthysta” tiszteket elsősorban Sólyom Lászlót. Ezt mutatja az is, hogy megvétózta, hogy Sólyom legyen az 1950. május 1-i díszszemle parancsnoka. Hogy személyes ellenszenv, vagy az ekkor már a Vezérkari Főnök – és más tábornokok, illetve törzstisztek – ellen zajló bizalmas nyomozás hatására döntött így Farkas az nem eldönthető kizárólagosan.⁵³⁵ Király Béla úgy emlékezett erre az epizódra neki Farkas annyit mondott, hogy Sólyom László semmilyen körülmények között nem kerülhet szóba, mivel korábban megtagadta a jelentéstételt Bojko szovjet katonai főtanácsadónak. Miután Nógrádi Sándor Politikai Főcsoportfőnök pedig visszautasította a felkérést, Farkas a vele jó viszonyt ápoló Király Bélát nevezte ki a szemle parancsnokának, egyúttal vezérőrnaggyá is előléptette.⁵³⁶ Király memoárjában többször is kitért arra, hogy Farkas becsülte őt és elismerte katonai képességeit, sőt egy alkalommal még kedvenc szárított gyümölcsével, mandulával is kínálta egyik beszámolója során.⁵³⁷ Farkas Vladimir is úgy emlékezett, hogy apjának jó viszonyt tartott fel Királlyal, sőt annak letartóztatása után elképzelhető, hogy szerepe lehetett abban is, hogy Királyt nem ítélték másodfokon halálra.⁵³⁸

Ami viszont Sólyom Lászlót illeti, nem ez volt az első alkalom ahol érzékelt lehetett, hogy fogyni kezd a levegő a Vezérkar Főnöke körül. Az új tisztek közül Móricz Lajos ezredes

⁵³³ MNL OL 276. f. 55/112. ő. e. Az MDP Szervező Bizottság 1950. március 13-i ülésének jegyzőkönyve. 4. pont *Jelentés a honvédségi pártszervezetekről. Ea. Nógrádi Sándor.*

⁵³⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54/85. ő. e. Az MDP KV Titkárság 1950. február 8-i ülésének jegyzőkönyve. 9 pont. *Javaslat népköztársasági kitüntetésekre és Farkas Mihály kitüntetésére. Ea. Olt Károly.*

⁵³⁵ KIRÁLY, 1989. 168.

⁵³⁶ U. o. 169.

⁵³⁷ Király, 2004. 181.

⁵³⁸ EÖRSI LÁSZLÓ: *Király Béla (1912-2009)* Budapest, Joshua könyvek, 2025. 112-113.

is dehonesztáló jelentést tett le Farkas asztalára, mely szerint Sólyom olyan hadműveleti tervet készített amely „megtévesztő.”⁵³⁹ Mindezek további gyűjtőszinórként szolgáltak a már előrehaladott állapotban lévő koncepcióhoz, amely a Néphadsereg felső vezetése ellen formálódott.

A sportrajongó és csapata

A sportélet átformálására nagyobb léptékben az 1949-es évben került sor, bár az Országos Sporthivatal (OSH) már 1948. március 5-én megalakult a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül Hegyi Gyula vezetésével.⁵⁴⁰ A legnépszerűbb csapatsport, a labdarúgás is az OSH érdekeltségébe került, miután a Magyar Labdarúgó Szövetséget (MLSZ) is alárendelték a Sporthivatalnak. A sportélet átalakításában is a cél elsősorban az államosítás volt, valamint a korábbi pénzügyi-üzleti alapokon álló struktúra ellehetetlenítése, vagyis a sportélet politikai irányítása és tömegmozgalommá szervezése.⁵⁴¹

Ez utóbbi folyamat a „Munkára, harcra kész” mozgalom (MHK) 1949-es létrejöttével kapott végső keretet, melynek alapja az 1931-ben a Szovjetunióban megalakuló GTO (Gotov k trudu i oboronye SzSzsZR) mozgalom volt. Az MHK különféle sportágakból hozott létre összetett próbarendszert, melyen a jelentkezőknek szinteket kellett teljesíteniük, s ezek eredményes elvégzése után a próbázók jelvényt kaptak. A követelmények között gyorsasági, ügyességi és állóképességi kritériumok szerepeltek.⁵⁴² A további centralizmus jegyében 1951 januárjában az Elnöki Tanács 2. számú törvényerejű rendeletének 1.§ –a kiemelte a sportügyeket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatásköréből, és irányításukra létrehozta az Országos Testnevelési Sportbizottságot (OTSB) mint a Minisztertanács mellett működő önálló főhatóságot.⁵⁴³ A bizottság elnöke ezúttal is Hegyi Gyula lett, immár államtitkári rangban. Hegyi 1951-től a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) elnöki tisztét is betöltötte, míg helyettese az Aranycsapat szövetségi kapitánya, Sebes Gusztáv lett a bizottságban, aki egyben a MOB főtitkári székét is elfoglalta.⁵⁴⁴ A legfontosabb döntéseket azonban továbbra is a párt vezetői testületeiben, elsősorban a PB-ben és a Titkárságban hozták,

⁵³⁹ OROSZI, 2001. 146.

⁵⁴⁰ HORVÁTH ZSOLT: *Kinizsi, Bástyá, Vörös Lobogó. História*, 25. évf. 8-9. 2003. 21.

⁵⁴¹ HORVÁTH, 2003. 21.

⁵⁴² SIPOS PÉTER: *Sport és politika. História*, 25. évf. 8-9. 2003. 19.

⁵⁴³ U. o.

⁵⁴⁴ TAKÁCS TIBOR: *Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014. 15.

itt születtek meg azok a határozatok is, amelyek a sportmozgalom egészét politikai célok megvalósításának, vagyis „a szocializmus építésének” szolgálatába állították.⁵⁴⁵ A sportkérdésekkel a MDP Adminisztratív Osztályának Sport Alosztálya foglalkozott, amelyet Farkas Mihály felügyelt.

Farkas azonban nemcsak a labdarúgás felett diszponált az MDP részéről, hanem egyetemes sportügyekkel is foglalkozott. Személyesen engedélyeztette OTSB gépkocsiparkjának bővítését,⁵⁴⁶ illetve hagyta jóvá, hogy a Miskolci Agyaggalamb Lövészeti Egyesület a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alá kerülhessen.⁵⁴⁷ Farkas hatalmának mértékét sportügyekben azonban leginkább az mutatja, hogy az OTSB funkcionáriusai számos alkalommal őt keresték fel leveleikkel, s kérelmezték különböző sportágak képviselőinek adott világversenyre való utazásának engedélyezését. Ezekből a levelezésből is tudható, hogy Farkas személyesen ő hagyta jóvá többek között 1952-ben a vízilabda-válogatott Lipszébe való kiutazását vagy éppen az 1952-es helsinki olimpiára való utazók névsorát, annak ellenére, hogy az Államvédelmi Hatóság számos sportoló esetében kifogással élt.⁵⁴⁸

Az átszervezési elgondolások szellemében adta ki Farkas 1949. december 5-én 52.858/1949 számú rendeletét - az MDP Titkársága 1949. november 23-i sportmozgalomról szóló határozatával⁵⁴⁹ összefüggésben -, amely a katonai sportegyesületek irányítására létrehozta a Honvéd Sportközpontot. Ez a szervezet egyik első adminisztrációs intézkedésével 1949. december 18-án magába olvasztotta a Kispesti Atlétikai Clubot miután utóbbi felvette a Budapesti Honvéd nevet.⁵⁵⁰ Kispeszt kiválasztását Sebes Gusztáv, az OTSB elnökhelyettese javasolta Farkasnak, hogy a Néphadsereg labdarúgó-csapatát célszerű lenne a Kiszpestre építeni, mivel ott futballozott az ország két legjobb képességű labdarúgója, Bozsik József és Puskás Ferenc, ráadásul mindketten a klub saját nevelésű játékosai voltak. Másrészt a Kispeszt „vidéki” csapatként nem volt a korábbi, üzleti alapon működő - vagyis „burzsoá” - futball-rendszerben gazdag mecénások által támogatott csapat, mégis szép számú és lelkes szurkolótáborral rendelkezett. Egy ilyen csapat támogatása a HM által az illető klub számára hatalmas lehetőségekkel kecsegtetett, hiszen akkoriban a Néphadsereg minősült az ország legnagyobb

⁵⁴⁵ HORVÁTH, 2003. 22.

⁵⁴⁶ MNL OL - M-KS 276. f. 67./209. ó. e. *Farkas Mihály titkári iratai. Az OTSB kérelme gépkocsi parkjának bővítésére. Dátum nélkül.*

⁵⁴⁷ MNL OL - M-KS 276. f. 67./212. ó. e. *Farkas Mihály titkári iratai. A Miskolci Agyaggalamb Egyesület beadványa. Dátum nélkül.*

⁵⁴⁸ MNL OL - M-KS 276. f. 96./18. ó. e. *Az MDP Adminisztratív Osztálya Sport Alosztályának iratai. 1953. A XV. Nyári Olimpiára kiutazó vezetők és versenyzők névsora. Dátum nélkül.*

⁵⁴⁹ MNL OL - M-KS 276. f. 54./73. ó. e. *Az MDP KV Titkárság 1949. november 23-i ülésének jegyzőkönyve. 2. pont. Javaslat a magyar sport átszervezésére. Ea. Hegyi Gyula.*

⁵⁵⁰ HORVÁTH, 2003. 24.

létszámú erőszakszervezetének, amely az egyre terjedő háborús hisztéria hangulatában egyre magasabb arányban részesült az állami költségvetésből.⁵⁵¹

Arról azonban, hogy az érintettek, vagyis a Kispesti Atlétikai Club hogyan foglalt állást, megoszlanak a források. Létezik olyan vélemény, hogy mivel a kispestiek anyagi gondokkal küzdöttek, kapóra jött, hogy egy nagyhatalmú támogató karolta fel őket,⁵⁵² de találkozunk olyan vélekedéssel is, hogy a játékosok körében többen kifejezetten ellenezték a terv végrehajtását, és csak egyéni agitációk után sikerült a csapattagokat beöltöztetni.⁵⁵³ A Honvéd Sportközpont hivatalosan csak 1950. február 7-én alakult meg a Tiszti Házban, első elnökének Sólyom László altábornagyot választották meg, ő azonban nem sokáig maradt az új sportegyesület élén, az új elnök 1950. június 18-tól már Tapolczai Jenő lett.⁵⁵⁴

Az új egyesület nem állt meg a különböző sportszakosztályok egybegyűjtésénél, a városi sportpályák megszerzése terén is igyekezett monopolhelyzetbe kerülni. Ez nyomon követhető abban a beadványban is, amelyben az egyesület titkársága a FŐKERT Igazgatóságától a margitszigeti lovaspóló-pálya átadását kérte labdarúgó edzőpálya létesítésére. Erre nem került sor, mivel a területre városrendezési szempontból közpark lett kijelölve.⁵⁵⁵ Az egyesület ezt követően a Fővárosi Tanácstól kérte, hogy a margitszigeti csónakház és az ottani Honvéd-üdülő közötti területet sportcélokra használatba vehesse, de itt sem járt több szerencsével. A Tanács azzal utasította el a kérelmet, hogy a 813. XIII-89/1951. VIII. évi rendelet értelmében a területet szintén parkosítani fogják.⁵⁵⁶

Az átalakulás következtében a kispesti labdarúgókkal nagyot fordult a világ. Egy külvárosi egyesület játékosai közül egyik pillanatról a másikra a rendszer kivételezettjei lettek, és az állami propaganda mint első számú labdarúgócsapatot állította a kirakatba. A folyamat – vagyis hogy a hadsereg klubot sajátított ki magának – nem volt egyedülálló jelenség. A szocialista blokk többi országában az 1950-es évek elején szinte kivétel nélkül megfigyelhetjük ezt, így jött létre Moszkvában és Szófiában a CSZKA, Bukarestben a Steaua, Belgrádban a Partizán, Varsóban a Legia, Csehszlovákiában a Dukla.⁵⁵⁷ Hiába kerültek azonban kivételezett

⁵⁵¹ RÓZSALIGETI LÁSZLÓ: *A nagy Honvéd – Az elfogott piros ulti*. Nagykanizsa, Alma Mater Zala Bt. 2013. 11-12.

⁵⁵² TÖRÖK FERENC: *„Fegyverük a sport” - A Budapesti Honvéd fél évszázada*. Budapest, Budapesti Honvéd Egylet 1999. 23.

⁵⁵³ RÓZSALIGETI, 2013. 12.

⁵⁵⁴ U. o.

⁵⁵⁵ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) - XXIII - 133 01. kisdoboz 1. *A Budapesti Testnevelési és Sport Bizottság iratanyaga 1950-51. A Honvéd Vezérkar Szakszervezetének kérvénye a FŐKERT Igazgatóságának részére*.

⁵⁵⁶ BFL - XXIII - 133 02. kisdoboz 2. *A Honvédelmi Minisztérium Politikai osztályának kérelme a Budapesti Városi Tanács Végrehajtó Bizottságához*.

⁵⁵⁷ SZÖLLŐSI GYÖRGY: *Puskás*. Budapest, Ringier Kiadó, 2011.172.

helyzetbe a labdarúgók, hivatalosan nem kaphattak pénzt tevékenységükért. mert a régi sportrendszer eltörlésével és az új MHK tömegmozgalom létrehozásával nem létezett „klasszikus” profi labdarúgás. A játékosok elméletileg nem a játékból éltek meg, noha minden sportolónak volt hivatalos vállalati vagy hivatali állása, bejelentett munkahelye. A „hivatalos” juttatásaik pedig messze elmaradtak a nyugat-európai és dél-amerikai szintektől. A pártállami vezetés – elsősorban Farkas Mihály – azzal kívánta mindezt ellensúlyozni, hogy szemet hunyt a játékosok csempészése és „seftelése” fölött, vagyis a juttatások nem az elvégzett (sportolói) munkáért jártak, hanem az állami és sportvezetéstől kapott kiváltsággént jelentek meg.⁵⁵⁸

Grosics Gyula mindezt évtizedekkel később úgy fogalmazta meg, hogy: „én is csempészttem, és a többi játékoshoz hasonlóan hoztam haza kurrens termékeket. Az árut értékesítettem és ebből éltünk. A tizedét nem kerestük ugyanis annak, amit az általunk tönkrevert profi játékosok. Ez az egyik. A másik, amire már hivatkoztam: Farkas Mihály nyíltan megmondta, hogy amíg ő a honvédelmi miniszter, addig nekünk ne fájjon a fejünk.”⁵⁵⁹ Hasonlóképpen idézte fel a korszakot Grosics klub- és válogatottbeli társa, a kiváló szélső Budai II. László is: „Nem a fizetésből, nem is prémiumból éltünk, mert az nem volt sok - én a 6:3-ért ötezer forintot, a VB-ezüstért összesen tízezret kaptam -, hanem a csempészésből. Hozhattunk, amit akartunk. Amikor már túl messzire mentünk, amikor már nagyon égett a lábunk alatt a talaj, akkor Farkas Mihály meg Nógrádi magához szólította Puskást. »Öcsi, nem lesz ennek jó vége!« mondták. Puskás erre azt válaszolta: adjanak a válogatott minden játékosának legalább hatezer forintos fizetést, magasabb győzelmi prémiumot és akkor ő személyesen garantálja, hogy csak azt hozzuk át a határon, amit a négydolláros napidíjból át lehet hozni. Nem tetszett az ötlet Farkaséknak. »Mit szólnának ilyen magas fizetéshez az élmunkások, a sztahanovisták, a bányászok? « Így aztán csempészhettünk tovább.”⁵⁶⁰

Kétségtelen, a Honvéd a „mesterséges felerősítések” előtt is kiemelkedő csapatnak bizonyult, hiszen még az 1949 őszen kialakított keretével is sikerült megnyernie az 1949-1950-es bajnokságot. 1950 első felében azonban végbement a nagy átalakítás: a Ferencvárosból ÉDOSZ (Élelmezési Dolgozók Országos Szövetsége), az MTK-ból Budapesti Textiles, az Újpestből pedig Budapesti Dózsa lett, s ezzel egy időben beindult a nagy játékos keringő, vagyis más egyesületek legjobbjainak tervezett átírányítása a Budapesti Honvédba. Ennek a folyamatnak a levezenylője Sebes Gusztáv volt, aki immár labdarúgó szövetségi kapitányi

⁵⁵⁸ TAKÁCS, 2014. 67.

⁵⁵⁹ KÓ ANDRÁS: *A Grosics*. Budapest, Apriori International Kft. 2007.143.

⁵⁶⁰ BOCSÁK MIKLÓS: *Kocsis és Czibor* Budapest, Sport Lap- és Könyvkiadó, 1983. 35.

minőségében nem kisebb célt tűzött ki, mint hogy válogatottat építsen egy klubcsapaton belül.⁵⁶¹

Farkas Mihály nemcsak politikai befolyását felhasználva nyújtott kedvezményeket az egyesület sportolójának, de szenvedélyes drukkerként rendszeresen feltűnt a kispesti pálya díszpályájában magas rangú katonatisztek, illetve pártfunkcionáriusok társaságában. 1950. március 5-én a Textiles elleni rangadón például Vas Zoltán, a Tervhivatal elnöke, Nógrádi Sándor altábornagy, Marosán György könnyűipari miniszter és Sólyom László altábornagy társaságában nézte végig a mérkőzést.⁵⁶² Édesapja hobbijára Farkas Vladimir is kitért önéletrajzában: „Labdarúgó mérkőzésen többször voltam apámmal is. Egyszerűen undorító volt látni, hogy a környezetéből sohasem hiányzó tábornokok és főtisztek hogyan avatkoztak be miniszterük oldalán azokba a vitákba, amelyeket én heccből provokáltam azon a címen, hogy a Honvéd sikereit elsősorban nem játékosainak, hanem védőszárnyainak köszönheti. Megjegyzem, ezek a talpnyalók az utóbbi évtizedekben Farkas Mihály bátor bírálóiává lettek. Ezek sorában Nógrádi Sándor altábornagytól kezdve akkor még ezredesi rangú Hazai Jenőig sok mindenki megtalálható.”⁵⁶³

Több esetben előfordult az is, hogy Farkas civilben megjelent a csapat edzésén, tanácsokat adott a játékosoknak, edzőknek, s természetesen bejárása volt a labdarúgók öltözőjébe is. „A Vasas-pályán játszottunk edzőmeccset. Bejött előtte Farkas Mihály az öltözőbe, és köszönt. »Jó napot elvtársak!« Nem felejttem el, bőrkabát volt rajta, amit abban az időben több labdarúgó is viselt. Az egyik játékos fűzte be éppen a cipőjét, lába a padon, s nem vette észre, hogy a honvédelmi miniszter tisztelte meg a társaságot. A szóban forgó játékos megfordult, háttal állt neki a bőrkabátos, és a következő pillanatban csak azt láthattuk, hogy egy hatalmasat csapott a bőrkabáttra, közben pedig hangosan kiáltotta: »Adjisten, papa!« Szó bennszakadt, hang fennakadt... Elképzelhetetlen volt ugyanis, hogy a honvédelmi minisztert valaki vágja.”⁵⁶⁴ A csapat szerencséjére az esetnek nem lett komoly következménye.

Gerinctörés

1950. május 23-án a Váci utcai Országos Tiszti Ház színháztermében országos honvédségi pártaktívát tartottak. A főelőadó, Farkas Mihály honvédelmi miniszter a hallgatósággal megdöbbentő híreket ismertetett, mégpedig azt, hogy személyes parancsára az

⁵⁶¹ RÓZSALIGETI, 2014. 14.

⁵⁶² *Népsport*, 6. évf. 46. sz. 1950. március 6. Címoldal „Nagyszerű csatárjátékával győzött a Honvéd” Szerző nélkül.

⁵⁶³ FARKAS, 1990. 285-286.

⁵⁶⁴ KŐ, 2007. 105.

ÁVH Katonai Elhárítási Főosztálya a napokban számos tábornokot és törzstisztet tartóztatott le, többek között Sólyom Lászlót, a Honvéd Vezérkar főnökét. A vádak a már szokványosnak mondható, „imperialista hatalmak számára való kémkedésről” szóltak. A stílus miatt érdemes a szöveg egyes részét szó szerint is idézni:

„Közölhetem az elvtársakkal, hogy az ÁVH Katonai Elhárítási Főosztály *parancsomra* őrizetbe vették Sólyom László volt altábornagyot a Honvéd Vezérkar volt főnökét, Révay Kálmán volt vezérőrnagyot, a volt páncélos parancsnokot, Pórfy György volt vezérőrnagyot, a volt tüzér parancsnokot, Beleznyai István volt vezérőrnagyot és velük együtt további 10 törzs- és főtisztet. Miért került sor ilyen magas rangú, döntő jelentőségű beosztásban lévő tisztek letartóztatására? Még mielőtt megadnám erre a jogos kérdésre a választ, feltétlenül említést kell tennem arról az utasításokról melyeket Rákosi elvtárs Rajk és Pálffy leleplezése után adott nekünk, a honvédségben dolgozó kommunisták számára. Rákosi elvtárs azokban az időkben a következőket mondotta: »Pálffy és társainak leleplezésével a néphadseregben garázdálkodó ellenség még távolról sincs felszámolva és a Ti kötelességetek ezeket elintézni. Nézzetek körül Sólyom, Beleznyai és Pórfy körül és nem lennétek meglepve, ha kiderülne, hogy ezek Pálffyval egy húron pendülnek.« Mi megfogadtuk Rákosi elvtárs tanácsát és bizalmas nyomozást folytattunk, éberem figyeltük nevezettek tevékenységét és az ÁVH-val karöltve végső fokon arra szilárd és megdönthetetlen meggyőződésre jutottunk, hogy itt is a mi Rákosi elvtársunknak volt igaza, hogy a már őrizetbe vett egyének a nép demokratikus rendszer ádáz ellenségei, idegen imperialista hatalmak aljas ügynökei voltak.”⁵⁶⁵

Mára már egyértelműen kijelenthető, hogy a Sólyom-ügy voltaképpen a Pálffy-per egyenes folytatásának bizonyult. Rákosi egyre inkább elharapódzó üldözési mániájában folyamatosan kereste a további belső ellenségeket, és szilárd meggyőződése volt, hogy Pálffy és társainak kikapcsolásával nem zárult le a Rajk-féle „összeesküvés” katonai vonalának kiiktatása. A főtitkár által elrendelt vizsgálatok eredményeképpen került sor arra a nagyarányú letartóztatási hullámra, amiről Farkas a fentebb említett, május 23-i honvédségi pártaktíván számolt be és melynek során 66 fő került őrizetbe, köztük 14 tábornok.⁵⁶⁶ Az így kialakult eljárások során, –melyekben az ügyészi és a bírói szervek mellett az ÁVH is kiemelt szerepet játszott– valóban sikerül a honvédség régi elitjének a gerincét megtörni és a „rostán” kihullott kompetens törzstiszti kart megbízható – elsősorban képzetlen munkákáderekre – cserélni, eleget téve a szovjet típusú tömeghadsereg ideáljának. Ezért pedig a legfőbb felelősség Rákosin

⁵⁶⁵HL - Politikai Főcsoportfőnökség 1950/T. 55/z d. *Jegyzőkönyv az 1950. május 23-án tartott honvédségi pártaktíva üléséről. A Sólyom-féle kémbanda leleplezése.*

⁵⁶⁶ OROSZI, 2001. 142.

túl Farkas Mihályt terhelte, aki több törvénytelenységben való aktív szerepvállalása után egyértelműen a Sólyom-ügy során érte el a mélypontot.⁵⁶⁷

Vizsgálati fogságában tett vallomásaiban Farkas ismét Rákosi Mátyást nevezte meg a tábormokok perének felbujtójaként, saját személyét pedig úgy állította be, hogy ő maga bizonytalan volt Sólyomék bűnössége kérdésében: „A Rajk-ügy lezárása után Rákosi Mátyás kezdte piszkálni Sólyomot és a többi katonát. Az volt a teóriája, hogy akik a Horthy-hadseregben tiszték voltak s utána kiváltak a fasiszta hadseregből és az Egyesült Izzóban helyezkedtek el, azokat az angol kémiszolgálat mind beszervezte megának. Ennek alapján követelte, hogy Sólyom Lászlót, mint ügynököt tartóztassák le. Én Sólyom védelmére keltem s az ő kérdésében sokáig ingadoztam... A huzavonának az lett az eredménye, hogy az ÁVH kezdte gyűjteni az anyagot Sólyomról és olyan adatok gyűltek össze, hogy sor került Sólyom és a többi katona letartóztatására. Az ő letartóztatásukat is trojka döntése alapján történt és később be lett jelentve a Titkárságnak és a Politikai Bizottságnak.”⁵⁶⁸

Börtönnaplójában az ügyről írt vázlatos bejegyzésében is kitartott azon véleménye mellett, hogy minden Rákosi kezdeményezésére történt, aki ragaszkodott azon feltételezéséhez, hogy Sólyom és társai angol kémek: „Sólyom, Beleznay, Somogyi: Rákosi követelése volt, hogy ezeket meg kell nézni, ezek kémek. A magyar régi tiszték rosszabbak voltak a cári tisztelnél. Ezek egy félfasiszta, fasiszta rendszer tisztjei voltak, Horthyval összenőve. Sólyomot kezdetben védtem. Nekem a katonákkal kezdettől fogva jó viszonyom volt.”⁵⁶⁹

Mindennek azonban ellentmond, hogy állítólag Farkas már 1949 végén olyan kifejezéseket hangoztatott más törzstisztek körében, „hogy Sólyom itt nem sok kenyeret fog megenni.”⁵⁷⁰ Az MDP PB értekezletén, amelyre május 25-én, két nappal az ominózus aktívaülés után került sor, Farkas immár kifejezetten fenyegető hangvételű referátumot tartott Sólyom és tábormoktársai „leleplezéséről,” illetve baljósan megemlítette, hogy ügyüket hivatalosan az ÁVH veszi át a további teendők irányítására. A PB még arról is döntött, hogy a Sólyom-ügy alakulásáról Farkas, mint illetékes miniszter referáljon Dobi István miniszterelnöknek, illetve a Minisztertanácsnak.⁵⁷¹

Farkas, aki híján volt mindenfajta katonai képesítésnek hiszen –ahogy korábban már szó volt róla mindössze a csehszlovák hadsereg büntetőzászlóaljában teljesített kényszerű

⁵⁶⁷ U. o. 143.

⁵⁶⁸ ÁBTL–3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én* 323.

⁵⁶⁹ OSZK Kt 429 f. /39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója, első füzet, oldalszámozás nélkül 1956. október 15-i bejegyzés.*

⁵⁷⁰ ÁBTL–3.1.9. V-150019/1. *Révész Géza tanúvallomása 1956. december 27-én.* 40.

⁵⁷¹ MNL OL-M-KS-276. 53/53. ő. e. *Az MDP PB 1950. május 25-i ülésének jegyzőkönyve. 6. pont A hadsereg magas rangú tisztjeinek letartóztatása. Ea. Farkas Mihály.*

szolgálatot, illetve propagandistaként volt jelen a fronton– bizalmatlanul szemlélte miniszteri kinevezése óta a „régit,” tehát a Magyar Királyi Honvédségben tanult és szocializálódott vezérkari-, fő-, és törzstiszteket. Mindezek ellenére pont a képesítés hiánya miatt a honvédelmi miniszternek szüksége volt a vezérkari főnök tudására, hogy katonai tapasztalatait bővítse. Amíg a célok egybeváltak és a szakmaiság volt a döntő, addig Sólyom altábornagy is a rendszer megbízható társutasának bizonyult.⁵⁷² Amikor azonban már a szovjet tanácsadók fémjelezte vonal eluralkodott a hadseregen belül is, több egymást megerősítő vélemény szerint is Farkas késznek mutatkozott véghez vinni a képzett ludovikás főtisztek eltávolítását, amint arra megfelelő alkalom adódott.⁵⁷³ Mindebből kiviláglik, hogy a vezérkari főnök bekerítése már 1949 végén, Pálffy és társainak kivégzése után megkezdődött, csupán csak idő kérdése volt a megfelelő koncepció kialakítása. Ugyanakkor hiába voltak már készen a Pálffytól kikényszerített Sólyomot is terhelő jegyzőkönyvek, egyelőre még Farkas is arra hivatkozott, hogy „még várni kell”, mert egyelőre szükség van a tábornokokra.⁵⁷⁴ Farkas ezért Orbán Lászlóval üzent Sólyomnak, hogy a párt bíz benne és szükségesnek tartja a munkáját.⁵⁷⁵

Lehet, hogy mindez része volt a megszokott politikai színjátéknak, ugyanakkor az sem kizárható, hogy Farkas sem lehetett teljesen biztos abban, hogy merre fut ki végül Sólyomkérdése. Másfelől azonban az új moszkvai direktívák és a szovjet tanácsadók elvárásai a Néphadsereg folyamatos bővítésének szakszerű levezénylése, illetve az országmozgósítási tervek elkészítése miatt valóban szükség volt szakértelemre. A fejlesztések célját az Államvédelmi Bizottság 1950 márciusi előterjesztése akképpen foglalta össze, hogy „az az imperialisták agresszív politikája és a hazánkban épülő szocializmus megvédése szükségessé teszi az ország ipari mozgósításának előkészítését.”⁵⁷⁶

Azonban ténykérdés, hogy a pártvezetés egyre növekvő gyanakvással nézte a Horthy-rendszerben szocializálódó vezérkari tisztek tevékenységét. Farkas – valószínűsíthetően szándékosan – maga is újabb adalékot szolgáltatott a HM Kollégiumának, amikor 1950 elején megállapította, hogy a vezérkar összetétele politikailag nem javult. Ezért leváltásra kerülnek Lőrincz Sándor anyagtervezési és Vértes László hadműveleti ezredesek, akik Sólyom vezérkari főnök protezsztjainak számítottak. Ezek azonban csak az első lépések voltak. A döntő fordulatot az ügyben egyrészt Somogyi Imre pénzügyi csoportfőnök letartóztatása jelentette

⁵⁷² Dr. SCHUBERT KATALIN SZÁZADOS: *A tábornokok pere*. Doktori értekezés, ZMNE Hadtudományi iskola 2007. Oldalszám nélkül.

⁵⁷³ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Szabó István tanúvallomása 1957. január 15-én 27-28.*

⁵⁷⁴ ÖTVÖS, 2012.115.

⁵⁷⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 604. *A Legfőbb Bíróság Katonai Kollégiumának ítélete Péter Gábor és 8 társa ügyében Budapest, 1957. június 15.*

⁵⁷⁶ GERMUSKA, 2014. 72.

látszólagosan anyagi visszaélések miatt. Farkas helyesen hivatkozott arra, hogy Somogyi lefogását a teljes pártvezetés jóváhagyta, ami bizonyító erejű abban a kérdésben, hogy Somogyi őrizetbe vétele már egy előre kigondolt nagyobb koncepció része volt.⁵⁷⁷ Somogyi kihallgatója, Janikovszky Béla a felülvizsgálati eljárások során úgy körvonalazta a volt pénzügyi csoportfőnök vizsgálati ügyét, hogy már *célirányosan* vetettek fel vele olyan irányú vallomást, hogy az ún. Sólyom-csoport Pálffyékkel egyetértésben fejtette ki ellenséges tevékenységét. Somogyi saját szavaival: „a kihallgatás ekkor már arra irányult, hogy Pálffy által beszerelve én is, Belezna is Sólyommal együtt egy államellenes összeesküvésnek vagyunk a tagjai és Sólyom vezetésével romboló munkát végeztünk.”⁵⁷⁸ Péter Gábor későbbi vallomásai során a BM Vizsgálati Osztálya is olyan megállapítása jutott a Sólyom-ügyben, hogy az ÁVH vezetője és Szücs Ernő olyan utasításokat adtak a katonatisztek elleni vizsgálatok során, hogy az őrizetbe vettek egytől-egyig „horthysta kémek” és a vizsgálatot ebbe az irányba kell szigorúan lefolytatni.⁵⁷⁹

Az utolsó lépést a végzetes tragédia felé maga Sólyom László tette meg, amikor 1950. május 18-án az MDP Hadigazdálkodási Bizottságának ülésén ellenezte a pártvezetés által felépíteni szándékozott Dunai Vasmű tervezetét Dunapentelén, abból a megfontolásból, hogy ezzel „Európa legdrágább acélja” készülne ilyen módon, hiszen Magyarország sem megfelelő szén,- sem ércanyagokkal nem rendelkezik.⁵⁸⁰ Ezt követően két nappal később, május 20-án éjjel, saját Eszter utcai otthonában vette őrizetbe az ÁVH, a szintén a házban lakó Révay Kálmán vezérőrnaggyal együtt. A Katonai Elhárítást vezető Szücs Ernő már kész instrukciókkal rendelkezett Farkas Mihálytól a tervezett koncepció összeállítására: egy mindössze pár soros beismerő vallomást kellett az őrizetesnek aláírnia, melyben bevallja bűnösségét a népi demokrácia érdekei érvényesítésének akadályozásában, a munkáskáderek előrejutásának akadályoztatásában a „fasiszta” tisztak javára, valamint a Pálffy-féle „összeesküvésben” való részvételben is. Az instrukció értelmében a 23-i aktívaülésre az összes beismerő vallomásnak el kellett volna készülnie.

Janikovszky Béla erre úgy emlékezett: „a lefogás után 24 órával Péter Gábor vagy Szücs Ernő utasítást kapott Farkas Mihálytól, hogy másnapig valamennyi gyanúsítottal ismertessük el ellenséges tevékenységüket, mivel a Honvédelmi Minisztériumban aktívaértekezletet fog

⁵⁷⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/3 *Farkas Mihály vallomása 1957. március 19-én* 57.

⁵⁷⁸ HORVÁTH-SOLT - SZABÓ -ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 560. *Jegyzőkönyv Somogyi Imre volt hivatásos vezérőrnagy tanúnak a Sólyom László és társai perújítási tárgyaláson tett vallomásáról Budapest, 1954. szeptember 16.* vö. HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 00139/1954. 2-3. Somogyi Imre ügye

⁵⁷⁹ ÁBTL 2.1 I/14. *Pálffy György – Jelentés a Pálffy és Sólyom ügyben kivégzett személyek ügyéről.* 1954. július 5.

⁵⁸⁰ GERMUSKA, 2014. 73.

tartani, ahol ezeket a beismeréseket a hallgatóság elé kívánja tárni. Egész éjjel gyúrtuk a gyanúsítottakat, aminek eredménye az lett, hogy másnap reggelre valamennyi –Beleznay kivételével – elismerte ellenséges tevékenységét. Beleznayt én hallgattam ki, ezért kényelmetlen volt jelenteni a sikertelenséget. Egy órával később további foglalkozás eredményeképpen Beleznay is beismerte ellenséges tevékenységét, mire ezt a jegyzőkönyvet a már elindult Péter Gábor után küldtettem az aktívaértekezletre.”⁵⁸¹

A koncepció szerint Sólyom „saját vezérkart” épített fel, amibe beletartozott Révay Kálmán a páncélos csapatok parancsnoka, Pórfy György a tüzérség szemlélője, Beleznay István anyagi főcsoportfőnök. Ebbe a körbe tartozott még az 1949 novembere óta nyugállományú Illy Gusztáv volt személyügyi osztályvezető, majd kiképzési csoportvezető, Vértes László hadiipari összekötő tiszt is. A kémkedési vád pedig csupán fügefalevél volt azon tény mellett, hogy valamennyien volt ludovikás tisztnek, tehát voltaképpen ellenségnek számítottak, noha legtöbben – többek között Sólyom is – a Horthy-rendszerrel szemben erős fenntartással éltek, sőt még annak a hadseregéből is kiléptek.⁵⁸² Mindez azonban nem számított. Farkas az aktíván tartott előadói beszédében ismertette a vágyott beismerő vallomásokat: Sólyom aktívan részt vett a Pálffy-féle összeesküvésben és a nyugati demokrácia híve. Révay Kálmán az 1944-es sopronkőhidai letartóztatása során Rajk Lászlóval szövetkezett és tudott Pálffy elképzeléseiről is, Pórfy folyamatos aknamunkát végzett fegyvernemén belül és végrehajtotta Pálffy összes utasítását, Beleznay pedig egyenesen a Szovjetunió ellensége.⁵⁸³ Ilyen bűnlajstrom után a folytatás nem lehetett kétséges. Ezt bizonyítja Farkas május 23-i beszéde is. Amikor nagyívű előadásának ahhoz a részéhez ért, hogy „a megnevezett összeesküvő fasiszta tisztak letartóztatása jogos és elengedhetetlenül szükséges volt” egyik bekiabáló „kötelet követelt a rombolóknak” amire Farkas csak annyi válaszolt: „meg fogják kapni.”⁵⁸⁴

A bizonyítási szakasz és a meginduló egykori szociáldemokrata vezetők elleni eljárások miatt a Sólyom-ügy főtárgyalása egészen nyár végéig húzódott. A volt SZDP tagjai elleni eljárásokat többé-kevésbé úgy sikerült a tábornokok ügyéhez is kapcsolni, hogy a formálódó koncepcióban a közös pontot Kuthy László tábornok és Szakasits Árpád háború alatti kapcsolata jelentette még a háború alatti ellenállásban. Az ügy kidolgozója az ÁVH részéről Szücs Ernő volt. A meginduló persorozatban – mely során összesen 431 személy ellen indult

⁵⁸¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Janikovszky Béla tanúvallomása 1957. január 29-én* 81-82.

⁵⁸² ÖTVÖS, 2012. 131.

⁵⁸³ HL - Politikai Főcsoportfőnökség 1950/T. 55/z d. *Jegyzőkönyv az 1950. május 23-án tartott honvédségi pártaktíva üléséről. A Sólyom-féle kémbanda leleplezése.*

⁵⁸⁴ SÓLYOM, 2007. 30.

eljárás – 154 fő esetében hoztak törvénysértően elmarasztaló ítéletet. Három személyt, Marosán Györgyöt, Schiffer Pált, illetve Czeiner Ferencet halálra ítélték, de ezeket végül nem hajtották végre. Letartóztatásba került az Elnöki Tanács elnöke, Szakasits Árpád is, akit egyenesen Rákosi villájában fogtak le. A sértetteket csak 1956-ban rehabilitálták.⁵⁸⁵

Sólyomék ügyét büntetőjogilag a Pálffy-per bevált hadbírója, Jávor Iván vezette Budapesti Katonai Törvényszék tanácsa tárgyalta le, amely végül 1950. augusztus 10-én mondta ki a halálos ítéleteket, miután az összes vádlott bűnösnek találtatott a demokratikus államrend és a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésében, valamint folytatólagosan elkövetett hűtlenségben. Maga az ítélkező bíró úgy emlékezett, hogy Pál Ákos közvetítésével személyesen Farkastól kapta meg a pontos ítéletek szövegét, illetve hogy ténylegesen a halálbüntetéssel sújtottak közül kinek kell az ítéletét *ténylegesen* is végrehajtani.⁵⁸⁶ Jávor állítása szerint sokallta a végrehajtandó halálos ítéletek számát, de vele Farkas személyesen közölte, hogy mindez a párt álláspontja. A volt katonai bíró ugyanakkor gyakran ragadtatta magát túlzásokra 1957-ben, amikor a játék immár Farkas bőrére ment: tanúvallomásában olyan megállapításokat is tett, hogy a volt honvédelmi miniszter „rendkívül túlzott, majdnem mindenkit fel akart akasztani.”⁵⁸⁷

Mindezt azonban részben cáfolják azok a változtatások, melyeket Farkas Mihály saját kézzel írt, és bizonyos személyek esetében élt *megkegyelmezési* jogával. Mindezt szemben Szabó István személyügyi főcsoportfőnök és Nógrádi Sándor politikai főcsoportfőnök halálos ítéleteket támogató előterjesztéseivel. Az erről való dokumentációt Farkas személyesen nyújtotta át az ötös bizottságnak 1956. május 12-én.⁵⁸⁸ Többek között ennek is köszönhető, hogy a korábban halálra ítélt Somogyi Imre, Dumbovich Emil és Kuthy László ítéletét is az Elnöki Tanács életfogytig tartó kényszermunkára változtatta. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ő kálváriájuknak vége szakadt volna. Somogyit például fogdaügynökként alkalmazták 1951-ben a lefogott kalocsai érsek, Grósz József mellett.⁵⁸⁹

Sólyomot, Belezsnayt, Révayt, Pórfyot és Illyt viszont Merényi Gusztáv orvosvezérőrnaggyal, illetve Lőrincz Sándor ezredessel a Katonai Főtörvényszék is halálbüntetéssel sújtotta augusztus 17-én. Két nappal később, 19-én szombat hajnalban a Margit körúti katonai börtön udvarán az ítéleteket végrehajtották. A kivégzetteket még aznap a váci öregtemető elhanyagolt részén tömegsírban hantolták el. Itt egészen 1956. szeptember 21-ig nyugodtak. Az

⁵⁸⁵ B. KÁDÁR, 2012. 63-85.

⁵⁸⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Jávor Iván tanúvallomása 1957. január 25-én* 76.

⁵⁸⁷ U. o. 77.

⁵⁸⁸ OSZK Kt 429. f. 180. *Feljegyzés az ötös bizottságnak*.

⁵⁸⁹ SZABÓ 2001. 61-69.

1954-ben megindított rehabilitációs eljárás és az 1954. szeptember 17-én a Katonai Főtörvényszék által hozott rendelkezés azonban részlegesnek bizonyult, mert csupán a kémkedés alól tisztázta az elítélt tábormokokat, ugyanakkor szolgálati hatalommal való visszaélésben újra elmarasztalta Sólyom Lászlót és társait. Így az utóbbi vádak csak ezért vesztették el érvényüket, mert a vádlottak „időközben elhunytak.” Mindenesetre a megindított rehabilitáció megteremtette az alkalmat arra, hogy a kivégzett tábormokokat ünnepélyes keretek között újratemethessék a Farkasréti temetőben, a Pálffy-perben kivégzett Korondi Bélával, Németh Dezsővel és Horváth Ottóval, valamint Deszkás Jánossal együtt.⁵⁹⁰ Mindez október 1956. október 13-án zajlott le, azon a napon, amikor ezen ügyek egyik legfőbb felelősét, Farkas Mihályt őrizetbe vették.

Minek volt köszönhető a hadsereg gerincének ilyen módon való eltörése? A harmadik világháborúra való felkészülés során az örökösen gyanakvó pártvezetés attól tarthatott, hogy az egykori ludovikás tisztek krízishelyzetben elárulhatják a háborús és felkészülési terveket az ellenségnek. Pusztán azért, mert a kommunista logika szerint a magatartásuk nem volt kifogástalan. Mert a szovjet tanácsadók ellen „ellenséges hangulatot” gerjesztettek, „kompromittálni igyekeztek a szovjet hadsereg különböző fegyvereit és a szovjet hadtudományt, korábban elleneztek a politikai tiszti intézmény bevezetését.”⁵⁹¹ Az így kialakuló koncepció értelmében valamennyien árulóknak kellett lenniük, és mivel Pálffyról már korábban mindez „bebizonyosodott” kézenfekvőnek találták ily módon az ügyük összekapcsolását. Megemlítendő ugyanakkor, hogy a főper mellett születtek más koncepciók, is, melyek végül egy katonai mellékperben, a Vaikó-Diettrich ügyben álltak össze. A vádak itt is katonák és rokonságuk kémkedésről szóltak, és ennek megfelelően végrehajtott halálos ítéletek is születtek, melynek során a mellékper mindkét névadóját, Vaikó Györgyöt és Diettrich Lajost is felakasztották, akárcsak előbbi anyósát, Rátky Henriknét.⁵⁹²

A tábormokper újabb felülvizsgálatára végül csak a rendszerváltoztatás után került sor 1990. október 1-én, amikor a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága a legfőbb ügyész törvényességi óvása után – melyet az 1954-es ítélet ellen emelt – Sólyom Lászlót és társait teljes mértékben rehabilitálta bűncselekmény hiányában.⁵⁹³ Sólyom László köztársasági elnök – mint a hadsereg legfőbb parancsnoka – Szekeres Imre akkori honvédelmi miniszter javaslatára a Sólyom-ügy főperének áldozatait 2007. október 13-án egyaránt posztumusz

⁵⁹⁰ OROSZI, 2001. 141-142.

⁵⁹¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én* 324.

⁵⁹² Az eljárásról és koncepció összeállításáról I. Ötvös, 2012. 156-165.

⁵⁹³ OROSZI, 2001. 162.

előléptette, Sólyom Lászlót és Illy Gusztávot vezérezredessé, Révay Kálmánt, Beleznay Istvánt, Pórfy Györgyöt, Merényi Gusztávot altábornaggyá, Lőrincz Sándort pedig dandártábornokká.⁵⁹⁴

„Mackó bácsi”

A tábornokok pere során, részint azzal összekapcsolva egy újabb botrány kavarta fel a korántsem állóvizet az MDP vezetésén belül. Az esemény súlyát bizonyítja, hogy terjedelmes visszaemlékezése során Rákosi is külön említésre méltónak tartotta a történeteket, noha memoárjaiból számos más fontos dolgot ugyanakkor – alighanem szándékosan – kifelejtett. Az itt tárgyalt esemény azonban jelentős befolyással lett Farkas Mihály személyére is, mert legközelebbi barátja, Nógrádi Sándor politikai főcsoportfőnök volt az ügy érintettje. Maga Rákosi úgy emlékezett az ügy kipattanására, hogy „közölték velem, hogy Farkas Mihály első helyettesével, a Politikai Főcsoport parancsnokával, Nógrádi Sándor altábornaggyal baj történt. Letartóztattak egy kémnőt, egy volt horthysta százados feleségét, akivel Nógrádi nemi viszonyba keveredett, s aki a pásztorórákon Nógráditól különböző titkos anyagokat ellopt. Ideadták nekem ezt az ellopt és visszaszerzett anyagot meg a kémnő levelezését, melyben Nógrádi »vén mackó« meg »vén medve« álnéven szerepelt. Mihálynak még Szlovákiából ismerőse és barátja volt, úgy tudtuk, hogy a jobb keze a hadseregben.”⁵⁹⁵

Nógrádi Sándor valóban régi harcostársa volt Farkasnak. Együtt kerültek át a CSKP-ből a KMP soraiba még Moszkvában az 1941-es év során, ezután pedig Farkas sokat tett barátja karrierjének egyengetésében. Ennek is köszönhető, hogy Nógrádi házaspár gyakran tartózkodott Farkaséknál vendégben. Farkas Vladimir egyik ilyen alkalomra úgy így emlékezett vissza: „Apám születésnapját ünnepeltük otthon, családi körben. Természetesen a Nógrádi házaspár is jelen volt. Az ő születésnapján ajándékuk egy gyönyörű, ötvösművész által ezüsből készített fésű volt, egy ugyancsak ezüsből készült és apám monogramjával ellátott tokkal. Emlékszem, amikor átadta, egymás nyakába borultak, és könnyezve emlékeztek vissza a sok régi, közös élményre.”⁵⁹⁶ Ennek a meghitt barátságnak nagy szerepe lett végül abban, hogy Nógrádi a Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnöke és honvédelmi miniszter helyettes lehetett, beosztásából fakadóan pedig Farkas akaratának buzgó és kritikátlan végrehajtója.

⁵⁹⁴ *A Sólyom-per A vértanú tábornokok* https://index.hu/belfold/leporolt_aktak/2021/07/17/a-solyom-per-vertanu-tabornokok/?token=3090dfb2e0ca5d4603789f88b19c65d8 Letöltve: 2024. április 23.

⁵⁹⁵ FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 893.

⁵⁹⁶ FARKAS, 1990. 393.

1950 májusára azonban megváltoztak a dolgok. Kiderült, hogy Nógrádi a felesége mellett szeretőt tart, ráadásul egy „horthysta” hadmérnök-százados, ifj. Jándy Géza elvált feleségének, Potoczky Máriának személyében. Az asszonyt Nógrádi még 1945-ben, Miskolcon ismerte meg közvetlenül a háború után. Minderről az ÁVH is tudott. Az ügy önmagában bagatellnek számított volna, ha a volt férjet és annak édesapját nem fogják le a táborno­kok pere kapcsán, illetve Nógrádi nem titkos katonai anyagokat vitt volna magával „munkahelyi fedőtevékenységként” amikor a szeretőjével találkozott. Így viszont az összeesküvés­re mindig fogékony Rákosi szemében az afférból egyből „kémügy” lett, Nógrádi pedig az ellenség ügynöke.⁵⁹⁷ A „vén mackó” illetve „vén medve” megszólítás a szerelmespár magánlevelezésében többször előkerült, Rákosi pedig el sem tudta képzelni, hogy mindössze kedveskedő becézésről lehet szó, ő ebben automatikusan kémkedési fedőnevet látott.⁵⁹⁸

Maga a volt diktátor későbbi száműzetésében sem tagadta, hogy készen állt lefolytatni Nógrádival szemben a vizsgálatot: „Kezdődött egy újabb kínos beszélgetés Farkas Mihállyal, amelynek folyamán kiderült, hogy Nógrádit már figyelmeztették, hogy hagyja abba a viszonyt azzal a kétes nővel. Hívtam Nógrádit is. Mikor elmondtam neki, hogy miről van szó, eleinte mindent tagadott, különösen azt, hogy tőle titkos anyagot loptak volna el. Miután egy darabig hallgattam tagadását, odaadtam neki az anyagot. Nógrádi meglepetve kezdte olvasni, arca fokozatosan elborult. Megtört, szemeiből patakzottak a könnyek, s sírva vallotta be, hogy a vád igaz. Könyörögni kezdett, de megmondtam neki, hogy az ügye olyan, aminek elintézése nemcsak tőlem függ, s ezek után bajosan maradhat meg a Központi Bizottságban meg a táborno­ki karban, annál is inkább, mert erről a dologról többen tudnak. Hogy mi lesz a folytatása, azt magam sem tudom, de másnap újra hívni fogom.”⁵⁹⁹

Vizsgálati fogsága során Farkas Mihálynak is megvolt a maga verziója a Nógrádi ügyről: „Amikor Nógrádi Sándor nőügye felvetődött és erről az elhárítóktól én jelentést kaptam, ezt a feljelentést én megmutattam Nógrádi Sándornak. Felhívtam a figyelmét, hogy ő Központi Vezetőségi tag, első helyettes és politikai főcsoportfőnök, régi kommunista, tehát ne csináljon ilyet. Sírva fakadva ígérte meg, hogy szakít. Néhány hónap múlva azonban ebben a tárgyban újra kaptam jelentést, amit Rákosi Mátyás is megkapott. Rákosi ekkor magához hívatott és közölte, hogy Nógrádit kizárják a Központi Vezetőségből, szigorú megrovást fog kapni, és mint honvédelmi miniszterhelyettesnek le kell mondania. Én azt válaszoltam, hogy beszélni kell

⁵⁹⁷ B. KÁDÁR ZSUZSANNA: *Szertefoszlott remények - Potoczky Mária és Magyarország, 1956.* Pécs, Kronosz Kiadó, 2016. 34.

⁵⁹⁸ ÖTVÖS ISTVÁN: Egy szerelmes politikus találko­zása egy per koncepciójával. Az 1950. évi táborno­k-per egyik háttere. *Betekintő*, 2011/3. sz

⁵⁹⁹ FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS 1997. 893.

Nógrádi Sándorral, régi elvtárs, nem lehet az ő ügyét így elintézni. Amikor visszatértem a Honvédelmi Minisztériumba, beszéltem a szovjet tanácsadókkal, hogy segítsenek megmenteni Nógrádit. El is értem, hogy ők telefonáltak Moszkvába és aztán elértem Rákosinál, hogy ő is telefonált Sztálinnak. Ennek lett a következménye, hogy sikerült őt megmenteni. Abban az időben Nógrádi Sándor öngyilkos is akart lenni.”⁶⁰⁰ Nógrádi javára írandó, hogy Farkas segítő szándékáról maga is beszámolt abban a bűnbánó levelében, melyet a helyzetet tisztázandó az MDP KV Titkársága számra írt, és amelyben úgy fogalmazott, hogy „súlyosbítja bűnömet az, hogy 1948 végén és 1949 elején Farkas Mihály elvtárs két ízben határozottan figyelmeztetett, hogy hagyjak fel ezzel a viszonyal, mert kompromittáló rám és a Pártra nézve.”⁶⁰¹

Azt már sem Farkas, sem Nógrádi, de még Rákosi sem említette meg, hogy az ügy gordiuszi csomóját maga Farkas Mihály vágta át azzal, hogy a főtitkárnak címzett levelében maga javasolta Nógrádi szeretőjének a letartóztatását, mint imperialista ügynökét, aki felhasználhatta a Nógrádival folytatott légyottok során a tudomására jutott katonai titkokat és információkat. Levelében még arra is kitért, hogy véleménye szerint az őrizetbe vétel előtt pár napig még figyeltetni szándékozott a nőt és annak egyéb kapcsolatait. Ez így is történt, 1950. május 24-ig, amikor az ÁVH végül lefogta Potoczky Máriát.⁶⁰² Rákosi kénytelen-kelletlen megelégedett az ügy ilyen módon való lezárásával, de nem volt rest burkoltan felhasználni immár Farkas sakkban tartására is: „Az ügy után újra beszéltem Farkas Mihállyal. Megmondtam neki, hogy kebelbarátjáról van szó, akit ő, mint az árnyékát visz mindenütt magával, s íme, mik derülnek ki. Farkas zavart elégedetlenséggel hallgatta, s kicsit dadogva, ahogy beszélni szokott, ha zavarban van, magyarázkodott. Az egészből én levontam azt a tanulságot, hogy jobban meg kell nézni, mi folyik a hadseregben.”⁶⁰³

Nógrádi Sándor végül szabadlábon maradhatott, sőt pozícióit is megtarthatta, mind a Magyar Néphadseregben belül, mind a minisztériumban. Ugyanakkor az a törés, hogy elválasztották a szerelmétől és hogy pozícióit, sőt az életét is féltetnie kellett házastársai hűtlensége miatt örökre megmaradt benne Rákosi és Farkas iránt. A sors később azonban úgy hozta, hogy Nógrádi mindkettőjüknek be tudta nyújtani a számlát; Farkasnak amikor az ötös bizottság aktív tagjaként részt vehetett a volt barátja elleni bűnbakképző politika formába öntésében, illetve később a peres eljárások során részben terhelő vallomásokot is tehetett rá.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én* 327.

⁶⁰¹ MNL OL M-KS 276.f.65/ 52.ő. e. *Nógrádi Sándor levele az MDP KV Titkárságának, 1950. május 24.*

⁶⁰² HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1992. 289-290. *Farkas Mihály feljegyzése Nógrádi Sándorról és ifj. Jándy Gézáneről Rákosi Mátyáshoz.* 1950. május 17.

⁶⁰³ FEITL – GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 894.

⁶⁰⁴ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Nógrádi Sándor tanúvallomása 1957. január- 23-án* 42-44.

Rákosinak pedig a száműzetése alatt az 1962-ben lezajlott pártvizsgálat során, amikor az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának elnökeként hivatalból kérdezhetette ki a bukott diktátort és tett róla – joggal – elmarasztaló ítéletet immár a Kádár János fémjelezte pártvezetés felé.⁶⁰⁵

Potoczky Máriával őrizetbe vétele után Péter Gábor személyesen találkozott. Az ÁVH vezetője közölte vele, hogy vád nincs ellene, fogva tartása csupán politikai szempontok teszik szükségessé „törvényes” keretek között. Péter egyben ígéretet tett, hogy Nógrádi Sándor nem szenved politikai következményeket, amennyiben Potoczky Mária az ellene majd indított jogi eljárás során sem említi a nevét. Ezt az ígéretét már csak azért is megtehette, mert addigra Nógrádi megmentése eldöntött ügy volt. Potoczkyt a bíróság a „kémkedésért” 12 évre ítélte el, ebből hat évet le is töltött, végül 1956-ban szabadult.⁶⁰⁶

A trojka

1950. szeptember 5-én Farkas tájékoztatási jelleggel levelet írt a csehszlovákiai Karlovy Varyban nyaraló Rákosi számára.⁶⁰⁷ Üzenetében részletesen leírta az éppen folyamatban lévő Szücs-ügy kibontakozását és az ezzel zajló problémákat. Az ügy lényegét a következőképpen lehet rekonstruálni: A határőrség és a belső karhatalom szervezeti kérdéseinek tisztázására Farkas megbeszélésre hívta Péter Gábort, Kajli Józsefet, Farkas Vladimirt, valamint Jevdokimenko és Zsigalov szovjet tanácsadókat. A megbeszélés során kiderült, hogy a határőrség parancsnokságán és szakmai vonalon is komoly hibák történtek, ami Szücs Ernő csoportjának romboló tevékenységének része. A levél szerint az ÁVH-n belül egy külön csoport formálódott Szücs körül, ami keresztezi az ÁVH hivatalos irányvonalát. Ezért Farkas szerint célszerű Szücsöt a Szovjetunióba küldeni szabadságra és távollétében a nyomozást bizalmasan, de határozottan lebonyolítani.⁶⁰⁸ A bekövetkezett tragédiájáról a legelfogadottabb verzió, hogy Szücs – aki a katonai perek és a szociáldemokraták ügyének az összekapcsolója is volt – „Gerendás” fedőnéven titokban jelentett Rákosiról és másokról is Moszkvába. Rákosi mindezt nem tűrhette el, ezért döntött Szücs eltávolítása mellett.⁶⁰⁹ Szücs-ügy végső kifutása az ÁVH történetének egyik legbrutálisabb kettős gyilkossága lett, miután kihallgatásuk során Szücs

⁶⁰⁵ Ez utóbbiról lásd BARÁTH- FEITL, 2013. 8.

⁶⁰⁶ B. KÁDÁR, 2016. 44.

⁶⁰⁷ MNL OL M-KS 276. f. 65/41. ő. e. *Rákosi Mátyás titkári iratai 188-191. Farkas Mihály levele a Karlovy Varyban pihenő Rákosi Mátyáshoz. 1950. szeptember 5.*

⁶⁰⁸ U. o.

⁶⁰⁹ ZINNER, 2023. 668.

Ernőt és testvérét Szücs Miklóst máig tisztázatlan körülmények között a Princz-féle verőcsoport lényegében agyonverte.⁶¹⁰

A Szücs testvérek szörnyű tragédiájából látható, hogy a különböző koncepciós perek „sikerei” ellenére az éberség korántsem lankadt a belső ellenség elleni hajszában. A hisztériához pedig addigra hozzájárult a koreai háború is. A konfliktus 1950. június 25-én tört ki azzal, hogy a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság hadüzenet nélkül lerohanta déli szomszédját a félsziget egyesítésének céljából. Rákosi szolgálataiként folyamatosan értesítette Sztálint, hogy a Magyar Népköztársaság milyen segítséget nyújt Észak-Korea számára. Az így felajánlott, elsősorban orvosi segítségnyújtást Sztálin személyesen hagyta jóvá.⁶¹¹

Ebben az új helyzetben a strukturális változások is történtek a hadigazdaság további átalakítása terén. Erre már csak azért is szükség volt, mert a korábban előirányzott célokat – amelyekről, már be lett bizonyítva, hogy gazdaságilag fenntarthatatlanok – a Sólyom-ügy lezárása után Farkas utasítására újra felül kellett vizsgálni, mert a honvédelmi miniszter úgy látta, hogy a belső ellenségek ezeket a terveket is „elszabotálták”. Ezt a meggyőződését Farkas később sem tagadta. „Tudtam, hogy gyengék vagyunk politikailag, gazdaságilag és főként katonailag, és ezért egy háború esetén Magyarország nagyon nehéz helyzetbe kerülne. Mindezt figyelembe vettem a hadsereg építésénél. Különösen nagy súlyt helyeztem arra, hogy ne furakodjon be az ellenség a hadsereg soraiba, és arra, hogy a befurakodott ellenséget le kell leplezni és meg kell semmisíteni. Az ellenség elleni kérhetetlen harcra neveltem beosztottjaimat és az egész hadsereget.” – érvelt Farkas 1957-ben.⁶¹²

Ez az a hisztéria ekkorra már a személyiségén is kezdett elhatalmasodni. Kornis Pál úgy emlékezett: „Farkas Mihály születésnapjának megünneplése június végén, közvetlenül a koreai háború kitörése után történt. Voltunk vagy tucatnyian, a magasabb parancsnokok nagy része már Farkas előszobájában ült. Nógrádi elvtárs bement, jelentett, majd visszajött és még jó félórát, ha nem többet várnunk kellett, míg bemehettünk. Először a koreai háborúról folyt a szó, amikor Farkas hirtelen átváltott és minden bevezetés nélkül azt kérdezte, tudjuk-e, hogy Gömbös Gyulának, amikor honvédelmi miniszter lett, mi volt az első teendője? A csendre elmondta, hogy a rangban előtte lévő tábornokokat nyugdíjazta, hogy miniszterként ne

⁶¹⁰ A részletekről lásd FARKAS, 1988. 104-107. vö. ÁBTL - 3.1.9. V-150019/1. vonatkozó részek elsősorban *Károlyi Márton, Princz Gyula tanúkihallgatási jegyzőkönyvei*. 232-236. ill. 123-132. A Szücs-ügy legteljesebb összefoglalása pedig: HUSZÁR TIBOR: *A pokol malmai – Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai* Budapest, Corvina Kiadó 2009.

⁶¹¹ RAINER M. JÁNOS: *Távirat „Filippov” elvtársnak* In: Szerk. LITVÁN GYÖRGY *1956-os Intézet Évkönyv 1998*. Budapest, 1956-os Intézet 1998. 115.

⁶¹² OSZK Kt 429/202. *Farkas Mihály beszéde Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt 1957. március 22.*

feszélyezze őt azok jelenléte.”⁶¹³ Vladimir fia szerint is egyre hataloméhesebb és önteltebb is lett, ahogy későbbi rámutatott egy ekkor lezajlott epizódra: „apám egyszer magánügyben bekérte a HM-be. Éppen tanácskozás volt nála. A titkára szólt, hogy menjek be. Én nem a honvédelmi miniszterhez mentem, hanem az apámhoz. »Jó napokkal« köszöntem és nem vágtam magam vigyázzba. Erre apám félig viccesen, félig dühösen azt mondta a jelenlévőknek, hogy ez a magatartás, aminek az írmagját is ki kell irtani a hadseregből. Néma csönd lett.”⁶¹⁴

A strukturális átszervezések eredményeképpen az MDP Hadigazdálkodási Bizottságát a KV káderosztályának július 20-i javaslatára a Hadigazdálkodási Tanács váltotta fel, a tagság összetétele csupán annyival változott, hogy Gerő, Farkas, Vas és Zsofinyecz Mihály mellé bekerült Friss István, mint az MDP KV osztályvezetője, Janza Károly, mint a vezérkar főnöki poszt várományosa, illetve Bíró Ferenc, mint a Hadigazdálkodási Tanács titkárságvezetője. A tanács létrejöttét a Titkárság augusztus 30-i ülése hagyta jóvá annyi módosítással, hogy Janza Károlyt Székely Béla vezérőrnagy váltotta.⁶¹⁵ Szeptember 22-én azonban ismét átszervezés történt, a Minisztertanács döntése értelmében és az alárendeltségében létrejött az Üzemgazdasági Tanács, ami ily módon állami szervként folytatta tevékenységét. A tagok összeállítása ezúttal nem változott, csupán az állami vonal hangsúlyozása került az előtérbe azáltal, hogy a tagok párttiszségei nem lettek megemlítve. Az új tanács ügyrendje október 6-ra elkészült, amit a testület el is fogadott még a folyó hónap 23-án. Addigra Székely Béla vezérőrnagy helyére Bata István vezérőrnagy került.⁶¹⁶

A legfőbb irányítás azonban továbbra is párté maradt. A titoktartás és a hatalom centralizálása végett alakult meg a Honvédelmi Bizottság, vagyis a *trojka* 1950 októberében.⁶¹⁷ A bizottság létjogosultságáról Farkas Mihály úgy nyilatkozott 1957-ben, hogy „nem önkényesen létrejött pártszerv. A Politikai Bizottság hozta létre Rákosi javaslatára. Rendkívüli események, veszélyes helyzetek azonnali intézkedéseket követelnek a párttól. Egy kis létszámú szervre van szükség, ezért kellett a trojka. A proletárdiktatúra megvalósulásáért jött létre.”⁶¹⁸ Ennek azonban ellentmond, hogy az MDP PB soron következő, október 19-én tartott ülésén nem került említésre a Honvédelmi Bizottság létrejötte.⁶¹⁹ Érdekes adalék, hogy az amúgy elég

⁶¹³ KORNIS, 1988. 226.

⁶¹⁴ FARKAS, 1990. 361-362.

⁶¹⁵ MNL OL M-KS 276. f. 54/115. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1950. augusztus 30-i jegyzőkönyve 7. pont A Hadigazdálkodási Tanács személyi összetétele.*

⁶¹⁶ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 171.

⁶¹⁷ GERMUSKA PÁL- NAGY TAMÁS: *Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács.* Múltunk 49. évf. 2004/1. 180–210.

⁶¹⁸ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZLINNER 3. 1994. 805. *Tárgyalási jegyzőkönyv a Legfőbb Bíróság Népbírói Tanácsának Farkas Mihály ügyében tartott tárgyalásáról. 1957. április 19.*

⁶¹⁹ MNL OL M-KS 276. f. 53/62. ő. e. *Az MDP Politikai Bizottságának 1950. október 19-i jegyzőkönyve.*

bürokratikus szellemű rendszerben a Honvédelmi Bizottság nem rendelkezett saját titkársággal, ezért feltételezhető, hogy az ülések előkészítését Farkas Mihály miniszteri titkársága készíthette elő. Arról sincs pontos információ, hogy ki vezette a testület üléseinek jegyzőkönyveit, csupán az a bizonyos, hogy az 1951. december 30-i jegyzőkönyv Farkast tünteti fel fogalmazónak.⁶²⁰

A Honvédelmi Bizottság egyik legelső, október 22-i döntésével felhatalmazta az Üzemgazdasági Tanácsot a hadiipari fejlesztések kidolgozására, és a szovjet tanácsadók irányvonalnak megfelelően a légvédelmi tüzérség erőteljes fejlesztésére.⁶²¹ A militarizálás azonban a „legális” pártszerveken belül is egyre gyakrabban kerül terítékre. A Titkárság 1950. november 2-i ülésén a gazdaságpolitikus Nagy Imre, az MDP frissen létrehozott Adminisztratív Osztályának vezetője nyújtott be osztálya nevében javaslatot a fegyveres erők politikai osztályával való együttműködésére. Az indoklás szerint: „Az Adminisztratív Osztály fegyveres erők alosztályának munkatársai a Politikai Osztállyal /Fő- csoportfőnökséggel/ való egyetértésben tanulmányozzák és ellenőrizték a fegyveres erők alakulatainál és iskoláin a politikai és pártszervező munkát.”⁶²²

Farkas, mint az Adminisztratív Osztály felügyelője november 21-én jóváhagyta a betérjesztést.⁶²³ A HB 1951. május 11-én megtartott ülésén foglalkozott részletesen a hatáskörébe tartozó ügyek leírásával. A bizottság határozata szerint, a trojka tagjai maguknak tartották fenn az összes fontos kérdést az állam- és honvédelem körében legyen szó hadművelési tervekről, hadiipari kérdésekről, az ÁVH-ról, vagy éppen a hírszerzésről.⁶²⁴

Ennek megfelelően a HB ülésein a jegyzőkönyvek tanúsága szerint alapjában a Néphadsereg fejlesztésének kérdései, az erődítési munkák és hadigazdálkodás tervezése körül forogtak. Érdekesség, hogy a trojka még ezen nagyhorderejű kérdésekben sem bírt határozott véleménnyel a szovjet fél bevonása nélkül, amit bizonyít, hogy a testület 1951. július 16-i tanácskozásán a jegyzőkönyv szerint részt vettek Bojko és K. F. Vasziljesenko szovjet tanácsadók is.⁶²⁵ Ahogy az 1951. november 10-én tartott tanácskozáson is, ahol Bojko mellett A. F. Szirovatkin, a HM Honvéd Műszaki Parancsnokság tanácsadója tette tiszteletét.⁶²⁶ Az ülésekről összesen 18 jegyzőkönyv maradt fenn 1952 nyaráig, amikor Rákosi miniszterelnöki

⁶²⁰ GERMUSKA PÁL: *A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei. Hadtörténelmi Közlemények* 126. évf. 2013/2. 614.

⁶²¹ U. o., 617-618.

⁶²² MNL OL M-KS 276. f. 54./116. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1950. november 2-i jegyzőkönyve 3. pont A KV Adminisztratív Osztályának javaslata az Adminisztratív Osztály és a fegyveres erők politikai osztályai közötti együttműködésre. Ea. Nagy Imre*

⁶²³ RAINER, 1996. 460.

⁶²⁴ GERMUSKA, 2013. 615.

⁶²⁵ U. o., 630.

⁶²⁶ U. o., 633.

kinevezése miatt a rendszer kormányzásának fókusza kezdett eltolódni az addig háttérbe szorított állami szervek irányába, ami egyben további hatalmi koncentrációt is eredményezett.⁶²⁷

Hisztéria

A Magyar Néphadsereg fejlesztése az 1950-es év végére tovább gyorsult. Újraszervezték a riadókörzetek rendszerét, egy külön lövészhadtestet (3. hadtest) pedig a déli határvonal védelmére készítettek fel egy esetleges jugoszláv támadás elhárítására. Az itteni, valamint a nyugati, Ausztriával hatályos határszakaszon lévő műszaki határzár építése és elaknásítása már 1949 elejétől folyamatban volt.⁶²⁸ 1951-ben a párt- és katonai vezetés a januári állapotokat vizsgáló jelentés szerint 1951. január 1-jén a néphadsereg létszáma 119 168 fő volt, ebből 15 082 tiszt, 20 248 tiszthelyettes, 71 662 legénységi állományú honvéd és 12 176 hallgató.⁶²⁹ Mindez azonban nem volt elégséges. A pártvezetés a szovjet tanácsadókkal történő egyeztetések után az állomány növelését újabb 143 000 tartalékos kiképzését tervezte. Ugyanakkor a mozgósítás anyagi feltételei – fegyverzet, lőszer, élelem – nem álltak a rendelkezésre a hadigazdálkodásra való átállás intézkedései mellett sem. Mindez magával hozta az iparosítás ütemének további növelését, illetve a tervszámok emelését. Azonban a hadifejlesztések és a hadsereg növelését csak más szektorok, elsősorban a könnyűipar és a mezőgazdaság terhére volt végrehajtható. Megjegyzendő azonban, hogy az első öt éves terv az ország lehetőségeit és képességeit súlyosan meghaladó nehézipari fejlesztéseket vett számításba, semmibe véve a hazai gazdaság fejlődési trendjeit. Az életszínvonal pedig már így is a háború előtti alatt maradt 1949 végére. A számok növelése három év alatt olyan súlyos gazdasági válságba sodorta az országot, hogy a számokat újra kellett gondolni. Rákosi nagyzására jellemző, hogy a megemelt terveket is meg akarta haladni.⁶³⁰

A koreai háború kitörésének hatására a pártvezetés egyre komolyabban számolt a III. világháború kitörésének lehetőségével. 1950. október 7-én ennek a szellemében tartott beszédet Farkas Mihály is egy magasabb parancsnoki értekezleten, ahol azt fejtegette, hogy „Az idő, amely most a nemzetközi helyzetre jellemző keményen szól hozzánk. Megköveteli, hogy úgy határozzuk meg az előttünk álló kiképzési év feladatait, hogy a nemzetközi helyzet bármilyen

⁶²⁷ U. o., 616.

⁶²⁸ OKVÁTH, 1998. 113.

⁶²⁹ *Tájékoztató jelentés a Magyar Honvédség 1951. januári állapotáról* közli: GERMUSKA – HORVÁTH, 2020. 286.

⁶³⁰ RAINER, 1998. 99-100.

fordulata hadseregünket felkészülve, harckészen találja.”⁶³¹ Az ily módon elharapódzó hidegháborús légkörben fogadta Sztálin Moszkvában a szocialista tömb országainak politikai és katonai vezetését 1951. január 7-17. között. A lezajlott tárgyaláson a NATO megalakulása és közeledő háború reális veszélye miatt a generalisszimusz országok szerint ismertette a szatellitállamok számára az eltervezett fejlesztési számokat a haderőket illetően. Rákosi csalódottan állapította meg Farkassal együtt, hogy a magyar kvóta kifejezetten nem volt jelentős, sőt kisebbnek számított, mint a gazdaságilag-iparilag gyengébb Bulgáriáé. A megbeszélésen létrehozták a Varsói Szerződés elődjének is tekinthető Koordinációs Bizottságot, amelynek feladata a hadseregfejlesztés gazdasági és katonai lépéseinek felügyelete lett. A végrehajtásáért pedig az adott országba küldött szovjet katonai tanácsadók lettek elsősorban a felelősök⁶³² A Koordinációs Bizottság tagja lett Farkas Mihály is, mint szakminiszter, mégpedig Gerő Ernő, a gazdasági ügyek felelőse mellett.⁶³³

Mindezek mellett a Magyar Néphadseregben a hidegháborús mellett az éberségi hisztéria is növekedőben volt. Noha a néphadsereg tisztikara a Sólyom-ügy után a pártvezetés alapvetően „megtisztítottnak” vélte, már csak azért is mert a munkás és parasztszármazású tisztek aránya a hadseregben 1952-re 91%-ra nőtt, míg a régi tisztek aránya 2,7%-ra csökkent. Az új tisztikart azonban nagyon felszínes szaktudás jellemezte, ugyan megfelelt az uralkodó politikai elvárásoknak, de nem volt képes fő feladatának, a hadsereg irányításának az ellátásra.⁶³⁴ A belső ellenségek és a „szabotőrök” elleni harc mindennapos volt. És ezzel a harccal Farkas Mihály sem volt elégedett. Az általa a HM-ben elrendelt ellenőrzés eredményeképpen olyan felfedezést tett 1950. november 10-én kelt tájékoztatása szerint, hogy vezető szervek munkatársai feledkeznek meg a fokozatos éberségről, melynek következtében a hadsereg titkai nincsenek biztosítva, és az „imperialista ügynökök »titkos«, illetve »szigorúan titkos« ügyszerkezetekhez is hozzájuthatnak.”⁶³⁵

A másik tünete mindennek a szabotázsoktól való félelem volt. Ennek tragikus fejezetét jól mutatják egy ételmérgezés és következményei. 1950. december 15-én a tatai Rákosi Mátyás Páncélos Tiszti Iskolán az ebédre lekváros tésztát osztottak ki, amely minden bizonnyal romlott lehetett. Ennek következtében 17 tisztiiskolás rosszul lett, közülük hárman kórházba kerültek, 14-en pedig a gyengélkedőre. Magyarai Béla ezredes, a HM élelmezési osztálya vezetőjének

⁶³¹ OKVÁTH, 1998. 83.

⁶³² GERMUSKA, 2010. 32-33.

⁶³³ MNL OL M-KS 276. f. 65/390. ő. e. *Rákosi Mátyás titkári iratai. Rákosi leve Nyikolaj Bulganyinhoz.* 1951. január 26.

⁶³⁴ OKVÁTH, 2001. 35.

⁶³⁵ HL - VIII. 2. *HM Titkárság (hónvédelmi miniszter irodája) 178. doboz 1. őrzési egység Vegyes iratok: Miniszteri Iroda vegyes iratai 1949 (régijelzet 1949/Ny: 30. d./1. ő. e.)*

irányításával ezt követően egy különbizottság alakult az esemény kivizsgálására. A vizsgálat során két ember került fókuszba: Mészáros Jenő őrnagy, a tiszti iskola hadtápparancsnoka és Szántó Elemér orvos-őrnagy, egészségügyi szolgálatvezető. Farkas Mihály későbbi vallomásaiban erre az ügyre is részletesen kitért: „Két felelős személyt, az orvost és a hadtápfőnököt őrizetbe vették. Nekem azt jelentették, hogy a vizsgálat megállapításai szerint ők tudatosan eltűrték a piszkot, elhanyagolták az ellenőrzést s kijelentették azt is, hogy így harcoltak a népi demokrácia ellen. Úgy tájékoztattak engem, hogy ez a két személy ellenség, úgy kezelték őket, mint akik tudatosan ártottak a hadseregnek.”⁶³⁶ Az ügy gyorsított eljárással került a Budapesti Katonai Törvényszék büntetőtanácsa elé miután az ÁVH összeállította a vádiratot, amelynek hatására és a terhelőtanúk vallomása alapján a vádlottak beismerésben voltak.⁶³⁷ Ezek után az ítélet nem lehetett kétséges. Népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt Andó Ferenc őrnagy által elnökölt Budapesti Katonai Törvényszék első fokon 1950. december 27-én kötél általi halálra ítélte Mészáros Jenő és Szántó Elemér őrnagyokat.⁶³⁸ Az ítéletet a Katonai Főtörvényszék Bajor László alezredes vezette tanácsa 1951. január 2-i ítéletével helybenhagyta mivel „úgy találta, hogy a vádlottakkal szemben a legsúlyosabb büntetés kiszabásának van helye részben a dolgozó nép védelme érdekében, részben a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartásának céljából.”⁶³⁹ A kegyelmi kérvények elutasítása után az ítéletet 1951. január 8-án végrehajtották. Farkas Mihály a közvetlen felelősségét illetően a későbbiekben is tagadásban volt: „Én nem adtam olyan utasítást, hogy halálra ítéljék őket. Az ítéletet a bíróság hozta. Az ügygel egyébként Nógrádi Sándor is foglalkozott, s mindketten egyetértettünk a bíróság ítéletével. De nemcsak ebben az ügyben, a többi ügyekben sem adtam én utasítást a bíróságnak, hogy valakit halálra ítéljenek, vagy hogy milyen tartalmú börtönbüntetésre ítéljenek.”⁶⁴⁰

Ez utóbbi megjegyzésnek azonban ellentmond példának okáért Tóth II. Lajos („Drumi”) százados és társai ügye. Tóth Lajost már korábban is figyelte az államvédelem. Egyrészt „horthysta” repülőőtiszt múltja miatt, másrészt 1951-ben súlyos billognak számított, hogy személyesen Pálffy György ajánlására került vissza a hadsereg kötelékébe, ráadásul sógornője brit állampolgárhoz ment feleségül. Miután a légierőtől számos disszidálás is előfordult 1950-re Jugoszlávia irányába szükség lett ezen fegyvernemen belül is egy éberségi ügyre. Előlelte

⁶³⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én* 328.

⁶³⁷ Az összeállított jelentés nem kevés túlzással 250 gyomormérgezést kapott hallgatóról írt. HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 0151/1950. *Mészáros Jenő és Szántó Elemér ügyében készült jelentés*

⁶³⁸ U. o.

⁶³⁹ U. o.

⁶⁴⁰ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én* 328.

alapján „Drumi” pedig ideális bűnbaknak bizonyult. Ráadásul egy katonai szemle alkalmával Tóthot személyesen bemutatták Farkas Mihálynak, aki előtt a pilóta azzal hancegett, hogy 26 szovjet gépet is lelőtt a háborúban. Farkas már csak önmagában ezért is eldönthette Tóth kivégzését.⁶⁴¹ „Drumi” ítéletén ráadásul személyesen is szerepel Farkas Mihály jellegzetes aláírása. A különféle alaktani hibák miatt célszerű szó szerint is idézni: „Horváth Barna és Horváth Kálmánnak kegyelmet adni életfogyra [a szó áthúzza] a halálos ítéletet életfogytiglan fegyházra változtatni. Toth (Sic!) Lajoson a halálos ítéletet végrehajtani Farkas.” Tóth II Lajost 1951. június 12-én végezték ki.⁶⁴²

Az ötös bizottság 1956-os jelentése szerint Szűcs Sándor labdarúgó és rendőrfőhadnagy felakasztásáért is Farkast terheli a felelősség,⁶⁴³ azonban ezt tényszerűen semmi sem bizonyította alá. Szűcs Sándor ügye példastatuálás volt a rendszer részéről az összes Nyugatra disszidálni kívánó sportoló számára. Szűcs az Újpesti Dózsa hátvédjeként 1951 márciusában szeretőjével, Boros Lászlóné Kovács Erzsébet énekesnővel és két társukkal – Engel Erikával illetve Fiatal Józseffel – át akartak szökni a nyugati határon. Az állambiztonság időben tudott a szándékról, és „Kovács” fedőnevű ügynökével lépre csalta a társaságot. 1951. március 6-án az osztrák határ közelében bevárták, majd letartóztatták mind a négyüket. Szűcsöt - aki „civilben” rendőrfőhadnagy volt, ráadásul „Kovács” biztatására a szolgálati fegyverét is magával vitte - hazaárulásért katonai törvényszék kötél általi halálra ítélte, míg társait négy év börtönre (Borosné), másfél év börtönre (Engel), illetve két év börtönre (Fiatal) ítélték. Az viszont tény, hogy a Néphadsereg futballcsapatának, a Budapesti Honvéd sztárjátékosai, Puskás Ferenc és Bozsik József együtt megpróbálták közbenjárni a velük köztudottan jó viszonyt ápoló Farkasnál. Szűcs megmentése érdekében, de a honvédelmi miniszter annyival zárta le az ügyet, hogy az ítéletet 1951. június 4-én már végrehajtották.⁶⁴⁴

Az erőltetett és hajszolt beruházások, a hadseregben való belső szabotőrök folyamatos keresése és a velük való leszámolás jellemezte az éberségi hisztériát az ötvenes évek elején. Mindennek azonban nagy ára volt. Farkas Mihály maga is kijelentette egy alkalommal, hogy a párt 1949-51 között helytelen politikát folytatott, mert „letért a marxizmus-leninizmus útjáról” márpedig ilyen politika csak helytelen lehet, ahogy annak a gyakorlata is.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ ÁBTL - 2.1. - IV/61 Tóth II. Lajos és társai

⁶⁴² HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék Kb. II. 0160/1951.

⁶⁴³ SIPOS - T. VARGA, 1990. 576.

⁶⁴⁴ ÁBTL - 3.1.9. V-71031. Szűcs Sándor és társai

⁶⁴⁵ OSZK Kt. 429/202. 44. Beszéd dr. Koharek József vezette katonai különtanács előtt. 1957. március 18-án.

Egy barátság vége

A belpolitikai helyzet a Szücs testvérek 1950. november 21-i brutális meggyilkolásával sem került nyugvópontra. Az újév egy újabb olyan kémügy kibontakozásával indult, mely során további fontos pártvezetők kompromittálódhattak. Ennek első lépései közé tartozott Haraszti Sándor 1950. november 28-án történő letartóztatása, akiről Péter Gábor olyan tájékoztatás adott Farkasnak, hogy a párton belül egy „magyarkodó” csoport feje, aki újságíróként már 1946-ban is becsmérelte az államvédelmisek munkáját, de előkerültek jugoszláviai emigrációjában Lenint gyalázó cikkei is. Haraszti letartóztatása azonban csak az első lépés volt, 1951 elejétől egymás után került őrizetbe Losonczy Géza, Újhelyi Szilárd, Donáth Ferenc és Tariska István is.⁶⁴⁶ A Haraszti-csoport letartóztatása azonban hosszútávon csak bevezető közjátéknak minősült egy nagyobb koncepció érvényesítéséhez, amelynek végső célpontja Kádár János lett.

Rákosi bizalma már a Rajk-ügy lezárása után kezdett ingadozni Kádárban, ebben pedig kapóra jött, hogy Rajk László után Kádár se találta meg belügyminiszterként a közös hangot az ÁVH vezetőjével, Péter Gáborral. Ennek a huzavonának a vége az lett, hogy Kádár 1950. június 23-ával megvált a belügytől és a KV titkáraként a tömegszervezeti osztályt felügyelte. Mivel az 1950. április 24-én őrizetbe vett Szakasits Árpád már korábban felhozta a gyanút, hogy a párt 1943-as feloszlításának és Békepárt néven való újjáalakításának ötlete a Horthy-rendőrség vezetőjétől Sombor-Schweinitzer Józseftől eredt, Kádár, aki mindennek tevékeny részese volt nem lehetett más, mint a rendőrség spiclije. Kádár, amikor fülébe jutottak az ilyen irányú vádak, kényszeres magyarázkodásra szorult. 1951. február 11-én levéllel fordult a pártvezetéshez, amelyben az eseményekben való szerepét igyekezett tisztázni.⁶⁴⁷

Az új ügy koncepciója kezdetben bizonytalan volt, de lényegét illetően kettős célt kellett szolgálnia: egyrészt ítéletet mondani, az egész hazai illegális mozgalom felett, mert a trojka úgy vélte, hogy az egykori illegális kommunisták megbízhatatlanok, hajlamosak a frakciózásra aminek következtében lebecsülték őket. Másrészről folytatni kellett a belső ellenségek utáni hajszát, melynek logikája abba az irányba mutatott, hogy Kádár munkássága egyenes vonalú folytatása Rajk tudatos kártevő politikájának a Belügyminisztériumban.⁶⁴⁸ Ennek megfelelően Kádár körül a hurkot Rákosi azzal kezdte megszorítani, hogy 1951 áprilisának első napjaiban azt fejtegette Péter Gábor előtt, hogy Kádár „zárkózott természetű ember” és elismerte, hogy

⁶⁴⁶ FARKAS, 1990. 31-332.

⁶⁴⁷ MNL OL M-KS 276. f. 53/73. ő. e. AZ MDP PB 1951. április 21. rendkívüli ülésének jegyzőkönyve Rákosi Mátyás tájékoztatója Zöld Sándor, Kádár János és Kállai Gyula ügyéről és válasza a felszólalásokra.

⁶⁴⁸ ÁBTL –3.1.9. V-150019/3. Farkas Mihály nyilatkozata a KV által kiküldött bizottság előtt 1956. május 18-án. 98-99.

Szakasits Árpádnak a szociáldemokrata perben tett beismerő vallomása Kádár korábbi „spicli tevékenységéről bogarat tett a fülébe.”⁶⁴⁹

Az ötös bizottság 1956-os vizsgálata azonban a Kádár-ügy legfőbb felelősének Farkas Mihályt tette meg, aki a jelentés szövege szerint „1949 őszétől kezdve Farkas Mihály több ízben emlegette a párt és az ÁVH vezetői előtt, hogy van a pártban egy magyarkodó, narodnyik csoport, az a bizonyos »Márciusi Front«, melynek tagjai Zöld, Losonczy, Kállai, Donáth, vezetője pedig Kádár. Ez a csoport, állítása szerint, Rajk maradványaként működik a párton belül, és már 1949 folyamán kijelentette Péter Gábor előtt, hogy előbb-utóbb erre a magyarkodó, Kádár vezette csoportra is sor kerül. Révai elvtárs és sok más elvtárs is megerősíti, hogy Farkas Mihály intrikált Kádár elvtárs ellen. Farkas Mihály 1950-ben a pártfőiskolán tartott előadásán éles támadást intézett Kádár elvtárs ellen az 1943-as pártfeloszlátás miatt. Ezzel már ideológiailag is előkészítette Kádár János elleni hajszeját. Megkezdődött a hamis bizonyítékok gyűjtése Kádár elvtárs ellen. 1950 nyarán fia, Farkas Vladimír kicsikarta az őrizetben lévő Szakasits Árpádtól azt a valótlan vallomást, hogy a pártfeloszlátás idején ő a Horthy-rendőrség megbízásából kereste a kapcsolatot Kádár Jánossal. Ezt követte 1951. február 15-én a Központi Vezetőség tagjának, Donáth Ferenc elvtársnak a letartóztatása, aki Kádár elvtársnak munkatársa volt az illegális mozgalomban. Minden jel szerint Donáth elvtárstól terhelő vallomást akartak kicsikarni Kádár János elvtárs ellen - bizonyítékot akartak produkálni Kádár János letartóztatásához.”⁶⁵⁰

Farkas Mihály a későbbiekben úgy nyilatkozott, hogy 1945-től kezdve közte és Kádár János között kifejezetten baráti, „nagyon jó, bensőséges viszony alakult ki,” amely 1950-ig tartott, véleménye szerint ennek a megromlásáért nem őt, hanem az immár Kádár ellen áskálódó Péter Gábort terhelte a felelősség. Az ÁVH nagyura is Kádár múltját hozta fel, hogy ifjúkommunista korában Kádár megalkuvónak és gyávnak bizonyult a rendőrség előtt, ezért a KIMSZ kizárta soraiból. Farkas beismerte, hogy mindennek hitelt adott és ez is hozzájárult emberi-baráti viszonyának megromlásához Kádárral.⁶⁵¹

Problémák adódtak Kádár utódjával a belügyminisztériumban is, akit maga a távozó miniszter ajánlott, mint bizalmasát. Noha Zöld Sándor tevékenységét és életútját Farkas a belügy élére történő kinevezése előtt személyesen vizsgálta felül, melynek eredményeképpen „nagyon tisztességes, becsületes embernek tartotta,”⁶⁵² Rákosi már korántsem volt ilyen

⁶⁴⁹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Péter Gábor kihallgatása 1956. október 20-án* 342.

⁶⁵⁰ SIPOS - T. VARGA, 1990. 82.

⁶⁵¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én* 328.

⁶⁵² U. o.

elégedett. A nem kevés paranoiával megvert főtitkár elképzelései szerint a Belügyminisztérium gyűjtőhelyévé vált a különféle ellenséges elemeknek és korábban Kádár „most Zöld minisztersége alatt is megvannak az ellenség hívei.” Rákosi a bizalmatlanság egészen extrém jeleit is mutatta. Péter Gábor vallomása szerint a főtitkár „pisztolyt tartott az íróasztala fiókjában minden lehetőségre felkészülve. Zöld esetében ennek különösen szükségét érezte. Megjegyeztem Rákosinak, hogy helytelen volt Zölddel négyszemközt beszélnie, mert revolver volt nála, erre Rákosi megjegyezte, hogy ne féljen, én is előkészítettem a revolvért.”⁶⁵³

Titkárság 1951. április 18-i ülésén véget ért ez furcsa bújócska. Az ülés során a főtitkár élesen elítélte Zöld belügyminiszteri tevékenységét és felszólította lemondásának beadására.⁶⁵⁴ Az ügy a PB másnapi ülésén folytatódott, ahol Zöld terjedelmesen önkritikát adott elő és valóban leköszönt pozíciójáról. Előadói beszédében úgy fogalmazott, hogy „az egész belügyminiszterség számomra igen nagy megbecsülés és megtiszteltetés volt a Párt részéről, olyan nehéz és rendkívül nyomasztó volt rám nézve, azért, mert látom azt, hogy a Belügyminisztériumban azok a munkatársaim, akikkel együtt dolgoztunk Kádár elvtárs vezetése alatt a Belügyminisztériumban, azok a munkatársak, nem tudom, hogy nem léptem fel velük szemben kellő eréllyel, bizonyos kérdésekben rájuk hagytam a dolgot. Kitértem az éles helyzetekből, amikor törésre kellett volna vinni a dolgot, amikor a tanácsnál az egyes dolgok úgy alakultak, amint alakultak, időnként hallattam a Párt felé hangot, meg kell mondani, nem megfelelően, nem is vehette komolyan a Párt.”⁶⁵⁵

A volt miniszter megsejthetett valamit a készülő forgatókönyvből, mert iszonyatos lépésre szánta rá magát: megelőzve várható letartóztatását, április 20-ra virradóan meggyilkolta feleségét, gyermekeit, és az anyósát, majd önmagával is végzett.⁶⁵⁶ Rákosinak nem kellett több. Amint értesült a Zöld család tragikus sorsáról, máris magához kérte a trojka másik két tagját a lakására. Farkas Mihály későbbi vallomása szerint, a Rákosi szemében Zöld öngyilkossága bűnösségének a beismerése volt, noha – legalábbis Farkas szerint – fennmaradt Zöld búcsúlevele, melyben öngyilkosságát a vádak elleni tiltakozásnak szánta. Ezt a kérdéses levelet állítólag Péter Gábor személyesen hozta el Rákosinak, de nyilvánosságra nem került.⁶⁵⁷

⁶⁵³ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. Péter Gábor kihallgatása 1956. október 20-án. 342.

⁶⁵⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54/ 139. ó. e. Az MDP KV Titkárságának 1951. április 18-i jegyzőkönyve 4. pont A KV Adminisztratív Osztálya és a Belügyminisztérium közös jelentése a Budapesti Rendőrkapitányság munkájáról. Ea. Zöld Sándor.

⁶⁵⁵ MNL OL M-KS 276. f. 53/72. ó. e. Az MDP PB 1951. április 19-i jegyzőkönyve. 1. pont Zöld Sándor felszólalásának (önkritikájának) gyorsírásos feljegyzés alapján gépelt szövege.

⁶⁵⁶ FARKAS, 1990. 335.

⁶⁵⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 19-én 330.

Akár létezett ez a levél akár nem, ez a véres esemény adta meg a végső lökést Rákosi számára, aki „attól tartván, hogy az érintettek megszöknek, vagy szintén öngyilkosok lesznek,” azonnali hatállyal elrendelte Kádár János, és a szintén régóta megfigyelt Kállai Gyula külügyminiszter letartóztatását, ami még ugyanaznap meg is történt, az események menete ismert. Kádár otthon ebédelt, amikor ismeretlen telefont kapott. A hívó a további napirendje felől érdeklődött, mire Kádár azt válaszolta, hogy megy vissza dolgozni a pártközpontba. Ennek megfelelően, amikor útnak indult autóját két az úton keresztbe álló kocsit feltartotta, az egyikből maga Péter Gábor szállt ki, aki átültette maga mellé egykori főnökét és a Virányos úti ÁVH villába szállította. Kádár sofőrjét internálták, feleségének pedig azonnali hatállyal felmondtak munkahelyén.⁶⁵⁸ A Kádár - Kállai-ügyről Rákosi másnap, a PB rendkívüli ülésén referált ahol javaslatot tett egy háromtagú bizottság kiküldésére: „A Pártnak van egy hármass bizottsága, amit annak idején még a Rajk-per tanulságai alapján választottunk meg, amelynek feladata, hogy rendkívüli esetekben, amikor a Párt életében szükség van azonnali döntésre, cselekedjen. Zöld tettét látva elhatároztuk, hogy hasonló esetek megakadályozása végett azonnal őrizetbe vesszük Kádárt és Kállait. Azért hívtuk össze a PB-t, hogy támogasson bennünket és javasoljuk, hogy a PB válasszon egy 3 tagú bizottságot, hogy amikor arra lehetőség van, a vizsgálat eredményéről jelentsen.”⁶⁵⁹ A bizottság tagjainak a Politikai Bizottság Farkast, Kovács Istvánt és Kiss Károlyt választotta meg feladatául pedig az ügy további részletes kivizsgálását határozták meg⁶⁶⁰

Farkas miután megkapta a szükséges instrukciókat Rákositól, visszaemlékezése szerint a bizottság másik két tagjával rögtön az ÁVH-ra ment, ahol az ügy vizsgálótisztjeinek tájékoztatást adott Kádár ügyének előzményeiről, a pártfeloszlatastról, illetve az érintett korábbi „spicli tevékenységéről”.⁶⁶¹ Ezeken a megbeszéléseken részt vett Farkas Vladimir is, akire Péter Gábor később rábízta Kádár kihallgatását, amit Farkas Mihály is jóváhagyott. Ifjabb Farkas szerint neki Péter a következőket mondta: „Az a vélemény, hogy Kádár még mindig főtitkár-helyettesnek érzi magát, ezért nem beszél, hanem különböző leveleket írogat. Ennek véget kell vetni. Azt az utasítást kaptam, hogy azonnal leplezzem le Kádárt, mint rendőrségi besúgót. Én kértem időt a kihallgatásra való felkészülésre, de egy percet se kaptam. Felvettem, hogy nincs semmi olyan anyag a kezemben, amely segítségével végre lehetne hajtani ezt a leplezést. Az utasítás úgy szólt, hogy a pártfeloszlatastról kérdésén keresztül

⁶⁵⁸ VARGA, 2001. 94-95.

⁶⁵⁹ MNL-OL M- KS 276. f. 53/72. ő. e. *Az MDP PB ülésének jegyző könyve 1951. április 21-én. Rákosi Mátyás tájékoztatója Zöld Sándor, Kádár János és Kállai Gyula ügyéről és válasza a felszólalásokra.*

⁶⁶⁰ U. o.

⁶⁶¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kiegészítése korábbi kihallgatásához 1957. január 29-én* 364.

vezessem le a kihallgatást.”⁶⁶² Ez így is történt.⁶⁶³ Farkas Vladimir nyomatékositotta Kádárnak, hogy Rákosi utasítására hallgatja ki arról, hogy miért oszlatta fel 1943-ban a pártot. Kádár ez ellen tiltakozott és azt válaszolta, ha így folytatódik az ügy, akkor valótlán dolgokat lesz kénytelen bevallani. Hosszú huzavona végén Kádár vallomást tett, és beismerte a rendőrspicliséget. Mindezzel a kihallgatást fejhallgatón követő Farkas Mihály és Péter Gábor meg volt elégedve.⁶⁶⁴ Ellenben ifjabb Farkasnak továbbra is megvoltak a kételyei az ügygel kapcsolatban, mivel terhelő bizonyítékok továbbra sem kerültek bemutatásra. Amikor mindennek hangot is adott később a hármas bizottság előtt, közel húsz tanú előtt állítólag azt kapta válaszul édesapjától, „hogy egy ÁVH alezredes hogyan lehet ilyen naiv és hülye?”⁶⁶⁵ Mindez azt bizonyítja, hogy személy szerint idősebb Farkas elfogadta hitelesnek Kádár beismerését – a bizottság többi tagjával egyetemben – és letudottnak vette a feladatot, egyszersmind leírva ezzel régi kebelbarátját. A későbbiekben erről úgy nyilatkozott, „én a Kádár-üggyel néhány hétig foglalkoztam csupán. Az ügy későbbi sorsáról így a tárgyalásról is én már nem tudtam. Az ügy további sorsát ugyanis már Rákosi Mátyás önhatalmúlag intézte Péter Gáborral s a Politikai Bizottságnak be sem jelentette.”⁶⁶⁶

Kádár és társai „bűnösségéről” a hármas bizottság egyhangú jelentést készített 1951. május 19-én, mely az egész csoportot elmarasztalta a KMP 1943 tavaszán történő feloszlata miatt. A szövegbe belecitálták Kádár beismerő vallomásának olyan részeit, hogy „1931 óta, a munkásmozgalomba való kerülésem óta a legkisebb nehézséggel szemben mindig a gyáva meghátrálás, likvidátori eljárás és áruló megalkuvás útjára léptem,” vagy „saját életemet többre becsültem, mint a párt és a munkásosztály sorsát.”⁶⁶⁷ Hasonló „bűnök” terhelték a Kádárral párhuzamosan lefogott Kállai Gyulát, illetve a már korábban őrizetbe vett Losonczy Gézát és Donáth Ferencet is. A beszámolót a jelenlévő 138 küldött elfogadta, így sor kerülhetett a „törvényes” bírósági eljárásra is, melyen az sem változtatott, hogy a rendszert jól ismerő Kádár a börtönben is taktikázott, ezért a beismerő vallomását egy alkalommal vissza is vonta, hamarosan azonban újra megerősítette, miután négyszemközt szót váltott Péter Gáborral.⁶⁶⁸

⁶⁶² HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY – ZINNER 2. 1993. 480-481. *Farkas Vladimir feljegyzése Piros László belügyminiszter és Vég Béla MDP KV PB-tag részére. Budapest, 1955. június 27.*

⁶⁶³ A kihallgatás teljes szövegét közli VARGA, 2001. 215–239.

⁶⁶⁴ KOZÁK, 1988. 108.

⁶⁶⁵ FARKAS, 1990. 348.

⁶⁶⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 22-én 333.*

⁶⁶⁷ MNL OL M-KS 276. f. 52/17. ő. e. *Az MDP KV 1951. május 22-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont Tájékoztató Kádár János, Donáth Ferenc, Kállai Gyula és Losonczy Géza ügyéről, valamint a klerikális reakció demokráciaellenes tevékenységéről. Előadó. Rákosi Mátyás. - A PB által kiküldött bizottság (Farkas Mihály, Kovács István és Kiss Károly) jelentése.*

⁶⁶⁸ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 482. *Farkas Vladimir feljegyzése Piros László belügyminiszter és Vég Béla MDP KV PB-tag részére. Budapest, 1955. június 27.*

A Kádár-ügy végső mérlege 21 letartóztatás és 13 internálás lett. Az 1951 októberében tartott zárt tárgyaláson Haraszti Sándort első fokon halálra ítélték, két év siralomház után azonban kegyelmet kapott. Kádár Jánost életfogytig tartó fegyházzal sújtotta a Legfelsőbb Bíróság, míg Kállai Gyula és Donáth Ferenc 15 évet, a többi vádlott 5-10 év közötti börtönbüntetést kapott. A rehabilitáció során végül mind a 8 vádlottat felmentették.⁶⁶⁹ További mérleget jelentett egy végleg megromlott barátság Farkas és Kádár között, illetve utóbbi féktelen bosszúszomjának a fokozódása börtönévei alatt, amely mindkét Farkas számára a későbbiekben döntő jelentőséggel bírt. Főleg amikor a körülmények megváltoztak.

Megrendülés

1951-52 fordulóján a sztálinista diktatúra tobzódott. Vezetői és működtetői hatalmuk csúcán álltak, kiváltságaik feladataikkal együtt szaporodtak. Farkas Mihály, hogy teljesen a hadsereg fejlesztésének kérdésével foglalkozhasson, már a Kádár-ügy kibontakozása előtt a KV határozatának értelmében március 2-án megvált a főtitkár-helyettesi pozíciójától és a Szervező Bizottságból is távozott.⁶⁷⁰ Mindez azonban egyelőre nem jelentett lefokozást vagy Farkas tekintélyének, illetve befolyásának a megingását. Szolgálatiért cserébe Gerővel és Révaival egyetemben hatalmas szocreál típusú villát kapott a Svábhegyen, ahova hamarosan át is költözött családotul. Ez a szokatlan szocialista „fényűzés” még egyes családtagjait is meglepte: „Egy csodálatosan gondozott, óriási parkba kerültünk. Az őrszemélyzet épületén kívül nem lehetett a lakóházakat látni. A kapott útbaigazítás alapján könnyen megtaláltuk apám lakhelyét. Három azonos külsejű épület volt a parkban, teniszpályával, úszómedencével. Útközben sok mindenre felkészültünk, de ez a szocreál stílusban felépített hatalmas kétszintes palota, amellyel szembetaláltuk magunkat egyszerűen megdöbbenett bennünket. De apámék láthatóan nagyon jól érezték magukat új lakóhelyükön. Óriási volt a ház, ízlésesen és fényűzően berendezve. Látszott, hogy lakberendező dolgozott rajta. A parkban is sétáltunk, s ott találkoztunk Gerőékkel és Révaiékkal. Megnéztük az ő palotáikat is.”⁶⁷¹

A viharfelhők azonban gyülekeztek. Farkas Mihály vallomása szerint, 1952 elejére a korábbi kiváló viszonya megromlott a főtitkárral: „Rákosi már 1952-ben el akart engem távolítani a párt vezetéséből és Vas Zoltán segítségével intrikát kezdett ellenem és azt állította, hogy nekem vele szemben külön politikai vonalam van. Ez a szovjet elvtársak fülébe került és

⁶⁶⁹ RÉVAI, 1991, 95-96.

⁶⁷⁰ MNL OL M-KS 276. f. 52/16. ó. e. *Az MDP KV 1951. március 2. ülésének jegyzőkönyve, Rákosi aláírásával. - A PB, a Titkárság és a Szervező Bizottság tagjainak megválasztása. Ea. Rákosi Mátyás*

⁶⁷¹ FARKAS, 1990. 363.

1952 őszén, amikor Rákosi Szocsiban volt és Sztálint meglátogatta, Malenkov elvtárs megkérdezte Rákositól miért akarják a Farkast a vezetésből eltávolítani. Ugyanezt kérdezte Sztálin is tőle. Rákosi tagadta ezt, Sztálin és Malenkov elvtársak kijelentették neki, hogy hagyjon fel ellenem folytatott intrikájával.”⁶⁷² Rákosi emlékei erről az ominózus beszélgetésről némileg profánabbak voltak: „Sztálin váratlanul nekem szegezte a kérdést: miért akarja maga agyonlővetni Farkas Mihályt?”⁶⁷³

Farkasnak a visszaemlékezések szerint már korábban is akadt kritikus megjegyzése Rákosi személyiségét illetően. Egy megbeszélés során, amikor Nógrádi Sándor olyan megjegyzést tett a főtitkárra, hogy kegyetlen ember, állítólag Farkas csak annyit válaszolt, hogy „igen, kegyetlen.”⁶⁷⁴ Az ellentétek kialakulásához vezető okok sokrétűek lehettek, de ezek pontosságáról csak találgatni lehet. Ifjabb Farkas szerint az ellentétek elsősorban a hadsereg fejlesztésének kérdésében való ellentétes vélemények miatt éleződtek ki.⁶⁷⁵ Emlékirataiban maga az egykori diktátor is lényegében megerősítette mindezt: „Megmondtam, Farkasnak, hogy túl gyorsan elsajátította a tábornoiki allűröket, holott nemrégiben még politikai bizottsági tag volt és még most is az, akinek a honvédelmi miniszteri korában is az egész ország teherbíró képességét kell szem előtt tartania, nemcsak a hadügyi tárcát. Azt is kijelentettem, hogy az ilyen kijelentések nem könnyítik meg a vele való munkát. Farkas elégedetlenül mentegetőzött, panaszkodott, hogy két malom között őrlődik, s hogy tapasztalja, hogy elsősorban a gazdasági vezetők nem tanúsítanak megfelelő megértést a hadsereg szükségleteivel szemben.”⁶⁷⁶ Ez csak az egyik indok lehetett. Annál is inkább, mert időközben a háttérben a Szovjetunióból kiindulva megkezdődött a sztálinista rendszer egyik legpiszkosabb kampánya, a zsidó származású orvosok letartóztatása.⁶⁷⁷

A „fehér köpenyes gyilkosok” ügyének közvetlen előzményének a Zsidó Antifasiszta Bizottság vezetőinek letartóztatása és elítélése volt 1952. augusztusában. A letartóztatások során olyan terhelő vallomásokot csikartak ki a bizottság egykori tagjaiból, amelyek súlyosan terhelőnek bizonyultak számos magas rangú orvos, így Vlagyimir Vinogradov ellen is, aki Sztálin személyes kezelőorvosának számított. Vinogra és Jegorov ugyan orosz származásúak voltak, de mellettük letartóztatásba kerültek zsidó származású professzorok is, mint Miron

⁶⁷² ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én* 341.

⁶⁷³ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 899.

⁶⁷⁴ BELÉNYI, 2011. 20.

⁶⁷⁵ FARKAS, 1990. 365.

⁶⁷⁶ FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 897.

⁶⁷⁷ ZINNER TIBOR: *Cionizmus a vádlottak padján* In: Szerk. UJVÁRY GÁBOR: VERITAS 2017-es évkönyv, Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2018. 299-319.

Vovszki és Borisz Kogan belgyógyászok, illetve Jakov Rapoport patológus és Alekszandr Feldman fül-orr-gégész. 1952-53 fordulójára 28 orvos és 9 családtagjuk került őrizetbe.⁶⁷⁸

Rákosi moszkvai becsatornázottsága miatt tisztában volt az események menetével. Legkésőbb az 1952 novemberében megtartott prágai Slánský-per, – amely a titoizmus mellett kiemelt jelentőségüként a cionizmust is a vádak közé emelte, amit fényesen bizonyított, hogy 14 vádlott közül 11 zsidó származású volt – után mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy az új koncepciót az összes szatellitállamnak át kell vennie.⁶⁷⁹ Rákosi paranoiájából kiindulva könnyen feltételezhető, hogy ennek a hajszának az elharapózása során a pártvezetés bármely „nem tisztázott származású” tagja, így akár Farkas Mihály is potenciális céltáblája lehetett.⁶⁸⁰

Ezalatt az ország vezetésében 1952-ben strukturális változások is történtek. Rákosi Mátyás augusztus 14-én a miniszterelnöki posztot is átvette Dobi Istvántól, ezzel immár nemcsak a legfontosabb párt, de állami tisztségét is egy kézben összpontosítva tovább abszolutizálva a diktatúrát. A kiéleződő személyi ellentéteket azonban jól mutatja, hogy Farkas Mihály a főtitkár külön invitálására sem jelent meg az ünnepélyes eseményen: Farkas Vladimir erre úgy emlékezett, hogy: „Az egész pártvezetés jelen volt ennél az ünnepélyes aktusnál, csupán egyetlen ember maradt távol, Farkas Mihály. Távollétét nem indokolta külföldi tartózkodás vagy betegség, mindössze annyiról volt szó, hogy Budapesttől alig 100 kilométerre, Aligán töltötte nyári szabadságát. Látszólag semmi akadály nem lett volna annak, hogy ezt pár órára megszakítsa.”⁶⁸¹

Mindennek ellenére minden kritika és a bizalom megrendülése ellenére Farkasra továbbra is számítottak a honvédelmi ügyekben. Ezt jól példázza az a tény is, hogy minden előképzettség nélkül 1952. november 4-én megkapta a legmagasabb katonai rangot: hadseregtábornok lett.⁶⁸² Új rangja a megalomániát is tovább táplálta. Gerő Ernő további gazdasági javaslatait, amelyek a további hadigazdasági beruházások csökkentését javasolta, Farkas negligálta, hogy az „csak a hadsereg szervezeti fejlesztésével lenne megvalósítható, ez pedig egyelőre nem ajánlatos.”⁶⁸³ Az állami befolyás növekedése eközben egy újabb, és letisztultabb végrehajtást igényelt, ezért a Minisztertanács elnöki széke felértékelődött. Az átszervezések következtében az elnök közvetlen felügyeletet gyakorolt a Honvédelmi

⁶⁷⁸ KOLONTÁRI ATTILA: *Sztálin utolsó napjai, betegsége és halála*. In Szerk. MÜLLER ROLF: *1953 – Sztálin halott*. Budapest- Pécs, Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára - Kronosz Kiadó, 2025. 24-25.

⁶⁷⁹ Az ítéletet szövegét Rudolf Slánský és társai ellen lásd: BENCsik, 2016. 279-282.

⁶⁸⁰ FARKAS, 1988. 110.

⁶⁸¹ FARKAS, 1990. 365.

⁶⁸² <https://neb.hu/asset/phpJ0FSWf.pdf> *Farkas Mihály életrajza*

⁶⁸³ OKVÁTH, 1998. 241-242.

Minisztérium, az ÁVH, a Külügyminisztérium és az Üzemgazdasági Tanács felett is.⁶⁸⁴ Hivatalosan állami ellenőrzés alá került a honvédelem kérdése is, miután a Titkárság 1952. november 27-i ülésén döntés született a Honvédelmi Bizottságnak formális megszűnéséről, és egy új, állami testület, a Honvédelmi Tanács felállításáról, melynek tagjai Rákosi, Gerő és Farkas mellett Hidas István, Bata István és Házi Árpád lettek.⁶⁸⁵ A testület titkárságvezetőjének posztjára pedig Farkas Mihály javaslatára Solt Lajos ezredest jelölték.⁶⁸⁶

A Honvédelmi Bizottság megszüntetése és az állami ellenőrzés kiterjesztése, illetve Rákosi miniszterelnöki kinevezése együttesen valószínűsíthetően azt is jelenthette, hogy „Sztálin legjobb magyar tanítványának” immár a trojkára sem volt többé szüksége hatalma abszolutizálásához, ez pedig valóban Farkas pozíciójának a megrendülését is jelentette. Ugyanakkor éles ellentmondásnak bizonyult az a tény is, hogy anyagi körülményeire a Honvédelmi Miniszter ellenben nem panaszkodhatott, egyes számítások szerint 1952-re éves jövedelme, illetve különleges és egyéb személyes kiadásainak összege meghaladta a 2.185.520 forintot, amely a Néphadsereg hadnagyának megközelítőleg 200 éves fizetésének felelt meg.⁶⁸⁷

Ráadásul elégedett lehetett még valamivel: Az általa (is) létrehozott Budapesti Honvéd labdarúgócsapat sorban szállította a dicsőséget a Néphadseregnek. Puskásék öt bajnoki címet (1949/1950, külön 1950. ősze – mert ekkor tért át a versenynaptár szovjet mintára a tavaszi-őszi bajnoki kiírásra, 1952, 1954, 1955) is nyertek az ötvenes évek első felében, melynek értékét tovább növelte az a tény is, hogy 1949 decembere és 1956 novembere között mindössze 41 játékos húzta magára a Honvéd mezét.⁶⁸⁸ Farkas Mihály ennek megfelelően továbbra is kiemelten bánt a csapattal, Puskás Ferenc visszaemlékezése szerint „kapóra jöttek” a miniszternek, aki úgy büszkélkedett velük, mint „műgyűjtő a különleges kollekciójával”.⁶⁸⁹

Ezért kapott engedélyt a Honvéd 1952-ben két alkalommal is ausztriai mérkőzésre. Először május 31-én Bécsben az Admira Wacker ellen. (A mérkőzést már egy éve

⁶⁸⁴ GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 60.

⁶⁸⁵ MNL OL M-KS 276. f. 54/220. ő. e. *AZ MDP KV Titkárságának 1952. november 27-i ülésének jegyzőkönyve 8. pont Különfélék. A három tagú katonai tanács megszüntetése és helyette Honvédelmi Tanács (Rákosi, Gerő, Farkas, Hidas, Házi, Bata) létesítése. Rákosi Mátyás szóbeli javaslata*

⁶⁸⁶ GERMUSKA- HORVÁTH, 2020. 62.

⁶⁸⁷ BENCZE, 1990. 8.

⁶⁸⁸ Név szerint Babolcsay György, Bányai Nándor, Bárfi Antal, Bártfai Vilmos, Bessenyei Alajos, Budai I. László, Budai II. László, Bozsik József, Czibor Zoltán, Cserjés István, D. Szabó Gyula, Dudás Zoltán, Faragó Lajos, Garamvölgyi Ágoston, Grosics Gyula, Gyulai László, Heinrich László, Herédi Ernő, Horváth István, Kocsis Sándor, Kotász Antal, Kovács János, Laczi Antal, Lóránt Gyula, Macsali Gyula, Machos Ferenc, Palicskó Tibor, Patyi Mihály, Puskás Ferenc, Rákóczi László, Rózsavölgyi Lajos, Rúza Sándor, Sántha József, Solti István, Szovják István, Tichy Lajos, Tóth III. Ferenc, Törőcsik I. István, Vad István és Városi György szerepelt ezen időszakban a gárda soraiban. RÓZSALIGETI, 2013. 15.

⁶⁸⁹ VARGA BÉLA - PILHÁL GYÖRGY - TÖLGYES PÉTER: *Harmincöt év piros fehériben*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. 27.

halasztgatták, ezért az osztrák sajtó számára is meglepő volt a Honvéd érkezése.)⁶⁹⁰ A találkozóról és az azt követő sajtóvisszhangról a bécsi magyar nagykövetség ügyvivője jelentett az MDP KV Adminisztratív Osztálya részére, ami természetesen Farkas asztalára került. Ebben kiemelik, hogy „a magyar csapat magatartása a játék alatt, valamint a játék előtt és után semmi kifogásolnivalót nem hagyott maga után”, illetve „hogya legnagyobb érdeklődés természetesen az őrnagyi ranggal és minden létező címmel kitüntetett Puskás körül mozog”.⁶⁹¹ Novemberben újra Bécsbe hívták a labdarúgócsapatot, az ellenfél ezúttal viszont a Rapid Wien csapata volt. Az OTSB utaztatási kérelmére az adminisztratív osztály részéről ez alkalommal nem Farkas, hanem Keleti Ferenc adott engedélyt, miután egyeztetett az Államvédelmi Hatósággal.⁶⁹²

Nemcsak a sportoló katonák sikere és presztízse növekedett azonban, hanem a Néphadsereg személyi állománya is. 1953 januárjára az erőltetett iparosítás és fejlesztés eredményeként a létszám folyamatosan növekedett és végül meghaladta a 210 ezer főt, miközben a fenntartása egyre nagyobb terhet rótt a nemzetgazdaságra. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a hadsereg és a fegyverkezésre költött összeg az 1952-es év végére felemésztette a nemzeti jövedelem 25%-át!⁶⁹³ Mindazonáltal ez sem volt elég. A közelgő III. világháborúval számoló szovjet párt- és katonai vezetés úgy számolt, hogy katonai konfliktus esetén Magyarországnak három hadsereggel és legalább 850.000 de szükség esetén akár egymillió katonával kell részt vennie.⁶⁹⁴ Ennek a megalomán tervnek a realizálására – szerencsére – végül nem került sor.

1953 elejére az említett kialakulóban lévő cionista koncepció lényege szerint a zsidó származású ellenséges ügynökök folyamatosan beszivárogtak a pártba és az államapparátusba. A moszkvai orvosok ügyével párhuzamosan az első hazai letartóztatások már 1953 legelső napjaiban megtörténtek,⁶⁹⁵ de az anticionista összeesküvés érvényesítéséhez mindenképpen a rendszer prominens képviselői közül kellett új bűnbakokat találni. Ehhez kapóra jött, hogy Moszkvában még 1951 őszén letartóztatásba került az Abakumov-ügy kapcsán a Rajk-per főkonstruktorra, Mihail Belkin altábornagy. Rákosi logikája szerint ha Belkin ellenség lett, akkor kézenfekvő, hogy az vele korábban rendszeresen érintkező ÁVH felső vezetés is érintett.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ MNL OL M-KS 276. f. 96/18. ő. e. *Az MDP Adminisztratív Osztálya Sport Alosztályának iratai. A bécsi magyar követség 1952. június 9-i jelentéséről. Tárgy: A Honvéd - Wacker mérkőzés sajtóvisszhangja.*

⁶⁹¹ U. o.

⁶⁹² U. o. *Keleti Ferenc levele Az Államvédelmi Hatósághoz. Dátum nélkül.*

⁶⁹³ HORVÁTH, 2019. 167.

⁶⁹⁴ U. o.

⁶⁹⁵ Ekkor került letartóztatásba többek között Benedek László, a Zsidó Kórház igazgatója is. RÉVAI, 1991. 110.

⁶⁹⁶ ZINNER, 218. 315.

Ezzel pedig 1953. január 3-án Péter Gábor is átkerült a sajátos kommunista libikóka lenti oldalára, amikor Rákosi villájában többek között Farkas Mihály jelenlétében letartóztatták. Maga az érintett később mindenre úgy emlékezett, hogy „Rákosi egy szombati napon felhívott, hogy szeretne velem beszélgetni. Szombat este hét órára a lakására mentem, ahol Farkas Mihály, valamint Piros László jelenlétében Rákosival való kézfogás után Boda György ezredes megbilincselte.”⁶⁹⁷ Nem ő volt az utolsó. Napokon belül az ÁVH felső vezetői közül lefogták többek között Décsi Gyulát, Tímár Istvánt, Janikovszky Bélát, Csapó Andort, Komendó Jánost és Érsek Tibort. Az akcióról Rákosi csak január 7-én tájékoztatta a Titkárságot, ahol az államvédelmi kérdés külön kivizsgálására újabb bizottságot jelentett be, melyet rajta kívül Farkas és Nagy Imre alkotott.⁶⁹⁸

Az ÁVH pártaktívát a megdöbbentő fejleményekről Farkas Mihály tájékoztatta. A személyeskedéstől sem mentes előadásban Farkas alpári módon mocskolta többek között Péter magánéletét is, sok esetben konkrét bizonyíték nélkül. A vezérfonal azonban egy „nagyon veszélyes kém- és provokátor banda” lelepleződése körül formálódott: „Megmondhatom, hogy pártunk, már évek óta figyelte Péter Gábor tevékenységét, és ennek eredményeként sok gyanús eset gyűlt össze Péter Gábor körül életéből és tevékenységéből. Ennek a figyelésnek és adatgyűjtésnek eredményeként sikerült ezt a csontig rohadt teljesen züllött, régi rendőrségi besúgót és többszörös kémet leleplezni és őrizetbe venni.”⁶⁹⁹ Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, hogy mindezzel a koncepcióval mennyire azonosult Farkas, aki korábban barátjának nevezte Péter Gábort. Lehetséges, hogy a beszédében elhangzott szélsőséges állítások pontosan arra voltak jók, hogy a korábbi szívélyes viszonyt gyorsan elfeledtessék illetékes helyeken, annál is inkább, mert az a bizonyos kard már az ő feje felett is lebeghetett. Mindezt hangsúlyozta ki Farkas Mihály egy későbbi vallomásában is: „1953 januárjában, amikor Péter Gábort letartóztatták, Rákosinak az volt a véleménye, hogy a Péter-féle összeesküvés sokkal nagyobb stílusú, mint a Rajk-féle összeesküvés volt, hogy a Péter Gábor-féle összeesküvésnek sokkal szélesebb katonai vonala van, mint a Rajk-féle összeesküvésnek. Rákosi nagyon forszírozta a katonai vonalnak a felderítését, azaz, hogy engem kompromittáljon és engem is őrizetbe vétessen.”⁷⁰⁰

Rákosi a Péter-csoport ügyéről a KV számára február 26-án tartott tájékoztatást, ahol a főtitkár felskiccelt elképzelése szerint Péter és társai rendőrpiclik voltak, azontúl cionisták és

⁶⁹⁷ MÜLLER, 2017. 185.

⁶⁹⁸ MNL OL M-KS - 276. f. 54/225. ó. e. 1953. január 7. *AZ MDP KV Titkárságának 1953. január 7-i jegyzőkönyve Napirend előtt: Rákosi Mátyás szóbeli közlése államvédelmi ügyekről*

⁶⁹⁹ OSZK Kt 429. f./172. *Farkas Mihály beszéde az ÁVH pártaktíván. Időpont nélkül*

⁷⁰⁰ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én* 341.

többségük – igen gazdag fantáziáról tanúskodva – még korábban a német Gestapo besúgóiként is működtek. Péter és csoportja fedezte a cionisták tevékenységét, kémkedésükről szóló számos bizonyítékot megsemmisítve.⁷⁰¹ Mindezzel a sztálinista diktátor megadta az alaphangját a további boszorkányüldözéseknek, melynek a párt zsidó származású vezetői is áldozatul estek. Vas Zoltán leváltásra került az Országos Tervhivatal éléről és Komlóra helyezték, Kovács Istvánt pedig Miskolcra. A vizsgálatok további irányától félve Juhász László és Szaberszky József öngyilkosságot követtek el. Szaberszky tragédiájáról Farkas Vladimir később kiemelten megemlékezett, már csak azért is, mert előbbi első főnöke volt még az ÁVO Operatív-technikai osztályán.⁷⁰² Péter Gábor egyik testvérét, Eisenberger Katót elmeógyógyintézetbe zárták, férjét Lusztig Gyulát pedig egyszerűen agyonverték.⁷⁰³ A zsidó származású katonaeorvosok meghurcolásához Farkas Mihály is hozzájárult, mint honvédelmi miniszter. Többek között Szántó György orvos-ezredes őrizetbe vételét 1953. március 22-én rendelte el.⁷⁰⁴

Tekintve Farkas korábbi bizalmas kapcsolatát az ÁVH bukott vezérével, Rákosi a honvédelmi miniszterre bízta Péter kihallgatásának megkezdését, a már korábban jól bevált sajtócedulás módszerrel irányt szabva a vizsgálatoknak. A kezdeti szakaszban Farkas feladata az volt a főtitkár elvárásai szerint, hogy Péter illegális múltjában kutakodjon, és hogy feltérképezze titkosszolgálati kapcsolatait, elsősorban az izraeli hírszerzéssel. Ennek bizonyítására felhasználták az életfogytiglani börtönbüntetését töltő Brankov-Kádár duót is. Érdekességnek bizonyul, hogy ezek a dokumentumok, amelyek Rákosi pontos utasításait tartalmazzák Farkas felé Péter és társai ügyében megmaradtak a honvédelmi miniszter birtokában, és amelyeket be is terjesztett bizonyítékként 1957 márciusában a Legfelső Katonai Bíróság Kollégiuma előtt tartott bírósági tárgyalásán.⁷⁰⁵ Farkas végül semmilyen áttörést nem ért el Péter-ügyben, így az végül Gerő Ernőhöz került. A vizsgálat kezdetén vitt szerepe azonban a későbbiekben tökéletesen alkalmassá tette annak az elképzelésnek az alátámasztására, mely szerint ő volt az egész eljárás ötletgazdája, a konspirációkkal operáló magyar Berija, aki egy személyben „megtévesztette a pártvezetést.”⁷⁰⁶

Sztálin váratlanul bekövetkezett halála után azonban a cionista összeesküvésből végül nem maradt semmi. A szovjet diktátor kuncevoi dácsájában 1953. március 1-re virradó éjjel

⁷⁰¹ MNL OL M-KS - 276. f. 276. f. 52/23. ő. e. *Az MDP KV ülésének 1953. február 26-i jegyzőkönyve 1. pont Referátum időszzerű politikai kérdésekről. (választások, gazdasági nehézségek, Péter Gábor és társai ügye). Ea. Rákosi Mátyás.*

⁷⁰² FARKAS, 1990. 105-106.

⁷⁰³ ZINNER, 2018. 316.

⁷⁰⁴ RÉVAI. 1991. 111.

⁷⁰⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 333-335

⁷⁰⁶ KOZÁK, 1988. 110.

kapott végzetes agyvérzést, melynek következtében több napos agónia után március 5-én hunyt el, Molotov, Berija, Hruscsov, Malenkov, Bulganyin, Mikojan, Kaganovics és Vorosilov jelenlétében, akik még Sztálin életének utolsó napjaiban megkezdték a hatalmon való osztozkodást.⁷⁰⁷ Az apokalipszis ugyan elmaradt, de a sztálinizmus névadója halála után továbbra is kézzelfogható valóság maradt, annak minden következményével együtt.

Új szakasz

Közismert, hogy a Moszkvában 1953 júniusában lezajlott SZKP – MDP pártközi konzultáció cezúrárt jelentett a magyarországi sztálinizmus történetében.⁷⁰⁸ Nemcsak arról volt szó, hogy jelentős személycserék történtek volna, de komoly strukturális változásokra is sor került, amikor szovjet mintára bekerült a köztudatba a kollektív vezetés elve. Ez utóbbiban közvetlenül Sztálin halála után egyeztek meg örökösei, noha kezdettől tisztában voltak vele, hogy ez csak átmeneti állapot lehetett. Ezt követően Moszkvában hosszú és elkeseredett virtuális iszapbirkózás kezdődött a hatalomért. Sztálin korábbi munkatársai, akik a zsarnok mellett megtanultak együtt élni a halálos rettegéssel, most egymásra tekintettek örökös gyanakvással és rosszindulattal. Akadt köztük azonban egy közös nevező, mégpedig, hogy valamennyien tartottak az állambiztonság mérhetetlen hatalmú vezetőjétől, Lavrentyij Berijától. Az struktúrák átalakulása és hatalommegosztás kérdése az egész 1953-as évet végigkísérte, melynek végére Berija letartóztatása, elítélése, majd december 23-i kivégzése tett pontot. Hosszútávon a folyamatok azonban Hruscsov személyi megszilárdulásának irányába mutattak, noha 1954 év végéig a minisztertanács elnöki címét viselő Malenkov számított leginkább meghatározónak⁷⁰⁹

1953 tavaszán és nyarán azonban még javában a kollektív vezetés elve érvényesült. Ennek szellemében alakult át a még az 1952. októberi, XIX. pártkongresszuson a Politikai Irodát felváltó SZKP KB Elnökségének (Prezídium) személyi állománya is, noha az új testület legbefolyásosabb tagjai továbbra is Berija, Bulganyin, Malenkov, Hruscsov és Molotov maradtak. A Kreml új urai viszont addigra már tisztában voltak azzal, hogy a sztálinista torzulások miatt nemcsak a Szovjetunióban, de a szatellitállamokon belül, így Budapesten is

⁷⁰⁷ A részletekről l. KOLONTÁRI, 2025. 28-32.

⁷⁰⁸ Teljes szövegét lásd T. VARGA, 1992/2-3 234-269. ill BELÉNYI, 2011. 121-185.

⁷⁰⁹ Sztálin utolsó éveiről és környezetéről lásd KUN MIKLÓS: *Sztálin alkonya – Történelmi-lélektani kollázs*. Budapest, Unicus Kiadó 2012. Hruscsov harcáról a hatalomért pedig SZEROV, IVAN ALEKSZANDROVICS: *A bőrönd titkai – A KGB első elnökének titkos naplói és feljegyzései* Szerk. és jegyzeteket írta HINSTEJN, ALEKSZANDR, Budapest, Időjel Kiadó 2023. 558-568.

óriási társadalmi elégedetlenség halmozódott fel a szocialista államberendezkedéssel szemben. Intő jelként szolgált a fokozódó válságra az 1953. június 17-i kelet-berlini munkásfelkelés is, amelyet csak a helyben állomásozó szovjet haderő bevetésével sikerült letörni. Így az azonnali politikai és gazdasági reformok életbeléptetése létszükségessé vált.⁷¹⁰

A sztálinizmus csődjének hallgatóságos belátása Magyarországon értelemszerűen együtt járt a rendszerrel összefonódó Rákosi helyzetének tarthatatlanságával is. A szovjet vezetés azonban nem csupán egyszemélyi váltásban gondolkodott. Sokatmondó tény volt, hogy az új változásokat egyeztetni kívánó júniusi moszkvai értekezletre a korábban rendszeresen részt vevő Farkas Mihály ezúttal nem kapott meghívást, ahogy Révai József sem. Ellenben a nyolc fős utazó delegációnak tagja lett a főtitkár mellett Gerő, Hidas, Nagy Imre, Hegedűs András, Földvári Rudolf, Szalai Béla valamint Dobi István.⁷¹¹

Az 1953. június 13-i moszkvai tanácskozáson Malenkov miniszterelnök három fő irányt jelölt meg, a gazdasági fejlődés kérdéskörét, a káderek kiválasztásának egyeztetését és az önkényeskedések problematikáját. Rákosi védelmébe vette a korábbi intézkedéseket, ígéretet tett a gazdasági beruházások visszafogására, a káderek terén a fiatalítást szerepét emelte ki. A szovjet fél azonban hamar a magyar diktátorba fojtotta a szót és Berija vezetésével Rákosi szemére vetették, hogy a 9.5 milliós Magyarországon hogy lehet, hogy 1.5 millió személy ellen indult vagy folyik büntetőeljárás. Az állambiztonság szovjet nagyura felhívta a figyelmet, hogy az ÁVH rosszul dolgozik és Péter Gáborék letartóztatása illetve a Szücs testvérek agyonverése is politikai hibák voltak.⁷¹² Jutott a kritikából a távollévő Farkas Mihálynak is. Az ő személyével szemben a szovjet honvédelmi miniszter, Bulganyin fogalmazott meg éles kritikát. Véleménye szerint túrhetetlen volt a hadsereg soraiban végrehajtott tisztogatás, felemlítette, hogy az 1952-es év során 177.000 fegyelmi büntetés a hadsereg tagjaival szemben. Ezenkívül úgy fogalmazott, hogy Farkas „szereti a fényt” illetve "igyekszik magát nagy hadvezérnek bemutatni.”⁷¹³

A fokozó bírálatokra Rákosi sértetten reagált és csak azt hangoztatta – némileg jogosan – hogy ő csak Sztálin elvárásait igyekezett teljesíteni. Mindennek semmi hatása sem volt, sőt a felfokozódó légkörben – durva minősítések és személyeskedések után – a Prezídium végül olyan döntését hozott, hogy Rákosi mondjon le a miniszterelnökségről és jövőben csak a párttal foglalkozzon első titkári minőségben. Ez megfelelt a szovjet gyakorlatnak is, miután Sztálin

⁷¹⁰ BARÁTH, 2002. 16.

⁷¹¹ RANIER, 1996, 509.

⁷¹² T. VARGA, 1992. 238-241.

⁷¹³ BELÉNYI, 2011. 128-129.

pártvonalbeli örökösét, Ny. Sz. Hruscsovot is hasonló titulussal választották meg. Terítékre került a Minisztertanács tagságának átszervezésének szükségessége is. Itt pedig újra felmerült Farkas Mihály személye. Bulganyin kérdésére Rákosi kénytelen kelletlen elismerte, hogy honvédelmi minisztere nem rendelkezik akadémiai végzettséggel. Mindezért Bulganyin Malenkovval együtt azt a javaslatot tette, hogy Farkast küldje az MDP határozattal a moszkvai Vezérkari Akadémiára, másfél-2 évre, a honvédelmi tárcát pedig adja át Bata István vezérkari főnöknek.⁷¹⁴

A moszkvai „jeges fürdő” után első titkárrá visszaminősített Rákosi Magyarországra visszatérve június 17-én a Titkárság ülésén számolt be először a moszkvai történekről. Ezután bejelentette, hogy június 20-ra össze kell hívni először Politikai Bizottságot, ahol dokumentumot kell előterjeszteni a Központi Vezetőség számára a hibákról, illetve azok kijavításáról, a fejleményeket pedig szükséges nyilvánosságra is hozni.⁷¹⁵ A következő napokban Farkas számára a Politikai Bizottság június 25-i ülése számított sorsdöntőnek, a bizottság már az első napirendi pontjában arról tett említést, sok egyéb repressziót enyhítő felvetés mellett, hogy Farkas Mihály felelősségét *jobban* kell hangsúlyozni az elkövetett hibákban.⁷¹⁶

Mindezt Farkas csak az előző évben megkezdődött ellentét következő állomásának látta. Azon megállapítása viszont sokkal inkább utólagos magyarázkodásnak tűnhetett, hogy addigra már szabályos „belső ellenzékként” viselkedett volna a Rákosi-Gerő duóval szemben. Vizsgálati fogságában erről úgy fogalmazott, hogy „1953 júniusában én nyíltan szembefordultam Rákosi és Gerő antileninista, baloldali szektás, bürokratikus politikájával. A Politikai Bizottságban én voltam az, aki kijelentette, hogy Rákosi és Gerő annyira deformálta a párt politikáját, hogy nem elég csak a hibákat korrigálni, hanem új politikára van szükség.”⁷¹⁷ Akár így gondolta akkor akár nem, tényszerűen ez semmit nem segített, a Politikai Bizottság 1953. június 20-i ülésén ő sem úszta meg a komoly önkritikát: „Én magam is hibás vagyok ebben, én is szenvedtem ebben a vezérkedésben. Kevés volt nálunk a kommunista szerénység és nagyon elburjánzott az öntömjenezés, az önelégültség és ebből a helytelen légkörből fakadt az a vezetési stílus, hogy lefelé bírálatot gyakoroltunk, de a vezetés a saját tevékenységével szemben önbírálattal nem élt.”⁷¹⁸

⁷¹⁴ U. o. 165.

⁷¹⁵ U. o. 186

⁷¹⁶ U. o. 251.

⁷¹⁷ ÁBTL - 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatási jegyzőkönyve 1957. január 29.* 342.

⁷¹⁸ BELÉNYI, 2011. 212.

A PB összetételének átalakulásával Farkas kimaradt az új testületből, amire az MKP 1944 őszi megalapítása óta nem volt példa. De nem Farkas volt az egyetlen, aki komoly sebet kapott. A KV kibővített ülésén a megdöbbsent hallgatóság olyan dologgal szembesült, amire nem volt példa. Rákosi önkritikát gyakorolt, amivel lényegében akaratlanul is, de beismerte addigi politikájának a csődjét: „A legfontosabb hiba – s az összes elkövetett hibák gyökere – az, hogy pártunkban nem volt kollektív vezetés, hogy a kollektív vezetés helyett személyi vezetés uralkodott el, mely – hozzátehetem – személyi kultusszal, vezérkedéssel párosult. Ennek következtében nem valósulhatott meg a kommunista pártvezetésnek az az első alapfeltétele, hogy a párt politikáját a pártvezetés közösen, kollektíve dolgozza ki. A kollektív vezetés hiánya megnehezítette, sőt nem egy esetben megakadályozta, hogy az elkövetett hibákat gyorsan felismerjük és gyorsan kijavítsuk. Azért, hogy pártunk vezetésében ilyen állapot állhatott elő, elsősorban én vagyok a felelős. Elsősorban az én hibámból történt, hogy a Kommunista Pártban elengedhetetlen kollektív vezetés helyére a magam személyes vezetése és vezérkedése került.”⁷¹⁹

A politikai irányítás –szintén szovjet mintára –elsősorban a minisztertanács elnökének, vagyis a posztra a moszkvai konzultáción előzetesen kiválasztott Nagy Imrének a kezébe került át, aki ilyen előzmények után hirdethette meg az Országházban 1953. július 4-én tartott beszédében az új szakasz politikáját.⁷²⁰ A program bizonyos reformokat helyezett kilátásba a gazdaság, az igazságszolgáltatás és a társadalmi változások terén, igaz mindezt szigorúan az államszocialista rendszer keretein belül. Más kérdés, hogy ez Rákosinak és a régi sztálinista gárdának már ez is önmagában szabályszerű sokk volt.

Farkas ezen a napon vált meg a honvédelmi minisztériumtól. Fia visszaemlékezése szerint az erről szóló határozat azzal indokolta formálisan a döntést, hogy „vezérkedés és nagymértékű személyi kultusz folyt a hadseregben is, ahol ez a vezetésben a népgazdaság teherbíró képességére való tekintet nélküli túlzott fejlesztési irányzatával párosult. Ezért elsősorban Farkas Mihály elvtárs a felelős.”⁷²¹ Ezekben a vádakban sok igazság volt, amit Farkas kényszeredetten ugyan, de maga is beismert. A hadsereg erőltetett fejlesztésének közvetlen terve viszont nem tőle származott, hanem – mint sok minden más– csupán a szovjet tanácsadók által közvetített moszkvai elvárások részét képezte.⁷²² Ez a részleges bukás magában foglalta Bulganyin és Malenkov a júniusi moszkvai értekezleten hangoztatott

⁷¹⁹ U. o. 285.

⁷²⁰ RAINER, 1996. 534-538.

⁷²¹ FARKAS, 1990. 381-382.

⁷²² ÁBTL -3.1.9 V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatási jegyzőkönyve 1957. február 7.* 372.

elvárását is, mely szerint Farkas Mihály utazzon Moszkvába a katonai tudását elmélyíteni a Vorosilov Vezérkari Akadémián, annál is inkább mert hadseregtábornoki rangját továbbra is birtokolta. A tervezet végrehajtását pedig az MDP PB-re bízták.⁷²³

Az újabb fordulatot, egy váratlan esemény hozta el, szokás szerint Moszkvából. A szovjet vezetés végül mégsem bizonyult kollektívnek, amit bizonyított Berija letartóztatása az Elnökség július 7-én tartott ülésén. A háttérbe szorított Rákosi rögtön lehetőséget látott a nem várt fejleményben, mert a politikáját leginkább becsmérő szovjet vezető került le a sakktábláról. A Berija-ügyből fakadó nyereséget meglovagolva a rákosista ellenzék részéről megindult a mindössze pár nappal korábban meghirdetett kormányprogram bírálata: Gerő Ernő a pártlapot, a *Szabad Népet* kritizálta július 17-i feljegyzésében, hogy az túlságosan azonosul az új szakasz politikájával, és egyre kevesebbet beszél az olyan fontos beruházásokról, mint a vaskohászat, a bányászat és más nehézipari fejlesztések. Horváth Márton pedig már Rákosinál kilincselte egy levéllel, hogy az MDP egyenesen a szovjetekhez forduljon az új helyzetben, majd módosítsa a párt júniusi határozatát, lényegében a Nagy Imre által meghirdetett politikát.⁷²⁴

Alig kezdte meg Nagy Imre a kormányzását, így rögtön csapdahelyzetbe került. Azt világosan átlátta, hogy a főleg pártvonalon ingatag pozícióját csak erős szövetségessel védelmezheti meg, ennek szellemében konzultációt kért a Szovjetunió magyarországi nagykövetétől, Jevgenyij Kiszeljovtól miniszterelnöki minőségében először 1953. július 16.-án.⁷²⁵ A július 25-én és augusztus 7-én megismételt eszmecserek során Nagy folyamatosan tájékoztatta Kiszeljovot a kormány programjáról és a végrehajtott akciókról, ugyanakkor kifejtette abbéli aggodalmát, hogy a régi berögződés miatt Rákosin és Gerőn kívül senkinek nincs karakteres véleménye a PB-n belül, azért olyan tekintélyes politikusokkal kell a pártvezetést megerősíteni, akiknek önálló véleménye is van és ki is állnak érte.⁷²⁶ Az augusztus 7-i megbeszélésen került először szóba Farkas Mihály neve is, mégpedig számos tévhit ellenére a jegyzőkönyvből világosan kiderül, hogy azt Nagy Imre vetette, fel, mégpedig abból a célból, hogy vele erősítené meg a KV Titkárságot, illetve neki szánta a KV titkárának szerepét.⁷²⁷

A forradalom után a nyugati emigrációba menekült egykori kommunista írók és újságírók azt a verziót vallották, hogy Farkas visszahívása a pártvezetésbe a szovjet nagykövettől származott és ebben Nagy miniszterelnöknek semmi felelőssége nem volt. „Kiszeljov szovjet nagykövet felkeresi Nagy Imrét [sic!] és elmondja neki: ismeri a

⁷²³ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 919.

⁷²⁴ RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre – Politikai életrajz II. 1953-1958*. Budapest, 1956-os Intézet 1999. 13.

⁷²⁵ A beszélgetés teljes szövegét lásd BARÁTH, 2002. 54-62.

⁷²⁶ U. o.

⁷²⁷ U. o.

nehézségeket, amelyek a Rákosival való együttműködésből adódnak, s éppen ezért azt javasolja: vegye vissza a vezetésbe Farkast, aki ugyan a négyes fogathoz tartozott, de belátta hibáit és szívvel lélekkel hajlandó az új irányzatot támogatni. A kérdés kényes; tény az, hogy Farkas jó szervező s nagy gyakorlata van a pártapparátussal, a funkcionáriusokkal való bánásban; de éppígy tény, hogy a korábbi vezetésnek ő volt a legellenszenvesebb, legpökhendibb, legembertelenebb figurája. Hadseregtribornokként feszített a díszszemléken, beosztottjai rettegtek tőle, erőszakos volt, kíméletlen és ellentmondást nem tűrő.”⁷²⁸

Kiszeljov – aki a stabilitás érdekében alapvetően támogatója volt a magyarországi reformok végrehajtásának – nem mondott feltétlenül sem igent, sem nemet a miniszterelnök elképzelésére, arra hivatkozva, hogy Farkasról már korábban párthatározat született, hogy kezdje meg moszkvai vezérkari tanulmányait.⁷²⁹ A volt honvédelmi miniszter hazai politikába visszatérésének lehetősége ugyanakkor hamar eljutott Rákosi fülébe is. A mindig gyanakvó első titkár most is csapdát keresett és úgy vélte, rá is jött az összefüggésre: Farkas és Kiszeljov közismerten állandó teniszpartnerek voltak, így a volt miniszter nyilván titkos információkat szolgáltatott a nagykövetnek, aki hálából és további elsőrangú forrásként igényt tartott továbbra is Farkas szolgálataira.⁷³⁰ A megoldás jóval egyszerűbbnek mutatkozhatott. Farkas Vladimir későbbi véleménye szerint: „Nagy Imrétől származott a gondolat, hogy Farkas Mihály kerüljön vissza a PB-be. Azt üzenete ugyanis Kiszeljov szovjet nagyköveten keresztül Moszkvába, hogy egyedül van, senki nem támogatja őt a vezetésben. Farkas Mihály pedig jó szervező, s ha visszakerül, akkor a legfelső vezetésben lesz egy olyan embere, aki a pártapparátust mellé tudja állítani. Megítélésem szerint, ha apám nem kerül vissza a PB-be, akkor a Nagy Imre-féle új szakasz politikája Rákosiék aknamunkája nyomán 3-4 hónap alatt elbukik, mivel ennek a moszkvai feltételei már adottak voltak. Azonban Farkas Mihály az 1945 utáni szereplése miatt nem volt alkalmas arra, hogy tartósan a megújulási-megtisztulási politika egyik vezéralakja legyen. Ugyanakkor Apám őszintén képviselte Nagy Imre politikáját, elsősorban azért, mert Moszkva is támogatta – ezért Rákosival és Gerővel szembekerült.”⁷³¹

Ezzel többé-kevésbé szinkronban állt Farkas magyarázata is. Ugyan – bár kellenlően – felkészült a több éves moszkvai tartózkodásra, viszont az ölébe hullott új lehetőség későbbi elmondása szerint valódi távlatokat nyitott meg számára, hogy végrehajthassa a szovjetek által igényelt politikai korrekciót: „Az új politikáért folyó harcot én Nagy Imrével együtt vittem,

⁷²⁸ MÉRAY TIBOR: *Nagy Imre élete és halála* Budapest, Noran Kiadó 2006. 59.

⁷²⁹ Farkas Nagy Imre általi említéséről BARÁTH, 2002. 72.

⁷³⁰ FEITL - GELLÉRINÉ - SIPOS, 1997. 943.

⁷³¹ FARKAS, 1988. 111.

azért, mert Nagy Imre akkor helyesen állt annak a harcnak az élén, amely fel akarta gyökeresen számolni azokat a súlyos hibákat, amelyeket a párt szűk vezetése 1953-ig elkövetett. Én szembekerültem Rákosival és Gerővel olyan döntő jelentőségű kérdésben, mint a nehézipar fejlesztésének a kérdése.”⁷³²

Nagy Imre – Kiszeljov támogatásának köszönhetően – végül érvényesíteni tudta politikai akaratát, ezért a PB 1953. augusztus 12-i értekezlete napirend előtti ügyként elfogadta a javaslatot, hogy Farkas Mihályt válasszák meg a PB és a Titkárság tagjának, illetve hogy mindezt röpszavazással a KV elé terjesszék.⁷³³ Ily módon Farkas nem egészen két hónapnyi kegyvesztettség után ismét a pártvezetés szűk körébe került, sőt az MDP KV Titkári pozícióját is megkapta. Új kutatások szerint Farkas Mihály politikai szerepe ebben az időszakban összességében valóban jelentősebb volt, mint azt sejteni lehet. Megállapítható, hogy a Politikai Bizottságban – Nagy Imrének az ülésekről való számos hiányzása miatt – Farkas komoly befolyást épített ki, lényegében ő képviselte az új politika irányvonalát, mégpedig hatékonyan, nem egy esetben Rákosi Mátyással, Gerő Ernővel és a testület más tagjaival szemben is. Másképpen a hatalomért való harc színhelye áttevődött a párt csúcsvezetésébe.⁷³⁴

Az új szakasz fémjelezte változások pedig valóban enyhítették átmenetileg a légkört. Az ÁVH önállóságát kimondó 1949. december 28-i határozatot a minisztertanács hatályon kívül helyezte, ezért az államvédelem július 31-én visszatért a Belügyminisztérium kebelébe. Létrejött az ügyészi-nyomozó apparátus és a legfőbb ügyészség. 1953. július 24-én került elfogadásra a rendelet az amnesztiáról, amely az internáltak szabadon bocsátásáról és a táborok megszüntetéséről határozott. A részleges amnesztia értelmében 19 727 fő részesült kegyelemben. Ugyanakkor összességében mindez fügefalevél volt, mivel a sztálinista rendszer alapvetően egy törpe kisebbség elnyomásra épülő politikáját ezek a változások sem kezdték ki.⁷³⁵

Az ideológus

A hatalomba való visszatérés nem szokványosan alakult. 1953 szeptember elejétől Farkas Mihály a párt megbízásából felügyelte a KV adminisztratív, valamint agitációs és propagandaosztályát, 1954. májustól ezen kívül a Tudományos és Kulturális Osztályt, illetve a

⁷³² ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én* 342.

⁷³³ MNL OL M-KS 276. f. 53/131. ő. e. *AZ MDP PB 1953. augusztus 12-i jegyzőkönyve Napirend előtt: Farkas Mihály megválasztása a Politikai Bizottság és a Titkárság tagjává*

⁷³⁴ FEITL ISTVÁN: *Politikasakk. Rákosi Mátyás és Kádár János játszmái* Budapest, Napvilág Kiadó 2022. 176

⁷³⁵ RÉVAI, 1991. 133-134.

Szabad Nép szerkesztőségét.⁷³⁶ Hogy a júniusi döntés értelmében háttérbe szorított Révai József munkakörét vette át több helyen is komoly megütközést keltett, többek között fia szerint sem volt a legjobb ötlet: „Egyáltalán nem csodálkozom azon, hogy nagy visszatetszést váltott ki az, hogy Farkas Mihály Révai József helyére került. Erre mindenki alkalmatlannak tartotta őt, joggal... Az eseményeket nem ismerők így nem alaptalanul tartották Farkas Mihályt karrieristának, akit szerintük Rákosi segített vissza a hatalomba.”⁷³⁷

Farkas személyiségét kétségkívül azonban uralta egyfajta ambíciózusság is, ezért mindig is hajlandó volt tanulni és képezni magát. Ennek megfelelően igazodott az új elvárásokhoz ezzel nem kis meglepetést szerezve a vele szemben egyébként erősen kritikus értelmiségnek, akik olyan megjegyzéseket tettek az újdonsült „ideológusról” hogy „igyekezett szerényebben és finomabban viselkedni.”⁷³⁸ Farkas javára írható, hogy új pozíciójából fakadóan próbálta erősíteni a párbeszédet az értelmiséggel, ennek megfelelően olyan frázisok is elhangzottak részéről, hogy „komoly hibákat követett el a párt, több szabadságot kell engedélyezni az íróknak.”⁷³⁹ Az irodalom terén ráadásul váratlan segítség is érkezett a köpönyegén fordító Horváth Márton, illetve Darvas József személyében, akik világosan érzékelve az erőviszonyok átalakulását szintén beálltak az új szakasz támogatása mögé. Persze utóbbiaknak könnyebb dolguk volt, hogy szemben a gazdasági és politikai hibákkal az általános vélemény szerint a párt kultúrpolitikája alapjában helyes volt, mindössze csak a módszerek szorultak némi csiszolásra.⁷⁴⁰ A finomodó hangnemet alátámasztja az a személyesebb hangvételű megjegyzés, amelyet az Agitációs és Propaganda Osztály 1953. szeptember 25-i értekezletén fejtett ki Farkas. Beszédében elsősorban azt hangsúlyozta ki, hogy minden írást támogatni kell, ami a pártvezetést segíti, és ha ez első írások nem is a megfelelően sikerülnek, akkor sem a ledorongolás a megfelelő eszköz, hanem a hibákra felhívni a figyelmet és céltudatosan kijavítani azokat.⁷⁴¹

Megdöbbenéssel és rosszallással fogadta Rákosi is Farkas drasztikus eltávolodását a korábban általa is helyesnek vélt politikától. A párt első titkára hamar bele is állt az ideológiai csatába egykori szoros szövetségével, újsütetű ellenfelével szemben. Rákosinak

⁷³⁶ OSZK Kt 429. f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.*

⁷³⁷ FARKAS, 1990. 387.

⁷³⁸ ACZÉL TAMÁS - MÉRAY TIBOR: *Tisztító vihar – Adalékok egy korszak történetéhez* Budapest, Noran Kiadó 2006. 217.

⁷³⁹ U. o.

⁷⁴⁰ U. o.

⁷⁴¹ MNL OL - M-KS 276 f. 67/45 ó. e. *Farkas Mihály titkári iratai Felszólalás az Agitációs és Propaganda Osztály 1953. szept. 25-i értekezletén*

természetesen érdekében állt az ő politikai megbélyegzését jelképező új szakasznak a gyengítése, ráadásul az irodalmi kérdésében is már régóta éles ellentétben állt az íróársadalom néhány tagjával, akik az MDP vezető szerepét vitatták az országos szellemi életben, és a szocializmustól független irodalmi és kulturális nézeteket hangoztattak. A megváltozott irányvonal térnyerésével ez a vélemény pedig általánossá vált.⁷⁴² Az ilyen kialakuló szurkálódások és csörték miatt is Farkas az erőviszonyok tisztázása végett a szovjet nagykövethez fordult szeptember 24-én, ahol az ideiglenes ügyvivővel, Jurij Andropovval tartott eszmecserén arról panaszkodott, hogy egyesek rosszul értelmezik a kollektív vezetés kérdéskörét az MDP-n belül, ami a korábban kialakult személyi kultusz miatt nagyon nehezen tud kibontakozni a magyar pártban.⁷⁴³ Ez félreérthetetlen utalás volt Rákosi személyére, de Andropov –aki Kiszeljovval ellentétben már korántsem bizonyult a magyarországi reformok hívének– általános frázisok ismételtetésével, vagyis a kommunisták széleskörű öntevékenysége, a pártot alulról felfelé átható kritika, illetve a párt egységesebbé tételének szükségességére hivatkozva kibújt a határozott véleménynyilvánítás alól.⁷⁴⁴

A Rákosi-féle régi kurzus híveinek ellentámadása, noha csak korlátozottan ölthetett eddig testet, de nyílt állásfoglalást takart. Mindezt Farkas szükségesnek látta a júniusi párthatározat melletti folyamatos kiállást, többek között ezt szolgálta a novemberi aktívára készült tárgyhó 21-én készült feljegyzése is, amely a kulturális élet legfőbb problémájának elsősorban a Révai József körül kibontakozó kultuszt nevezte meg, orvoslásul pedig a kíméletlen önkritikát, a konkrét átfogó tervek kidolgozását és azok mielőbbi végrehajtását javasolta.⁷⁴⁵ A referátum Révai nyakába varrta továbbá annak a személyes ízlésének megfelelő „arisztokratikus” kirakatpolitikát, ami súlyosan eltávolodott a tömegek ízlésétől.⁷⁴⁶ Ennek a gyökértelen kultúrpolitikának a felváltására, írásában Farkas az ifjúsági egyesületek, a hagyományok felelevenítését, a népi szokások tiszteletben tartását javasolta, melyet a népművelési miniszter mellett létrehozott Népművelési Tanács segítette volna az elképzelés szerint.⁷⁴⁷ A kultúrpolitikát egységes elvek szerint kívánta rendezni, mennyiség helyett a minőség előtérbe helyezése vált az elsődleges szemponttá, egy stabil, egész évet átfogó népművelési terv keretében, amelybe az értelmiséget fokozatosan be kívánta kapcsolni.⁷⁴⁸

⁷⁴² FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS 1997. 944.

⁷⁴³ BARÁTH, 2002. 83.

⁷⁴⁴ U. o.

⁷⁴⁵ MNL OL - M-KS 276 f. 67/194. ó. e. *Farkas Mihály Titkári iratai 1953. november. 21. feljegyzés.*

⁷⁴⁶ U. o

⁷⁴⁷ U. o.

⁷⁴⁸ U. o.

Lényegében ugyanez az elképzelés körvonalazódott a MDP PB 1954. február 3-i ülésén is, ahol Horváth Márton a teljes pártvezetés jelenlétében ismételte meg az elsősorban Révai József irányában fenntartott bírálatot, amelynek értelmi szerzője Farkas Mihály volt.⁷⁴⁹ Az ülésen jelenlévő Rákosi kiváló taktikusként tisztában volt vele, hogy amíg Moszkvában nem döntenek másképpen, addig látszólag támogatnia kell az új szakaszt, de ellenérzéseit sem titkolta különösebben. Így csupán annyit tett, hogy véleménynyilvánítás nélkül visszaadta Horváthnak az előterjesztéseket átdolgozás céljára. A kérdést végül a Minisztertanács elnöke, Nagy Imre döntötte el, aki két héttel később személyesen szállt síkra Horváth – és közvetetten Farkas Mihály – téziseinek védelmében, azok elfogadását, sőt párthatározattá való emelésüket javasolta. Révai ugyan az ülés jegyzőkönyvét megkapva levélben tiltakozott a pártvezetés előtt, amelyben Farkast hozzá nem értéssel, Horváthot és Darvast karrierizmussal vádolta. Levelét Farkas egy tetettet sajnálkozással söpörte le az asztalról, hogy Révai még mindig nem látta át az új szakasz lényegét és következetesen ragaszkodik a hibáihoz.⁷⁵⁰

Farkas Mihály az Adminisztratív Osztályon keresztül továbbra is kötődött a sportügyekhez, noha befolyása főleg a Budapesti Honvédra miniszteri tárcájának elvesztésével számottevően csökkent. Ideológusként elsősorban a labdarúgásban rejlő propagandalehetőséget kívánta erősíteni mind a külföld, mind a belföld felé, és ezzel is demonstrálva a rendszer felsőbbrendűségét. Erre kiváló lehetőséget kínált az 1954-es svájci világbajnokság, melynek esetleges megnyerése az MDP felső vezetése számára presztízskérdéssé vált.⁷⁵¹ Farkas Mihály a torna előtt és alatt élénk levelezést folytatott Sebes Gusztávval, aki folyamatosan informálta rajta keresztül az egész pártvezetést a csapat felkészüléséről, valamint fizikai és lelki állapotáról. A világbajnokság mérkőzéseinek megnyerésével nemcsak a pártvezetés, hanem a társadalom várakozása is fokozódott. A lakosság elsöprő többsége – főleg az 1952-es olimpiai labdarúgó aranyérem után – szinte biztosra vette, hogy a végső győztes a svájci tornán is Magyarország lesz.

Hegyí Gyula, az OTSB elnöke június 5-én Farkasnak írt levelében még azt is kiemelte - mintegy érzékeltetve a csapat politikai elkötelezettségét -, hogy a játékosok külön üzenetben gratuláltak az MDP frissen megválasztott Központi Vezetőségének.⁷⁵² A siker lázában égve a párt vezetése már a világbajnokként hazatérő válogatott fogadását tervezte. Kutas István az

⁷⁴⁹ MNL OL - M-KS276. f. 53/159. ó. e. *Az MDP PB 1954. február 3. ülésének jegyzőkönyve 1. pont A KV Agit. Prop. Osztályának jelentése irodalmunk helyzetéről és feladatairól. Ea. Horváth Márton.*

⁷⁵⁰ ACZÉL-MÉRAY, 2006. 234.

⁷⁵¹ FÖLDESI - SZERENCSE, 1998. 58.

⁷⁵² MNL OL - M-KS 276. f. 67/209. ó. e. *Farkas Mihály titkári iratai. Hegyí Gyula levele Farkas Mihálynak. 1954. június 5.*

OTSB nevében július 2-án kelt, Farkasnak címzett levelében az fejtegette, hogy a csapat részesüljön díszfogadásban már a pályaudvaron, majd vagy a Sztálin téren a SZOT székház erkélyéről vagy pedig a Kossuth téren a Parlament lépcsőiről köszöntsék a labdarúgók a várhatóan 120 - 140.000 fős tömeget. A Minisztertanács, illetve a pártvezetés július 7-én fogadja a csapatot a Néphadsereg Tiszti Házában, ahol a játékosok és az edzők egyaránt kapják meg a Munka Vörös Zászló Érdemrend kitüntetését. Emellett 10 ezertől 50 ezer forintig részesüljenek pénzjutalomban a csapat játékosai, edzői és technikai segítői.⁷⁵³

A válogatott azonban váratlanul elveszítette a világbajnokság döntőjét, amit traumaként élt meg a közvélemény és a pártvezetés is, főleg hogy az elkeseredettség kisebb-nagyobb tüntetésekbe, sőt zavargásokba is torkollott.⁷⁵⁴ A díszes fogadtatás természetesen elmaradt, sőt Rákosi javaslatára a Politikai Bizottság világbajnoki vizsgálóbizottságot alakított – melynek tagja volt Farkas is – majd az adminisztratív osztállyal jelentést készített a párt sportpolitikájáról.⁷⁵⁵ A világbajnoki szereplésről készült jelentést a Politikai Bizottság tagjai eltérően fogadták. Gerő Ernő szerint a kudarc oka az volt, hogy a labdarúgók túl sok időt töltöttek külföldön, így elkényelmesedtek. Nagy Imre és az őt támogató Farkas azonban úgy vélte, hogy a Politikai Bizottság „ne futballozzon”, elég, ha a Titkárság foglalkozik a világbajnoki szerepléssel. Egyúttal Farkas arról biztosította Rákosit, hogy beszélt a játékosokkal és Sebes Gusztávval, aki ezek után majd „keményebben fogja őket”.⁷⁵⁶

Őszre az új szakasz fokozatosan erősödő moszkvai bírálataival egyenes arányban indult romlásnak Farkas viszonya nem csupán az írókkal, de a zornalisztákkal is. Nagy Imre 1954 októberében még egyszer utoljára sikerrel vette védelmébe az új szakasz politikáját, melynek köszönhetően a KV is felsorakozott mögötte, ennek következtében a párt lapja, a *Szabad Nép* október 22-25. között háromnapos szervezeti gyűlésen hitet tett a miniszterelnök politikája mellett, egyúttal azonban komoly bírálatot fogalmazott meg többek között a lapot irányító Farkas Mihállyal szemben.⁷⁵⁷ Farkas azonban felvette a kesztyűt: november 21-én a *Szabad Nép* lehozta Darvas József tollából származó cikket, amely az 1953 előtti hibákat kárhóztató írókat „kispolgári túllicitálóként” bélyegezte meg. A cikk megírására személyesen Farkas kötelezte Darvast, miután értesült Rákosi sikeres moszkvai aknamunkájáról az új szakaszt

⁷⁵³ U. o. *Kutas István levele Farkas Mihályhoz a labdarúgó-válogatott fogadására a világbajnokság után. 1954. július 2.*

⁷⁵⁴ A történekről és utóéletükről lásd BENEDEK SZABOLCS: *Focialista forradalom*. Budapest, Libri Kiadó, 2013.

⁷⁵⁵ PÜNKÖSTI ÁRPÁD: *Rákosi bukása, száműzetése és halála 1953-1971*. Budapest, Európa Kiadó 2001.187.

⁷⁵⁶ U. o. 188.

⁷⁵⁷ RAINER, 1999. 100.

illetőleg, a megjelenés után pedig a PB előtt hordta le a *Szabad Nép* teljes szerkesztőbizottságát is, akik Nagy Imre híveként korábban leszavazták Darvas cikkének közlését.⁷⁵⁸

Az írók a cikk vitája során is védelmükbe vették az elért eredményeket, Karinthy Ferenc és Somlyó György visszautasították a kispolgári veszély lehetőségét, amivel egyetértett Zelk Zoltán is. Kuczka Péter és Sarkadi Péter még ennél is messzebb ment, véleményük szerint nem a kispolgári túllícitálás, hanem a szektáns baloldaliság, a dogmatizmus a fő veszély.⁷⁵⁹ A határozott kiállások sem fordíthatták meg azonban a kedvezőtlené váló moszkvai légkört. Ennek megfelelően 1954. december 16-ra meghirdetett aktíván Farkas leszámolhatott a renitens újságírókkal a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságában, az előző napi PB ülés döntésének értelmében vidéki újságokhoz küldte Kende Pétert, Kövesi Endrét és Szilvási Lajost, sőt a korábban vele szorosán együttműködő Horváth Márton sem úszta meg pártbüntetés nélkül.⁷⁶⁰

Decemberre a gyökereihez visszataláló Farkas és az írók között már végképp megfagyott a levegő. Mindezt jól jelzi az a nevezetes epizód, amikor újságírók és irodalmárok is tüntetően Nagy Imre miniszterelnöknél panaszkodtak Farkasra, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tízéves évfordulójára rendezett fogadáson a debreceni Arany Bika szállodában. Olyan vádak hangzottak el, hogy a KV titkára „erőszakos”, „ostoba”, „főlényes” és „parancsolgató”, aki előszeretettel „csapkodja az asztalt” Nagy türelmesen végighallgatta a kritikákat, azon túl azt a tanácsot adta, hogy az értelmiség álljon ki magáért, és ha kell „ők is verjék az asztalt.” Mást akkor már nem igazán tehetett.⁷⁶¹

Gazdasági kérdések

Az új szakasz legfontosabb problematikájának a gazdaság számított, nevezetesen a korábbi katasztrófa politika mérséklése. A júniusi párthatározat kimondta a túlzott iparosítás visszafogását és a mezőgazdaság előtérbe helyezését, illetve a dolgozók életszínvonalának emelését. Ezek az intézkedések azonban korántsem nyerték el a Rákosi-féle csoport tetszését. Az 1953. október 31-i KV ülésen elhangzó véghatározat újfent kihangsúlyozta, hogy a nehézipar terén most nem a további fejlesztés a célszerű kérdés, hanem az addig elért eredmények megszilárdítása. Ugyanez a tétel fennáll a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre

⁷⁵⁸ U. o. 103.

⁷⁵⁹ MNL OL - M-KS 276 f. 67/202 ő. e. *Farkas Mihály titkári iratai. 1954. november 27.-i feljegyzés.*

⁷⁶⁰ MNL OL - M-KS 276. f. 53/209. ő. e. *Az MDP PB 1954. december 15-i ülésének jegyzőkönyve. 1. pont Az 1954. december 9-i határozat alapján kiküldött bizottság határozati javaslata az októberi KV-ülés után kialakult helyzetről Ea. Farkas Mihály*

⁷⁶¹ ACZÉL-MÉRAY, 2006. 322.

is. A KV felhívta a figyelmet, hogy a kormány által előterjesztett beruházások átcsoportosítását mind állami, mind pártvonalon teljesíteni kell, ahogy gondoskodni kell a dolgozók szükségleteinek és jogos kívánságaiknak figyelembe vételéről és panaszaiknak orvoslásáról is.⁷⁶² A határozat további fontos elemének számított, hogy a városi dolgozók életszínvonalának emelése legközvetlenebbül a növénytermelés és állattenyésztés fejlesztésétől függ. Az élelmiszer- és könnyűipar fejlesztése pedig mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés fokozását követeli meg. A lakosság szükségleteinek kielégítésére így szükséges a nemzeti jövedelemforrás átcsoportosítása, ami az 1953. évi 58 % helyett 70 %-ra való növelését írta elő az 1954-es esztendőre. De nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi fejlesztést is szem előtt kellett tartani és olyan árucikkek termelését is fokozni kell, amelyből komoly hiány mutatkozott –többek között gyermekfehérnemű, cipő, edényárúk, kisgépek, műtrágya, építőanyag, drót, mész stb.–elsősorban a falvakban.⁷⁶³

Súlyos problémának bizonyult ugyanakkor a pont Farkas által (is) erőltetett Néphadsereg fenntartása. A haderőfejlesztés tervszerű visszafogása a moszkvai bírálatok fényében megkezdődtek, például ennek eredményeképpen a honvédelmi kiadások részesedési aránya az 1954 évi költségvetésben 12%-ra módosult.⁷⁶⁴ Azonban az 1954. április 4-ére készült, a haderőt átfogó vizsgálat alá vevő bizottság jelentése –amely a *Néphadsereg 1953. évi költségvetési hitelekkel való gazdálkodása és a dokumentációs ellenőrzés végrehajtása* címmel látott napvilágot – számos kisebb-nagyobb összegű kárról számolt be. A jelentés megállapításai szerint a Lövész Harckiképzési Csoportfőnökség 2,5 milliós sportanyag rendeléséből 640 000 forint értékű a raktárban maradt. A Fegyverzeti Csoportfőnökség és a Haditechnikai Intézet 146 millió forintot rendelt feleslegesen. A Néphadsereg hadtápszolgálatára 1954-re 200.000 tonna burgonyát követelt, miközben a katonák nem ették meg fejenként egy mázsát egy évben.⁷⁶⁵ Mindebből világosan kivehető, hogy a hadsereg fejlesztésének a visszafogása sem enyhítette jelentősen az alapvető gazdasági-pénzügyi problémákat, ugyanakkor valóban elkerülhetetlen lépésnek számított a stabilizáció beindításához.

Nagy Imre miniszterelnök 1953 őszéig számos olyan gazdasági csomagot készített el, amelyet a fentebb említett októberi határozat is megerősített. Többek között fontos lépés volt hosszabb távra, – az 1954-56-os évekre – a decemberig kidolgozott új begyűjtési rendelet,

⁷⁶² MNL OL M-KS 276. f. 52/25. ő. e. AZ MDP KV 1953. október 31. ülésének jegyzőkönyve Határozati javaslat

⁷⁶³ U. o.

⁷⁶⁴ HORVÁTH, 2019. 168.

⁷⁶⁵ BENCZE, 1990. 8.

amely a terheket jelentősen csökkentette.⁷⁶⁶ A Rákosi vezette ellenzék azonban gazdasági vonalon is igyekezett gáncsolni a reformokat. Az első titkár a gazdasági helyzet javítására a termelés fokozását és a normák emelését javasolta és népjólét irányába tett „túlzásokat” igyekezett lefaragni. Bár a moszkvai széljárás 1955-ös megfordulásáig Rákosi a gazdasági elképzeléseivel kisebbségben maradt, mégsem hagyta abba aknamunkáját az új szakasz lépései ellen. Az a tény is segítette az ingadozó PB megnyerésében az első titkárt, hogy véleménye szerint a bizottság tagjai közül páran óriási tudatlanságot árultak el magukról gazdasági téren.⁷⁶⁷

Farkas Mihály sem rendelkezett gazdasági előképzettséggel, de – legalábbis későbbi vallomásai szerint – megpróbált azonosulni az akkori pártvonallal: „Rákosinak és Gerőnek az volt a véleménye, hogy tekintet nélkül a mi adottságainkra, a magyar ipar struktúrájára, szegény nyersanyagforrásainkra, tekintet nélkül arra, hogy hogyan alakul népünk életszínvonala, tehát minden körülmények között biztosítani kell a nehézipar, a termelőeszközök termelésének elsődlegességét. Én ezzel szemben hangsúlyoztam, hogy figyelembe véve azt, hogy mi szegények vagyunk nyersanyagban, azt, hogy mi aránylag amúgy is elég nagy nehéziparral rendelkezünk, figyelembe véve azt, hogy népgazdaságunk fejlesztésében komoly aránytalanságok ütötték fel a fejüket le kell mondanunk egyelőre a nehézipar fejlesztésének elsődlegességéről. Előtérbe kell tolnunk a könnyűipar fejlesztését és olyan nehézipari ágak fejlesztését, amelyeknek ellátására rendelkezünk hazai nyersanyagokkal.”⁷⁶⁸

Mindehhez azonban hozzá kell tenni, hogy korábbi években Farkas egyszer sem emelt szót a gazdasági élet súlyos torzulásai ellen, sőt maga tevékenyen támogatta az ésszerűtlen iparosítást és fegyverkezési politikát. Ugyanakkor annyit mindenesetre ekkorra megérthetett, hogy a helyzet tovább aligha tartható, Kiszjeljov feljegyzéseiből ismert, hogy Farkas 1954. március 3-án arról számolt be a nagykövetnek, hogy Rákosi olyan gazdasági beszámolót készült a pártvezetés elé terjeszteni, amely lényegében az 1953 előtti gazdaságpolitikát védelmezi, mely szerint az eddigi lépések helyesek voltak. Mindezért Farkas személyesen hívta fel Rákosi figyelmét, hogy ez a beszámoló jelentős hiányosságokat tartalmaz és ezzel Nagy miniszterelnök is egyetértett. Rákosi ígéretet tett a szöveg átdolgozására ez pedig optimizmussal töltötte el

⁷⁶⁶ Fontos lépésnek számított, hogy a Nagy Imre-kormány olyan intézkedéseket tervezett, hogy a hatalmasra nőtt hadiipart és hadigazdálkodást minél nagyobb mértékben át lehessen állítani civil termelésre. Ennek következtében többek között a mozgósítási felkészülés kikerült a legfontosabb államigazgatási feladatok közül, és a Honvédelmi Tanács is megszűnt meghatározó szerv lenni a gazdasági irányításában 1954 júliusától. GERMUSKA - HORVÁTH, 2020. 188.

⁷⁶⁷ FEITL –GELLÉRINÉ -SIPOS, 1997. 965-966.

⁷⁶⁸ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én* 342.

Farkast, miszerint a pártvezetés mégiscsak egységesen elkötelezett a gazdasági problémák orvoslásában.⁷⁶⁹

Hasonló optimista hangvételtől tanúskodott Farkasnak az Országgyűlés előtt elmondott 1954. június 15-i beszéde is. Előadásában olyan tételek hangoztak el, hogy az életszínvonal növelését biztosító intézkedések következtében a dolgozók 800 millió forintot takaríthattak meg az 1954-es esztendőben addig, ami a tavalyi családonkénti lebontásban az előző évi 425 forintos általános megtakarításhoz képest az évi mérleg szerint 1100 forintra emelkedett. A gazdaságélénkítő csomagok hatására a munkásság bérnövekedése az 1954-es év első felében 20 %-os emelkedést mutatott, miközben a piaci árak 25 %-kal csökkentek a korábbi évhez képest. A mezőgazdasági beruházások az 1953-as év 13.7%-hoz képest 1954-re immár 24 %-ra emelkedtek, a lakásépítések száma pedig 6.2 százalékról 11.3 százalékra. Mindez – a beszéd indoklása szerint – érvényesítette a szocialista gazdaság alaptörvényét, hogy a dolgozók által termelt többlet javak a munkásosztály és a dolgozók javára válnak, és nem egy szűk klikk meggazdagodására.⁷⁷⁰

Az 1954. augusztus 25-i PB értekezlet után Farkas már kissé más hangszínen folytatta a tanácskozást az új nagykövettel, Jurij Andropovval. A megbeszélés során Farkas elismételte az előző napi PB ülésén elhangzott véleményét, amely szerint a gazdasági nehézségek megszüntetéséhez újabb intézkedések megtétele szükséges.⁷⁷¹ Csak hogy itt már a korábbi viszonylagos optimizmust olyan kifejezések váltották fel, mint a takarékoság kérdése, harc a pazarlás ellen, illetve a kereskedelem élénkítése.⁷⁷² A PB-n belül azonban éles vita bontakozott a dolgozók életszínvonala kapcsán. A Rákosi távollétében Gerő fémjelezte dogmatikus szárny bércsökkenést javasolt a gyenge termelési eredményekre hivatkozva. Erősen önmentegetésnek tűnt Farkas Mihály részéről, amikor 1957-es vizsgálati vallomásában arra hivatkozott, hogy ő ezt a dogmatikus politikát helytelennek és károsnak tekintette, hiszen 1953 előtt maga sem látott benne kivetnivalót: „Rákosi parasztpolitikájára jellemző volt, hogy ő a dolgozó parasztságot nem a meggyőzés, nem a példamutatás eszközével akarta a szocializmus útjára vinni, hanem a kényszer eszközével, a fokozott adóztatással, az erőszakolt tagosítással és más kényszereszközökkel. Rákosinak az volt a véleménye, hogy ha a parasztság nem tér önként a szocializmus útjára, úgy ki kell sajátítani. Kevesen tudják az országban és a pártban, hogy Rákosinak nemcsak a parasztsággal szemben volt egy antileninista politikája, hanem a

⁷⁶⁹ BARÁTH, 2002. 148-149.

⁷⁷⁰ MNL OL – M-KS 276. f. 67/111 ő. e. *Farkas Mihály titkári iratai. Előadói beszéd 1954. június 15. 5-11.*

⁷⁷¹ MNL OL – M-KS 276. f. 53/191. ő. e. *AZ MDP PB 1954. augusztus 25-i ülésének jegyzőkönyve. Határozat a Gazdaságpolitikai Bizottság munkájáról és a vita jegyzőkönyve.*

⁷⁷² BARÁTH, 2002. 180.

munkásosztállyal szemben is marxistához nem méltó politikát képviselt. Az volt a véleménye, hogy a munkásosztály – amely még fegyelmezetlen – ahogyan ő mondta, amely nem érti meg azt a szerepet, amely a szocializmusban órá vár, úgy kell kordában tartani, hogy munkanélküliséget idézünk elő és ezzel az állandó munkanélküli tartaléksereggel kell állandó nyomást gyakorolni a munkásokra és így kényszeríteni őket arra, hogy az üzemekben és gyárakban nagyobb fegyelmet tartsanak.”⁷⁷³

Mindez összességében 8 %-os elvonással számolt a tisztviselők terén, ezen túl szóba került a parasztság mezőgazdasági adójának az emelése is. Az Országos Tervhivatal néhány munkatársa a közfogyasztásra szánt iparcikkek árának a növelését is felvetette. Farkas szerint a vita elsősorban azon zajlott, hogy mik a gazdasági nehézségek legfőbb okai. A szektás irányzat szerint a forgalomban lévő pénz növekedése és a népköztársaság külkereskedelmi eladósodása –a reformisták szerint viszont az 1953 előtti gazdasági hibák tömkelege– melynek kijavítása ugyan zajlik, de korántsem a megfelelő sebességgel és igen határozatlanul is. Ugyanakkor Farkas sikerként is megélhette, hogy a PB elvetette végül a Gerő által fémjelzett ún. takarékosági intézkedéseket, leginkább arra hivatkozva, hogy ilyen döntéssel lerombolnák a dolgozók előtt azokat az eredményeket, amelyet a párt a dolgozók tömegeivel való kapcsolattartás során elért a tavalyi év júniusa óta. Persze bizonyos megszorító intézkedésekre kénytelen-kelletlen sort kell keríteni a takarékoskodás miatt, amelyek mindenképpen érintik majd a falusi és városi dolgozók érdekeit, de ezek elől nem lehetett kitérni.⁷⁷⁴

Az Andropovval tartott újabb, szeptember 17-i megbeszélésen Farkas újabb problémát vetett fel. A még július 28-án létrehozott Gazdaságpolitikai Bizottság munkáját ugyan a Politikai Bizottság a szeptember 15-i ülésén személyesen illette kritikával, de ez nem akadályozta meg a Szalai Béla –aki ekkor az Országos Tervhivatal elnöki posztját is ellátta – vezette testületet, hogy az újra be ne terjessze a gazdaságot megváltoztatni kívánó radikális elképzeléseit.⁷⁷⁵ A javaslatok szerint a felvásárló erő további csökkentését irányozta elő, illetve megközelítőleg 600 millió forintos adóemelésre tett javaslatot, ami a parasztság terheit illeti. Szalai és az őt támogató Friss István javaslata éles vitákat váltott ki a PB-n belül. Nagy Imre, Ács Lajos, valamint fenntartásokkal, de Hegedűs András is komoly bírálatban részesítették a bizottságot, hogy az nem tett olyan intézkedéseket, amelyek a beruházások igazságosabb elosztását eredményezték volna. Az általános vélemény az volt, hogy a parasztság termelése

⁷⁷³ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én 342.*

⁷⁷⁴ BARÁTH, 2002. 181.

⁷⁷⁵ MNL OL - M-KS 276. f. 53/194. ő. e. *AZ MDP PB 1954. szeptember 15-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont A Gazdaságpolitikai Bizottság jelentése az 1955. évi népgazdasági terv kidolgozásának állásáról. Ea. Friss István*

növekedésének együtt kell járnia a mezőgazdaságból élők életszínvonalának emelkedésével is. Farkas nem titkolta azt sem Andropov előtt, miszerint neki szilárd meggyőződése, hogy a gazdasági eredmények azért csekélyek, mert a gazdaságpolitika reformját olyanoknak kell levezényelni, akik a korábbi hibákért is leginkább felelősek.⁷⁷⁶

A feljegyzés szerint Farkas kritikával illette Nagy Imrét is, hogy mint a mezőgazdasági kérdések avatott szakembere elhárította, hogy a közeledő KV ülésen beszámoljon a gazdasági problémáktól, ebből kifolyólag a PB erre a szerepre is Szalai Bélát jelölte ki, aki pedig már többször is bizonyosságot tett alkalmatlanságáról. Szalainak hasonlóan kijutott a kritikából a nagykövet és Farkas október 4-én esedékes következő megbeszélésén, ahol utóbbi szerint Szalai nem megfelelően terjesztette elő beszámolójának végleges téziseit.⁷⁷⁷ Az ezt követő vitában mind Nagy Imre, mind Rákosi azt fejtegették, hogy a gazdaságpolitika átalakítása továbbra sem halad megfelelő ütemben, ezért szükséges olyan dokumentum elkészítése a Politikai Bizottság és a Minisztertanács részéről, amely kifejti a gazdaságpolitika jelenlegi alapelveit, és amelyet később KV határozattá lehetne emelni. Ez végül az október 14-i PB ülésen realizálódott, és amely a nagyközönség számára a *Szabad Nép* október 22-i számában látott napvilágot.⁷⁷⁸

Farkas ugyanakkor aggodalmát fejezte, ki, hogy az általa a gazdasági reformok egyik legnagyobb kerékkötőjének tartott Gerő Ernő nem vett részt a PB említett október 14-i ülésén, mivel szabadságát töltötte, de tartott tőle, hogy visszatérte után is kitarzana ama véleménye mellett, hogy a gazdasági nehézségek tompítása csak a dolgozók életszínvonalának csökkentésével oldható meg. Farkas szerint Gerő egyszer sem mutatott hajlandóságot annak megértésére, hogy a gazdasági szerkezet átalakítására vonatkozó tanács Moszkvából érkezett. Éppen ezért Andropov kérdésére, hogy mikor tervez az MDP delegációt küldeni Moszkvába az 1955 évi népgazdasági tervről, Farkas ugyan nem tudott időpontot meghatározni, de személy szerint minél előbb, annál jobb, hiszen a magyar pártvezetésnek soha nem volt akkora szüksége az SZKP KB Elnökségének tanácsára, mint ekkor.⁷⁷⁹ A hamarosan bekövetkező fordulat miatt Farkast már egészen más foglalkoztatta, mint a gazdaság problémái, hiszen az 1954 novemberében újra felizzó Rákosi - Nagy ellentét immár jóval többről szólt, mint hogy kinek van igaza gazdasági téren, immár az egész új szakasz politikája kérdőjeleződött meg. Mire 1955. január 8-án létrejött a pártok moszkvai csúcstalálkozója, addigra már az is eldőntött

⁷⁷⁶BARÁTH, 2002. 186-187.

⁷⁷⁷ U. o. 191.

⁷⁷⁸ MNL OL - M-KS 276. f. 53/197. ő. e. *Az MDP PB 1954. október 14-i ülésének a jegyzőkönyve. 1. pont Határozat tervezete a népgazdaság helyzetéről és a gazdaságpolitikai feladatokról. Ea. Szalai Béla.*

⁷⁷⁹ BARÁTH, 2002. 194-195.

kérdés volt, hogy a Rákosi-féle dogmatikus vonal ismét, ezúttal immár véglegesen felülkerekedett.

Hogy Rákosi ismét fölénybe került, annak elsősorban a moszkvai politikai légkör megváltozása volt az oka. Az SZKP KB Elnökségében zajló hatalmi harcot éppen Malenkov miniszterelnök, a magyar reformok és Nagy Imre támogatója elveszítette. Ennek is köszönhető, hogy Hruscsovék több alkalommal részesítették már bírálatban az új szakasz gazdaságpolitikáját, de korábban még adtak lehetőséget Nagy Imrének az irányvonala folytatására. Rákosi és támogatói lassú, de kétségkívül hatásos aknamunkája azonban 1955 elejére ennek a kísérletnek véget vetettek.⁷⁸⁰ Az 1955. januári moszkvai találkozón a Kremlben Farkas Mihály is részt vett, hívhatták őt a szovjetek is, hiszen Nagy Imre „hibáiért” őt is felelősnek tartották, ugyanakkor önként is mehetett, hogy meggyőződjön a Prezídium hivatalos álláspontjáról, miszerint a szovjetek végleg ejtették az új szakasz politikáját.⁷⁸¹

Feltételezhető, hogy Farkas előre sejtette mi lehet a végeredmény, mert már novemberben megkezdte a folyamatos kihátrálást a miniszterelnök mögül, sőt 1955 első napján a moszkvai utazás előtt már olyan megjegyzéseket tett Andropovnak, hogy a jobboldali veszély erősebb lett Nagy Imre „opportunistá” vonalával is. Ezzel azt akarván sugallni, hogy a miniszterelnök tetteit saját szándékai motiválták és nem pedig a Moszkvából kapott utasítások.⁷⁸² Azt is emlegette beszélgetőpartnerének, hogy Nagy Imre nagyon messze ment a Politikai Bizottság legutóbbi vitáin, ezért utóbbi kénytelen lesz határozott lépéseket fogantatosítani vele szemben, amennyiben Nagy Imre nem változtatja meg az álláspontját.⁷⁸³ Az 1955. január 13-i találkozón lényegében megismétlődtek az 1953 júniusi események, csak fordított alapállással. Ezúttal Nagy Imre kapta a súlyos bírálatokat, miszerint „nem kommunista,” „kispolgári viselkedése agresszív,” „beállítottsága buharinista,” „nem jó elnöke a Minisztertanácsnak”. A bírálat alatt Nagy Imre tagadólag rázta a fejét, mire Hruscsov – legalábbis Rákosi szerint– újra letorkolta, hogy ne csóválja a fejét, mert amit hall, az az SZKP hivatalos álláspontja, amire nem rázhatja a fejét. Nagy Imre, noha nagyon zokon vette a bírálatot, ígéretet tett, hogy megpróbálja a hibákat kijavítani. Erre azonban már nem kerülhetett sor.⁷⁸⁴

⁷⁸⁰ RAINER M. JÁNOS - URBÁN KÁROLY: „Konzultációk.” *Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954-1955-ben Múltunk*, 1992. 4. 141.148.

⁷⁸¹ RAINER, 1999. 110.

⁷⁸² ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én 342.*

⁷⁸³ BARÁTH, 2002. 209.

⁷⁸⁴ RAINER, 1999. 110-111.

A rehabilitáció problematikája

Nagy Imre 1953. július 4-i miniszterelnöki székfoglaló beszédében fontos hangsúlyt kapott a törvényesség megszilárdítása is. A PB július 15-i ülésén döntést hozott a Legfőbb Ügyészség és az amnesztiarendelet létrehozásáról.⁷⁸⁵ Ez utóbbi intézkedés százezrekre vonatkozott, olyan korábbi döntéseket szüntetett meg, mint a kitelepítések, a rendőrségi felügyelet alá helyezés, illetve a kihágási eljárások, emellett rendelkezett pénzbüntetések eltörléséről is. Csakhogy a politikai ügyek és a korábbi koncepciós perek, amelyek a munkásmozgalmi embereket érintettek már más szintet képviseltek. Ezekkel a pártvezetés számára kínos ügyekkel szintén kellett tenni valamit, ennek első lépcsőjét az 1953. január 3-a óta letartóztatásban lévő Péter Gábor és más magas rangú államvédelmi tisztek felhasználása jelentette, akiket még a készülő cionizmus elleni perben kívántak Rákosiék felhasználni. A koncepció Sztálin halála miatt azonban megváltozott. A megkezdődő rehabilitációs eljárások miatt a régi-új pártvezetésnek felelősökre volt szüksége az elmúlt évek törvénytelenégeiért. Mivel sem Moszkva, sem a magyarországi sztálinizmus vezetői ezért a bűnökért nem vállalták a közvetlen felelősséget, olyan elképzelés formálódott, hogy az államvédelmi tisztek egy csoportja Péter Gábor vezetésével Berija provokációjának engedelmességet megígértette a pártvezetést. Péterék ügye csak 1953 karácsonyán jutott bírósági szakaszba⁷⁸⁶

Rákosinak ez a forgatókönyv tökéletesen megfelelt. Azáltal, hogy a „szocialista törvényesség” a felelősséget az államvédelem tisztjeire toltta, az ő személyes szerepe a törvénytelenésekben háttérben maradhatott. Ebben segítséget kapott cinkosától, a belügyminiszterre avanszáló Gerő Ernőtől, de paradox módon a szovjet vezetéstől is, hiszen Hruscsov olyan instrukciót küldött Budapestre, hogy Rákosi tekintélyét nem szabad lerombolni, mert akkor a párt tekintélye is roncsolódik. Ennek folyamán jött létre 1954. május 19-én a Rákosiból, Nagy Imrétől és Gerőtől álló Rehabilitációs Bizottság, amelynek feladata a felülvizsgálatot végző szervek tanácsokkal való segítése lett.⁷⁸⁷ Még ugyanezen a napon határozat született, hogy az 1. számú, tehát kiemelt ügyeknek számító Rajk-Sólyom-Kádár-Szücs Ernő ügyekben gyorsított eljárásban kell elvégezni a felülvizsgálatot, lehetőleg csak a

⁷⁸⁵ MNL OL - M-KS 276. f. 53/126. ó. e. Az MDP PB 1953. július 15-i ülésének jegyzőkönyve 3. pont A KV Adminisztratív Osztályának javaslata a Legfőbb Ügyészség felállítására. Ea. Czákó Kálmán.

⁷⁸⁶ HL - 00365/1953. A Budapesti Hadbíróság ítélete Péter Gábor és 17 társa ügyében 1953. december 24. Másodfokú eljárás: HL - 005/1954. A Katonai Felsőbíróság ítélete Péter Gábor és 5 társa ügyében 1954. január 15.

⁷⁸⁷ Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN: Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai 1962. Budapest, Napvilág – ÁBTL, 2013 312.-313.

legszükségesebb számú tanú bevonásával, majd a Legfelsőbb Bíróság különleges tanácsához kell utalni.⁷⁸⁸

A rehabilitáció ügye azonban kifejezetten kardinális kérdésnek számított Nagy Imre első számú szövetségesének, Farkas Mihálynak az esetében. Ezt nagyon jól tudta a Rákosi-Gerő kettős, hogy Farkas pontosan milyen szerepet vitt a korábbi perekben, politikai játszmájukban azonban nem áttalottak ezt más megvilágításban, ha kellett a valóságosnál súlyosabb fényben is felmutatni. Az új szakasz kezdetén azonban a KV titkárának a személye még érinthetetlennek látszott, Gerő feljegyzése szerint semmiféle engedély vagy utasítás nem történt Farkas Mihály utáni nyomozásra, vagy ellene való adatgyűjtésre.⁷⁸⁹ Apró, ugyanakkor beszédes adalék, hogy 1954. július 18-án, amikor Farkas betöltötte az ötvenedik életévét, megkapta a rendszer akkori legmagasabb kitüntetését, a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét, az összes párt-, illetve állami vezető közül csak Nagy Imre, Apró Antal és Darabos Iván az elnöki tanács titkára volt jelen a kitüntetés átadásakor.⁷⁹⁰

1954 nyarán, amikor a Czakó Kálmán vezette Legfőbb Ügyészség megkezdte a munkát, Farkas tényleges szerepéről a korábbi törvénysértésekben még vajmi kevés látszott. A helyzet fonákságához az is hozzájárult, hogy Farkas Mihály még honvédelmi miniszter korában maga is próbált bizonyos reformokat véghezvinni a hadsereg és az igazságszolgáltatás kapcsolatában. Noha ennek célja korántsem a törvénysértések felülvizsgálata volt ekkor, inkább egyfajta strukturális átszervezésről beszélhetünk. Más kérdés, hogy ezen folyamat eredményeként az 1952. július 4-én a katonai főügyészi posztra került Kispál Pál őrnagyra hárult később a feladat, hogy katonai vonalon történt törvénysértéseket alapos vizsgálat alá vegye. Kispál kinevezését egyébként Farkas október 15-én előterjesztette a Néphadsereg igazságügyi főcsoportfőnökségének élére. Az előterjesztést a MDP KV Titkársága 1952. október 31-i ülésén elfogadta.⁷⁹¹

A SZKP KB Elnökségének a álláspontja a kérdésben kezdetben világos volt: a törvénysértésekért kizárólag egy szűk, szektás államvédelmi csoport a kizárólagos felelős. A rehabilitációs eljárások azonban világosan rámutatott arra, hogy van *politikai* kapcsolat is, amely utasításokat adott a Péter-csoportnak. Ezt vonakodva bár, de a szovjet fél is elfogadta, azokkal a kitételekkel, hogy a szovjet állambiztonsági és katonai tanácsadók felelőssége nem

⁷⁸⁸ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1992. 448-449. *Az MDP PB határozata a felülvizsgálatról. 1954. május 19.*

⁷⁸⁹ MNL OL - M-KS 276 f. 66/49. ő. e. *Gerő Ernő titkári iratai. Gerő Ernő feljegyzése időpont nélkül.*

⁷⁹⁰ *A Magyar Népköztársaság Érdemrendjével tüntették ki Farkas Mihály elvtársat. Szabad Nép* 1954.júl. 18. XII. Évf. 199. szám 3.

⁷⁹¹ MNL OL - M-KS 276. f. 54/216. ő. e. *Az MDP KV Titkárságának 1952. október 31-i ülésének jegyzőkönyve 8/b. pont Személyi javaslatok.*

derülhet ki, illetve Rákosi pártvezetői tekintélye továbbra sem sérülhet. Ezért kizárásos alapon másfelé kellett folytatni a felelősök keresését. Így óvatos formában, de megindult az adatgyűjtés nemcsak Farkas Mihály, hanem fia, Farkas Vladimir államvédelmi alezredes ellen is, akinek a személye alkalmasnak bizonyult, hogy a politikai vonalat összekapcsolják az államvédelmivel. Ifjabb Farkas későbbi úgy emlékezett az eljárás kezdeteire, hogy „megindult a gépezet, és készültek a különböző anyagok, amelyekben Rákosi neve elő sem fordult a törvénysértésekkel kapcsolatban. Csak Farkas Mihály neve forgott. Ezt a vizsgálatot Piros László és Dékán István vezetésével végezték, de bekapcsolódott a Legfőbb Ügyészség is. A koncpolitika forгатókönyve tovább gazdagodott. Nem volt nehéz a börtönben ülő Károlyi Mártont és Princz Gyulát a BM vezetőinek arra rávenni, hogy követeljék Farkasék letartóztatását.”⁷⁹²

Ifjabb Farkastól új hivatali főnöke, Piros László hivatalos írásos beszámolót is kért a Rajk, Szücs és Kádár-ügyekben folytatott tevékenységéről, amelyet Gerő Ernő belügyminiszter kapott kézhez. A legsúlyosabb tételnek Farkas Vladimir esetében a Szücs-testvérek ügye bizonyult, hiszen Károlyi Mártonnal egyetemben ő vezette a vizsgálatukat, ráadásul Szücs Ernővel és Miklóssal a korszakra jellemző brutalitáshoz képest is kifejezetten kegyetlen módon végeztek.⁷⁹³ Gerő hamarosan továbbította ezen feljegyzést Rákosinak és Nagy Imrének, mellékelve hozzá saját véleményét, hogy a beadványt nem tartja őszintének. A belügyminiszter véleménye az volt, hogy Farkas Vladimir felelőssége sokkal súlyosabb az írásában feltüntetettnél, ezért az ügyet javasolja a Politikai Bizottság elé terjeszteni.⁷⁹⁴

A rehabilitációs intézkedések során folyamatosan szabadultak ki a korábban törvénytelenül lefogott kommunista politikusok, így Kádár János is, aki szabadulván szinte azonnal politikai támadásba lendült Farkasék ellen. Farkas Vladimirt szabályszerűen megdöbentette, amikor 1954 júliusában telefont kapott Kádár Jánosnétól, aki arról érdeklődött nála, hogy „mikor szabadul János?” Ifjabb Farkasnak saját bevallása szerint ugyanis fogalma se volt Kádár közelgő rehabilitációjáról. Pedig utóbbi már fogságában is érzekelte a szabadulás közelgő óráját. 1954 tavaszának elejétől több beadványt is készített, melyekben ügyének tisztázását kérve a pártvezetéstől. A PB még 1954 március 24-én hozott döntést Gerő Ernő tájékoztatására a teljes Kádár-ügy felülvizsgálatáról. Kádár végül 1954. július 22-én hagyta el

⁷⁹² FARKAS, 1988. 112.

⁷⁹³ Boncolási jegyzőkönyvüket lásd: ÁBTL - 2.1 - V/1. *Dr. Faber Viktor egyetemi magántanár, a László kórház igazgató orvosának boncolási jelentése. 1950. nov. 22.*

⁷⁹⁴ RAINER, 1999. 72.

börtönét. Párttagságát augusztus 11-én helyreállíthatta, szeptember 9-én pedig saját kérésére Angyalföld párttitkárának nevezték ki.⁷⁹⁵

Ugyanakkor azzal is tisztában lehetett, hogy az ellene zajló politikai boszorkányüldözés első számú felelőse Rákosi volt, viszont azt is gyaníthatta, hogy az első titkár pozíciója egyelőre biztos alapokon nyugszik. Ezért tűnt kézenfekvő döntésnek részéről, hogy arra a személyre zúdítja a haragját, akit a barátjának tartott, és aki pártvonalon árulta el azzal, hogy hitelt adott minden ellene megállapított vádpontnak és nem volt hajlandó részletesen kivizsgáltatni ügyét. Minderről egy beadványt is készített Rákosi számára: „Nem volt a szovjetunióbéli emigrációból hazatért elvtársak között még egy olyan ember, akivel hivatalos kapcsolatainkon túl olyan közeli baráti viszonyba kerültem volna, mint Farkas Mihállyal. Mégis ma ki kell jelentenem, hogy a Párt számára ma van egy kérdés Farkas felelősségével kapcsolatban, amit nem lehet megoldani azzal, hogy Farkas nyilvánosan kijelenti: ne vájkáljunk a múlt hibáiban.”⁷⁹⁶

Kádárnak érdekében állt a kenyértörés ifjabb Farkassal is, aki első kihallgatójaként tisztában volt azzal, hogy Kádár megalkuvóan viselkedett és önként tett beismerő vallomást. Hogy Farkas Vladimir hitelét – amit eleve megtépzott korábbi jó viszonya a letartóztatott Péter Gáborral – a pártvezetés előtt csökkentse olyan szóbeszédek kezdett terjeszteni, hogy Farkas Vladimir pedig kegyetlenül megkínozta, azután pedig a szájába vizelt. Ezt a megcsontosodott legendát az 1956-os forradalom és szabadságharc után Nyugatra disszidált egykori kommunista írók, Aczél Tamás és Méray Tibor mellett egyes külföldi szerzők is elterjesztették. Mindennek egyik komoly táptalaja volt William Shawcross brit szerző 1974-ben napvilágot látott műve, a Kádár Jánosról szóló *Crime and Compromise* című munkája, melyben részletesen taglalta Kádár „szörnyű megkínzását” a nyugati olvasóközönség előtt. Minderről bizonyítékokat, pedig – mondhatni természetesen – magyar forrásokból, mégpedig Kádár közvetlen környezetéből szerezte be.⁷⁹⁷

A torzításokon és politikai játszmákon túl azonban tény, hogy Farkas Mihály vezető szerepet játszott a súlyos törvénysértésekben, így a kéretlenül is formálódó Rákosi–Kádár érdekszövetségnek nem esett nehezére a felelősöket kereső rehabilitációs eljárás irányát a terhére kiélezni. Farkas Mihály felelősségét utólag fia, Farkas Vladimir is hangoztatta: „Apámat Rákosi után a legfőbb felelősnek tartom a Rajk- és Kádár-ügyért, valamint a tábormokok elleni

⁷⁹⁵ MNL OL - M-KS 276. f. 53/167. ő. e. Az MDP PB 1954. március 24-i jegyzőkönyve 9. pont Gerő Ernő szóbeli javaslata Kállai Gyula ügyének kivizsgálására.

⁷⁹⁶ MNL OL - M-KS 276 f. 65/44. ő. e. Rákosi Mátyás titkári iratai. Kádár János feljegyzése Rákosi Mátyáshoz 1954. november 12.

⁷⁹⁷ Köszönettel tartozom Zinner Tibornak, amiért minderre felhívta a figyelmemet.

koholt vádakért és perekért, tehát a kivégzésekért, valamint a börtönévekért ugyanúgy, mint az ezzel okozott iszonyatos erkölcsi és politikai károkért⁷⁹⁸

Az ily módon tájékoztatott Czakó Kálmán legfőbb ügyész is ebben a szellemben tett jelentést Nagy Imre számára, súlyos dilemmába sodorva a miniszterelnököt. A klasszikus csapdahelyzetet az okozta, hogy Nagynak választania kellett: szakítson Farkassal és ezzel elveszítse legfontosabb politikai szövetségését a pártvezetésen belül, vagy elhallgassa utóbbi felelősségét, ezáltal lényegében lehetetlenné a rehabilitációs eljárás folytatását. Annyi bizonyos, hogy Czakó által közölt információkat Farkas felelősségéről 1954 késő tavaszára a miniszterelnök kézbe vehette. Ugyan elhatározta, hogy következetesen végigviszi a rehabilitációt, de egyelőre nem állt készen a politikai szakításra Farkassal, ezért azt a félmegoldást alkalmazta, hogy utóbbit beemelte abba a hármas bizottságba, melynek az lett a feladata, hogy a Központi Vezetőség számára elkészítiesen egy fogalmazványt a rehabilitáció állásáról és teendőiről.⁷⁹⁹

Ezek azonban már csak záróakkordok voltak Farkas újabb politikai irányváltása előtt. A rehabilitáció kérdése maradt az az Achilles-sarok, amely során nyilvánvalóvá vált, aligha lehet olyan emberrel új kurzust építeni, aki ilyen meghatározó szerepet vitt a régi törvénysértéseiben, sőt bűneiben. Nyilvánvalóan maga Farkas is sejtette, hogy Rákosi felhasználja ellene a róla szóló terhelő bizonyítékokat. Ezt különösebben maga az első titkár sem titkolta, sőt amikor első kézből értesült a moszkvai széljárás változásáról, azonnal felhívta Farkast, olyan vádaskodásokat zúdítva a nyakába, hogy óriási károkat okozott Nagy Imre „aknamunkájának” támogatásával, és ha minden erejét nem feszíti meg, hogy kijavítsa a hibáit akkor „feltétlenül kitöri a nyakát.”⁸⁰⁰ Alighanem ez a beszélgetés lehetett az utolsó lökések egyike ahhoz, hogy Farkas végül cserben hagyta Nagy Imrét, mint politikai szövetségest.

Az 1955 januárjában tartott moszkvai pártközi találkozón az új szakasz politikája lényegében megbukott, noha a szektás vonal felülkerekedése csak az 1955. április 14-i KV határozat után lett nyilvánvaló, amikor a testület határozatban mondta ki a Nagy Imre és Farkas Mihály névvel fémjelzett kurzus elítélését. Személyi téren a legfontosabb döntés – az akkor már két súlyos infarktuson is átesett, ezért otthonában lábadozó – Nagy Imre visszahívása a Minisztertanács éléről lett, akit egyúttal kizártak a Politikai Bizottságból is mivel „jobboldali

⁷⁹⁸ FARKAS, 1988. 113.

⁷⁹⁹ MNL OL - M-KS 276. f. 53/198. ő. e. *Jegyzőkönyv az MDP PB 1954. okt. 14.-i üléséről. 12. pont Különfélék A párttagság tájékoztatásának módja a jogtalanul elítélt párttagok rehabilitálásáról*

⁸⁰⁰ FEITL – GELLÉRINÉ – SIPOS, 1997. 973.

opportunista” és „antileninista”, és „antimarxista” tevékenysége rengeteg kárt okozott a pártnak és a népi demokráciának.⁸⁰¹

Nem kerülhette el a politikai bukást Farkas Mihály sem, aki „Nagy elvtárs helytelen nézeteit hosszú ideig támogatta, a központi vezetőség őt a Politikai Bizottságból és a Központi Vezetőség titkárságából visszahívja, és más pártmunkával bízza meg.”⁸⁰² Ez gyakorlatilag Farkas politikai karrierjének a végét jelentette. Noha megpróbálta még egyszer a Központi Vezetőség előtt is megmagyarázni korábbi lépéseit.⁸⁰³ Amikor pedig látta, hogy ennek semmi hatása nem volt, a politikai kudarcáért elsősorban Gerő Ernőt kezdte a nyilvánosság előtt hibáztatni: „Ezen ülés után egy pár nap múlva Rákosi kijelentette, nekem, hogy azzal, hogy Gerőt így megbíráltam, csak súlyosbítottam a helyzetemet és ezért még drágán meg fogok fizetni.”⁸⁰⁴

Miután vezetői tisztségétől a KV megfosztotta, hamarosan Moszkvába távozott, hogy az 1953 júniusi határozat értelmében elvégezze a Vorosilov Vezérkari Akadémiát. Erről az egy évről, vagyis Farkas Mihály moszkvai tartózkodásáról 1955 májusa és 1956 májusa között igen kevés információ áll rendelkezésre. Farkas Vladimir memoárjából tudhatjuk, hogy 1955 őszén Vas Zoltán tett látogatást Farkas Mihálynál, hogy figyelmeztesse, Rákosi és Gerő már igencsak kiterjedten foglalkoznak azzal, hogy Péter Gábor után őt tegyék meg a magyarországi törvénysértések legfőbb felelősének. Ifjabb Farkas szerint édesapja – ekkor még – nem aggódott, azt bizonygatta, hogy ő kapcsolatban áll az SZKP Központi Bizottságának tagjaival és csak az ő tanácsukat követi. Ugyanakkor komoly politikai vakságra utalhat, hogy negligálta azt a tény, hogy Rákosi és Gerő Moszkva jóváhagyása nélkül aligha intrikálhatott személye ellen.⁸⁰⁵ A valós ok háttérében azonban az játszott szerepet, hogy Farkas eltávolítása után akadálytalanul fel lehessen építeni ellene a vádak a törvénytelenségekben való részvételéért, miután a személye többé már nem számított érinthetetlennek.⁸⁰⁶

Legtálálóbban talán mégis Farkas Vladimir foglalta össze ezt a különös időszakot, ami édesapja politikáját jellemezte 1953-54-ben: „Nem hiszem, hogy apám 1953 augusztusában hirtelen alapvetően megváltozott volna. Ilyesmit senkinek sem hiszek el, de nem is pusztán hatalomvágyból lett egy időre Nagy Imre egyetlen aktív és sikeres szövetségese a Politikai Bizottságban. Az ő Szovjetunióhoz és annak kommunista pártjához való hűsége tette őt a

⁸⁰¹ MNL-OL M-KS 276. f. 52/29. ő. e. Az MDP KV 1955. április 14.-i ülésének jegyzőkönyve A KV határozata, személyi változások.

⁸⁰² U. o.

⁸⁰³ U. o. Farkas Mihály felszólalása.

⁸⁰⁴ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29-én 349.

⁸⁰⁵ FARKAS, 1990. 404-405.

⁸⁰⁶ ZINNER TIBOR: AZ ÁVH-s vezetők sorsa História 1996/3. 23.

moszkvai ihletésű új politikai irányvonal egyik vezéralakjává. Ki merem mondani, hogy Farkas Mihály szövetsége nélkül a Rákosi-Gerő klikket kiszolgáló Politikai Bizottság, valamint a központi Vezetőség tagjainak túlnyomó többsége még 1953-ban megbuktatta volna az új szakasz politikáját»⁸⁰⁷

Az előzetes események ismeretében Farkas Vladimirknak ebben mindenképpen igaza lehetett, ugyanakkor Farkas tetteit bizonyára motiválhatta még a politikai túlélés szándéka is. Az meg a személyes jelleméről mond el sokat, hogy nem tartotta magát a „betyárbecsület” hallgatóságos szabályaihoz se korábbi tetteistársaihoz képest, és a moszkvai széljárás változásaival szinkronban változtatta véleményét, miközben azokkal talán maga sem értett mindig egyet. Ebben a helyzetben azonban csak a rossz és kevésbé rossz megoldás maradt. De ez a sajátos opportunizmus csak átmenetileg hosszabbíthatta meg a politikai karrierjét az ára viszont igencsak súlyosnak bizonyult. Márpedig innentől fogva eljött a számadás ideje.

⁸⁰⁷ FARKAS, 1990. 388.

IV. A bűnbak

A bukás

Az SZKP XX. kongresszusát 1956. február 14-25. között tartották meg Moszkvában. A kongresszusi beszámoló elfogadása véglegesítette az új világháború elkerülhetőségét és megerősítette a „békés egymás mellett élés” posztsztálinista külpolitikáját. A csúcspontot azonban a 25-én megtartott zárt ülés jelentette, ahol a párt első titkára Hruscsov előadta a személyi kultuszról és következményeiről szóló titkosnak szánt referátumát. Az előadásban terítékre kerültek Sztálin hosszú bűnei és az uralma alatt elkövetett terror rémtetteinek részletei. A titkosnak szánt beszéd természetesen kiszivárgott, hamarosan az egész világon elterjedt, ezzel pedig a sztálinista rendszerek az az alaptétele rendült meg, hogy Sztálin minden cselekedete helyesnek számított.⁸⁰⁸ Ennek következtében az SZKP kongresszusán elhangzottak katalizálta a magyarországi sztálinista rendszer újabb válságát is. Többé tarthatatlanná vált az a korábban is ingadozó álláspont, hogy a szocialista törvényesség megsértéséért Péter Gábor és társai a kizárólagos felelősök.

Ilyen előzmények után ült össze az MDP KV március 12-i ülése, ahol Rákosi ugyan próbálta elbagatellizálni a XX. kongresszus határozatait, pár semmitmondó megjegyzést tett a törvényesség helyreállításának alakulására melynek kapcsán felvetette a letartóztatásban lévő szociáldemokraták ügyének felülvizsgálatát is.⁸⁰⁹ A moszkvai kongresszus után előállt új helyzetben azonban mindez már nem számított elégségesnek. Az első titkár kellemetlen meglepetésére határozott ellenvélemény hangzott el, mégpedig a párttagságába visszaállított, és a Központi Vezetőség ülésén Pest megyei első titkárként meghívott Kádár János részéről. Kádár Rákosi referátumára reagálva felszólalásában élesen kikelt a fennálló állapotok ellen, személyeskedő kritikájának célpontja pedig Farkas Mihály és Farkas Vladimir lettek.⁸¹⁰

Kádár már 1954 novemberétől tervezte bosszúhadjáratát. November 12-i keltezésű, Rákosihoz írt levelében első lépésként igyekezett besározni Czakó Kálmán legfőbb ügyészt és rajta keresztül az új szakaszt akkor éppen támogató Farkas Mihályt: „Ez a Czakó egy gyorstalpaló tanfolyam elvégzése után lett jogász. Én 1949-ben elbocsátottam a belügyből, mint gyenge munkaerőt. Ez évben jutott tudomásomra, hogy Czakó a második világháború alatt,

⁸⁰⁸ GYARMATI, 2011. 377.

⁸⁰⁹ MNL OL - M-KS 276. f. 52/33 ó. e. Az MDP KV 1956. március 12-i ülésének jegyzőkönyve. Beszámolók és felszólalások az SZKP XX. kongresszusáról.

⁸¹⁰ MÜLLER ROLF: *Hiba, bűn, felelősség – A törvénytelen erőszak kérdésköre 1953-1956.* In: Szerk. MÜLLER, 2025. 286.

mint szakaszvezető ment ki a szovjet frontra, ott a csernigovi partizánterületen működő magyar csapatoknál szolgált, partizán kivégzéseken vett részt, őrmesterré léptették elő, egy orosz nőt hozott onnan 1943-ban haza magával, ennek a nőnek a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal letelepedési engedélyt adott. Az igazságügybe bevitte már volt felettesét, a csernigovi horthysta rendőrség volt parancsnokát is. Minimálisan az kérdés merül fel: milyen erkölcsi alapon lehet ez az ember, a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze? Tudomásom szerint Czakóról, a fent leírt dolgokról huzamosabb ideje tudomással bír Farkas Mihály is.”⁸¹¹

Ebben az 1956 márciusában tartott felszólalásában Kádár még tovább ment: „Megmondom elvtársak, szerintem a törvényesség kérdését a Politikai Bizottság még nem rendezte úgy, ahogyan azt rendezni kell, olyan módon, ami teljes megnyugvást és biztonságot ad az emberek számára. Megmondom, szerintem ehhez a rendezéshez mi kell. Elvtársak nem lehet az, hogy Farkas Mihály elvtárs anélkül, hogy felelt volna a párt előtt, itt ül a Központi Vezetőség tagjai között és nekem, ha találkozom, vele kezemet kell vele fogynom. Nekem az a nézetem, hogy az ő kezéhez vér tapad, s a minimum, hogy politikailag felelősségre vonják, és megfelelő pártbüntetést kapjon. A másik dolog: nem lehet, hogy Farkas Vladimir a dolgozó nép 3500 forintjáért egyetemi asszisztens, vagy nem tudom én docens, vagy mi legyen, holott ő helyette az ő utasítását végrehajtó emberek 12 év fegyházra vannak elítélve, szerintem jogosan, törvénysértésért. És vagy azokat ki kell engedni, vagy pedig Farkas Vladimirt is a törvénynek kell felelősségre vonni, mert az nem törvényesség, nem kelt törvényesség iránti bizalmat, amelyik nem egyenlő mértékkel mér”⁸¹²

Kádár beszéde után a KV-tagok sorra nyilvánították ki véleményüket. Rákosi, mint első titkár rögtön azzal védekezett, hogy a PB már indítványozta Farkas Mihály hazatérését, a Vorosilov Katonai Akadémiáról. Szalai Béla semlegesíteni kívánta Kádár durva kritikáját, de miután ez utóbbi olyan befolyásos személyiségektől, mint Horváth Márton és Révai József is támogatást kapott, nem lehetett megállítani a megindult lavinát. Révai József egyenesen olyan javaslatot tett, hogy a KV fontolja meg egy újabb vizsgálóbizottság létrehozását, amely kifejezetten Farkas Mihály szerepét vizsgálja meg a törvénytelenésekben. Rákosi viszontválaszában ugyan óvatosan fogalmazott, a helyzet megváltozása következtében már úgy vélte, hogy a Politikai Bizottság hibázott azzal, hogy Farkast Moszkvába küldte tanulni, mivel a most kialakult közhangulatban úgysem kaphatna beosztást, sem mint miniszter, sem mint vezérkari főnök. Ugyanakkor Rákosinak sem állt érdekében a rehabilitációs eljárások ügyét

⁸¹¹ MNL OL - M-KS 276 f. 65/44. ő. e. *Rákosi Máttyás titkári iratai. Kádár János feljegyzése Rákosi Máttyához 1954. november 12.*

⁸¹² MNL OL - M-KS 276. f. 52/33 ő. e *Kádár János felszólalása az MDP KV 1956. március 13-i ülésén.*

ilyen módon újra elővenni. Farkas Mihály 1957 januári vallomása szerint miután Moszkvából visszatért Magyarországra Rákosi diplomáciai állást ajánlott fel neki az észak-koreai magyar követségen.⁸¹³ Expozóját az első titkár akképpen foglalta össze, hogy ígéretet tett a már előrehaladott állapotban lévő rehabilitációs eljárások befejezésére, amelynek végpontját az április 4-i ünnepekre tette, valamint támogatásáról biztosította Révai József javaslatát a Farkas-ügyet kivizsgáló bizottság felállítására. Rákosinak még arra is maradt energiája, hogy a bírálókat mintegy fitymálva kijelentse, hogy Magyarország messze hagyta a többi szocialista államot a rehabilitációs eljárásokban.⁸¹⁴

Farkas Mihály ügyének kivizsgálására létrejött ötös bizottság összetételét azonban messze nem lehetett elfogulatlanak tekinteni, hiszen annak tagjai kisebb-nagyobb mértékben maguk is részt vettek az elmúlt évek súlyos törvénysértéseiben. Házi Árpád belügyminiszter és bírósági ülnök volt a felülvizsgálatok során. Molnár Erik igazságügyi miniszter és a Legfelsőbb Bíróság első elnöke is volt a kérdéses időszakban. Kovács István tagja volt a Kádár-ügyet vizsgáló, fentebb már említett hármass bizottságnak.⁸¹⁵ Nógrádi Sándor legjobb barátból lett Farkas ádáz ellenfele és bírálója, pedig minimum pozícióit, de nem kizárt, hogy az életét is köszönhette egykori felettesének a Potoczky-ügy miatt.⁸¹⁶

Rákosi ugyanakkor tökéletesen tisztában volt azzal, hogy csak időt sikerült nyernie azzal, hogy immár a hivatalos bizottság Farkas Mihály irányába tolja a felelősséget. A diktátor nagyon is tisztában lévén azzal, hogy az ellenzék és a XX. kongresszus hatására felbolydult közvéleményt is csak átmenetileg sikerült lecsillapítani a KV márciusi határozatával. Ezért a március 27-i, beszédében az egri pártaktíván már befejezett tényként említette a törvénytelen ségek felszámolását, és említést tett Rajk László és társai rehabilitálásáról – amit szemforgató módon előző év júniusára dátumozott vissza a valóságos dátum, november 25. helyett – egyúttal beismerte, hogy a Rajk-ügy provokáción alapult, de ennek a felelősségét élesen meghúzta Berija-Péter Gábor kettős szerepénél.⁸¹⁷ Az első titkár azonban ezzel még nem bújta ki a felelősség alól. A Politikai Bizottság soron következő, április 5-i ülésén Ács Lajos felszólalása során már egyenesen azt fejtegette, hogy kifejezetten helyes dolog volt Farkas Mihály felelősségét kivizsgálni, de fel kell tenni azokat a kérdéseket is, hogy mi a pártvezetés

⁸¹³ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29.* 344.

⁸¹⁴ MNL OL - M-KS 276. f. 52/33 ő. e. *Rákosi Mátyás zárszava a MDP KV ülésén.*

⁸¹⁵ ZINNER, 2014. 506.

⁸¹⁶ Lásd ezen dolgozat „Mackó bácsi” című fejezetét.

⁸¹⁷ ZINNER, 2014. 508.

és Rákosi Mátyás felelőssége a törvénysértésekben.⁸¹⁸ Az első titkár válaszában, a személyét ért bírálatokat ezúttal is az ellenség támadásának tudta be és kitartott továbbra is véleménye mellett, hogy a rehabilitáció megfelelő ütemben halad.⁸¹⁹

Az ötös bizottság is hozzálátott feladatához. A folyamatot nehezítette, hogy Farkas Mihály ekkor még mindig Moszkvában tartózkodott és egy darabig nem is volt várható a visszatérése. Rákosi április 21-én levélben fordult az SZKP KB-hoz Farkas helyzete után érdeklődve. A szovjet válasz szerint Farkas márciust és áprilist kórházban töltötte, ahonnan előreláthatólag április 24-én távozzhat, ugyanakkor állapota még szanatóriumi kezelést is igényelt. Farkas távollétében a bizottság ezért a már régen bevált módszerekhez folyamodott: a Péter-csoportot vették elő, ezúttal olyan szándékkal, hogy Farkas Mihályról vegyenek fel terhelő adatokat. Ez önmagában nem számított újságnak Péter Gáboréknak, akik 1953-tól folyamatosan tettek különféle vallomásokot börtönveik alatt, mindig a pártvezetés kívánságának megfelelően. Valószínűsíthetően úgy vélték, hogy a pártnak tett ilyen irányú szolgálataikért cserébe saját büntetésük is csökkenthető. Ennek szellemében az áprilistól-októberig terjedő jegyzőkönyvek tanúsága során Péter eleinte készségesen megnevezte Farkast a törvénysértések kiagyalójának eleget téve a BM Vizsgálati Osztályát vezető Szalma József irányított kérdéseinek.⁸²⁰ Összre viszont Rákosi bukása után megint csavart egyet a vallomásán és már azt is megemlítette, hogy az addigra megbukó első titkár felelőségéről korábban egyáltalán nem beszélhetett.⁸²¹

A konkrét munka március 28-án kezdődhetett meg, amikor Farkas Vladimir tanúként jelent meg Házi Árpád hiányában a csonka összetételű bizottság előtt. A beszélgetés viszonylag rövid idő alatt személyeskedő hangvételűvé vált, főleg amikor ifjabb Farkas szembesült azzal, hogy a bizottság szemében egyszerre számított tanúnak és tettestársnak. A kihallgatás során a kérdések elsősorban a Rajk - és Kádár ügyekkel kapcsolatban vetődtek fel, de szigorúan csak Farkas Mihály személyére vonatkozóan. Mindez kiváltotta ifjabb Farkas ellenkezését, aki ragaszkodott hozzá, hogy a felelőség köre ne csak pár emberre legyen leszűkítve és hogy – bár apja felelőségét is elismerte – a fő felelősnek Rákosi Mátyást tartja. Mivel a bizottság utóbbi szerepéről érintőlegesen sem volt hajlandó szót ejteni konstruktív vitára nem kerülhetett sor.⁸²²

⁸¹⁸ MNL OL - M-KS 276 f. 53/279 ő. e. *Jegyzőkönyv az MDP PB 1956. április 5-i. üléséről 1. pont A PB által kiküldött bizottság feljegyzése az SZKP XX. kongresszusából és a KV 1956. március 13-ai határozatából adódó feladatokkal kapcsolatban. Ea. Ács Lajos*

⁸¹⁹ U. o. *Rákosi Mátyás hozzászólása.*

⁸²⁰ MÜLLER, 2024. 504-505.

⁸²¹ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Péter Gábor kihallgatási jegyzőkönyve 1956. október 20-án 273-292.*

⁸²² FARKAS, 1990. 412.

Egészen más légkörben zajlott le Kádár János meghallgatása a bizottság előtt 1956. április 23-án. Tanúvallomása során Kádár tudatosan sugallta, hogy milyen rossz volt már a kezdetektől Farkas viszonya Rajk Lászlóval. A Pest megyei első titkár szerint Farkas szüntelenül olyan kijelentéseket tett, hogy „Rajknak igen hideg a viszonya az elvtársakhoz”, illetve, hogy „Rajk bénítja az ÁVH munkáját,” valamint kiemelt olyan látványos összetűzéseket Farkas és Rajk között, mint az 1949. május 1-jei díszszemle ügye, melynek végén Farkas nemes egyszerűséggel „csirkefogónak” titulálta Rajkot.⁸²³

Kádár vallomásában annyi igazság valóban volt, hogy Farkas – Péter Gáborral egyetemben – különösebben nem szívelte Rajkot, de ő későbbi vallomása során arra hivatkozott, hogy ezek elsősorban politikai ellentétek voltak.⁸²⁴ Kádár meghallgatása során azonban legnagyobbat akkor hazudta, amikor Rajk 1949. június 7-i kihallgatására emlékezett, ugyanis gátlástalanul azt állította, hogy abban végig Farkas volt a kezdeményező, ő pedig csak a végén kapcsolódott be a beszélgetésbe, ezzel mintegy naiv külső szemlélőként tüntetve fel önmagát, noha ennek az ellenkezője volt igaz. Ezzel pedig Rákosi is tisztában volt, mert birtokában van az a hangszalag, amely Rajk László kihallgatását tartalmazta. Ennek a szalagnak a létezését Rákosi korábban már felfedte Andropov nagykövet előtt is, akinek kifejtette kétségeit Kádár megbízhatóságát illetően is.⁸²⁵ Bizottsági meghallgatása végén Kádár már személyeskedésbe is átcsapott, amikor karrierizmussal és hatalmi tébollyal vádolta Farkast, aki ha tehette, őt is felakasztatta volna szíve szerint, noha Kádár halálos ítélete nem merült fel, és Farkas Mihály sem tett bizonyíthatóan ilyen irányú megjegyzést.⁸²⁶

Kovács István fontosnak tartotta, hogy a bizottság munkájának megkezdése után rendszeresen megbeszélést tartson Jurij Andropov nagykövettel is. Első, március 30-i látogatása során Kovács még csak az általános elégedetlenkedőkről beszélt, akik tudni szeretnék elsősorban Rajk László és társai ügyében a teljes igazságot, ugyanakkor megpendítette, hogy egyes „jobboldali elemek” és „ellenséges ügynökök” már magának Rákosinak a szerepét is felvetették a törvénytelen ségkérdésében. Kovács tovább fejtegette, hogy Rákosinak valóban mérlegelni kell, hogy mivel tudna a kialakult helyzeten változtatni. Egészen a legutóbbi időkig nem értette meg a bírálatokat, így több rugalmasságra van szükség az első titkár részéről is, hogy a helyzet konszolidálódjék.⁸²⁷ Ami meg a bizottság munkáját

⁸²³ MNL OL – M-KS 276. f. 62/14. ó. e. *Kádár János a Farkas-bizottság előtt 1956. április 23-án.* vö.: VARGA, 2001, 661-666.

⁸²⁴ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 18.* 315.

⁸²⁵ MNL OL – M-KS 276. f. 62/14. ó. e. *A KV-iroda anyaga. Kádár János meghallgatása az ötös bizottság előtt*

⁸²⁶ U. o.

⁸²⁷ BARÁTH, 2002. 275-276

illeti, Kovács aggodalmát fejezte ki, hogy Farkas Mihály visszatérével növekedhet a feszültség, de személy szerint mindent meg kell tenni azért, hogy az egykori honvédelmi miniszter ügyében a vizsgálat a lehető legszervezettebben folyjék, és Farkasnak ne legyen esélye bűneit Rákosira áthárítania.⁸²⁸

Az MDP PB soron következő, 1956. április 26-i ülésén a testület pártaktíva összehívásáról döntött május 18-ra, a budapesti Sportcsarnokba. Előadónak Rákosit tette meg olyan témakörrel, hogy mit tett a pártvezetés a XX. kongresszus tanulságainak felhasználása végett. Azon túl a PB megfelelő formában bár, de önkritikát is várt felszólalásában az első titkártól a lenini elvek és a törvényesség megsértése miatt. Továbbá határozat született arról is, hogy az ötös bizottság Farkas Mihály ügyéről a legközelebbi KV ülésre készítsen részletes jelentést. Személyi kérdésekben is fontos változások történtek, mivel a PB tagsága javaslatot tett Révai József és Kádár János visszatérésére is a testületbe.⁸²⁹

Május 4-én Hegedűs András miniszterelnök tanácskozott Andropovval és aggodalmainak adott hangot a Farkas-üggyel kapcsolatban, mivel véleménye szerint Kovács István arra készül, hogy egyfajta „magyar Beriját” kreáljon Farkasból, akit mindenképpen le kell tartóztatni és bíróság előtt felelősségre vonni.⁸³⁰ Maga Hegedűs békésebb megoldást javasolt, véleménye szerint az ügyet csendesen kellene lezárni azzal, hogy Farkast kizárják az MDP Központi Vezetőségéből. Ugyanakkor a miniszterelnök azt is elismerte, hogy a döntést igen megnehezíti, hogy a Politikai Bizottság sem egységes a Farkas-ügyben.⁸³¹ Két nappal később Rákosi vizitált Andropovnál. Az első titkár természetesen továbbra is saját felelősségének elhárításával foglalkozott elsősorban, amikor kijelentette, hogy Kovács István által a PB-nek készített jelentések során rengeteg újdonságot hallott, amik miatt lehetségesnek tartja, hogy Farkas Mihálynak a bíróság előtt is kell majd felelnie. Ezt követően szinte mellékes megjegyzésként vetette fel az első titkár, hogy a „jobboldali” és „ellenséges” elemek már nem is állnak meg Farkas személyénél és őt akarják felelőssé tenni a törvénysértésekben.⁸³²

Május 7-én újra Kovács István jelent meg a Bajza utcai nagykövetségen, hogy ismertesse szovjet partnerével az ötös bizottság eddigi munkájának az eredményeit. A beszélgetés során Kovács valóban nem fogta magát vissza és „véres kezű gyilkosnak” titulálta Farkast, noha beismerte, hogy Rákosi Mátyást, sőt Belkint és más szovjet tanácsadókat is

⁸²⁸ U. o.

⁸²⁹ MNL OL - M-KS 276. f. 53/283. ő. e. *Az MDP PB 1956. április 26-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont Állásfoglalás az SZKP XX. kongresszusa után kialakult helyzetről és a feladatokról.*

⁸³⁰ ZINNER, 2014. 514.

⁸³¹ BARÁTH, 2002. 281.

⁸³² U. o. 282-283.

felelősség terhel. Ugyanakkor tisztában van azzal, hogy az első titkár felelősségét „el kell kenni”, viszont Farkast mindenképpen le kell tartóztatni és el kell ítélni az általa elkövetett bűnökért. Rákosinak viszont önkritikusabban kell viselkednie, mivel Kovács István szerint az első titkár „igen nehezen változik” meg, és csak a jobboldali veszély ellen hadakozva nem veszi bírálathoz a baloldali elhajlásokat, ezért is ragaszkodik a régi, „szektás” munkamódszereihez.⁸³³

Az események felgyorsultak május első napjaira, miután Farkas Mihály visszatért Moszkvából. Fia emlékei szerint apja azzal a szándékkal tért vissza, hogy elmondja a teljes igazságot a különböző törvénysértések kérdésében.⁸³⁴ Május 12-én jelent meg először a pártbizottság előtt valóban olyan szándékkal, hogy késznek bizonyult bizonyos dolgok beismerésére. Lényegében ekkor kezdte el ismételni védekezése során kialakult álláspontját, mely szerint politikai hibák történtek és nem tudatos bűnök, illetve, hogy őt és a pártvezetést is megtévesztette Péter Gábor és csoportja, amikor utóbbiak hamis terhelő vallomásokat vertek ki a Rajk, a Kádár, és a Sólyom-ügyek vádlottjaiból. Farkas arra is rámutatott – jogosan – hogy a döntéseket a pártvezetés mindig teljes egyetértésben hozta és ő magától saját felelősségére nem adott semmire külön utasítást. Mindennek ellenére védekezése nem volt teljesen megalapozott, mert nem hibák, hanem szörnyű bűnök történtek, amelyekben ő is komoly szerepet játszott.⁸³⁵

Ezekben a napokban nemcsak Farkasnak kellett kellemetlen kérdésekre választ adnia, hanem Rákosi számára is eljött az önkritika napja. A május 18-i budapesti nagyaktíva előtt tartott előadói beszéde során elismerte, hogy felelősség terheli a személyi kultusz kialakulásáért, valamint a törvénysértésekben játszott szerepéért, de ezt egyúttal nemes egyszerűséggel megoldotta annyival, hogy maga a párt tévedett, amelynek ő a vezetője ezzel egyúttal mintegy kollektívá is téve a felelősséget, amikor hitelt adott a Berija-Péter banda provokációjának.⁸³⁶ Rákosi, tehát ha nem is önszántából, de beismerte a felelősség egy részét, ugyanakkor abban bízott, ha átmenetileg is ennyivel sikerül elkerülnie a személyes felelősségének további firtatását.

Ezt az érzést csak tovább táplálta, hogy Kovács István május 31-én az MDP PB előtt szóban újra referált az ötös bizottság addigi munkájáról és továbbra is hangot adott azon véleményének, hogy a fő felelősség Farkas Mihályt terheli, mert az államvédelmi munka az ő hatására fejlődött törvénytelen irányba.⁸³⁷ Ugyan azt még Kovács István sem merte állítani,

⁸³³ U. o. 287-289.

⁸³⁴ FARKAS, 1990. 415.

⁸³⁵ OSZK Kt 429. f. /180. *Farkas Mihály kézzel írt jegyzetei az ötös bizottság előtti meghallgatásra. 1956 május 12.*

⁸³⁶ MÜLLER, 2025. 290.

⁸³⁷ MNL OL - M-KS 276. f. 53/289. ő. e. *Az MDP PB 1956. május 31-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont Kovács Istvánnak, a Farkas Mihály ügyében kiküldött bizottság vezetőjének szóbeli jelentése.*

hogy Farkas lenne a kizárólagos felelős, de bevált módszerrel a felelősség másik részét a Pétercsoportra terheltek, további legfelsőbb vezetők felelőssége pedig csak nagyon óvatos megfogalmazásban merülhetett fel.⁸³⁸

Andropov feljegyzései szerint Kovács István soron következő, június 5-i találkozójukon azt fejtegette, hogy a Politikai Bizottság határozata értelmében Farkas nem kerül bíróság elé, de erről személy szerint neki kétségei vannak, mivel a bizottság munkája során olyan terhelő adatok merültek fel, hogy a volt honvédelmi minisztert több, mint száz ártatlanul kivégzett katonatiszt haláláért terheli a felelősség. Itt Kovács sajátos túlzásba is esett. Tényszerű, hogy Budapesti Katonai Törvényszék 1948 szeptembere és 1953 júliusa között – tehát Farkas honvédelmi minisztersége idején – 155 embert ítelt halálra, ugyanakkor kiemelt rosszindulat volt szükséges, hogy mindezért külön Farkas Mihály lett volna személy szerint a felelős.⁸³⁹ Márpedig, ha egy ilyen „szadista” ember, akinek „vér tapad a kezéhez” nem kerül bíróság elé, akkor könnyen az opportunizmus és az erélytelenség bélyege kerülhetne a PB tevékenységére. Ráadásul mindezek tetejében Kovács szerint Farkas még „pimaszul” is viselkedik azzal, hogy számos vezető elvtársat is igyekszik „belekeverni az ügybe”.⁸⁴⁰ Pedig tulajdonképpen nem történt más, mint hogy Farkas a bizottság előtt a tényeknek megfelelően ki merte mondani a korábban meghozott tragikus döntésekért a kollektív felelősséget.⁸⁴¹ Andropov természetesen kiolvasta a sorok közül, hogy a budapesti első titkár itt Rákosi Mátyás személyére célozott, mert tökéletesen tisztában volt a ténnyel, hogy a párton belüli elégedetlenkedők, pl. a frissen rehabilitált egykori szociáldemokraták, valamint olyan párton belüli ellenzékiek, mint Szántó Zoltán, Vas Zoltán, Kiss Károly, illetve Dögei Imre is elégedetlenek a jelenlegi verzióval. Vagyis Farkas személyének a kizárólagos felelősségre vonása hosszútávon elégtelen lehet, a pártellenzék már Rákosi tekintélyét és szerepét is kétségbe kezdte vonni.⁸⁴²

Az események ekkorra már az SZKP KB Elnökségét is nyugtalansággal töltötték el. A Prezídium ezért a kitűnő magyar kapcsolatokkal rendelkező Szuszlovot küldte Magyarországra, hogy tájékoztatást adjon a politikai helyzetről. A rendkívül tekintélyes vendég június 7-én érkezett meg és pillanatok alatt felmérte, hogy a játszma kezdett egyre inkább nemcsak Farkas,

⁸³⁸ BARÁTH-FEITL, 2013. 320-321.

⁸³⁹ A kivégzettek listájáról lásd <https://neb.hu/asset/phpGihLv6.pdf> Az 1945-1988 között magyar bíróságok ítélete alapján kivégzettek névsora. A kutatás vezetői: FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA és ZINNER TIBOR. Közreműködők: ESTÓK JÓZSEF, GYÖRGY SÁNDOR, KISS DÁVID, RÁCZ JÁNOS, SIMON ISTVÁN, SPIŠÁK MÓNICA Letöltve: 2022. 11.15.

⁸⁴⁰ BARÁTH, 2002. 303-305.

⁸⁴¹ OSZK Kt 429. f./ 180 *Farkas Mihály kézzel írt jegyzetei az ötös bizottság előtti meghallgatásra. 1956. május 12.*

⁸⁴² ZINNER, 2014. 521.

de Rákosi bőrére is menni. A magyar vezetéssel folytatott beszélgetései során olyan javaslatot tett, hogy Farkas Mihály ügyét egy rendkívüli KV-ülés helyett a soron következő ülés tárgyalja, de hogy biztosra is menjenek, egyúttal adja a pártvezetés Farkas tudtára, hogy személyes sorsa attól függ, hogy milyen magatartást fog tanúsítani. Ugyanakkor a szovjet küldött biztosította támogatásáról is Rákosit.⁸⁴³ Az üzenet egyértelmű volt: A szovjet vezetés ekkor még mindenképpen az első titkár személyének a megmentésében gondolkodott.

Szuszlov világosan érzékeltette magyar tárgyalópartnereivel, hogy Rákosi leváltása és a KV esetleges szétverése csak az ellenség malmára hajtaná a vizet, ezért a törvénytelen ségekért való felelősségre vonás határát Farkas személyénél kell meghúzni. Arra is célozgatott, hogy a volt honvédelmi miniszter esetében akár még a bírósági tárgyalásig is el lehet menni, amennyiben az elégedetlenkedőket Farkas kizárása és katonai rangjától való megfosztása sem csillapítaná le. Viszont kifejezetten óvva intett attól, hogy az MDP vezetősége a nyilvánosságot tájékoztassa döntéséről. A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy elfogadja a szovjet küldött javaslatait és a soron következő, június 14-i ülésen kitűzte a KV soron következő ülését július 10-re, melyet később 17-re, végül 18-ra halasztottak el.⁸⁴⁴

Maga Farkas is sejtette, hogy merre tart ügyének kimenetele. Június 29-i meghallgatása során már fenyegető hangnemben fordult az ügyét vizsgáló bizottság felé. Ennek lényege úgy foglalható össze, amennyiben az ötös bizottság nem folytat független pártszerű vizsgálatot, úgy ő a soron következő KV-ülésen kész mindent elmondani és bizonyítani a plénum előtt, hogy kik a törvénytelen ségek legfőbb felelősei: „Annak az anyagnak alapján, amelyet a bizottság rendelkezésemre bocsátott már meg tudtam állapítani, hogy a bizottság főként Péter Gábor, Décsi és más letartóztatottak rágalmozó vallomásaira támaszkodik. Figyelmeztetem az elvtársakat, hogy hamis úton járnak, és hamis módszereket alkalmaznak. Újra és újra figyelmeztetem az elvtársakat arra, hogy Péter Gábor úgy változtatja a vallomását, mint a szél a járását, hogy Péter Gábor egy züllött, korrupt egyén, akinek döntő szerepe van abban, hogy Berija magyarországi provokációja sikerült, mert ő maga is a Berija banda magyar ügynöke volt. Én most csak röviden ki akarom jelteni, azt, amit az elvtársak úgyis tudnak, hogy először is a Rajk-ügy Berija provokációja és Sztálin közvetlen beavatkozása nélkül nem történt volna meg. Sztálin íteltette el és végeztette ki Rajkot. Másodszor Rajk letartóztatását a trojka határozta el a Moszkvából jövő súlyos vád alapján, amit később a Politikai Bizottság jóváhagyott. Harmadszor, hogy a Rajk-ügy nyomozásának irányítását és ellenőrzését Rákosi elvtárs végezte,

⁸⁴³ MÜLLER, 2025. 290-291.

⁸⁴⁴ BARÁTH-FEITL, 2013. 322-323.

az ő kezében folyt össze a Rajk-ügy irányítása kezdettől fogva egészen az ítélet végrehajtásáig.”⁸⁴⁵

Ugyanakkor a hadseregfejlesztés kérdésében már némi önkritikus él is előkerült, melyre mint politikai hibára hivatkozott: „Én mélységesen sajnálom, és fájjalom, hogy néphadseregünk építése során magam is komoly hibákat követtem el, de higgyék el nekem az elvtársak, hogy ezeket a hibákat nem rosszindulatból követtem el, hanem az említett okoknál fogva. Abban az időszakban, mikor a hadsereg szervezését, építését irányítottam, eleve élt bennem az nagy felelősség, amely ezzel kapcsolatosan reám hárult. Nehéz nemzetközi és belpolitikai viszonyok közepette rövid idő alatt megbízható, ütőképes néphadsereget kellett kiépíteni. Nehéz feladat volt ez elvtársak.”⁸⁴⁶ Ezt követően azonban Farkas ellentámadásba ment át és ő tett fel tízpontos kérdéssorozatot a bizottságnak, amelynek leglényegesebb pontjai a következők voltak: milyen tények alapján állította Kádár, hogy ő vonta meg tőle az ivóvizet? A bizottság készen mutatkozik-e feltárni a KV előtt az 1949-51 között törvénytelen ségek valódi okait, illetve megnevezni a személyes felelősöket? Milyen pártszerv engedélyezte a személye ellen már 1955-ben meginduló vizsgálatokat? Ki hallgatta ki Péter Gábort és társait Farkas Mihályra vonatkozóan?⁸⁴⁷ Mindezek azonban ekkorra már pusztába kiáltott szavak voltak a gyakorlatban, mert érdemben az ötös bizottság nem foglalkozott a sorsdöntőnek bizonyuló júliusi KV-ülés előtt azzal, hogy a Farkas-ügyet bármilyen más megvilágításba helyezze. Farkas Mihály már vizsgálati fogsága során csupán megállapíthatta, hogy ő véleménye szerint hiába viselkedett pártszerűen, a bizottságnak csak egy feladata volt, mégpedig bűnbakként felhasználni az ő személyét Rákosi megmentése érdekében⁸⁴⁸ Ebben nem is tévedett nagyot.

A párton belüli ellentétek Szuszlov látogatása után sem csitultak, erről nyíltan panaszkodott Gerő Ernő Andropovnak, amikor június 29-én felkereste a nagykövetet. Gerő szerint a kialakult helyzetért leginkább a Politikai Bizottság a felelős, amelynek erélytelensége miatt az „ellenséges elemek” a közvéleményt egyre jobban az MDP és önmagában a népi demokratikus rendszer ellen hangolják, ráadásul a hangulatra nagy hatással vannak a lengyelországi események is. Poznańban 1956. június 28-30. között munkásfelkelés tört ki, mely eredetileg a Cegielski Fémművekből indult ki és hamarosan átterjedt az egész városra. Eredetileg a dolgozók az életszínvonal romlása, és a munka mennyiségének növelése ellen tiltakoztak jobb körülményeket követelve. A tömeg hamarosan megrohmozta és kifosztotta a

⁸⁴⁵ OSZK Kt 429. f./ 180. *Farkas Mihály írásbeli kérdései és válaszai az ötös bizottsághoz 1956. június 29-én.*

⁸⁴⁶ U. o.

⁸⁴⁷ U. o.

⁸⁴⁸ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29.* 347.

kommunista párt helyi központját, ahol fegyvereket is zsákmányoltak. A lengyel néphadsereg végül 10 ezer katona és több mint 30 páncélos bevetésével egy nappal később leverte a felkelést és helyreállította a kommunista hatalmat a városban.⁸⁴⁹

A kül- és belpolitikai események miatt pattanásig feszült hangulatban másnap az MDP Központi Vezetősége június 30-án rendkívüli ülést tartott, és amelyre Farkas KV tagsága ellenére sem kapott meghívót. Magáról az ülés megvalósulásáról is csak Rákositól értesült, mégpedig telefonon. Ezt követően szinte azonnal levélben fordult Ács Lajoshoz, a KV titkárához, amelyben felháborodottan kért magyarázatot mellőzésének okára. Ács arra hivatkozott, hogy Farkas ellen pártfegyelmi eljárás folyik, ennek lezárásáig ezért minden esetleges incidenst kerülni kell, de a tájékoztatást természetesen utólag ő is megkapja.⁸⁵⁰ Ez egyébként igaz volt, később Egri Gyula tolmácsolta Farkasnak a KV vonatkozó információit, nem említve, hogy távoltartása legfontosabb oka a Központi Vezetőség ülésétől az volt, hogy a testület tagjai ekkor kapták meg az ötös bizottság jelentését.⁸⁵¹

A „lőporos hordó” azonban már a KV ülés előtt felrobbant, amikor Péter Gábor – miután találkozott a feleségével, aki értesítette őt a rendkívül feszült helyzetről – új beadvánnyal fordult Kovács Istvánhoz. Kifejtette, hogy eddig nem a valóságnak megfelelő vallomást tett, de új meghallgatást kér a bizottság előtt, ahol ezúttal hajlandó lesz mindent elmondani a törvénysértések kérdéséről. Sőt, az ÁVH egykori vezetője annyira a dolgok elébe ment, hogy július 10-i keltezéssel levelet írt *Mi az igazság?*⁸⁵² címmel, amelyben Rákosit tette felelőssé Rajk László és társai kivégzéséért, illetve más ártatlan emberek meghurcolásáért: „1956. április 16-án, hétfőn délben Bakos ügyészségi főosztályvezető elé vezettek, aki a következőket mondta: »A pártból jöttem. Az ügyészségen vagyok. Írja le a Rajk-, Kádár- és a katonai ügyek hogy történtek, a valóságnak megfelelően.« Kezdtém ismertetni. Azonban amikor Rákosi Mátyás nevét kiejtettem, közbevágott, rám szólt: »Az Öregről ne beszéljen!« Kétszer is rám szólt: »Az Öregről ne beszéljen!« – Márpedig Rákosi Mátyásról nem beszélhetek, nincs lehetőségem az igazat megmondani. Írásban kértem a kérdéseket. Másnap, április 17-én, kedden de. 11 órakor újra megjelent Bakos ügyészségi főosztályvezető. Megismételte: »Az Öregről ne beszéljen!« És átadta a mellékelt kérdéseket. Képtelen vagyok ezekre a kérdésekre válaszolni anélkül, hogy Rákosi Mátyásról ne beszélnék. Miért? Mert Rákosi Mátyástól kaptam

⁸⁴⁹ SZOKOLAY KATALIN: *Lengyelország története*. Budapest, Balassi kiadó, 2006. 233.

⁸⁵⁰ MNL OL - M-KS-276. f. 65/34. ó. e. *Rákosi Mátyás titkári iratai. Ács Lajos feljegyzése Farkas Mihályhoz. 1956 július 4.-i feljegyzés*

⁸⁵¹ ZINNER, 2014. 526-527.

⁸⁵² PÉTER GÁBOR: *Mi az igazság?* – A dokumentum első közlése: Szerk.: KOLTAY GÁBOR-BRÓDY PÉTER. *El nem égetett dokumentumok*. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1990. 13-29.

Belkin a Rajk-ügy irányítását! Ez a valóság! Rákosi Mátyás Belkinnel beszélte meg a Rajk kihallgatására vonatkozó összes kérdéseket.”⁸⁵³

Immár Péter Gábor levelének birtokában Kovács István másnap újra a szovjet nagykövethez fordult tanácsért, mivel képtelennek bizonyult annak eldöntésére, hogy a napokon belül esedékes KV ülés előtt a Péter-level tartalmát ismertesse-e a tagokkal vagy pedig eltitkolja, utóbbit pontosan Szuszlov, vagyis a szovjet vezetés tanácsa miatt. Maga Andropov már korábban értesült Péter pálfordulásáról, így volt ideje figyelmeztetni az SZKP vezetését, hogy a dolgok ilyen állása mellett Rákosi pozíciója igencsak ingatagga válhat a Központi Vezetőség soron következő ülése előtt.⁸⁵⁴ Az SZKP KB Elnöksége mindennek hatására újra közbelépésre szánta el magát, és ezúttal Mikojannt küldte Budapestre tájékozódni. Mikojan július 13-án érkezett meg Magyarországra, eredetileg Rákosi megmentésének szándékával. Másnapra azonban miután az MDP PB több tagjával is eszmét cserélt, belátta Andropov aggodalmainak megalapozottságát és olyan jelentést küldött Moszkvába, hogy a helyzet súlyosságára való tekintettel Rákosinak távoznia kell első titkári pozíciójából.⁸⁵⁵

Mikojan természetesen Farkas Mihállyal is találkozott, ami mindenképp fontos mozzanat volt a későbbi eseményeket illetően. Farkas, aki addigra már teljesen átlátta az ügyében formálódó koncepciót, úgy határozott, hogy egy terjedelmes beszédet mond el a KV soron következő ülésén, amelyben a teljes plénum előtt próbálja csökkenteni a szerepét a törvénytelenésekben.⁸⁵⁶ A tervezett beszéd nagyvonalakban azokat a kijelentéseket foglalta össze, amelyet Farkas május 12-i meghallgatása alatt is már körvonalazott: a felelősség nem egyedül csak az övé, bár kétségkívül ő is súlyos hibákat követett el. Ezeknek a tragikus események megtörténtéhez különféle belső – a pártegység megbomlása, az ÁVH teljhatalma, a trojka túlhatalma, a személyi kultusz, – illetve külső okok – Sztálin befolyása, a Berija-klikk, feszült nemzetközi helyzet – összejátszása vezettek. Mivel a tervezett beszéd jól tükrözi Farkas Mihály véleményét az eseményekben játszott szerepéről érdemes szó szerint is idézni:

„Tévedés ne essék, elvtársak, a Központi Vezetőségnek joga és kötelessége, hogy amennyiben azt tapasztalja, hogy valamelyik tagja komoly hibákat követett el, úgy azt kivizsgálta. Én a Központi Vezetőség döntését megértem. Egyidejűleg azonban meg kívánom mondani azt is, hogy akkor, amikor a párt mindenekelőtt a teljes igazságot kívánja felderíteni, nem lehet helyesnek tekinteni, hogy csak egy embernek, Farkas Mihálynak a

⁸⁵³ U. o. 18.

⁸⁵⁴ BARÁTH-FEITL, 2013. 323.

⁸⁵⁵ U. o.

⁸⁵⁶ OSZK Kt 429. f. /181. *Farkas Mihály az 1956. július 18-i KV ülésre készített, de végül el nem mondott beszédének tervezete*

szerepét vizsgálják ki, amikor nyílt titok - és ezt az egész párt tudja -, hogy nem egyedül Farkas Mihályt terheli a felelősség. Én, elvtársak, hangsúlyozom, nem a Központi Vezetőséget hibáztatom azért, hogy ilyen határozatot hozott. De igenis, hibásnak tartom azokat, akik ismerve az igazságot, nem szólaltak fel és nem tettek olyan irányú javaslatot, amely a vizsgálatot pártszerű irányba vitte volna. Amikor én ezt több elvtársnak felvettem, azt mondták nekem, hogy azon a nevezetes KV-ülésen olyan »feszítsd meg« hangulat uralkodott, hogy okosabb volt, ilyen értelemben nem szót emelni. Azokra, akik a súlyos törvénytelenések miatt csak Farkas Mihályt akarják elmarasztalni, azokra rácáfolt az élet. Annak dacára, hogy a bizottság csak Farkas Mihály szerepének kivizsgálásával foglalkozott, törvényszerűen a bizottság előtt feltárult az igazságnak nemcsak egy része, hanem a teljes igazság is. Én a magam részéről hibásnak érzem magamat abban, hogy én nem tettem meg mindent annak érdekében, hogy összeforjunk jobban az itthon dolgozó elvtársakkal és velük együtt a legjobbakból létrehozzuk a párt egységes, szilárd vezetését. A másik lényeges ok abban keresendő, hogy az ÁVH-t nyolc-kilenc éven át nem a párt, hanem személyek irányították.” A Titkárság és a Politikai Bizottság mellett létrejött az államvédelmi ügyek intézésére egy háromtagú bizottság Rákosi, Gerő, Farkas. Ez a trojka a Rajk-ügy alatt kezdett dolgozni. Ez a bizottság időről időre kibővült a Politikai Bizottság egyes tagjaival. Ezt a bizottságot a Politikai Bizottság küldte ki Rákosi elvtárs javaslatára. Ennek a bizottságnak nagyon nagy jogai voltak. Nyomozást indíthatott, őrizetbe vételeket foganatosíthatott. Ez a bizottság időről időre informálta a Titkárságot, a Politikai Bizottságot a letartóztatási ügyekről, de meg kell mondani azt is, hogy az esetek többségében ez az információ utólagos volt. Ennek a hármas bizottságnak szükségességét azzal indokoltuk, hogy legyen a pártnak egy szűk bizottsága, amely szükség esetén, ha ezt a párt érdekei megkívánják, azonnal dönteni tudjon fontos államvédelmi ügyekben. Negyedik ok a közben kialakult személyi kultuszban keresendő, amely létrejött Rákosi elvtárs körül országosan és körülöttem a hadseregben. Én erről bővebben nem akarok most beszélni, mert ez eléggé ismeretes. De amit most szóvá akarok tenni, és amit kötelességemnek tartok nyíltan megmondani, az az, hogy az az érzésem, mintha még ma is a személyi kultusz maradványai nem egyszer még mindig akadályoznák a bátor bírálatot, az igazság leplezetlen megállapítását! Az ötödik ok az osztályharc kiéleződése elméletének merev kezelésében, annak erős túlhajtásában keresendő. Az éberség szükségességének egy olyan fokú túlhajtása alakult akkor ki nálunk, amely a gyanúsítások elburjánzásához vezetett s úgy párt, mint állami vonalon sok kárt okozott a pártnak.”⁸⁵⁷

⁸⁵⁷ U. o.

Farkas szilárdan meg volt győződve véleménye helyességéről, ezért is mutatta meg az elkészült beszédének tervezetét is szovjet tárgyalópartnerének. Mikojan azonban addigra már tökéletesen tisztában volt Péter Gábor levelének pontos tartalmával. Hamar felismerte, hogy egy ilyen beszéd Péter-levelével együtt olyan láncreakciót indíthatna be a párton belül és kívül, ami nagyon könnyen nemcsak az MDP, hanem könnyen az egész rendszer összeomlásához vezethetne. Farkas Vladimir szerint apjának mindezért Mikojan a következő tervet vázolta fel: beszédét semmiképpen ne mondja el, helyette tartson egy negyedórás önbírálatot, cserébe az SZKP garantálja bántatlanságát és becsületének helyreállítását. Ellenkező esetben nem számíthat a szovjet vezetés segítségére és őt terheli majd a személyes felelősség egy „ellenforradalom” esetleges kirobbanásában.⁸⁵⁸ Mikojan zsarolása célt ért, Farkas végül elvállalta a bűnbak szerepét és ígéretet tett a pártvezetőség többi szerepének az elhallgatására. Tehetett-e volna másképpen? Múltját és a körülményeket ismerve aligha. Viszont, hogy mennyire hamis volt a szovjet vezetés ígérete, azt Farkas három hónappal későbbi letartóztatása fényesen bebizonyította. Börtönnaplójából világosan kitűnik, hogy Farkast elsősorban nem is ügyének ilyen módon való lezárása keserítette el legjobban, hanem sokkal inkább az általa mindennél jobban tisztelt Szovjetunió vezetői részéről érzékelt cserbenhagyás.⁸⁵⁹

Ilyen előzmények után zajlott le 1956. július 18-án a Központi Vezetőség ülésének első napja.⁸⁶⁰ Az első napirendi pont rögtön egy korszak végét jelentette: Rákosi Mátyás „megrendült egészségi állapotára” hivatkozva felmentését kérte az első titkári pozíció alól, amely kérelmet a KV akceptált, utódjának pedig Gerő Ernőt választotta meg. Rákosi, „gyógykezelés” ürügyén július 23-án az országot is elhagyta és Moszkvába távozott. Szándékai ellenére soha többé nem tért haza, csak a hamvai kerülhettek 1971-ben Magyarországra.⁸⁶¹ Farkas Mihály sorsát másnap csak a 4. pont volt hivatott vizsgálni, noha a jelenlévők is tisztában lehettek azzal, hogy ez a kérdés már lényegében eldőlt.⁸⁶²

Az ötös bizottság jelentése szerint Farkast, – aki már 1945 óta különösen érdeklődött az ÁVH, illetve elődszervezetei a PRO és a BM ÁVO iránt – döntő felelősség terheli Rajk László és társai ügyében, tettei motivációja pedig nem volt más, mint a hataloméhség és a

⁸⁵⁸ FARKAS, 1990. 430.

⁸⁵⁹ OSZK KT 429 f. 39./*Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója, első füzet, oldalszámozás nélkül. Október 15-i bejegyzés.*

⁸⁶⁰ MNL OL - M-KS 276. f. 52/35. ő. e. *Az MDP KV 1956. július 18-21-i jegyzőkönyve 1. Rákosi Mátyás felmentése, Gerő Ernő megválasztása. Ea. Rákosi Mátyás és Hegedüs András.*

⁸⁶¹ FEITL ISTVÁN: *A száműzött Rákosi.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2016.

⁸⁶² MNL OL - M-KS 276. f. 52/35. ő. e. *Az MDP KV 1956. július 18-21-i jegyzőkönyve 4. pont Az MDP KV által 1956. március 13-án Farkas Mihály ügyének megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése. Ea. Kovács István*

karrierizmus.⁸⁶³ A jelentés jegyzőkönyve bőségesen idézett Kádár Jánostól, aki olyan állításokat tett az ötös bizottság felé, hogy az a gondolat, hogy Rajk likvidáltatni akarta az MDP csúcsvezetését is magától Farkastól származott, ráadásul elégedetlennek bizonyult azzal, hogy az összeesküvők csak harmadik számú célpontként tekintettek rá, miközben ő második kívánt lenni Rákosi mögött.⁸⁶⁴

Természetesen következménye volt ezek után a bizottság szerint az, hogy Farkas következő célpontja Kádár lett, akinek kihallgatását fia, Farkas Vladimir vezette, valamint pártfeladata révén – a hármas bizottság vezetőjeként is – erősen befolyásolta, és tevékenységét felületesség, lelkiismeretlenség és cinizmus jellemezte. Természetesen a bizottság is a fővádpontra a katonai ügyekben való felelősségre helyezte ki Farkas esetében. A legfőbb teherként számító Pálffy- és Sólyom ügyek mellett olyan esetek is felkerültek Farkas bűnlajstromára, hogy a tatai Páncélos Iskolában történt tömeges mérgezésért felelőssé tett Mészáros Jenő és Szántó Elemér őrnagyok kivégzésére is az egykori honvédelmi miniszter tett javaslatot, ahogy Szűcs Sándor labdarúgó-rendőrfőhadnagy haláláért is őt terheli a felelősség. Összegezve a bizottság jelentése megállapította, hogy Farkas Mihály az eltelt években kihasználva Rákosi Mátyás gyanakvó természetét rendszeresen konspirált, tevékenységével jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az ÁVH nem az igazi ellenség ellen harcolt, megtúrta a körülötte kialakult személyi kultuszt a hadseregen belül és pártmegbízatai révén komolyan visszaélt a hatalmával. Mindezt a bizottság Farkas Mihály kizárására kért határozatot a Központi Vezetőségtől.⁸⁶⁵

Viszontválaszában Farkas tartotta magát a Mikojannal kötött szóbeli megállapodásához, így komoly önkritikát gyakorolt, de a karrierizmus vádját ekkor is tagadta.⁸⁶⁶ Kádár János – aki hamarosan a Politikai Bizottságba is visszatérhetett – felszólalásában már magabiztosan kifejtette, hogy nem érzi őszintének Farkas semmitmondó kritikáját és azért azt elfogadni nem tudja. Ugyanakkor Kádár némi önkritikára is rákényszerült, amikor kijelentette: „Én a törvénysértéseket illetően alany is és tárgy is voltam.”⁸⁶⁷

Az elhangzott hozzászólások után a Központi Vezetőség elfogadta a bizottság jelentését, melynek eredményeként Farkas Mihályt az MDP Központi Vezetősége kizárta tagjai közül, illetve a pártból is. A büntetőjogi felelősségre vonás a júliusi KV ülés határozatának értelmében azonban nem merült fel. Farkas Mihály érzelmileg nehezen viselte a kizárását legalábbis fia

⁸⁶³ MNL OL - M-KS 276. f. 52/35. ő. e. 4. pont

⁸⁶⁴ U. o.

⁸⁶⁵ U. o.

⁸⁶⁶ U. o. *Farkas Mihály felszólalása*

⁸⁶⁷ U. o. *Kádár János felszólalása*

szerint: „Július 21-én apámék lakásán vártuk a hazatérését. Nemigen lehetett vele beszélni, mert majdnem megszakítás nélkül sírt.”⁸⁶⁸ Ifjabb Farkast az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága már egy héttel korábban kizárta a párt soraiból a „szocialista törvényesség sorozatos megsértése” miatt ⁸⁶⁹ Július 23-án az új első titkár, Gerő Ernő és Hegedűs András miniszterelnök elégedetten számolhattak be a Központi Vezetőség ülésének a tanulságairól Andropovnak. Noha azt Gerő sem vitatta, hogy Rákosi lemondásának és Moszkvába távozásának visszhangjai még mindig nem csendesültek el, bár ezt a többség úgy tekinti, mint a volt első titkár azon törekvését, hogy segítsen az MDP-nek kikerülni abból a nehéz helyzetből, ahová az elmúlt évek alatt jutott. Farkas ügyére Gerő már különösebben sok szót sem vesztegetett, véleménye szerint a KV döntését a párt „nyugodtan” és különösebb feltűnés nélkül fogadta.⁸⁷⁰

Gerő Ernő be is érte volna ennyivel Farkas-ügyben, sőt ő maga tett ígéretet a szovjet vezetőknek, hogy Farkas büntetőjogi felelősségre vonására nem kerül sor. Ez az elképzelés összhangban állt az SZKP KB Elnökségének a szándékával is, akik szintén szerették volna véglegesen rendezettnek tudni a Farkas-ügyet. A BM viszont továbbra is kapott kritikát azért, amiért továbbra is vezető tisztségben tart olyanokat, akik a korábbi események során kompromittálták magukat. Noha a PB úgy határozott szeptember 26-i ülésén, hogy két hét múlva visszatér az ÁVH tevékenységének újvizsgálásához, illetve a Péter-csoport ügyének felülvizsgálatához, az események felgyorsulása azonban más mederbe terelte a folyamatokat.⁸⁷¹ Non György a PB október 5-i határozatának értelmében elrendelte további volt államvédelmi tisztek, Farkas Vladimir, Kajli József, Szántó György, Szendy György, és Toldi Ferenc őrizetbe vételét. A gyorsaságot elsősorban Rajk Lászlónak és társai másnapi ünnepélyes újratemetése indokolta, amit a PB a rehabilitációs folyamat szimbolikus eseményének tekintett.⁸⁷²

Az október 6-i újratemetés után a közhangulat azonban ismét felizzott, a széles közvélemény mindenképpen bírósági igazságszolgáltatást kívánt a Rajk-ügyben.⁸⁷³ Ezt érzékelvén Hegedűs András miniszterelnök október 7-én levelet írt a belgrádi „Canossa-járáásra” készülő Gerőnek. A magyar küldöttség 1956 október 15 és 23. között készült vizitálni Titonál Jugoszláviában. Lényegében ez az út a szovjet pártvezetés 1955 májusi látogatását

⁸⁶⁸ FARKAS, 1990. 431.

⁸⁶⁹ U. O. 434.

⁸⁷⁰ BARÁTH, 2002. 325.

⁸⁷¹ MÜLLER, 2025. 297.

⁸⁷² MNL OL – M-KS 276. f. 53/305 ő. e. *Az MDP PB 1956. október 5-i ülés jegyzőkönyve. 3. pont Javaslat néhány volt államvédelmi tiszt börtönbüntetésének félbeszakítására. Ea. Non György*

⁸⁷³ A temetésről részletesen a szemtanú szemével: SZÁSZ, 1989. 339-340.

másolta, célját tekintve egyfajta bocsánatkérő és bűnbánó látogatás volt a jugoszlávokkal való megbékélés jegyében, és amelyre Tito csak Rákosi menesztése után volt hajlandó.⁸⁷⁴

Levelében Hegedűs újra felvetette Farkas Mihály büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét is. Indoklása szerint a pártvezetésnek számos tagját még mindig terhelte a szektások bélyege, ezért a rehabilitációt gyorsan és következetesen végig kell vinni a közvélemény lecsillapítására annál is inkább, mert Péter Gáboron és társain kívül még senkit nem voltak felelősségre büntetőjogi módon, pedig ők csak másodvonalbeli szerepet játszottak a törvénytelenésekben. Ezért Hegedűs javaslatot tett Farkas Mihály letartóztatására és fiával, illetve más lefogott volt államvédelmis tisztekkel együtt való bíróság elé állítására. Gerő a kérdésben egyeztetett Andropov szovjet nagykövettel, és olyan értelmű megjegyzést tett, hogy nincs lehetőség arra, hogy Farkas bírósági felelősségre elkerülhető legyen. Ebben Andropov is egyetértett. Gerő még arra is ígéretet tett, hogy zárt tárgyaláson „megfelelő összetételű” bíróság fogja letárgyalni az ügyet.⁸⁷⁵

Kétségek között

A Magyar Dolgozók Pártjának hivatalos napilapja 1956. október 13-i számának második oldalán a felső sarokban, a Magyar Távirati Irodára (MTI) hivatkozva egy rövidke, mindössze 13 szóból álló, kétsoros cikk a következőről tájékoztatta az olvasókat: „A legfőbb ügyész utasítására a szocialista törvényesség megsértése miatt őrizetbe vették Farkas Mihályt.”⁸⁷⁶ Ez a semmitmondó tájékoztatás október lázas napjaiban, Rajk és társai újratemetése után ugyan elégtétellel tölthette el az igazságra vágyó közvéleményt, de különösebb meglepetést nem keltett. A fokozódó társadalmi elégedetlenség azonban már nem érte be csupán Farkas személyével. Akkor azonban még csak maroknyian voltak tisztában azzal, hogy az egykori trojka tagjai közül a büntetőjogi felelősséget kizárólag neki kell majd viselnie.⁸⁷⁷

Farkas Mihály igen nehezen élte meg őrizetbe vételét. Már a pártból való kizárását is érthetetlennek és felháborítósnak tartotta, mert úgy vélte, hogy megtett mindent, amit a párt, illetve a vele tanácskozó és őt önmérsékletre intő Mikojan elvárt tőle.⁸⁷⁸ Ugyanakkor

⁸⁷⁴ GYARMATI, 2011. 401-402.

⁸⁷⁵ MÜLLER, 2025. 298.

⁸⁷⁶ *Szabad Nép* 1956. október 13. 2. oldal, szerző nélkül.

⁸⁷⁷ KOZÁK, 1988. 115.

⁸⁷⁸ OSZK Kt 429. fond/39. *Farkas Mihály börtönaplója*. Első füzet, oldalszámítás nélkül. A júliusi KV ülésről és a kizárásáról a személyes elemzése rögtön az első oldalakon található.

letartóztatására minden bizonnyal számíthatott, ez azonban nem tartotta vissza attól, hogy az őrizetbe vétele ellen tiltakozzon: „a gyanúsítást megértettem, bűnösnek nem érzem magam, az ellen pedig a leghatározottabban tiltakozom, hogy az én elrejtőzésemről tartani kellene, vagy bármilyen bizonyítékot meghamisítanék annál is inkább, hiszen az én ügyemet megvizsgálta egy bizottság, melyet a párt küldött ki és annak a bizottságának a munkáját én nemhogy nem akadályoztam, de segítettem. Ezért kérem a szabadlábra helyezésem, hogy a vizsgálat során szabadlábon védekezhessenem.”⁸⁷⁹

A letartóztatás után Farkast – fia és a többi őrizetbe vett volt államvédelmi tiszt mellett – a Markó utcai börtönbe szállították, ahol az érdemi kihallgatása október 18-án kezdődött meg a jegyzőkönyvek szerint. Innentől fogva két szöges ellentétű koncepció ütközött. A kihallgatók a párt elvárásának megfelelően igyekeztek becsatornázni Farkas bűnösségét, mégpedig három hírhető ügy, a Rajk–, Kádár–, Sólyom-ügyek mentén. Farkas Mihály viszont azt kívánta bebizonyítani, hogy az említett törvénytelenésekben személyesen semmiben nem volt kezdeményező, csupán csak parancsokat hajtott végre. A felelősség megoszlik kollektíven a párt egész érdemi vezetése között, de a főfelelősség azon belül is elsősorban Rákosié. Vagyis tömören azt a koncepciót védelmezte, melyet az 1956. május 12-i ötös bizottság előtti meghallgatásra összeállított és később a KV ülésére elkészített, de végül el nem mondott beszédében rögzített.⁸⁸⁰

Farkas Mihály rendületlenül próbálta megértetni a vizsgálótisztekkel az álláspontját, ezért kihallgatásai során újra és újra kihangsúlyozta a kollektív felelősség tényét: „Azokat a súlyos hibákat, melyek 1949-51 között történtek a pártvezetés követte el és elsősorban a szűk pártvezetés. Ezeket a súlyos politikai hibákat Rákosi elvtárs vezetésével követtük el. A hibákat tehát a pártvezetés Rákosi elvtárs vezetésével követte el mégis sem Rákosi elvtárs, sem a többi elvtársak, akik a pártvezetésből felelősek őszintén, kommunistához méltó módon nem tárták fel saját szerepüket, saját hibájukat. Ehelyett saját hibájukat elhallgatva összefogtak és mindent énram kennek. Így akarják helytelen, nem kommunista módszerrel Rákosit menteni és engem áldozatul odadobni.”⁸⁸¹

Új elemnek számított a letartóztatott Farkas viselkedésében, hogy cellájának magányában maga is újra próbálta elemezni a történeteket, ennek hatására kezdett hozzá terjedelmes börtönnaplója megírásához. Töredékes feljegyzései igazi nívóknak számítanak,

⁸⁷⁹ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 18-án* 309.

⁸⁸⁰ OSZK Kt 429. f. /181. *Farkas Mihály az 1956. július 18-i KV ülésre készített, de végül el nem mondott beszédének tervezete.*

⁸⁸¹ ÁBTL – 3.1.9. V-150019/1. *Farkas Mihály kihallgatása 1956. október 18-án.* 311.

mert aligha maradt fenn kommunista felsővezetőtől olyan, ami Sztálin személyét ennyire nyíltan kritizálni merete volna, mint Farkas tette naplójában többek között olyan részletekkel, hogy: „Sztálin beavatkozása az utolsó időkben *felmérhetetlen károkat okozott*. Nélküle nincs Rajk-ügy!!” vagy „Meg kell mondanom azt is, hogy *Sztálin akasztatta fel Rajkot* és társait, Sztálin beavatkozása nélkül Rajk ma élne” illetve „a *sztálini önkény*, melynek magyarországi megtestesítője Rákosi volt.”⁸⁸² Komoly gyengesége ugyanakkor a naplónak, hogy Farkas a bekövetkezett törvénysértéseket következetesen csak „hibáknak” titulálta és saját politikai felelősségét pedig elvetette, illetve bizonyos esetekben csökkentette.⁸⁸³

Ezt a folyamatot törte meg az 1956. október 23-án kitört forradalom és szabadságharc.⁸⁸⁴ Erről az időszakról Farkasékról csak a saját maguk által lejegyzett gondolatok és memoárok állnak a rendelkezésre, azonban ez nem azt jelenti, hogy mindezek ne lennének érdekesek. Farkas Mihály a forradalom kitörését kommunista szempontból katasztrófának tartotta, noha részint saját igazának alátámasztását is látta benne, hogy a nép az „intrikus torzítások” ellen lázadt fel. Október 24-én arról írt, hogy „a vér, amely most Budapest és talán lehet más magyar városok utcáin folyik, vádolja mindazokat, akik a párt vezetésében nem pártszerűen, hanem intrikus módszerekkel akarták a törvénytelenégeket orvosolni, vádolja mindazokat, akik hónapok óta heccelik a népet jobb felé, vádolja mindazokat, akik a múltat csak rossznak állítják be, vádolja mindazokat, akik engem dobtak oda áldozatul, vádolja mindazokat, akik saját hibáikról nem mertek mindez ideig beszélni.”⁸⁸⁵

Arról nem lehetett tudomása, hogy a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) 16 programja közül az előkelő, 4. helyen állt az ő nyilvános bírósági felelősségre vonása, igaz Rákosival egyetemben.⁸⁸⁶ Így is kétségek között teltek az elkövetkező napok. Farkas naplójából tökéletesen érződik ez a kettősség, hogy egyrészt komolyan aggódott az „ellenforradalom” győzelmének lehetősége miatt és csak a szovjet hadsereg beavatkozásában látta a vívmányok és a rendszer megvédésnek a zálogát: „Azt mondják, hogy a felkelők parancsnokával megállapodást kötöttek, amit mindkét részről alá is írtak, hogy a szovjet csapatok 24 órán belül elhagyják Budapestet és a magyar katonaság veszi át a

⁸⁸² OSZK Kt 429 f. /39 *Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója*. Első füzet oldalszámazás nélkül. Október 18-i bejegyzések.

⁸⁸³ U. o.

⁸⁸⁴ A forradalom eseményeiről számos kitűnő feldolgozás született Többek között: SZAKOLCZAI ATTILA: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc* Budapest, 1956-os Intézet, 2001. HORVÁTH MIKLÓS – TULIPÁN ÉVA: *In Memoriam 1956*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 2006. HORVÁTH MIKLÓS: *1956 Hadikrónikája* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.

⁸⁸⁵ OSZK Kt 429 f. /39 *Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója*. Első füzet oldalszámazás nélkül. Október 24-i bejegyzés.

⁸⁸⁶ GYARMATI, 2011.407.

rendfenntartást a fővárosban, akkor leteszik a fegyvert. Lényegében a megvert ellenforradalom diktálja a kormánynak a feltételeket. És a kormány ezt elfogadja? Nem értem!! Ezt még akkor sem lehetett volna megtenni, ha még a felkelők komoly erővel rendelkeznek. De most már le vannak verve, hát miért kellett ilyen csúfos feltételt egy megvert ellenforradalmi bandától elfogadni? Hiszen a szovjet csapatok mentették meg újra a magyar szabadságot. És most kotródjanak el a fővárosból az ellenforradalmi erők követelésére? Hallatlan!”⁸⁸⁷

Ami viszont ennél is jobban foglalkoztatta, az a családjának, elsősorban feleségének és gyermekeinek a sorsa: „Nem tudom, mi van Käthével. Nem adnak biztos választ. Nem veszi fel senki. Nagyon-nagyon félek, hogy valami rossz történhetett vele. Ha vele valami történt, akkor végleg szétesett a mi kis családunk és én elvesztettem ezt az embert, elvtársat, feleséget, harcostársat, akit mindenkinél jobban szerettem, becsültem és tiszteltem. Mi van veled, drága jó Käthém? Itt a börtönben oly boldog lennék, ha tudnám, hogy egészséges vagy és semmi bajod. Sajnos, ezt most nem tudom, és vérző szívvel ülök itt ágyamon és arra várok, hogy valami jó hírt halljak felőled. Nagyon-nagyon félek, hogy valami történt veled.”⁸⁸⁸

Amik viszont igazán döbbenetes sorok azok, amelyek továbbra is a mély, szinte vallásos hitről tesznek tanúbizonyságot az eszme és a rendszer iránt, és amikért készen állt vállalni minden következményt. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy Farkas Mihály minden torzulás, bűn, és tévedés után is szilárdan megmaradt ugyanazon az úton, amire még Löwy Hermannként lépett 1921-ben: „Ami a magam ügyét illeti, én el vagyok szánva a legrosszabbra. Emelt fővel, népem hű katonájaként és a párt megingathatatlan harcosaként fogok meghalni. El vagyok készülve a mártírhalálra. Hiszem, hogy a történelem felderíti a teljes igazságot mind a körül, ami nálunk történt. Biztos, hogy megállapítja majd, hogy én is követtem el komoly hibákat, de becsületes és hű fia voltam népemnek.”⁸⁸⁹

Farkas Vladimirtól csak utólagos emlékeket ismerünk, amelyek jóval az adott események után születtek. Ezekben ifjabb Farkas úgy emlékezett, hogy rabságuk helyét, a Markó utcai börtönt, a legtöbb rabtól kiűritették és fegyveres őrség védte az épületet a forradalom napjaiban. Éppen ezért a valóság az, hogy a börtönben a két Farkas élete nem forgott egy percig sem életveszélyben, sőt tulajdonképpen az volt a szerencsájük, hogy letartóztatásban voltak. A forradalmi tömeg valószínűsíthetően meglincselte volna őket, amennyiben kezükbe

⁸⁸⁷ OSZK Kt 429 f. /39 *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. Első füzet oldalszámozás nélkül. Október 29-i bejegyzés*

⁸⁸⁸ U. o. *Október 28-i bejegyzés*

⁸⁸⁹ U. o.

kerültek volna. Legalábbis ifjabb Farkas arra hivatkozott, hogy ezt a későbbiekben többször is a fejéhez vágták.⁸⁹⁰

A kétségek ennek ellenére megmaradtak. A külvilágból továbbra is minimális információ jutott el a Markó utcába, így jobb híján idősebb Farkas továbbra is az írásba menekült és saját politikai testamentumát folytatta az ország és a párt helyzetének elemzésével: „Kezdetől fogva magyaráztam Rákosinak, és az ügyet kivizsgáló bizottságnak, hogy a rehabilitáció kérdését úgy kell megoldani, hogy az a párt tekintélyét ne rontsa, hanem ellenkezőleg, növelje. Mondtam, hogy a pártnak, az országnak nyugalomra, konszolidációra van szüksége, a pártnak arra, hogy létrejöjjön az elvi egység a párton belül. Mindezt eleresztették a fülük mellett, nem figyeltek fel szavaimra, az önteltség, a góg, a bosszú, süketé tette őket. Én még az utolsó pillanatban is pártszerű maradtam, habár nekem rettenetesen tragikus volt a helyzetem, de mégis Mikojanra hallgattam. Nem akartam semmilyen körülmények között sem értani a pártnak. Inkább magamnak ártottam, de nem a pártnak. De azok, akik vitték ellenem a vizsgálatot, nem törődtek a párt érdekeivel. Vagy talán azt hitték, hogy az ő vonaluk viszi helyes irányba a pártot? Íme, itt vannak a szomorú, véres, tragikus események. Ezek az események világos választ adnak arra, hogy politikájuk helytelen, mélyen helytelen volt. Én konszolidációt, nyugalmat, rendet, egységet akartam. Ők testvérháborúba, ellenforradalomba taszították az országot. Ez az igazság!”⁸⁹¹

Nem tudhatta, hogy már november 4-én, a „Forgószél” hadművelet keretében megindult a Szovjet Hadsereg hatalmas erejű támadása a felkelés leverésére. A véres harcok több mint egy hétig elhúzódtak, a fővárosban csak Csepel elfoglalásával értek véget november 11-én.⁸⁹² A Markó utcai börtönbe viszont megkésve érkeztek a hírek, ezért Farkas csupán november 9-i bejegyzésében említette először a szovjet intervenciót, de fejlemények nagy elégedettséggel töltötték el: „Még ma is hallani ágyúlövéseket. De semmi kétség, hogy itt már a maradék maradékának felszámolásáról van szó. Lényegében az ellenforradalmi felkelés le van verve - a szocializmus meg van mentve.”⁸⁹³

Arról azonban végképp nem lehetett fogalmuk Farkaséknak, hogy politikailag miféle változások történtek, hogy Kádár János került még a forradalom alatt az újjáalakított párt élére,

⁸⁹⁰ FARKAS, 1990. 449-450.

⁸⁹¹ OSZKK 429 f./39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. Első füzet oldalszámozás nélkül. November 6-i bejegyzés.*

⁸⁹² Az eseményekről Zsukov marsall fokozatosan tájékoztatta a SZKP Prezídiumát. Jelentéseit lásd. Szerk. SZEREDA, VJACESZLAV és SZTIKALIN, ALEKSZANDR: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából* Budapest, Móra Kiadó 97.

⁸⁹³ OSZK Kt 429 f. /39 *Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. Első füzet oldalszámozás nélkül November 9-i bejegyzés.*

miután Gerő Ernő már október 25-én lemondott első titkári pozíciójáról és Moszkvába menekült. Kádár az új vezetőséggel egyetértésben a súlyosan diszkreditált MDP felosztatásáról és a koalíciós kormányzás felállításáról döntött. Az új párt a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet kapta az Ideiglenes Intéző Bizottságába pedig Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán kerültek be, a bizottság elnöke maga Kádár lett. Ahogy november 4-e után ő lett a restaurációs-kollaboráns Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány miniszterelnöke is.⁸⁹⁴ A szocialista rendszert ugyan a szovjet hadsereg megmentette, de ebben sem a magyar társadalomnak, de mint az később kiderült maguknak Farkaséknak sem volt sok köszönet, mert az ő megbélyegzésük továbbra is eldöntött dolog volt. Erre tökéletesen jellemző az a történet, hogy amikor Tito, valamint Hruscsov és Malenkov a jugoszláviai brioni szigetén 1956. november 3-án történő megbeszélésein szóba került Kádár, mint a leendő magyar párt- és kormány vezetője, a szovjet vezetők egyből azt ecsetelték jugoszláv partnereik előtt, hogy korábban börtönévei alatt Kádárnak miféle „kínzásokat” kellett kiállnia Farkas Vladimir kezétől. Utóbbiról lesújtottan csak azt ismételték „szvolocs, szvolocs (szemét, szemét).⁸⁹⁵

Kádár legfontosabb feladata a saját hatalmának legitimizálása volt, ami korántsem sem számított egyszerű folyamatnak. Többek között a legnehezebb helyzetet az okozta, hogy a Magyar Népköztársaságnak létezett egy másik, törvényes kormánya, Nagy Imre vezetésével, amelynek tagjai még a november 4-i szovjet támadás napján a budapesti jugoszláv nagykövetségre menekültek és megbízatásukról mindenfajta háttértárgyalás és alkudozás ellenére sem voltak lemondani. Ezért maradt a durva erőszak. A csoportot november 22-én a biztonságos hazatérés ígéretével kicsalták a követségről, majd elrabolták, végül pedig Romániába internálták őket.⁸⁹⁶

Farkaséknak a börtönben egyelőre a politikai hatalomváltás nem hozott érdemleges változást. Noha miután tudomásukra hozták a lezajlott politikai változásokat, ügyészi szinten még esetleges kegyelemben részesítésük is felmerült, azonban – mint később kiderült – ennek nem volt realitása: „November 4. után bejött hozzám Kovács alezredes, aki elmondta, hogy a történelem elsöpörte a Rákosi-rendszert, és azután, hogy megismerte az ügyemet, nem vállalja a perben az ügyész szerepét. Közölte, írásbeli javaslatot tett, hogy az Elnöki Tanács engem eljárási kegyelemben részesítsen. Azonban Kovács alezredes javaslata ellenére folytatódott az

⁸⁹⁴ RAINER, 1999. 305-306.

⁸⁹⁵ MIĆUNOVIĆ VELJKO: *Tito követe voltam. Moszkva 1956-58.* Budapest, Interart Kiadó, 1990. 133.

⁸⁹⁶ RAINER, 1999. 350-351.

ügyem. Rákosi kezdte meg ellenem a koncpolitikát, de ez folytatódott 1956. november 4-e után is.”⁸⁹⁷

Játszmák

November 12-én a Farkasék börtönkörülményei megváltoztak, mégpedig azzal, hogy a Kádár-kormány konszolidálására Magyarországra küldött KGB-különítmény külön börtönébe, a Gyorskocsi utcába szállították át őket. Minderre Farkas Vladimir a következőképpen emlékezett: „November 12-én váratlan fordulat történt. Megjelent a zárkamban egy szovjet ezredes, akiről csak napok múlva tudtam meg, hogy Kalisztovnak hívják, és a szovjet állambiztonsági szervek Budapesten székelő vizsgálati apparátusának a vezetője. Minden teketória nélkül közölte, hogy szedjem a cókómókomat, mert vele megyek. Utunk a Gyorskocsi utcába vezetett. Két nappal később november 14-én újra értem jöttek, és átvittek egy másik helyre. Amikor beléptem a szobába, apám állt velem szemben. Őszintén megörültem, hogy viszontláthatom, mert az ő sorsáról sem tudtam semmit. Apámat jó hangulatban találtam. Szilárd meggyőződése volt, hogy azért vagyunk a szovjet állambiztonsági szervek őrizetében, hogy megvédjenek Kádár bosszújától, és érvényt szerezzenek Mikojan ígéretének.”⁸⁹⁸

Mindenesetre a szovjetek őrizetében bizonyos szempontból rosszabb helyzetbe kerültek Farkas Mihály naplójegyzete szerint: „A dolgaimat – törülköző, szappan, papucs, fejpárna stb, – és könyveimet nem adják oda. Reggelire csupor tiszta teát adtak minden nélkül. Tisztálkodási lehetőség kevesebb, az élelmezés rosszabb, könyvek nincsenek, így a helyzetemen nem javítottak, hanem rosszabbítottak. Legalábbis most ez így néz ki.”⁸⁹⁹

Ennek ellenére a szovjet őrizetet mindkét Farkas biztonságosabbnak gondolta, ráadásul itt egy cellában tartózkodhattak: „Nagyon hálás vagyok a szovjet elvtársaknak, hogy engedélyezték, hogy Vladival legyek egy cellában. Ma délután hozták át hozzám. Nagyon örülök, hogy együtt lehetünk. Így könnyebb a rabság. Együtt meghányjuk-vetjük a kialakult bonyolult helyzetet. Mától fogva együtt vagyok Vladi fiammal.”⁹⁰⁰ További fontos kedvezménynek számított, hogy végre a családtagjaikkal is találkozhattak: „November 25-én az őrség parancsnoka azzal az örömhírral nyitotta ki az ajtót, hogy elvtársak szedjék össze

⁸⁹⁷ KOZÁK, 1988. 115.

⁸⁹⁸ FARKAS, 1990. 452.

⁸⁹⁹ OSZK Kt 429 f. /39 Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója. Első füzet oldalszámozás nélkül. November 13-i bejegyzés

⁹⁰⁰ U. o. November 14.-i bejegyzés

magukat, mert percekben belül itt lesznek az asszonyok. Gyorsan rendet csináltunk a szobában. Rövidesen nyílt az ajtó, apám felesége és Ica nagynéném jött be boldogan, mindkét kezükben csomagokkal.”⁹⁰¹

Felmerülhet a kérdés, miért egyezett bele az új pártvezetés abba, hogy Farkasék ügyét a szovjet szervek vegyék kézbe? Amennyiben hihetünk Szénási Géza legfőbb ügyész megjegyzésének, az új vezetés számára az lett volna a legegyszerűbb megoldás, ha a szovjet fél valóban kiviszi az országból Farkasékát és az ügyüket ily módon ejteni lehet.⁹⁰² Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy Szerov helyettese, Szergej Belcsenko altábornagy már november 26-i látogatása során arról győzködte a két Farkast, hogy ügyük rendezését Kádártól kell várniuk, illetve vele kell kiegyezniük. Ezt apa és fia is visszautasította.⁹⁰³ Valószínűsíthető mindebből, hogy a szovjetek csak addig vállaltak felelősségét Farkasék „privát” őrzéséért, ameddig a Kádár-kormány belpolitikai helyzete meg nem szilárdul, viszont nem akartak belefolyni az általuk belügyinek tartott kérdésbe. Mindezt a feltételezést, illetve, hogy a kádári vezetés egyáltalán nem mondott le Farkasék bírósági úton való felelősségre vonásáról, alátámasztja az a tény, is, hogy folytatódott a különféle tanúvallomások felvétele abban az időben is, amíg a két Farkas a szovjet szervek őrizetében volt.⁹⁰⁴

1957. január 4-én a KGB újra átadta a foglyokat a magyar szerveknek, ami egyúttal visszaköltözést jelentett a Markó utcai börtönbe, és amelyet személy szerint Farkas Mihály igen nehezen élt meg, mert a szovjetek ígéretének megszegését látta mindebben: „Az, hogy a szovjet elvtársak visszaadtak a magyar hatóságoknak az jelenti, hogy megtagadtak bennünket és külön engem szégyenletesen becsaptak. Ha erre képesek voltak, úgy sajnos fel kell tételeznem azt, hogy más esetekben is becsstelen és szégyenteljes módszereket alkalmaznak. Azzal, hogy november 12-én elvittek minket és most visszaadtak, a szovjet elvtársak súlyosbították a helyzetünket. Súlyosabb helyzetben, - ami a szovjet elvtársak hibájából következett be, kell most folytatnunk a harcot. A szovjet elvtársak sajnos nem használtak, nem segítettek, hanem ártottak nekünk.”⁹⁰⁵

Ezzel az új helyzettel együtt új játszma is kezdődött. Hogy pontosan mikor döntöttek Kádárék hivatalosan a tárgyalás napjáról nem ismert, annyi bizonyos, hogy január 5-én, a

⁹⁰¹ FARKAS, 1990. 453.

⁹⁰² KOZÁK, 1988. 115.

⁹⁰³ FARKAS, 1990. 454-455.

⁹⁰⁴ Itt lehet gondolni többek között Révész Géza, Szendi György és Károlyi Márton tanúkihallgatására, mely közül az elsőre 1956. december 27-én, másokra pedig 1956 december 23-án került sor. Lásd ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. 37-41. (Révész) 171-198. (Szendi) illetve 226-231. (Károlyi)

⁹⁰⁵ OSZK Kt 429 f. /39 Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. Második füzet oldalszámozás nélkül. 1957. január 4-i bejegyzés.

Markó utcába visszatérve, a családja már mint eldöntött kérdéstről tájékoztatta erről Farkas Mihályt: „Käthe azt mondta, hogy azok alapján, amit Kelemen mondott, azt kell megállapítani, hogy Kádár és Münnich ragaszkodnak a tárgyaláshoz, le kell zárni az ügyet mondják, mert a közvélemény követeli. A terv zárt tárgyalás együtt Péter Gáborral. Amikor Käthe felvetette Rákosi kérdését, akkor Kelemen kijelentette, hogy Rákosi szovjet állampolgár, a Szovjetunióban menedékjogot kapott. Ha Farkas kiment volna, nekik nagyon egyszerű ügyük lenne. Szóval már készül a vádirat, Kádár-Münnich nyomására mégis tárgyalás, de zárt tárgyalás elé visznek bennünket.”⁹⁰⁶

Mindez jelezte azt is, hogy tanúk idézése Farkasék ügyében felgyorsult, többek között január 10-én Kapitány István államvédelmi őrnagy tanúskodott, akitől a kihallgatók idősebb Farkas viszonyát firtatták az ÁVH-hoz.⁹⁰⁷ Január 29-én pedig Janikovszky Béla beszélt a tábournoki perekéről: „Általában az egész ügyet Farkas Mihály irányította, ő foglalkozott a bírósági tárgyalás előkészítésével, és határozta meg az ítéleteket is.”⁹⁰⁸

Amíg ezek a terhelőnek szánt szóbeli bizonyítékok szépen gyűltek, megjelent a börtönben Szénási Géza legfőbb ügyész abból a célból, hogy külön-külön elbeszélgessen mindkét Farkassal. Idősebb Farkassal való közlendőjének lényege a következő volt: a párt nevében érkezett és a párt nem fogadja el Farkasnak azon hártását, hogy csupán hibák történtek tevékenysége során. Konkrét bűnökről van szó, amiért Farkast felelősségre kell vonni büntetőjogilag.⁹⁰⁹ A beszélgetés lényegét Farkas Mihály ekképpen jegyezte le: „Ma benn volt Szénási legfőbb ügyész és beszélt velem. Kijelentette, hogy a párt vezetőségének megbízásából jött és hogy a párt vezetése nem fogadja el azt az érvelésemet, hogy csak hibákat követtem el. Felelősségre kell vonni engem büntetőjogilag. Bűnököt követtem el és ezért súlyos börtönbüntetés jár. Kérdésemre, hogy milyen büntetés, kijelentette, hogy 10-15 év. De figyelembe véve Rákosi, Gerő bűneit és még más tényezőket, ha lecsillapodnak a kedélyek másfél év múlva lehetővé teszik, hogy valamelyik népi demokratikus országba, Csehszlovákiába, Romániába vagy Bulgáriába kimenjünk a családdal és esetleg más név alatt ott éljék és dolgozzak. Az ítélet, mondta jelképes. Ha nem lennék őrizetben, nem kerülnék bíróság elé. Rákosiék fogattak le, nagy hecckampányt szerveztek ellenem, ezért most más lehetőség nincs, mint elítélni bennünket. Mindez meg van beszélve a szovjet elvtársakkal, nélkülük Kádár ezt nem csinálná. Szénási éreztette, hogy ha a párt másképp döntött volna,

⁹⁰⁶ U. o. január 5-i bejegyzés.

⁹⁰⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Kapitány István tanúvallomása 1957. január 10-én.* 56-65.

⁹⁰⁸ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. *Dr. Janikovszky Béla tanúkihallgatása 1957. január 29.* 82.

⁹⁰⁹ OSZK Kt 429 f. /39. *Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója. Második füzet oldalszámozás nélkül. 1957. január 25-i bejegyzés.*

jogilag azt is meg lehetett volna oldani. Kért engem – és ez volt jövetelének fő célja, - hogy Kádárról ne beszéljek a tárgyaláson, ne lőjem ki őt, mert nincs kivel pótolni.”⁹¹⁰

Farkas késznek bizonyult erre a kompromisszumra, ahogy a fia is. Ifjabb Farkas később úgy emlékezett, hogy Szénási azt mondta, hogy „nem tudnak velem mit csinálni, s csak azért vagyok benn, mert az apám Farkas Mihály. Én erre megjegyeztem, hogy ez továbbra is koncpolitika. Szénási azt mondta, hogy lehet így is fogalmazni, mert valóban, azon az alapon, amelyen engem letartóztattak, csak az ÁVH központjából legalább 40-50 embert lehetne letartóztatni, de »akkor ki harcolna az ellenforradalmárok ellen?«”⁹¹¹

A január 29-én esedékes újabb kihallgatása során idősebb Farkas még egyszer előadta korábbi védekezését és összefoglalta, hogy miként látja a helyzetét: „Már említést tettem arról, hogy a Központi Vezetőségi ülés úgy döntött, hogy ügyemből bírósági ügyet nem csinál. A párt felé azonban kiadták az ötös bizottság hamis jelentését, ennek alapján meg kell állapítanom, hogy a bizottság tudatosan nemcsak a Központi Vezetőséget tévesztette meg, de hamisan tájékozatta az egész pártot, az egész magyar közvéleményt. Az ellenség is tudomást szerzett arról mi történt körülöttem és fújta a tüzet.”⁹¹² Ekkor kapott arra is lehetőséget, hogy az elé terjesztett tanúvallomásokra reflektáljon, melyekkel nem értett egyet. A legtöbb vallomással szemben Farkas kritikával is élt rámutatva, hogy néhány esetben a tanúvallomások egymással is ellentétben állnak, pl. Princz Gyula és Cseresznyés Sándor esetében.⁹¹³

Az élet – és a büntetés-végrehajtás – azonban lehetőséget adott ennek a részbeli orvoslására, mert a Markó utcai börtönben raboskodott a jogerős börtönbüntetését töltő Péter Gábor és Décsi Gyula kettős is. Január 16-án Farkasék lehetőséget kaptak a velük való találkozásra és elbeszélgetésre. Farkas Vladimir emlékei szerint, ha időlegesen is, de rendeződtek az ellentétek legalábbis Péter Gábor és Farkas Mihály között.⁹¹⁴ Ez azonban nem volt elmondható idősebb Farkas és Décsi viszonyáról, akinek a rá nézve terhelő vallomását előbbi igencsak nehezményezte, mert azt „elfogultnak” tartotta az irányába.⁹¹⁵

Olyan szempontból azonban mindegyik fél számára hasznos volt a találkozás, hogy kicserélhették információikat a korábbi tapasztalataikról. Farkasék számára megdöbbentő felfedezés volt, hogy ekkor hallottak először Péter Gábor 1956. július 10-i leveléről, amely lényegében Rákosi bukásának közvetlen okozója volt. Relevancia erejével hatott az érintettek

⁹¹⁰ OSZK Kt 429 f. /39. 1957. január 25-i bejegyzés.

⁹¹¹ KOZÁK, 1988. 115.

⁹¹² ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29.-én 345.

⁹¹³ U. o. 368-371.

⁹¹⁴ FARKAS, 1990. 469.

⁹¹⁵ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. Farkas Mihály kihallgatása 1957. január 29.-én 368.

számára, hogy az akkori pártvezetőség ezt a fontos dokumentumot visszatartotta és továbbra is hivatalos álláspontjaként Farkas Mihály *kizárólagos* felelősségét állapította meg az ötös bizottság jelentése alapján.⁹¹⁶ Még egy haszna is volt az eszmecserének: A közelgő bírósági eljárás árnyékában Décsi javaslatára mindkét Farkas úgy döntött, hogy a korábbi NOT elnököt, az akkor már ügyvédként praktizáló Major Ákost kéri fel védőjüknek a tárgyalásukon.⁹¹⁷ Noha az őrizetese és vádlói is tisztában voltak azzal, hogy a kérdések nem a bíróságon fognak eldőlni, miután ezt Kelemen Kálmán ügyész újra megerősítette Farkas Mihálynak február 10-i megbeszélésükön: „Kelemen ügyész kijelentette nekem, hogy az ügyet csak azért csinálja, mert olyan megoldást találtak, amely megnyugtatja a lelkiismeretét. A megoldás, hogy az ítélet jelképes lesz és utána bizonyos idő múlva kivisznek egy népi demokratikus országba. Ezután pedig majd meglátják a rehabilitációm módját. Átolvastam a rehabilitáltak jegyzőkönyveit, hasonló ígéretet tettek akkor is. Egyet sem tartottak be.”⁹¹⁸

De taktikai játszmákat folytatott ekkor Kádár János is. Neki elsősorban ekkor nem Farkasék ügye volt a legfontosabb, ezzel szemben nagyon is kardinális kérdés volt a hatalom új urai számára, hogy tisztázzák az álláspontjukat az 1956-os felkelés okaihoz. Egészen az MSZMP 1956. december 2. és 3. között esedékes Ideiglenes Központi Bizottsági (IKB) ülésig a forradalom legfőbb meghatározó oka a „Rákosi-Gerő klikk antileninista, bürokratikus vezetési módszere volt.”⁹¹⁹ Ez azonban megváltozott. Kádár pozícióinak erősödésével nem kell tartani egy baloldali, esetleges rákosista restauráció lehetőségétől, ezzel szemben egyre erősebbé vált a „Nagy Imre csoport” revizionizmusa és a „jobboldali” veszély kihangsúlyozása.⁹²⁰ A kérdés az MSZMP IKB 1957. február 26-i ülésén tisztázódott végképpen, ahol Kádár előadói beszédében a Nagyék elleni ideológiai harcot hangsúlyozta.⁹²¹

Biográfusa szerint Kádár mozgásterét jelentősen növelte az a tény is, hogy közvetlen kapcsolattal a Bizottságon belül csak ő rendelkezett az országot ekkor a gyakorlatban kormányzó szovjetekhez, ő ismerte utóbbiak kívánságait az események értékelésével, illetve a megtorlással is kapcsolatban.⁹²² Nyilván nem véletlenül történhetett meg a Legfőbb Ügyészség kezdeményezése sem a gyorsított eljárások kérdését taglaló elvi határozatról már 1957. február

⁹¹⁶ FARKAS, 1990. 469.

⁹¹⁷ U. o. 477.

⁹¹⁸ OSZKK 429 f./39 Farkas Mihály kézzel írt börtönnaplója. Harmadik füzet oldalszámozás nélkül. 1957. február 10-i bejegyzés

⁹¹⁹ Szerk.: BALOGH SÁNDOR: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. 1956. november 11-1957. január 14.* Budapest, Intera Rt. 1993. 139-149.

⁹²⁰ HUSZÁR TIBOR: *Kádár – a hatalom évei 1956-1989* Budapest, Corvina 2006. 35-37.

⁹²¹ Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA – URBÁN KÁROLY: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes testületeinek jegyzőkönyvei II. 1957. január 25 – 1957. április 2.* Budapest, Intera Rt. 1993. 159.

⁹²² HUSZÁR, 2006. 41.

22-én.⁹²³ Mindezek a játszmák tették lehetővé azt is, hogy a „baloldali” szektások, vagyis Farkasék ügye is záros határon belül sorra kerülhessen, noha ebben már jóval inkább személyes indokok játszottak szerepet Kádár részéről, mint politikaiak. Mégpedig annyira, hogy a Miniszterelnök-első titkár Kelemen ügyész szerint még a Farkas Mihály ellen készülő vádiratot nem csak látta, hanem azon még változtatásokat is eszközölt.⁹²⁴ A hatalom új ura büszke lehetett magára, ilyen módszerében is sikeresen utánozta az általa korábban megbélyegzett Rákosit...

Másodszor bíróság előtt

Farkas Vladimir emlékezései szerint édesapja és Major Ákos védőügyvéd február utolsó napjaiban kapták kézhez a vádiratot. Ennek szövege lényegében megegyezett az ötös bizottság által az 1956-os júliusi KV-ülésre készített jelentés szövegével. A közismert tényekkel sokszor szöges ellentétében álló vádiratot viszont érdemes górcső alá venni. Az alapvető állítás, mely szerint Farkas Mihály kiemelkedő szerepet játszott a politikai perekben és azok vizsgálatába aktívan beavatkozott, az lényegében megfelelt a valóságnak. A torzítás azonban a részletekben rejlett, mely szerint mindezt saját elhatározásából, rivalizálásból és a legfelső pártvezetés ellenében tette. „Abban az időben Farkas Mihály volt a trojkának egyetlen tagja, aki gyakran megjelent az Államvédelmi Hatóság épületében, ott az ÁVH vezető beosztású dolgozói és vizsgálótisztjei előtt s törvényellenesen perbe vont és letartóztatott személyeket rendszerint aljas trockistáknak, kémeknek árulóknak bélyegezte és egész magatartásával az államvédelmi hatóságot törvénytelen módszerek alkalmazására ösztönözte.”⁹²⁵

A kádári vezetés koncepciója ott is másolta Rákosiék modelljét, melynek a lényege a kizárólagos bűnbakpolitika volt. Ebből kifolyólag a tárgyalásra megidézett tanúknak azt a tényállást kellett újra és újra megerősíteni, hogy Péter Gábor után a munkásmozgalmi személyek elleni törvénytelenések kizárólagos értelmi felelőse Farkas Mihály, míg végrehajtója Péterék csoportján túl Farkas Vladimir volt.⁹²⁶ Minek után Rákosi személye a törvénytelenésekben egyre inkább megkerülhetetlenné vált, elsősorban Péter Gábor 1956. július 10-i beadványa miatt a Szénási legfőbb ügyész által szerkesztett vádiratban annyi megkülönböztetett kitélt tett, hogy Farkas Mihály a vádirat szerinti 35 rendbeli hamis vád

⁹²³ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 671-673. *A Legfőbb Ügyészség elvi határozat kezdeményezése a Legfőbb Bíróságon a gyorsított eljárás ügyében.*

⁹²⁴ OSZK Kt 429 f. /39 Farkas Mihály kézzel írt börtönaplója. Harmadik füzet oldalszámozás nélkül. 1957. február 18-i bejegyzés.

⁹²⁵ ÁBTL –3.1.9. V-150019/5. *Vádirat Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter, budapesti lakos ellen hamis vád büntette miatt. 1957. február 22.*

⁹²⁶ ÁBTL –3.1.9. V-150019/1. 37-41, 171-198, illetve 226-231.

büntettét nem mint tettes, hanem „csak” mint felbujtó követte el: „Farkas Mihály tudatát az is átfogta, hogy tevékenysége következtében azok a személyek, akik ellen ilyen hamis bizonyítékok alapján az ÁVH büntető eljárást indít, bíróság elé kerülnek. Ezekből következik, hogy cselekményének, szándékossága kétségtelen. Rákosi Mátyásra való hivatkozása bűnösségének megállapítását ugyanis nem zárja ki, csupán a bűnösségének fokát érinti.”⁹²⁷

A vádirat kézhezvétele után bő két héttel, a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt március 17-én vette kezdetét a volt honvédelmi miniszter elleni bírósági eljárás, mégpedig zárt tárgyaláson. A tanács tagjai Koharek József alezredes-hadbíró, Nagy Sándor és Szimler János alezredesek voltak.⁹²⁸ Az első tárgyalási nap Farkas Mihály kihallgatásával telt el, ezt követően került sor a tanúk meghallgatására. A tárgyalás lefolyására három forrás áll a kutatók rendelkezésére: Major Ákos védőügyvéd szóbeli visszaemlékezése, melyet Farkas Vladimir részére mondott el és utóbbi részletesen lejegyezte azt, Farkas Mihály a börtönben készített töredékes jegyzetei és maga a tárgyalási jegyzőkönyv, amely talán ebben az esetben a legsemmitmondóbb mivel a csak röviden a tényeket rögzíti.⁹²⁹ A Kiss János hadnagy által vezetett jegyzőkönyv szerint a tanúk sorrendje a következőképpen alakult: Révész Géza, Molnár Erik, Szabó István, Nógrádi Sándor, Gyémánt András, Fábíán Ferenc, Szántó György, Jávor Iván, Tihanyi János, Berkesi András, Cseresznyés Sándor, Szendi György, Koczina Miklós, Soós Károly, Böszörményi Imre, Péter Gábor, Décsi Gyula, Berényi Istvánné, Vértes Imre, Janikovszky Béla, Faludi Ervin. Major Ákos visszaemlékezései szerint azonban csak Révész Géza, Nógrádi Sándor, Molnár Erik, Péter Gábor, Décsi Gyula, Janikovszky Béla, Jávor Iván és Károlyi Márton vallomásainak volt a tárgyhoz kapcsolódó közvetett vagy közvetlen mondanivalója. Megítélése szerint a többiek tanúvallomásának sem politikai, sem jogi jelentősége nem volt Farkas Mihály ügyét illetően.⁹³⁰

A tárgyalás során példának okáért Révész Géza terhelő vallomását, amikor úgy nyilatkozott, hogy Farkas Mihályt „elfajult embernek ismertem meg, még a Szovjetunióban, gátlás nélküli napóleoni egyéniség.”⁹³¹ az érintett azzal próbálta árnyalni, hogy Révész elfogult vele szemben, mert 1953-ban nem őt ajánlotta utódjának a honvédelmi miniszteri székben. Hasonló pengeváltás zajlott le Farkas és Szabó István altábornagy között is, előbbi „mértéktelen

⁹²⁷ ÁBTL –3.1.9. V-150019/5 *Vádirat Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter, budapesti lakos ellen hamis vád büntette miatt. 1957. február 22.*

⁹²⁸ FARKAS, 1990. 484.

⁹²⁹ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 604. *Jegyzőkönyv a Legfőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Farkas Mihály ügyében tartott tárgyalásról 1957. március 18-19.*

⁹³⁰ OSZK Kt 429 f./208. *Major Ákos feljegyzései Farkas Mihály tárgyalásáról a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt.*

⁹³¹ U. o. Révész Géza tanúvallomása a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek- tanácsa előtt.

hatalomvágygal” bíró politikusként aposztrofálta a vádlottat, utóbbi pedig Szabó felelősségét hangsúlyozta ki a Sólyom-per kapcsán annál is inkább, mert mint személyügyi főcsoportfőnök, Szabó István is aláírásával szentesítette Sólyomnak és társainak a kivégzését.⁹³²

Ez így ment sorban, csak Molnár Erik tért ki arra, hogy Farkas Mihály kizárólagos felelősségre vonása önmagában nonszensz, a törvénytelen ségek felelősei az ő személyén is túlmutatnak. Ha pedig valaki, akkor ezzel Molnár tökéletesen tisztában lehetett, hiszen igazságügy-miniszterként és a Legfelsőbb Bíróság elnökeként olyan justizmordok tapadtak a kezéhez, mint Bilkey Papp Zoltán esete. Az 1945-ben a Magyar Front ügyében letartóztatott, korábban vannaysta múlttal rendelkező Bilkey Pappot 1946. május 18-án a Budapesti Népbíróság a köztársaság megdöntésére szőtt összeesküvés vádjával halálra ítélte, ítéletét a NOT is jóváhagyta. Tildy Zoltán elnöki kegyelmével élve az ítéletet azonban 1947. október 23-án életfogytiglani kényszermunkára enyhítette. 1951. január 24-én dr. Molnár Erik igazságügy-miniszter előterjesztésére az Elnöki Tanács hatályon kívül helyezte Tildy korábbi kegyelmét és Bilkey-Pappot kivégezték.⁹³³

Nógrádi Sándorhoz azonban leginkább szakmai kérdéseket intézett, ellenben saját jegyzeteiben feltűntette, hogy Nógrádi nyilván a Potoczky-ügy miatt személyes ellenszenvet táplál iránta, valamint vélelmezte, hogy Nógrádi is miniszter akart lenni Farkas 1953 júliusi leváltása után.⁹³⁴ Érdekes adat, hogy Nógrádi tanúvallomását illetően a tanács elnöke, dr. Koharek József is olyan megállapítást tett, hogy „Nógrádi tanú által elhangzottak nincsenek bebizonyítva.”⁹³⁵ Sőt további iratkiegészítésre kötelezte Kelemen ügyészt, Deszkás, illetve a tábornokok pere túlélőjének, Somogyi Imrének ügyében is.⁹³⁶

Érdekes adaléknak számít az előzmények fényében, hogy dr. Koharek hadbíró-alezredes láthatólag a politikai érdekeket figyelmen kívül hagyva, láthatólag a tények mentén igyekezett vezetni a tárgyalást. Mindezt bizonyítja, hogy a tárgyalás során hajlandó volt figyelembe venni az újonnan felmerült bizonyítékokat, engedélyezte azok becsatolását is. Így kerülhettek a bíróság asztalára az ominózus Rákosi féle-sajtcédulák mellett Farkas korábbi beszédei és 1955 áprilisából származó, politikai bukása előtti rövidke kis önkritikája is.⁹³⁷ Mindez azonban

⁹³² U. o. Szabó István tanúvallomása.

⁹³³ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 169-174. Dr. Molnár Erik igazságügy-miniszter előterjesztése az Elnöki Tanácshoz Bilkey-Papp Zoltán ügyében

⁹³⁴ OSZK Kt 429 f./208. Dr. Major Ákos feljegyzése Farkas Mihály tárgyalásáról a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt.

⁹³⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 604. Jegyzőkönyv a Legfőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Farkas Mihály ügyében tartott tárgyalásról 1957. március 18-19.

⁹³⁶ U. o.

⁹³⁷ U. o. 605. Farkas önkritikájáról lásd MNL OL - M-KS 276. 52/29. Az MDP KV 1955. április 14-i ülésének jegyzőkönyve 1. pont A Központi Vezetőség 1955. március 2-4-ei határozatából adódó feladatok.

érthető módon nem igazán tetszett az MSZMP felső vezetésének. Biszku Béla tájékoztatása szerint Farkas „magatartása a tárgyalás alatt az volt, hogy semmiért nem felelős, minden utasítást Rákositól kapott, cédulákat mutogat, amit Rákosi írt alá...” A bíróság pedig erélytelen és nem akadályozta meg Farkast, hogy ilyen „ocsmányul viselkedjen.”⁹³⁸

Ilyen körülmények között került sor a vádlott utolsó szó jogán elmondott beszédére, amely tulajdonképpen szinkronban állt azzal az a gondolatmenettel, amelyet Farkas már korábban, a börtönaplójában rögzített. A terjedelmes expozé alapállása, hogy a volt főtitkár-helyettes hajlandó volt elismerni bizonyos felelősséget a Rákosi-rendszer torzulásáért és abban játszott szerepéért: „Felelősséget érzek azért is, hogy éveken át aktívan támogattam Rákosi Mátyás, Gerő Ernő helytelen, antimarxista nézeteit. Felelősséget érzek azért is, hogy magam is részese voltam helytelen politikai nézetek kidolgozásának. A múlt vezetésének helytelen politikája súlyos károkat okozott az országnak és a népnek, mindez hozzájárult az október 23-i ellenforradalmi megmozdulásokhoz.”⁹³⁹

Védőbeszédében Farkas ugyanakkor arra is kitért, hogy 1953 júliusától szembefordult korábbi patrónusaival és szovjet mintára azok káros politikája ellen fellépett.⁹⁴⁰ Az viszont már sajnálatosan kimaradt a megfogalmazásból, hogy erre az elhatározásra nem önszántából jutott, hanem a moszkvai széljárás megváltozásának eredményeképpen. Ennek ellenére ez a beszéd is a tanúsítványa annak, hogy az egykori rendíthetetlen sztálinista, a trojka egyik tagja, – ha bizonytalanul és óvatosan is – elkezdett árnyaltan gondolkodni.⁹⁴¹ A továbbiakban legfőbb belpolitikai okként a pártban uralkodó egészségtelen légkört nevezte meg a bajok legfőbb okozójaként, külpolitikai hibaként pedig a hidegháborút és azt, hogy Berija és Abakumov félrevezette a Rajk-ügyben a mindig gyanakvó Rákosi Mátyást, rajta keresztül pedig az egész pártot. A katonai törvénysértések ügyében Farkas megint kettős mércét alkalmazott, bizonyos mennyiségű önkritika mellett újra terelni próbálta saját felelősségét:

„Tudtában vagyok a katonai vonalon elkövetett súlyos törvénytelenségek jelentőségének és ezzel kapcsolatosan szerepemnek is. Politikai és erkölcsi felelősségemet ezekkel kapcsolatban mélyen átérzem. Őszintén sajnálom és fájlalom, hogy ezek megtörténtek. Amikor mindezt kijelentem újra meg akarom mondani, hogy ezek a tragikus esetek sok kül- és belpolitikai tényező összetevőiből keletkeztek. Bonyolult politikai ügyről van itt szó. Az objektív igazságot csak akkor lehet megállapítani, ha az összes kül- és belpolitikai tényezőket

⁹³⁸ ZINNER TIBOR: *A kádári megtorlás rendszere* Budapest, Hamvas Kultúrakutató Intézet, 2001. 119.

⁹³⁹ OSZK Kt 429 f./202. *Farkas Mihály beszéde Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt 1957. március 22.*

⁹⁴⁰ U. o.

⁹⁴¹ U. o.

figyelembe veszik, és azokat mérlegelik. Meg kell mondjam hogy ezekben az időkben, mint honvédelmi miniszter, nagyon aggódtam hazánk sorsáért. Tudtam, hogy gyengék vagyunk, politikailag, gazdaságilag és főként katonailag és ezért egy háború esetén Magyarország nagyon nehéz helyzetbe kerülne. Mindezt figyelembe vettem a hadsereg építésénél. Különös súlyt helyeztem arra, hogy a befurakodott ellenséget le kell leplezni és meg kell semmisíteni. Az ellenség elleni kérelmelhetlen harcra neveltem beosztottjaimat, az egész hadsereget. Ez helyes is volt, meg nem is. Ma már világosan látom, hogy az ellenség elleni harcban én is túlzásokba estem.”⁹⁴²

Zárásául ismét felhozta Rákosi és Gerő szerepét az ő meghurcolásában és végül őrizetbe vételében, sőt még arra is maradt energiája, hogy Kelemen ügyészt bírálatban részesítse Rákosi szerepének mentegetése miatt: „Miért védi a Legfőbb Ügyészség Rákosi Mátyást, akiről éppen az ő, vagyis az ügyészség birtokában a bizonyítékok halma fekszik arról, hogy Rákosi harcolt azért, hogy igenis verni kell az Államvédelmi Hatóságon. Az ő, Rákosi utasítására alakult az ÁVH-n belül két verőcsoport, Rákosi előzetes hozzájárulása nélkül Rajkot senki sem merte volna megveretni, éppen annál az oknál fogva, hogy Rajk magas párt- és állami funkciót töltött be.”⁹⁴³

Beszédének legvégén a kommunisták között dúló „testvérharcok” befejezését követelte és az igazság teljes oldalainak a kibontását. Ez kétségkívül jogos kívánság volt, noha ez nem állt Kádár és a hatalom új birtokosainak érdekében. Ugyanakkor a gondolatmenetel nem maradt el hatás nélkül. A Koharek tanács ítélete indoklásában az alábbiakat fejtette ki: „Farkas Mihály cselekedetei valóban kimerítik a hamis vád büntettének fogalmát, a bíróság azonban a „büntetés kiszabásánál figyelembe vette azt is, hogy a vádlott hosszú időn keresztül részt vett a munkásmozgalomban és munkája során igen nagymértékben a munkásosztály hatalmának érvényre jutásában.”⁹⁴⁴ Ugyancsak figyelembe kellett venni azt a körülményt is, hogy az elkövetett törvénysértésekért a vádlottat nem elsődleges felelősség terheli, az értelmi szerzője nem ő volt.”⁹⁴⁵

Ennek megfelelően a bíróság végül jogerősen hat évi börtönre ítélte Farkas Mihályt, amely az 1953. évi 11. törvényerejű kegyelmi rendelet révén automatikusan feleződött.⁹⁴⁶ Farkas Vladimir Major Ákost idézve úgy emlékezett később, hogy az ítélet kihirdetése után

⁹⁴² U. o.

⁹⁴³ U. o.

⁹⁴⁴HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 2. 1993. 609-623. *A Legfelsőbb Bíróság Katonai kollégiumának ítélete Farkas Mihály ügyében. 1957. március 23.*

⁹⁴⁵ U. o. 623.

⁹⁴⁶ ZINNER, 2022. 464.

édesapja megölelte ügyvédjét, és annyit közölt vele, hogy „mi győztünk Major elvtárs!”⁹⁴⁷ Valamivel később, az utólagos események fényében az érintett maga is papírra vetette gondolatait a cellájában. Feljegyzésében azon értekezett, hogy a Koharek-tanács által hozott ítélet az ő igazságát támasztotta alá, és tulajdonképpen megcáfolta a bűnbakképző politika terjedését: „Véleményem szerint a Koharek-tanács az ítéletével kijelentette: Nem lehet pártügyből bűnügyet csinálni és még kevésbé lehet az akkori vezetésből egyedül Farkast bíróság elé állítani, ha a Legfelsőbb Ügyészség a hibákból bűnügyet gyárt. A leghelyesebb lenne Farkast felmenteni, de miután a kormányt és a pártot nem lehet kompromittálni, kiszabjuk Farkasra a legenyhébb ítéletet. Mindenesetre a Koharek-tanács ezzel az ítélettel nagyon komolyan figyelmeztette a pártot és a kormányt, hogy hagyják abba a bűnbak politikát.”⁹⁴⁸

Azonban annyi talán még számára is sejthető volt – legalábbis Kádár János személyét ismerve –, hogy nem a végső szó hangzott el az ügyben.

Keserű bosszú

A győzelem valóban rövidtávúnak bizonyult. A párt vezetése tombolt, az Ideiglenes Intéző Bizottság március 26-i ülésén részt vevő elvtársak egyvalamiben egyetértettek: a Koharek-tanács március 23-i ítéletét nem szabad kiadni kommunikében, mert valóságos népharag törne ki annak enyhése miatt.⁹⁴⁹ Farkas viselkedéséről azonban sommás véleménye volt a jelenlévő elvtársaknak. Marosán György megfogalmazása szerint Farkas egész „egyszerűen örült, vagy gazember. Nem tudja felmérni a helyzetét.”⁹⁵⁰ Egyelőre azonban az IIB keze megvolt kötve, Kádár János Moszkvában tárgyalta Hruscsovval, többek között Nagy Imre és társainak sorsáról is.⁹⁵¹ Mindennek folyamán az itthon maradt funkcionáriusok csak annyiban egyeztek meg, hogy Kádárék hazatérésére már álljon készen egy olyan bíróság, amely újratárgyalhatja és súlyosbíthatja Farkas Mihály ítéletét. Ennek a módjának megtalálására az IIB Münnich Ferencet és Biszku Bélát jelölte ki.⁹⁵²

Ezen koncepció mellett már március 28-án Nezvál Ferenc igazságügyi miniszter, Domokos József a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Szénási Géza legfőbb ügyész és helyettese, Szalay József munkaértekezletet tartottak, melynek témája egy olyan törvényerejű rendelet

⁹⁴⁷ FARKAS, 1990. 485.

⁹⁴⁸ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 3. füzet. 1957. április 29-i bejegyzés*

⁹⁴⁹ NÉMETHNÉ – URBÁN, 1993. 333.

⁹⁵⁰ ZINNER, 2001. 120.

⁹⁵¹ HUSZÁR, 2006. 49-56.

⁹⁵² NÉMETHNÉ – URBÁN, 1993. 334.

elkészítése volt, hogy létrehozhatnak a Legfelsőbb Bíróságon egy külön bírósági szervet, a Népbíróági Tanácsot.⁹⁵³ Mindenképpen olyan szervre volt tehát szükség, amely a vádemelést a legfelsőbb ügyész kezébe adja, legyen szó bármilyen bűnügyről, így amely által a Koharektanács ítélete törvényességi óvással semmissé tehető. Hogy az új bíróság létrehozása mennyire központi kérdés volt Kádárék számára, az bizonyítja, hogy az IIB következő, április 2-i ülése már tárgyalásra érdemesnek tekintette a kérdést. Kádár miután jelentést tett a plénum előtt a moszkvai tárgyalások eredményéről külön kitért Farkas Mihály és Nagy Imre ügyére is: „Felmerült a megbeszéléseken Farkas Mihály ügye is. Akkor még mi nem ismertük az ítéletet és megemlítettem, hogy mivel nyilvánvaló, hogy törvényességi felelősségre vonás lenne szükséges a jobboldali árulók ellen. Ezzel szemben a párt igazságos pozícióját jelentős mértékben megerősítené, hogy nem egy irányban gyakorolja a büntetést. Megjegyzem, hogy maga az eljárás, ami eddig Farkassal szemben lefolyt, nagyon negatív módon ment végbe, nem az eredeti határozatnak felelt meg és ezt korrigálni kell. Itt nemcsak a büntetés mértékéről van szó, – amely rendkívül alacsony – de olyan volt a tárgyalás menete, hogy éle a párt ellen, a mai vezetés ellen irányult. Ehhez hozzájárult Farkas fellépése és a bíróság pipogyasága. Felmerül a kérdés, mit csinál a magyar párt Farkassal, ha majd amnesztiát adunk. Őt is a Szovjetunióknak fogjuk ajándékozni? Egyelőre az a tennivaló, hogy Farkast elítéljük azért, amit csinált, és ezért megfelelő büntetést lehet és kell kiszabni.”⁹⁵⁴

Kádár joggal volt magabiztos. Moszkvai útja során lényegében szabad kezét kapott az őt immár állandó partnerének tekintő Hruscsovtól, ez pedig egyet jelentett Nagy Imre kérdés rendezésével. Nagy Imre mellett azonban bőven volt kivel leszámolnia Kádáréknak az „ellenforradalom” miatt ehhez pedig mindenképpen kellett egy új népbíróság. Farkas Mihály ügye azonban kapóra jött mindannak demonstrálására, hogy az új rendszer leszámol a „múlt hibáival” és „balra is üt”. Ilyen előzmények után a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. április 3-án, és 4. napirendi pontjaként jóváhagyta a 00247/1957. számú előterjesztést a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsáról és szabályozásáról, lényegében két módosítással a Domokosék által még március 28-án elkészített tervezetet.⁹⁵⁵

Az 1957. április 5-én tartott MSZMP IIB ülésének utolsó pontján Kádár még egy ízben kitért Farkas Mihály személyére, megátalkodottnak jellemezve egykori elvtársát, akit a pártvezetés nem akar évtizedekig börtönbe tartani, azonban, hogy a népbíróság „megfelelően

⁹⁵³ MIKÓ ZSUZSANNA: *A Terror hétköznapijai – A kádár megtorlás 1956-1963*. Budapest, Libri Könyvkiadó Kft - Magyar Nemzeti Levéltár 2016. 54.

⁹⁵⁴ NÉMETHNÉ –URBÁN, 1993. 347-348.

⁹⁵⁵ ZINNER, 2001. 125.

elítélje, az feltétlenül szükséges.”⁹⁵⁶ Ennek megfelelően – hivatalosan az ellenforradalmi bűncselekmények vizsgálatára – a megalakított Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának 001/1957. sz. jelzettel első ügye Farkas Mihály bűnpere lett. Farkas, amikor híret vette ügye illetén való fordulatának a leghatározottabban és éles hangon tiltakozott, hogy az ő ügyében „ellenforradalmi bűnügyekre szakosodott” bíróság ítélkezzen: „A Legfőbb Ügyészség javaslatára engem Népbírószág elé állítottak. Az elé a Népbírószág elé, amelyet mindenekelőtt az ellenforradalmárok elleni fokozottabb harcra hívták életre. Így került Farkas Mihály, a 37 éve hivatásos kommunista forradalmár olyan bíróság elé, melynek az ellenforradalom ellen kell harcolnia.”⁹⁵⁷

Azonban mindennek nem sok jelentősége volt. Farkas Vladimir gyors elítélése után a Kádár-féle vezetés gyorsan le kívánta zárni idősebb Farkas büntetőügyét is. Ifjabb Farkast végül Faludi Ervinnel közös perben vontak büntetőjogi felelősségre a Sömjén György elnökölte Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa előtt. Az ítélet értelmében ifjabb Farkas 12 év börtönbüntetést kapott, amely az 1953. 11. tvr. értelmében automatikusan feleződött.⁹⁵⁸ A Farkas-Faludi kettős ügyének lezárása után Szénási Géza legfőbb ügyész már április 8-án benyújtotta a törvényességi óvást Farkas Mihály ügyében a Koharek-tanács ítélete ellen.⁹⁵⁹

Szénási óvása tulajdonképpen fából csinált vaskarikát, amikor olyan megállapításokat tett, hogy Farkas Mihály felelőssége azért súlyosabb, mert „tevékenységét „az állam büntető igazságszolgáltatásába való törvényellenes beavatkozásnak kell tekinteni,”⁹⁶⁰ és „az elítélt pontos tudomással bírt arról a tényről, hogy az ÁVH már jóval 1949 előtt is általában a bűnügyi vizsgálatok során többnyire vallomások kikényszerítése céljából a szabad akarat elhatározást teljesen megszüntető fizikai és pszichikai kényszert is alkalmazott”.⁹⁶¹ Szénási óvása szerint Deszkás halálra ítéltése és kivégzése is kizárólagosan Farkas Mihály lelkén szárad, ahogy azt „a különféle vallomások is „megerősítették.”⁹⁶²

Az óvás konklúziójaként a legfőbb ügyész szerint ily módon megállapítást nyert, hogy Farkas közvetlenül felelős 29 személy halálra ítéltésében azért, hogy a legsúlyosabb törvénytelenésekre buzdította az ÁVH vezetőit és vizsgálótisztjeit, ezzel pedig súlyosan aláásta a szervezet tekintélyét, mindezek pedig súlyosbító körülménynek számítanak, ezért új

⁹⁵⁶ U. o.

⁹⁵⁷ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 3. füzet. 1957. április 29-i bejegyzés.*

⁹⁵⁸ FARKAS, 1990. 511-518.

⁹⁵⁹ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 771-780. *A Legfelsőbb Ügyészség törvényességi óvása Farkas Mihály ügyében.*

⁹⁶⁰ U. o. 772.

⁹⁶¹ U. o. 773.

⁹⁶² U. o.

eljárás szükséges Farkas Mihály bűnügyében.⁹⁶³ Végül is a Legfelsőbb Ügyészség abból indult ki, mivel a trojkának három tagja volt, Farkas Mihály büntetőfelelősségének egyharmad része biztosan megáll.⁹⁶⁴

Farkas és ügyvédje Major Ákos 1957. április 17-e előtt nyújthatta be észrevételeit a Legfőbb Ügyészség törvényességi óvására. Beadványuk szerint maga az óvás létrejötté súlyos politikai hiba, amely törvénysértő is, mert nem ismerik el az ügyben az „ellenforradalom” bűnei kivizsgálására létrejött bíróságnak az ügyben való hatályosságát, és maga az óvás is alaptalan. Ezt Farkas a következőképpen körvonalazta a beadványban: „Amennyiben a legtávolibb lehetőségét is látnám annak, hogy ebből az intézkedésből a Pártra előny származik, úgy pártszerűen vállalnám a megaláztatást, de ilyet nem látok, azon propaganda lehetőségén kívül, hogy a múlt súlyos bűneiért –amit én hibának nevezek– a büntetési tétel maximumát velem vállaltatják a büntetőjogi felelősséget. Ezzel szemben azonban ez a népbírósi eljárás ugyancsak propaganda lehetőség szolgáltathat ahhoz, hogy a közvélemény a múlttal való összehasonlításban bírálatot mondjon a megújhodottnak kívánt igazságszolgáltatás felett. Mert az ellenem indított Népbírósi eljárás törvénysértő.”⁹⁶⁵

Vagyis az indokok kifejtése lényegében megegyeztek Farkas védekezésének főbb pontjaival, amelyet korábbi beadványaiban illetve a Koharek-tanács előtt elmondott védőbeszédében már több alkalommal is összegzett a saját szempontjából. Sérelmesnek bizonyult Farkas számára az a koncepció is, hogy Szénási következtetéseiben az 1956 októberi forradalmat is a törvénysértések egyenes ágú következményének tartotta. Farkas tiltakozásában kétségkívül voltak helytálló megállapítások, a végeredmény szempontjából azonban mindennek nem volt jelentősége. Az ügy politikai volt, kimeneteléről is az aktuálpolitika kívánsága döntött.

Ennek megfelelően április 19-én összeült a Legfelsőbb Bíróság Népbírósi Tanácsa Molnár László elnökletével, hogy letárgyalja a tanács első, 001/1957. számú ügyét. A Kádár-féle vezetés ezúttal jól választott bírót, amit bizonyít, hogy Molnár engedelmes eszköz volt a megtorlás során is, mindennek következtében a forradalom kapcsán elmarasztaló ítéletei során 9 alkalommal hozott halálos ítéletet másodfokon.⁹⁶⁶ A vádat Szénási megbízásából ezúttal Ruzska István és Kelemen Géza százados képviselte, további népbírók Keresztes Sándor, Szabó Sándor, Maróti Károly és Varga István voltak. Farkas Mihály védelmét továbbra is Major Ákos

⁹⁶³ U. o. 779.

⁹⁶⁴ FARKAS, 1990. 522.

⁹⁶⁵ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 783-791. *Farkas Mihály észrevételei a Legfőbb Ügyészség törvényességi óvására.*

⁹⁶⁶ ZINNER, 2023. 577.

látta el.⁹⁶⁷ Az egész esemény a hatalom új birtokosainak elvárása szerint zajlott, pár óra után dr. Molnár be is rekesztette a tárgyalást, hogy másnap ítéletet hirdetett. Ezt a gyorsaságot még Farkas is kiemelte a börtönaplójában: „A törvényességi óvás tárgyalásán április 19-én egész rövid idő – talán 3 óra – alatt lezajlott a tárgyalás. Az iratok felolvasása és a védő- illetve vádbeszéd, valamint az én utolsó szó jogán tartott beszédem után a bíróság másnapra halasztotta az ítéletet.”⁹⁶⁸

Az április 20-i ítélet szövege szerint a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa Farkas Mihályt a Koharek-tanács ítéletének „megfelelő részben való hatályon kívül helyezése mellett a terhelt cselekményét 8 rendbeli, halálos ítéletet eredményező hamis vád büntetének minősíti, és ezért a terheltet összbüntetésül 16 évi börtönre, mint főbüntetésre, valamint a törvényben felsorolt egyes jogai gyakorlásától 10 évre való eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítéli. Megállapítja, hogy a főbüntetés mértéke közkegyelem folytán fele résszel, tehát 8 évre csökken. Az ítéletnek az előzetes fogvatartást beszámító rendelkezését nem érinti.”⁹⁶⁹

Az ítélet indoklásába azonban aligha lehetett beleszövegezni, hogy az MSZMP felső vezetése kérvényezte azt, ezért Molnár ismét elővette a súlyosbító körülmények indoklására azt a tételt, hogy a „terhelt cselekményeinek rendkívül súlyos következményei lettek” az ártatlanul elvett életeken túl az ÁVH tekintélye súlyosan megrendült, ami végeredményben az „ellenforradalom” egyik fontos okozójának is bizonyult.⁹⁷⁰ Major azon tiltakozására pedig, hogy Farkas mindezen cselekményeket nem egyedül követte el, farizeusi érveléssel a bíróság indoklása szerint, „hogy jelen eljárás keretében egyedül vonják felelősségre a cselekményekért, a helyzetét súlyosbítja.”⁹⁷¹ Mindössze annyiban értett egyet Molnár a Koharek-tanács ítéletével, hogy nem Farkas volt a cselekmények egyedüli elkövetője, de az akkor betöltött funkcióihoz mérten részfelelőséggel tartozik.⁹⁷²

Mindezzel a függöny legördült, a Farkas-ügyet hivatalosan is lezárhatta párt. Az elítélt nem is palástolta a keserűségét: „1957. április 20-án a Népbíróság 16 évi börtönbüntetésre ítélte Farkas Mihály hivatásos forradalmárt. Megmentették a proletárdiktatúrát. Véleményem szerint ez az ítélet a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom szégyene.”⁹⁷³ Farkasnak azonbanancsak

⁹⁶⁷ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994, 800-808. *Tárgyalási Jegyzőkönyv a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsának Farkas Mihály ügyében tartott tárgyalásáról. 1957. április 19.*

⁹⁶⁸ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönaplója 3. füzet. 1957. április 29-i bejegyzés*

⁹⁶⁹ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 3. 1994. 812. *A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsának ítélete Farkas Mihály ügyében. 1957. április 20.*

⁹⁷⁰ U. o. 832.

⁹⁷¹ U. o.

⁹⁷² U. o. 833.

⁹⁷³ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönaplója 3. füzet. 1957. április 29-i bejegyzés*

kis részben volt igaza. Bűnei súlyához képest ítélete még enyhének is számított, viszont hol maradt a vádlottak padjáról a „trojka” további tagjai, illetve más befolyásos funkcionáriusok?

Az MSZMP IIB április 23-i ülésén Kádár személyesen tartott tájékoztatást arról, hogy a Farkas-ügyben hozott ítéletet milyen módon kell nyilvánosságra hozni, erre végül a Szabad Nép utódlapjában a Népszabadság 1957. április 25-i számában került sor.⁹⁷⁴ Münnich Ferenc 1957. április 24-én minderről levelet küldött Szirmai Istvánnak, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala elnökének, hogy a kommuniké szövege a következő legyen: „A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Farkas Mihály budapesti lakost hivatali működése során elkövetett súlyos törvénysértésért jogerősen 16 évi börtönbüntetésre ítélte. A rádió ne adja le a hírt.”⁹⁷⁵

Érdekes adalékot tett hozzá még memoárjában édesapja bírósági ügyéhez Farkas Vladimir is, aki azt fejtegette vajon miért nem született halálos ítélet az ügyben. Elgondolkodása szerint ez közvetlenül érintette volna nem csak az SZKP, de más testvérpártok legfelső vezetését is, ez pedig összességében senkinek nem volt érdeke: „Farkas Mihályból még a legotrombább koholmányokkal sem sikerült magyar Beriját kreálni. Ugyanakkor az ő igen súlyos felelőssége nem volt egyedülálló. Ilyen alapon az SZKP KB Elnöksége jó részét teljes joggal bíróság elé lehetett volna állítani, Hruscsovval az élen. Arról már nem is beszélve, hogy ebben az időben Rákosi Mátyás még az MSZMP tagjaként a szovjet párt és kormány vendégszeretetéet élvezte, itthon pedig Kádár János kezében összpontosult a hatalom.”⁹⁷⁶

Börtönben

A következő időszakról összességében csak az érintettek elfogult feljegyzései maradtak fenn támpontul. Elsősorban idősebb Farkas börtönaplója, illetve ifjabb Farkas memoárja számol be közös börtönidőszakuk éveiről. Annyi megállapítható, hogy a tárgyalást követően az elítélteket átszállították a kőbányai Gyűjtőfogházba viszonylag jónak mondható elhelyezési körülményeik közé: „1957. április 26-án áthoztak engem, Vladit és Faludit a Gyűjtőbe és elhelyeztek egy kórházi részleg 3 zárkájába. Az egyikben töltötte idejét Mindszenty. Itt a

⁹⁷⁴ Szerk.: BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei III. 1957. április 5. – 1957. május 12.* Budapest, Intera, Rt. 1993. 130.

⁹⁷⁵ ZINNER, 2001. 128.

⁹⁷⁶ FARKAS, 1990. 523-524.

viszonyok tűrhetőek. Remélem, hogy további könnyítéseket eszközölnek helyzetünkön. Meglátjuk.”⁹⁷⁷

Szalma József, a BM II. Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának vezetője lett a párt részéről a felelős Farkasék őrzésével.⁹⁷⁸ Nem sokáig kellett várni az első konfliktusra. A Gyorskocsi utcai vizsgálati fogság során szabadon levelezhettek az őrizetesek a családtagjaikkal, ez a Gyűjtőfogházban azonban megszűnt.⁹⁷⁹ Amikor ez utóbbi kedvezmény megszűnésének okát firtatták Farkasék Szalmánál, utóbbi arról tájékoztatta őket, hogy a körülményeik azért adóttak, mert Farkas Mihály a tárgyaláson „nem viselkedett megfelelően”.⁹⁸⁰ Pár nappal később az elítélteknek lehetőségük volt egyeztetni védőügyvédjükkel, Major Ákossal, akitől tanácsot kértek további helyzetükre. Utóbbi csak annyi tanácsot adott, hogy Farkasék ne hagyják provokálni magukat, illetve ígéretet tett, hogy értesíti a körülményeikről a családtagjaikat, illetve tájékoztatja a Legfelsőbb Ügyészséget. Farkas Vladimir emlékei szerint ezek után többé nem látták börtönveik során Majort.⁹⁸¹

Farkas Mihály feljegyzéseiből tudható, hogy a megváltozott helyzet okozta bizonytalanság mellett arra is volt ereje, hogy az előző évi októberi eseményeken gondolkodjon, és kommunista szemszögből próbálja az eseményeket értelmezni: „Kállai (Gyula) előadásában az októberi eseményekről többek között arról volt szó, hogy az MDP-t Nagy Imréék oszlatták fel. Mindezen ideig azonban azt állították, hogy az MDP széthullott, szétesett és annyira meggyűlöltette magát, hogy meg kellett szüntetni! Mi most az igaz? A korábbi vagy a jelenlegi állítás? De ha igaz az, hogy Nagy Imréék oszlatták fel az MDP-t, úgy ki volt a vezetésből, aki azt ellenezte? Ki szavazott a határozat ellen? Október 31.-én még működött az MDP elnöksége, amely megszavazta a többpártrendszer bevezetését, amely az ellenforradalmat forradalomnak nevezte, helyeselte, hogy a szovjet csapatok azonnal kivonuljanak Budapestről, helyeselte a tárgyalások megkezdését a Szovjetunió kormányával, hogy a szovjet csapatok hagyják el az ország területét. Ezekkel a nézetekkel az MDP elnökségének minden tagja kivétel nélkül egyetértett. Miért állít Kállai elvtárs mást? Nem jobb lenne egy kis önbírálat, mint újra a tények elferdítése?”⁹⁸²

A pillanatnyi helyzetben azonban nem történt javulás a reklamált kedvezményeket illetően, ennek következtében Németh Lajos alezredes végül külön levélben fordult Biszku

⁹⁷⁷ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 3. füzet. 1957. április 29-i bejegyzés*

⁹⁷⁸ Életrajzát és politikai tevékenységét összefoglalva lásd KRAHULCSÁN ZSOLT: *Pártállambiztonság – Arcképek Kádár titkosszolgálatából* – Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020. 39-64.

⁹⁷⁹ KOZÁK, 1988. 118.

⁹⁸⁰ FARKAS, 1990. 526.

⁹⁸¹ U. o.

⁹⁸² OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 3. füzet. 1957. április 30-i bejegyzés*

Béla belügyminiszterhez Farkasék helyzetét ismerttetendő. Egyúttal olyan javaslatot is mellékel, hogy bizonyos kedvezmények megadását a pártvezetésnek megfontolás tárgyává kellene tenni: „Farkas Mihály dührohamot kapott, fel-alá kezdett szaladgálni, közben ordított és kiabált. E roham közben elmondta, hogy őt becsapták, félrevezették, hazudtak neki. Ez ideig a legfelsőbb ügyész elvtárs és a vizsgálati osztály vezetője vele és társaival tegező viszonyban volt. Miután ilyen hirtelen fordulatot vett az ügye, látja a galádságot. Véleményem szerint helyes volna újból megfontolás tárgyává tenni kérelmüket, s néhány kedvezményt illetően megkülönböztetést tenni velük szemben.”⁹⁸³

Mivel lényegi javulás a beadvány hatására sem született, ezért apa és fia – Faludi Ervinnel kiegészülve – úgy döntöttek, hogy éhségsztrájkjal is megpróbálkoznak: „Tegnap mindhárman éhségsztrájkba léptünk. Szégyen és gyalázat, kommunistákat, igazságtalanul börtönbe vetett kommunistákat úgy akarnak kezelni, mint az ellenforradalmárokat. Én ezt az éhségsztrájkot, ha kell, a legvégső konzekvenciáig végig viszem. Az életemet minden tartalmától, céljától megfosztották. Kádár engem a lassú halál módszerével akar elpusztítani. A bosszú fűti őt. Azzal, hogy úgy akarnak engem kezelni, mint egy ellenforradalmárt – engem, aki 37 éven át hivatásos kommunista forradalmár voltam – Kádár meg akar engem alázni, földbe akar tiporni, azt akarja elérni, hogy én könyörögjek neki. Nem, erről csak álmodjon. Én senki előtt sem borultam le és előtte sem fogok. Én soha nem könyörögtem és neki sem fogok! Kommunista büszkeségemet nem vesztettem el és nem is fogom.”⁹⁸⁴

A helyzetet azonban jelentősen nehezítette, hogy idősebb Farkast ekkor már komoly gyomorbaj is kínozta, korábban, 1956 őszén, – nem sokkal letartóztatása előtt – egy gyomorműtéten is átesett. Saját szavaival: „Betegen vittek a börtönbe. Mint kiderült, legalábbis az orvosok véleménye az, hogy az operáció körül bajok vannak, mert bizonyos deformáció keletkezett a gyomorfallon. A velem szemben tanúsított rosszindulatot mutatja az a tény is, hogy annak dacára, hogy az elvtársak jól tudják, hogy beteg vagyok, és ezért szigorú diétán kell élnem, ezt orvosi szakvélemény dacára sem veszik tudomásul, mert kérésemet, hogy diétás kosztot adjanak, elutasították.”⁹⁸⁵ Az éhségsztrájk azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, annál is inkább, mert Tihanyi Miklós börtönparancsnok személyesen jelentkezett az őrizeteseknél, hogy felhatalmazása van arra, hogy mesterséges táplálásukat megkezdje, amennyiben a sztrájkot nem függesztik fel. Farkasék végül engedtek, ifjabb Farkas ezt

⁹⁸³ HORVÁTH - SOLT - SZABÓ - ZANATHY - ZINNER 1. 1992. 584-585. *Farkas Mihály elítélt és két társa kedvezmény ügye.*

⁹⁸⁴ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 4. füzet. 1957. május 15-i bejegyzés*

⁹⁸⁵ U. o.

akképpen magyarázta, hogy nem vállalta, hogy mesterséges táplálás közben „orvosi műhiba” következményében hirtelen elhunyon, mint anyai nagybátyja, Löwy Sándor 1929-ben.⁹⁸⁶

Mindezek ellenére Farkas Mihály nem nyugodott. Politikai és személyes véleményét hangsúlyozva 1957. május 20-án személyesen Kádár Jánoshoz, és Biszku Béla belügyminiszterhez fordult levélben, hogy helyzetét tisztázza.⁹⁸⁷ Ezen levelek pontos tartalma azonban nem ismert, mert Farkas Mihály hagyatékából nem kerültek elő. Arról sincs érdemi információ arról, hogy az illetékesek kezébe eljutottak-e volna, vagy esetleg az őrszemélyzet nem továbbította őket. Annyi bizonyos, hogy retorziók viszont bekövetkeztek. Elmaradt Farkas Mihály családjának a korábban beígért látogatása a börtönbe. Más eszköze nem lévén ismét a tollához fordult és a naplójában keserűen panaszkodott: „Nagyon nagy fájdalmat okoznak nekem Kádárék azzal, hogy nem láthatom minden héten az én drága, jó feleségem és szeretett fiamat, valamint hűgomat. Mély fájdalom ez. Lehet, hogy azt hiszik, hogy ez a mély fájdalom megtör. Igaz, vannak fájdalmak, amelyek megtörik az embert. Attól függ nagyrészt, hogy milyen emberről van szó. Akármennyire is fáj nekem, hogy szeretett feleségem nem láthatom, hogy most még inkább el vagyok tőle szakítva, a fájdalom, amelyet érzek, mégsem tör meg, ellenkezőleg, csak még jobban megedz! A fájdalom tüzeiben erősödik akaratom. A sanyargatás csak még jobban érezteti velem, hogy a bosszú az, amely engem ebben a tragikus helyzetben tart. Meddig fog a bosszú tartani, meddig engedik, hogy tartson? Hát nincs már semmi pártszerűség?”⁹⁸⁸

Júliusban, hogy tovább nehezítsék a helyzetét pedig megvonták a diétás étrendjét is: „Az, ami a diétám körül történik, az felülmúl már mindent. Mindenki tudja, hogy szigorú diétán kell élnem, mert az operációm nem sikerült, másrészt mert a gyomorbántalmaim tovább tartanak. A múlt héten péntekről szombatra virradó éjjel rosszul voltam, jelentettem a körletparancsnoknak és kértem, hogy az esetről tájékoztassa a börtönparancsnokot. Erre fel már délben azt a diétát sem kaptam, amit addig. Szóval minél rosszabbul vagyok, annál rosszabb élelmezést adnak. A diéta az én számomra az orvosság. Ha megvonják tőlem az orvosságot, azt jelenti, hogy nem akarnak gyógyítani. Kérésemre dr. Szabó beavatkozott, valami javulás történt. Meddig fog tartani nem tudom. Így kell harcolni a mindennapi létért, mindennapi kenyérért.”⁹⁸⁹

⁹⁸⁶ FARKAS, 1990 527.

⁹⁸⁷ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 5. füzet. 1957. május 20-i bejegyzés.*

⁹⁸⁸ U. o.

⁹⁸⁹ U. o. június 5-i bejegyzés

A politikai kisstílűsége túl ifjabb Farkas úgy emlékezett, hogy az éhségstrájk idejét leszámítva a börtön személyzetének a tagjai emberségesen bántak velük. A következő hónapok során pedig kialakult a körülményeknek megfelelő életritmusuk is. A cellájukban írtak, az udvaron sétáltak – általában külön – sőt fogságuk idején még élénk politikai vitákat is folytattak, amelynek során apa és fia viszonya még jobban elhidegült egymástól.⁹⁹⁰ Az egyhangúságba csak 1957 ősze hozott változást, amikor megjelent a börtönben Péter Gábor, mint a különleges zárka negyedik foglya. Péter Gábort 1957. június 15-én Sömjén György hadbíró tanácsa, mint Legfelsőbb Bíróság 14 év börtönre, tízévi jogfosztásra valamint lefokozásra ítélte többrendbeli hamis vád büntette miatt. Ítélete a 1953 11. tvr. értelmében feleződött, 1953 elejétől töltött büntetését pedig a bíróság beszámította.⁹⁹¹

Politikai értelemben az őrizeteseik körülményei annyiban javultak, hogy pontosan az 1956 októberi felkelés első évfordulóján a pártvezetés engedélyt adott számukra, hogy kézhez kapják a párt hivatalos lapját, a *Népszabadságot*.⁹⁹² Mi oka volt erre Kádáréknak? Ifjabb Farkas úgy emlékezett, hogy a következő beszélőn tudta meg, hogy mostohaanyjának, Käthe Rüdigernek sikerült találkozót kieszközölnie Kádár Jánosnál. Kádár állítólag azzal indokolta Farkasné előtt férje letartóztatását, hogy nem hajtotta végre a párt határozatát, hogy utazzon ki a Szovjetunióba. Mindenesetre ekkor engedélyezte a *Népszabadság* kézhez kapását az őrizeteseik számára, illetve bizonytalan ígéretet tett, hogy gyakoribbá teszi a beszélő lehetőségét is.⁹⁹³ Joggal feltételezhető azonban, hogy Kádár Jánost – a személyes kicsinyes bosszún túl – már egyáltalán nem érdekelte Farkas Mihály és társainak az ügye az április 20-i ítélet után. Teendője az új első titkárnak volt azonban bőven, ekkora már javában zajlottak a forradalmárokkal szembeni eljárások és perek, előkészítés alatt állt a Romániából hazaszállított és előzetes letartóztatásba helyezett Nagy Imre-csoport büntetőjogi felelősségre vonásának ügye, valamint gőzerővel haladt a rendszer restaurációja is.⁹⁹⁴

Saját bevallásuk szerint Farkasékat, Péter Gábort és Faludi Ervint alaposan meglepte 1958. június 16-án a cellájukba belépő Szabó Ernő börtönorvos, aki közölte, hogy aznap reggel a Kisfogház udvarán végrehajtották Nagy Imre, Gimes Miklós és Maléter Pál halálos ítéletét. A zajló eljárásról, illetve a tárgyalásról és annak tragikus lezárásáról ekkor értesültek először. Farkas Vladimir a kivégzést helytelenítette, édesapja viszont jogosnak tartotta a szocializmus

⁹⁹⁰ FARKAS, 1990. 529-532.

⁹⁹¹ MÜLLER, 2017. 223.

⁹⁹² OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 5. füzet. 1957. október 26.-i bejegyzés*

⁹⁹³ FARKAS, 1990. 534.

⁹⁹⁴ HUSZÁR, 2006. 59-85.

elárulásáért.⁹⁹⁵ Ebből is kiviláglik, hogy Farkas Mihály a börtönben is megmaradt hithű kommunistának, noha a sztálinista verzióban már az ő hite is meg-megingott, amikor már ő is kárvallottja lett utóbbi gyakorlatának. Fia szavaival: „Ténylegesen arról volt szó, hogy Farkas Mihály végre eljutott a sztálini birodalmi politika magyarországi következményeivel való nyílt szembefordulás első, határozatlan lépéseihez.”⁹⁹⁶

Farkasék szerepének csökkenését mutatja, hogy Faludi Ervin egyéni kegyelemmel elhagyhatta a Gyűjtőt, amelyet ifjabb Farkas már csak azért is örömmel nyugtázott, mert egy cella felszabadult, így nem kellett tovább édesapjával osztozni a zárkán, akivel a viszonya az eltelt évek után mélypontra zuhant: „1958 őszén végre elvitték Faludi Ervint, mivel kétéves börtönbüntetését letöltötte és pár nap múlva szabadult. Az ő további életútját ÁVH-s múltja nem nagyon zavarta meg. Rövidesen egy jelentős ipari vállalat kereskedelmi vezetője lett. Nekem azért jelentett örömet a szabadulása, mert visszakaptunk egy zárkát, ez pedig elviselhetőbbé tette az apámmal való együttlétet.”⁹⁹⁷

Péter Gábor is hamarosan követte Faludit, noha az ÁVH egykori rettegett vezetője már 1958. március 17-én levélében fordult Biszku Béla belügyminiszterhez, hogy egészségügyi állapotát és a közelgő „április elejei napok eufóriáját” is figyelembe véve egyéni kegyelmet kapjon, erre végül csak 1959. január 10-én, szinte napra pontosan 6 évvel őrizetbe vétele után került sor.⁹⁹⁸ Farkasék azonban továbbra is a Gyűjtőben maradtak. A részleges közkegyelemmel összefüggő felülvizsgálatkor 1959. május 18.-án még egyiküket sem javasolták kegyelemre. Büntetésük megszakítására nekik még majdnem egy évet kellett várniuk.⁹⁹⁹

1960. április 1-én a *Népszabadságban* jelent meg egy rövidke kéthasábos kis cikkben, hogy „a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány előterjesztésére hazánk felszabadításának 15. évfordulója alkalmával részleges kegyelmet gyakorol... Az igazságügy miniszter előterjesztésére egyéni elbírálás alapján kegyelemből felfüggeszti Déri Tibor, Donáth Ferenc, Farkas Mihály, Farkas Vladimir, Jánosi Ferenc és Váradi Gyula elítéltek büntetésének végrehajtását.”¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁵ FARKAS, 1990, 536.

⁹⁹⁶ OSZK Kt 429. f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.*

⁹⁹⁷ FARKAS, 1990. 537-538.

⁹⁹⁸ MÜLLER, 2017. 224.

⁹⁹⁹ ZINNER, 2024. 404.

¹⁰⁰⁰ *Népszabadság* 1960. április 1. XVIII. év./78. 8.

Maguk Farkasék is nehezen akarták elhinni, hogy börtönbüntetésük véget ért. Ifjabb Farkas emlékei szerint, először április elsejei tréfának gondolták az egészet.¹⁰⁰¹ Hamarosan a papírmunka elvégzése után ténylegesen is elhagyhatták a Gyűjtőt, de szabadlábra helyezésük csak viszonylagos volt, mert mindkét Farkast egyúttal rendőrhatósági felügyelet alá helyezték 1962. október 6-i, illetve 1962. október 13-i hatállyal.¹⁰⁰² Hogy miért ekkor érkezett el a szabadulás ideje Farkaséknak, arról csak feltételezések vannak. Egy összefüggés azonban érdekes lehet. Kádár János 1951. április 20. és 1954. július 22. között volt előzetes letartóztatásban, illetve elítéltként börtönben, vagyis 1292 napig. Farkas Mihály pedig 1300 napot töltött összesen fogságban. Vajon Kádár kicsinyességéből kiszámította mindezt? Talán nem is olyan elképzelhetetlen...

¹⁰⁰¹ FARKAS, 1990. 539.

¹⁰⁰² U. o.

Epilógus

A rendszer után

A börtönből kiszabadulva Farkas Mihály egy ismert, de mégis idegen világba tért vissza. Az egykor rettegett honvédelmi miniszter, a „trojka” tagja, az ország gyakorlatilag harmadik számú embere mindenki által feledésre ítélt, megvetett ember lett. Miközben ő maga legbelül nem változott semmit. Továbbra is fenntartás nélkül hitt a szocializmus igazságában és az eszmében.¹⁰⁰³ A körülmények azonban megváltoztak. Nem volt többé párttag, csupán egy rendőrségi felügyelet alá helyezett feltételesen szabadlábra helyezett állampolgár, akinek hetente jelentkezni kellett a budapesti főkapitányságon. Ugyanaz zajlott le Farkas Vladimir esetében. Őt szabadulása után Korom Mihály a BM Vizsgálati Osztály új osztályvezetője fogadta és arról biztosította ifjabb Farkast, ha a „kedélyek lecsillapodnak” segít neki megfelelő álláshoz jutnia.¹⁰⁰⁴

Megalázó helyzet keletkezett. Farkas Mihály bevételi forrás nélkül maradt, feleségével és kisebbik, még kiskorú fiával, a párt által feledésre ítéelve. A megoldást végül az egykor a Honvédelmi Minisztériumban dolgozó beosztottja, az akkor a kulturális tárcát felügyelő Ilku Pál szolgáltatta. Elérte, hogy a több idegen nyelven folyékonyan beszélő Farkas Mihály lektori munkát kapjon. Az állásajánlatot szintén egy korábbi beosztott, az akkori Kiadói Főigazgatóságon dolgozó Kornis Pál közvetítette Farkas felé: „Ilku pár nap múlva hivatott s azt a feladatot adta, hogy találkozzam Farkas Mihállyal, mondjam meg neki, hogy miután szabadon bocsátották a párt nem akarja, hogy éhen haljon, ezért rendszeresen fog munkát kapni a Gondolat Könyvkiadónál, az igazgató, Havas Ernő elvtárs ezt rövidesen közölni is fogja veled. Az egyetlen feltétel az, hogy a munkát a lakására küldik, és onnan elhozzák, de ő ebben a minőségben sehol sem mutatkozhat, és az illetékeseken kívül senki nem tudhatja meg, hogy efféle rendszeres munkája van. Nem szívesen vállaltam, de Ilku elvtárs erőltette, hogy ezt nekem kell Farkassal először közölnöm. Így azután létrejött a találkozó a Münnich Ferenc utca végén, majdnem a mai házasságkötő terem melletti presszóban, s ott végrehajtottam a számomra nagyon kínos megbízást. Farkas valóban éveken keresztül, egészen haláláig rendszeresen kapott munkát a kiadótól, de a neve tudtommal sehol meg nem jelent. Többé nem láttam.”¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ OSZK Kt 429. f./ 39. *Farkas Mihály börtönnaplója 5. füzet 1965. augusztus 14-i bejegyzés*

¹⁰⁰⁴ KOZÁK, 1988. 118.

¹⁰⁰⁵ KORNIS, 1988. 240.

Az anyagi helyzete rendeződött, a politikai azonban nem. A depresszió jelei mutatkoztak rajta. Idősebb fiával az évek alatt sem rendeződött a viszony, sőt ifjabb Farkas úgy emlékezett, hogy 1960-ban apja úgy jött ki a börtönből, hogy fia az „első számú ellensége.”¹⁰⁰⁶ Mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy gratuláljon ifjabb Farkas második házasságához: „Én Marit már korábban bemutattam anyámnak és apámnak is. Apámmal ő sem tudott összeemelegedni, bár nagyon imponált neki, amikor első találkozásukkor apám azzal fogadta őt, hogy üdvözlöm Magyarország legbátrabb asszonyát.”¹⁰⁰⁷ Hétköznapijait a munka mellett a család elmondása szerint a rádióhallgatás egészítette ki, a kibontakozóban lévő szovjet-kínai konfliktus rendkívüli módon felkeltette az érdeklődését.¹⁰⁰⁸

1962 nyarára a kádári vezetés is eljutott a konszolidációjához. Miután az országot sikerült számára megfelelően pacifikálni az 1956-os forradalom után, az MSZMP felső vezetése szerint megérett az idő, hogy az 1956 előtt történt törvénytelenégekről külön vizsgáló bizottság készítsen részletes jelentést, amelyből párthatározat születhetett. A feladat végrehajtását Biszku Béla belügyminiszter kapta. Ennek érdekében külön kétfős kihallgató bizottságot is küldtek Aczél György és Nógrádi Sándor személyében a szovjetunióbeli száműzetésben tengődő Rákosi Mátyáshoz és az 1960-ban hazatért Gerő Ernőhöz is 1962 nyarán.¹⁰⁰⁹ A tét az egykori trojka emigrációban lévő tagjai számára nem volt kicsi. A politikai felelősség vállalása volt a feltétele az esetleges hazatérésüknek. Rákosi teljes tagadásban maradt szerepét illetőleg, Gerő azonban jóval önkritikusabb hangot ütött meg. Ennek minden valószínűség szerint komoly szerepe volt abban, hogy a kihallgatások – és a szovjet féllel való egyeztetések – után a volt első titkár útja a kirgizisztáni Tokmakba vezetett, Gerő viszont Budapesten maradhatott.¹⁰¹⁰

Az 1962. augusztus 14-16. között összeülő MSZMP Központi Bizottság ülése utáni határozat szolgálta Kádárék részéről a múlt végleges lezárását.¹⁰¹¹ Mint korábban minden a szocialista törvényesség alatt azonban ez a határozat is félmegoldásokat és csúsztatásokat tartalmazott. Leginkább azért, mert azt érzékeltette, hogy törvénytétel csak a munkásmozgalmi személyek ellen született 1945 után, kimaradtak a polgári pártok és személyek, valamint az egyház képviselői elleni sérelmek, A kizárólagos felelősség elsősorban viszont továbbra is Péter Gábor csoportjára és Farkaséé maradt, ahogy ezt Aczél György is érzékeltette felszólalásában: „A Farkasok és Péter csak a botot jelentették, amivel ütötték a

¹⁰⁰⁶ VTIL OHA/200. RAINER M. JÁNOS *interjúja Farkas Vladimírral 2000. március 20-án 30.*

¹⁰⁰⁷ FARKAS, 1990. 559.

¹⁰⁰⁸ VTIL OHA/200. RAINER M. JÁNOS *interjúja Farkas Vladimírral 2000. március 20-án 30.*

¹⁰⁰⁹ BARÁTH - FEITL 2013. 7-9.

¹⁰¹⁰ U. o.

¹⁰¹¹ MNL OL – M-KS 288 f. 4/50-55 ó. e. *Az MSZMP KB 1962. augusztus 14-16-i ülésének jegyzőkönyve 3. pont Jelentés és javaslat a személyi kultusz idején elkövetett törvénytésekről.*

magyar népet. És most azok a fejek politikai értelemben lehullanak, azok, akik az utasításokat adták, akik kiagyalták ezeket a koncepciókat, akik mindezt előkészítették az országra vonatkozóan.”¹⁰¹²

A határozat néhány száz ember felelőségéről beszélt, de a kárt szenvedettek létszáma többszázszáz volt, ha nem millió. A határozat szövege szerint a munkásmozgalmi személyek elleni törvénysértésekért konkrétan összesen 249 államvédelmi tiszt és 35 fő az igazságügyi szervekből tartozik felelőséggel. A szöveg konkrétan nevesített is több személyt Farkasék és Péter Gábor mellett, pl. Barkóczi Pált, Décsi Gyulát, Dékán Istvánt, Bauer Miklóst, Réh Alajost, Köteles Henriket, Alapy Gyulát, Jankó Pétert, Jávör Ivánt, Bajor Lászlót. Rákosi Mátyás szerepe és politikai tevékenysége is politikai elítélés alá került, ugyanakkor bírósági felelőségre vonása továbbra sem merült fel.¹⁰¹³ A 249 nevesített volt államvédelmi tiszt közül 11-et elítéltek, 26-ot fegyelmi eljárással távolítottak el, egyéb fegyelmi okkal további 11 főt szintén elbocsátottak, 6 embert pedig leszereltek. Nyugdíjazással együtt összesen 97 főt tanácsoltak el a karhatalmaktól.¹⁰¹⁴ Farkas Vladimir memoárjában kifejezetten hangot adott annak, hogy a KB azon döntését külön sérelmesnek tartotta, hogy aki a törvénysértések aktív résztvevője volt, az nem dolgozhat sem politikai, sem igazságügyi vonalon. De akkor hogyan lehetett a hatalom legfőbb birtokosa a Rákosit belügyminiszterként vakhúséggel kiszolgáló Kádár János?¹⁰¹⁵

Idősebb Farkas kedélyállapota is egyre inkább megromlott a nélkülözéstől és a kirekesztettségétől. Mindez közrejátszhatott abban, hogy 1965. december 5-én önkezével véget vetett életének mindössze 61 évesen. A körülmények nem ismertek pontosan, érdekes módon fia azt sem említette meg memoárjában, hogy édesapja önmagával végzett: „Halálának pontos okát a mai napig nem ismerem, mert a boncolási jegyzőkönyvet a család nem kapta meg. A család elhatározta, hogy apámat csöndben temetjük el a Farkasréti temető egyik kolumbáriumában. Én ennek megfelelően senkit nem hívtam meg a hamvasztás utáni gyászszertartásra, váratlanul mégis ott találtam Tárnoki János barátomat, amiért hálás voltam neki.”¹⁰¹⁶ A szűk körű temetésén megjelenteket az állambiztonság megfigyelte, legalábbis Farkas Vladimir szerint: „A szervezet sokkal nagyobb létszámban képviselte magát a temetésén, mint a gyászolók, Biztosan fényképeket is tudnak mutatni a temetésről.”¹⁰¹⁷

¹⁰¹² U. o. *Aczél György felszólalása*

¹⁰¹³ RÉVAI, 1991. 328-330.

¹⁰¹⁴ ZINNER, 1996/3. 25.

¹⁰¹⁵ FARKAS, 1990. 555.

¹⁰¹⁶ FARKAS, 1990. 559-560.

¹⁰¹⁷ U. o.

Farkas Mihály meghalt, a rendszer, aminek az építéséért igen sokat tett, amelynek több évig egyik legnagyobb és leggátlástalanabb haszonélvezője volt, végül pedig amikor eljött az ideje, bűnbakja lett. A rendszer azonban jóval túlélte őt, ha más verzióban, más névadóval, de magyar állampolgárok számára még bő két évtizedig kemény realitásként. Farkas Mihály élete és tettei pedig tanulságként maradtak az utókorra, hogy hová tud fajulni egy szinte vallásos érzületű „hit” egy eszmében, egy vélt igazságban, amely milliók szemében volt egy időben a jövő kulcsa, és amelyet aztán milliók átkoztak, illetve átkoznak a mai napig is.

Összegzés

Farkas Mihály az egyik főfelelőse annak, hogy Magyarországon főleg 1949 és 1953 között kialakult és a gyakorlatban működött a sztálini önkényuralmi politika Rákosi megvalósításában. Rákosi Mátyás elsődleges politikai felelőssége mellett mindenekelőtt Farkas Mihályt terheli a politikai vezetésen belül felelősség azért, hogy polgári-demokratikus, egyházi és munkásmozgalmi vezetők, illetve a néphadsereg főtisztjei és tábornokai közül sokakat koholt vádak alapján letartóztattak, elítéltek és több esetben kivégeztek.

A tények azt igazolják, hogy az említett tragikus áldozatokon kívül az önkényuralom átszötte az egész országot. 1949 előtt is voltak már jog- és törvénysértések, és ezek nem szűntek meg 1953 után sem. Legalább tízezrekre tehető azoknak az állampolgároknak a száma, akik börtönt, internálást, kitelepítést, kényszerlakhelyre való kilakoltatást, rendőri felügyeletet, a kenyérkeresettől való megfosztást, súlyos pénzbírságokat szenvedtek el. Mindezekért komolyan fennáll a politikai és állami vezetésen belül Farkas Mihály felelőssége is.¹⁰¹⁸

Munkám elsődleges céljának ennek a felelőségnek a vizsgálatát és oda vezető út megismerését tűztem. Mindehhez az a felismerés vezetett, hogy noha a történettudomány az 1945 és 1956 közötti korszakot lényegében feltárta, a rendszer olyan prominens képviselőjének, mint Farkas Mihály a tevékenységét teljes folyamatában meg nem vizsgálta. Kutatásaim során megpróbáltam részletesen megvizsgálni és bemutatni a rendelkezésre álló dokumentumokat, amik új adalékot szolgáltatnak az egykori főtitkár-helyettes és honvédelmi miniszter szerepéhez.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy egy ilyen prominens ember életének és politikai tevékenységének vizsgálata jóval meghaladja egy PhD disszertáció kereteit. Ahogy

¹⁰¹⁸ OSZK Kt 429. f./156. *Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.*

azzal is, hogy létezhetnek még további dokumentumok és primer források, amelyek az eddigi ismereteinket tovább bővíthetik és árnyalhatják. A folyamatok vizsgálatát események egymásra épülése miatt kronologikus sorrendben végeztem. Munkám során magam is erre törekedtem, olyan forrásokhoz nyúltam, amelyek még nem jelentek meg nyomtatásban, mégis joggal feltételezhető, hogy méltók lehetnek mind a szakma, mind az érdeklődő közönség számára.

Elsősorban gondolok itt Farkas Mihály (és Farkas Vladimir) hagyatéki anyagára, amelyből bizonyos töredékek már ugyan napvilágot láttak – gondolok itt az 1956. július 18-21-között tartott KV ülésre elkészített, de végül el nem mondott Farkas Mihály beszédre – Azonban az anyag kulcsfontosságú része, a börtönnapló részletes feldolgozása még nem történt meg teljes egészében. Ennek az anyagnak a döntő jelentősége – véleményem szerint – abból áll, hogy a kutató ízelítőt kaphat arról, hogy miképpen kell „kommunista fejjel” gondolkozni. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy teljes egészében a szöveget el kell fogadni, sőt. A forráskritika ilyen esetben különösen is indokolt, elsősorban a szöveg keletkezésének körülményei, illetve létrejöttének a célja. Ezekről fentebb már részletesen írtam.

Részletesen átnéztem és bőségesen idéztem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött Farkast érintő vizsgálati dossziékból, amelynek keletkezése szintén sajátosnak számít, hiszen a pártvezetés a munkásmozgalmi személyekkel szembeni összes törvényteleniségekért pár ember kizárólagos felelősségét kívánta csupán megállapítani, ezzel eltakarva azon igazságot, hogy a rendszer egyfolytában radikalizálódó természetébe a törvényteleniségek előre bele voltak kódolva. Ugyanakkor, ahogy a szörnyűségek fokozódtak úgy kellett egyre magasabb rangú bűnbakot találni a történetekért. A folyamatot két dolog is elősegítette: elsősorban az a tény, hogy bűnbak maga sem volt ártatlan, társtettes és haszonélvező is volt a rendszeren belül, másodsorban, hogy a „tanúvallomásokkal” szolgálók maguk is felelősek voltak, legtöbb esetben mint a rendszer erőszakszervezetének egykori tagjai, akik ekkor már szintén hosszabb-rövidebb büntetésüket töltötték, és amelynek csökkentése-elengedése is a szemük előtt lett lebegtetve, amennyiben az elvártaknak megfelelően tesznek vallomást. Ezen dokumentumok, minden kritikai él mellett mégis kiemelkedő fontosságúak, mert belső résztvevők szemével mutattak rá az elkövetett törvényteleniségekre.

A rendszer működését legszemléletesebben alighanem azok a jegyzőkönyvek mutatják be, amelyek a párt csúcsszerveinek – Politikai Bizottság, vagy pedig a még nagyobb hatalmú Titkárság – ülésein kerültek rögzítésre. Ezekben a zárt üléseken egy szűk kör döntött a szó szoros értelmében életről és halálról Magyarországon az 1950-es években. Továbbá ezek a szervek diktáltak a hivatalos állami szerveknek, a Minisztertanácsnak és az Elnöki Tanácsnak is, amelyek összességében csupán végrehajtó szervekké silányultak. Pontosan ezekből a

jegyzőkönyvekből olvasható ki, hogyan születtek kulcsfontosságú döntések a gazdaság irányítására és átszervezésére, az ipar fejlesztésére, illetve az élet minden területének az átszervezésére elsősorban szovjet mintára.

Ezzel pedig újabb kulcsfontosságú részhez érkeztünk, mégpedig ahhoz, hogy munkám és kutatásaim során azzal szembesültem, hogy a valóságban a magyar kommunisták lényegében nem tettek mást, hanem szolgálisan lemásolták a sztálini modellt, hiszen a „vonaltól” eltérni semmilyen körülmények között nem lehetett. Az utasítások már 1944 késő ősztől kezdve Moszkvából érkeztek. Először a rendszer megalapozására majd felépítésére vonatkozólag, azután pedig a működtetését is a szovjetek irányították magyar helytartójuk és az ideküldött különböző tanácsadók vezérletével. Mindezt a megtörtént események is fényesen bizonyítják. Amikor Moszkvában még bizonytalanok voltak a háború utáni új világrendben, addig Magyarországon is – minden visszáság ellenére – működhetett egy látszatra koalíciós kormányzás, de a hidegháború megkezdésével a Szovjetunió és annak hadserege által ellenőrzött államoknak az Elbától keletre át kellett térni az államszocialista rendszerre. Az évek előrehaladtával pedig ezen szolgálkúság is csak erősödött. Amennyiben koncepciós perekre volt szükség a „belső” ellenségek ellen, akkor a szatellitállamok koncepciós pereket rendeztek – Rajk László, Szőnyi Tibor, Szalai András és társaik mellett Albániában Koçi Xoxét, Bulgáriában Trajcsó Kosztovot, míg Csehszlovákiában Rudolf Slánskýt is társait adták hóhérekre elvtársaik – amennyiben tömeghadsereget kellett építeni, a nehézipar növelésével, akkor annak tettek eleget. Ehhez a vakhúséghez – vagy szolgálai megalázkodáshoz – pedig elengedhetetlen volt az a kommunista vakhit, amelyet már a hatalomból 1925-ben kibuktatott Trockij is megfogalmazott, hogy a Pártnak végeredményben mindig igaza van.¹⁰¹⁹

Alaposan feltártam Farkas Mihály fiatalkorát, és miután meggyőződtem arról, hogy ez a fejezet sem lett korábban részletesen feldolgozva. Ezért úgy döntöttem, hogy röviden ezt a részt is érdemes beépíteni a dolgozatomba, hiszen egyetlen ember tetteit és gondolkodását sem érthetjük meg, ha nem ismerjük az előéletét és a körülményeit, amelyek a gondolkodását formálták. Az előszóban már említett szerencsés szituáció révén pedig olyan dokumentumok birtokába jutottam, amelyek itthon, magyar nyelven nem láttak még napvilágot. Ezek pedig Farkas Mihály – akkor még Löwy Hermann – kassai és brnói bírósági jegyzőkönyvei, amelyekből már egy határozott kép rajzolódik ki az ifjú kommunistáról, de szociológiailag is számottevő, mert értékes lenyomatot mutatnak a kisebbségi sorba került, de internacionalista

¹⁰¹⁹ KOLONTÁRI, 2012. 11.

módon gondolkozó csehszlovákiai magyar kommunisták mindennapjairól és társadalomban betöltött szerepéről.

A széles közvélemény, Farkas Mihály neve hallatán a korszak rettegett honvédelmi miniszterére gondol, de a kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy tevékenysége ennél jóval összetettebb és átfogóbb volt. Nem azért lett a titkos Honvédelmi Bizottság, a trojka tagja és a rendszer egyik kulcsfigurája, mert a honvédelem első számú embere volt állami, illetve a karhatalmi testületek felelőse pártvonalon, hanem mert kezdetekről, tehát még a moszkvai időszakból a főtitkár Rákosi Mátyás bizalmasának és támogatójának bizonyult. Maga Farkas is a honvédelmi tárcára, – amelyet minden szakmai előképzettség nélkül kapott meg – elsősorban pártfeladatként tekintett, az azonban már más kérdés, hogy ezen a poszton teljesebben ki rossz tulajdonságai pl. gögje, illetve cezaromániája. Paradox módon akkor kezdett komoly, szakirányú tanulmányokat folytatni Moszkvában a katonai irányításról, amikor a hatalomból véglegesen kihullott.

Politikai tevékenysége lényegét véleményem szerint Rákosi bizalmasaként körvonalazhatjuk, akinek viszont valóban buzgó végrehajtója lett az évek során, ahogy ezt Major Ákos tökéletesen összefoglalta. Ezért is érdekes az a félfordulat is Farkas Mihály politikai gondolkodásában amely 1953 nyara és 1955 januárja között lezajlott, mégpedig az ún. új szakasz politikájának idején, amikor szakítva dogmatikus gondolkodásával Nagy Imre mellé állt, az új moszkvai vezetés által kívánt reformok végrehajtásának érdekében. Ezen időszakban tett politikai lépései a szakirodalom által ugyan ismertek, de külön korábban még nem kerültek egységes, koherens vizsgálat alá, hogy Farkas miként vált Révai József „utódává” ideológusként, hogy miként próbált foglalkozni a gazdasági problémákkal, illetve miként próbált eligazodni a rehabilitáció kusza szálai között, főleg úgy, hogy a korábbi törvénytelenések tevékeny részese volt. Az új szakasz története is összességében jól dokumentált, viszont elsősorban az azt fémjelező Nagy Imre és vele politikailag szembenálló Rákosi és dogmatikus köre, valamint az újabb kutatások szerint a szovjet nagykövetség szempontjából vizsgálták korábban. Farkas Mihály szerepe itt is sokat emlegetett, de összességében és átfogóan nem volt áttekintett.

Dolgozatomnak fontos része a munkásmozgalmi személyekkel szembeni törvénytelenések, hiszen rendelkezünk elsődleges forrásként az ezek egy részéért felelőssé tett Farkas Mihály bírósági anyagaival az 1957-es évből amelyek alapján az említett törvénytelenésekben Farkas szerepe mindenfajta csúsztatás ellenére jól körvonalazható. Noha – mint előbb említettem – az őt terhelő korábbi vallomások sok esetben tendenciózusak bizonyultak, de ezek nélkül nem érthető meg a sztálinista éra súlyos törvénytelenései és az a

folyamat sem amelyek a részleges felelősségre vonást Farkasék, Péter Gábor és néhány államvédelmi tiszt esetében, illetve a teljes „megúszást” a legfőbb felelős Rákosi Mátyás esetében sem. Ezért ezt az egész folyamatot külön fejezetben foglaltam össze, eredeti dokumentumok segítségével, hogy Farkas Mihály miként lett a hatalom egyik főpotentátjából bűnbak, milyen bűnök terhelték valójában és hogy omlott össze lélekben utolsó éveiben, miközben alapvető nézeteit és hitét sohasem tagadta meg.

Külön fejezetben, újonnan feltárt levéltári forrásokra alapozva átfogóan mutattam be az a hatalom és a sport kapcsolatát. Levéltári kutatások korábban még ebben a témában is csak módjával készültek, hogy miként épült ki a korszak „csodacsapata” a Budapesti Honvéd és hogy ebben Farkas Mihálynak milyen szerepe volt. És az is érdekes lenyomata a korszaknak, hogy a rendszer és azon belül Farkas Mihály hogyan használta fel legitimáló erőként a sportot – mindenekelőtt a labdarúgást– de hogy az élsportolók is miként használták fel politikai támogatójuk befolyását, saját érdekükben.

Végezetül azonban megállapítható, hogy kérdések még mindig maradtak, amik tisztázásra szorulnak, mind Farkas Mihály mind a rendszer esetében. Nem tudhatjuk teljes biztonsággal, hogy Farkas Mihály Nyugat-Európában egész pontosan milyen feladatokat végzett a KII megbízásából. Viszonylag homályos, hogy legalábbis nem teljesen tisztázott, hogy miként élte túl a terror korszakát, és azon belül a Csemodánov-ügyet. Nem tudhatjuk, hogy valóban beszervezte-e valamilyen módon a szovjet államvédelem. Érdekes kérdések már a magyarországi tevékenysége során, hogy személyesen milyen mélységben épített ki kapcsolatokat a moszkvai felső vezetéssel, illetve ki védte meg 1952-ben Sztálin előtt, amikor Rákosi már Farkas „eltakarításában” gondolkozott? Ezekre a kérdésekre egyértelmű választ csak a moszkvai levéltárak megnyitásával lehetne kapni, de jelenleg a háborús időszak miatt erre semmilyen esély nem kínálkozik. Így egyelőre marad a kutató rendelkezésre álló anyag, amelyből meg kell próbálni levonni a leghelyesebbnek tűnő következtetéseket, mindezt a kellő kritika és a sajátos kommunista nyelvezet és gondolkodás leküzdésével. Mindezekkel együtt úgy vélem, hogy e munkámmal sikerült elsőként – számos új levéltári forrás bevonásával és az eddigi ismeretek rendszerezett feldolgozásával – megírnom az eddig még hiányzó átfogó, egyúttal egyes szegmenseiben részletekbe menő Farkas Mihály politikai életrajzot, természetesen egy PhD disszertáció által megszabott, korlátozott lehetőségek és terjedelmi keretek között.

A kutatás, amely bő tíz évvel ezelőtt egy olvasmányélménnyel kezdődött azonban folyik tovább, ugyanis hiszek abban, hogy egy ilyen nagyívű téma során új megközelítések bármikor előkerülhetnek, amelyek szerencsés esetben megerősíthetik az eddig kialakult képet, esetleg

újabb apróságokkal színezzhetik, de akár teljesen át is alakíthatják azt, ezzel is bizonyítva a történészszakma szépségét, mégpedig, hogy új megközelítésekre és vitákra a szakmai fejlődés érdekében továbbra is szükség van.

A dolgozat fontosabb szereplőjének életútjai¹⁰²⁰

Aczél György (1917-1991): Appel Henrik néven született. 1945 után először az MDP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottság, majd a Baranya Megyei Pártbizottság titkára volt. 1949. júl. 6-án a Rajk-Brankov-ügy keretében letartóztatták, először a Budapesti Büntetőtörvényszék, majd a Legfelsőbb Bíróság is életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte 1950. márc. 27-én, illetve máj. 20-án. Szabadult 1954. aug. 25-én. A Legfelsőbb Bíróság a vádak alól 1954. szept. 1-én felmentette. Az MSZMP KB titkára 1964 és 1974 és 1982 és 1985 között, a Kádár-korszak meghatározó kultúrpolitikus.

Alapy Gyula (1911-1976): A Győri Királyi Ítéltáblánál volt tanácsjegyző, majd 1941-től a Gyulai Járásbíróság bírója. 1943. okt. 30-án a Királyi Törvényszék törvényszéki bírója. 1946-tól a Győri Népügyészség vezetője, 1947. jún. 23-tól a Győri Államügyészség vezető államügyésze. A Budapesti Államügyészség elnöke 1948. jún. 28. és 1956 májusa között. A kiemelkedő törvénysértő perek elsőfokú tárgyalásán népügyész, illetve államügyész volt.

Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914-1982): szovjet politikus. 1940-1944 között a Karél-Finn SZSZK Komszomol szervezetének első titkára volt. A II. világháború alatt a partizánmozgalomban tevékenykedett. 1951-től Moszkvában, az SZKP főtitkárságán dolgozott. Magyarországi szovjet nagykövet 1954 és 1957 között. 1957 és 1967 között az SZKP KB Szocialista Országok Együttműködési Főosztályát vezette. 1962-től az SZKP KB Titkárságának tagja. 1967 és 1982 között a KGB Elnöke, 1973-tól az SZKP KB Politikai bizottságának tagja. 1982 nov. 10-től 1984.febr. 9-én bekövetkezett haláláig az SZKP KB főtitkára.

Beleznay István (1909-1950): A Ludovika Akadémián tanult, 1931-ben hadnaggyá avatták. 1941-től vezérkari tiszt lett. 1944 az esztergomi 1. páncélos hadosztály vezérkari főnöke. 1944. november 22-én a Nyilaskeresztes Párt letartóztatta a Kiss János-féle összeesküvéssel kapcsolatban, bizonyítékok hiányában azonban szabadon engedték. 1945-ben Debrecenbe ment, ahol az Ideiglenes Kormány honvédelmi miniszterének, Vörös Jánosnak az alárendeltségében dolgozott, mint a hadművelleti osztály vezetője. 1945 szeptembere és 1950 áprilisa között a HM kiképzési osztályvezetője, 1947-től vezérőrnagy. 1950 áprilisától a székesfehérvári hadtest parancsnoka és a hadtápszolgálat vezetője volt a letartóztatásáig. Az ÁVH 1950. máj. 20-án vette őrizetbe a Sólyom-ügy kapcsán. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávor-féle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körúti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróság részleges rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Belkin Mihail Illics (1901-1990): 1945 júliusától a SZMERS Kémelhárítási Főigazgatóság műveleti csoportjának vezetője Budapesten, a magyarországi SZEB Felügyeletének vezetője. 1946 júniusától a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Állambiztonsági I. Igazgatóságának vezető-helyettese. 1947 júniusától és 1950 márciusa között Ausztriában a

¹⁰²⁰ A névsorban szereplő adatok összeállításához felhasználtam: ZINNER, 2023. 404-710., HORVÁTH – SOLT – SZABÓ. ZANATHY – ZINNER 2. 1993, 836-896; HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 3. 1994, 836-896; HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 4., 1995, 1004-1071; HORVÁTH – SOLT – SZABÓ – ZANATHY – ZINNER 5., 848-912. illetve A Nemzeti Emlékezet Bizottságának pártvezetők c. oldalát: <https://neb.hu/hu/partvezetok> Letöltve: 2023. júl. 4.

Középső Hadseregcsoporth kénelhárítási vezetője. 1949-ben a Rajk-ügy szovjet előkészítője és felügyelője. 1951. okt. 28-án Abakumov szovjet állambiztonsági miniszter bukása után letartóztatják. 1953-ban Sztálin halála után szabadul, de az év októberében a Belügyminisztériumból elbocsájtják. 1955 és 1980 között a Lihacsov Autógyárban technikus.

Berija, Lavrentyij, Pavlovics (1899-1953): grúz származású szovjet politikus, 1938-tól 1946-ig a szovjetunió Belügyi Népbiztosságának népbiztosa, majd a minisztériumok bevezetése utána 1946-tól 1953-as letartóztatásáig a Szovjetunió Belügyminisztere. 1921 és 1931 között a grúziai CSEKA vezetője, 1931 és 1938 között Grúz Kommunista Párt első titkára volt. 1938 és 1953 között a különféle koncepciós perek egyik legfőbb irányítója és végrehajtója. 1945-től a Szovjetunó marsallja, a szovjet nukleáris program irányítója. 1953. jún. 26-án az SZKP KB Elnökségének tagjai egy váratlan összeesküvéssel letartóztatták. A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Tanácsa Konyev-tanácsa 1953. dec. 23-án hat társával együtt halálra ítélte. Az ítéletet még aznap végrehajtották.

Boarov, Živko (1921-1983): A budapesti jugoszláv követség sajtóattaséja 1948-ban. Gyilkossági vádakkal az államvédelem letartóztatta 1948. júl. 25-én, személyét a jugoszláv vonal alátámasztására kívánták felhasználni A Rajk-ügyben. Elítélésére ennek ellenére csak 1953. dec. 21-én került sor, amikor a Budapesti Megyei Bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Szabadult 1955. dec. 9-én, 1956. jan. 4-én visszatért Jugoszláviába. Felülvizsgálat ügyében nem történt. A Matica srpska igazgatója 1975-ben.

Brankov, Lazar (1912-2011): 1945. márc. 10-én érkezett Magyarországra a jugoszláv katonai misszió tagjaként. A katonai misszió vezetője 1947-től, annak megszűnése után novembertől követségi tanácsos 1948. okt. 24-ig 1947-től UDB, a jugoszláv államvédelem főrezidense Budapesten. A Sztálin-Tito szakítás után Magyarországon politikai menedéket kért. 1949. máj. 19-én Moszkvába ment ahol jún. 21-én őrizetbe vették. júl 19-én visszahozták Magyarországra, ahol számos súlyosan terhelő vallomást tett vezető állású magyar politikusokra. A Rajk per harmadrendű vádlottjaként a Népbíróság 1949. szept. 24-én életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. Az Elnöki Tanács kegyelmével szabadult 1956. ápr. 3-án. 1956. nov. 9-én elhagyta Magyarországot és Franciaországba emigrált. A Budapesti Fővárosi Bíróság semmisnek nyilvánította ítéletét 1997. szept. 12-én.

Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics (1895-1975): szovjet politikus. 1938 és 1941 között a Szovjetunió Állami Bankjának igazgatósági elnöke és Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. 1944-től a Honvédelmi Tanács tagja. 1947 és 1949 között, illetve 1953 és 1955 között a Szovjetunió honvédelmi minisztere. 1955. febr. 8-tól 1958. márc. 27-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. 1958 után megvonták marsalli rangját és kizárták az SZKP KB-ból is.

Czakó Kálmán (1919-1985): munkásból lett jogász. 1941-ben bevonult katonának a keleti frontra. Hazatérése után kereskedelmi munkatárs 1948 novemberéig, ekkor a Belügyminisztériumba került 1950. aug. 31-ig. Szeptember 1-től az igazságügyi tárcához került át, a Bírói és Államügyészi Akadémiával foglalkozó előadó, 1951 novemberétől pedig főelőadó lett. 1953. febr. 2-től a miniszter első helyettese. 1953. júl. 4-től a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze, 1955. aug. 4-ig. Később igazgató lett a Kávészteriipari Vállalatnál, illetve a csemege Édesipari Gyárban.

Décsi Gyula (1919-1990): Damweber Gyula néven született. 1945. márc 28-án Péter Gábor feleségének, Simon Jolánnak a javaslatára került a Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat

Nyomdai Részvénytársaságától a politikai rendőrségre. Kihallgatója volt többek között Endre Lászlónak és Sztójay Döme volt miniszterelnöknek is. 1946. szept. 26-tól a BM ÁVO egyházi alosztályának a vezetője. A Mindszenty-ügy egyik kulcsfigurája. 1950. jún. 23-tól 1952. nov. 14. között az Igazságügyi Minisztérium államtitkára. 1952. nov. 14. és 1953. febr. 2. között igazságügyi miniszter. Valóságban 1953. jan. 15-étől letartóztatásba került a Péter-csoport tagjaként. A Budapesti Hadbíróóság 1953. dec. 24-én 9 évi börtönbüntetésre ítélte, amit a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának tanácsa 1957. június 15-én 8 évre csökkentett. Még aznap szabadult, az 1953. évi 11. tvr. alkalmazásával. Az 1962-es párthatározat a törvénysértéseket elkövetők között sorolta fel a nevét. Szótárszerkesztőként dolgozott nyugdíjazásáig.

Deszkás János (1912-1950): Lueff Elemér néven született. Jogot végzett a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1937-től tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak. 1943-tól behívták katonának, innen dezertált. 1945-től az MKP KV közigazgatási Osztályának helyettes vezetője. 1948. okt. 1-től a HM Katonai Osztályának vezetője alezredesi rangban. 1949. júl. 5-én letartóztatták. A Budapesti Katonai Törvényszék 15 évi fegyházbüntetésre ítélte. Rákosi Mátyás követelésére a jogerős ítélet ellenére a BKT perújrafelvételt rendelt el ügyében, melynek következtében 1949. dec. 22-én halálra ítélték. A Katonai Főtörvényszék 1950. jan. 3-án emelte az ítéletet jogerőre. Kivégezték 195. jan. 6-án. A Katonai Felsőbíróság felmentette a vádak alól 1954. szept. 17-én.

Domokos József (1890-1978): Deutsch József néven született. 1945. aug. 29-én Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök legfőbb államügyésznek nevezte ki. Egészen 1953. júl. 2-ig töltötte be ezt a posztot. 1954. okt. 20-tól a Legfelsőbb Bíróság elnöke lett. Posztjában az MSZMP IIB 1956. nov. 28-án megerősítette. 1958. máj. 25-én nyugdíjazták. Nevét az 1962-es párthatározat felsorolta, a törvénysértést elkövetett ügyészek között.

Donáth György (1904-1947): A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust 1932-ben. 1932 és 1938 között a központ Statisztikai Hivatal munkatársa, mint tisztviselő. 1939-től országgyűlési képviselő a Magyar Élet pártjának színeiben, 1943-tól 1944-ig a párt országos alelnöke. 1945 után aktívan részt vett a Magyar Testvéri Közösség tevékenységében. 1946. okt. 14-én letartóztatták, a Budapesti Népbíróság Jankó-féle tanácsa 1947. ápr. 16-án halálra ítélte. A Népbíróságok Országos Tanácsa az ítéletet megerősítette 1947. szept. 12-én. kivégezték 1947. okt. 23-án. A Fővárosi Bíróság 1991. ápr. 15-én semmisnek nyilvánította az ítéletét.

Faludi Ervin: (1927-1979): Frank Ervin néven született. 1945. novemberétől a határrendészet, 1946. őszétől 1950. dec. 9-én az államvédelem kötelékébe tartozott. Számos törvénysértő ügy kihallgatótisztje. 1956. okt. 5-én letartóztatták. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Sömjén-tanácsa Farkas Vladimírral közös perben ítélte el négy év börtönre 1957. ápr. 13-án. 1958. szept. 17-én szabadult. A Pestmegyei Állat és Zsírbe gyűjtési Vállalatnál helyezkedett el. Az 1962-es határozat, mint a törvénysértések egyik végrehajtóját nevesítette.

Farkas Mihály (1904-1965): Löwy Hermann néven született. 1921-től a CSKP tagja. 1924. szept. 17-én a csehszlovák hatóságok kommunista szervezkedésért és hatóság elleni erőszakért őrizetbe vették Kassán. 1925. febr. 5-én a Kassai Kerületi Bíróság 4 év börtönre ítélte, melyet a febr. 12-i törvényességi óvás további másfél évvel szigorított. A Brnói Legfelsőbb Bíróság az ítéletet helyben hagyta 1926. jún. 26-án. Szabadult 1929. januárjában. 1931 és 1937 a KII megbízottja Nyugat-Európában és Spanyolországban. 1940-ben Rákosi Mátyás kérésére került a CSKP-ből az KMP-be. A II. világháború alatt a Szovjetunióban tartózkodott. Dolgozott az

ufai magyar rádiónál és frontpropagandistaként. A KÜB tagja. 1944 őszén érkezett meg Magyarországra. AZ MKP KV, illetve PB tagja 1945 májusa és 1953 júniusa, majd 1953 augusztusa illetve 1955 áprilisa között. 1945-től az MKP majd az MDP főtitkár-helyettese. 1948. szept. 9-től 1953. júl 4. honvédelmi miniszter. 1950 okt. és 1952 aug között a HB, vagyis a „trojka” tagja, 1952 novemberétől hadseregtábornok. 1956. júl 21-én az MDP kizárta soraiból, 1956 okt. 13-án letartóztatták. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa jogerősen hatévi börtönbüntetésre ítélte 1957. márc. 23-án. Törvényességi óvás után a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa ápr. 20-án 16 évi börtönbüntetésre ítélte hamis vádak miatt. Szabadult 1960. április 1-én. Könyvkiadói lektor lett 1965-ös öngyilkosságáig. A Rákosi rendszer törvénytelenégeinek egyik legfőbb felelőse.

Farkas Vladimir (1925-2002): Löwy Vladimirként született, Farkas Mihály idősebbik fia. 1939-ben Kassáról az apja a közelgő háború elől a Szovjetunióba menekítette. 1942-től a kusnarenkovói pártiskola hallgatója, majd rádióskiképzést kapott. 1945 májusában érkezett Magyarországra. 1946 októberében került az ÁVO Operatív Technikai alosztályára. 1948-tól százados, 1949-1950 között az Operatív Technikai alosztály vezetője. 1951-től a VIII. Főosztály, a Határon túli hírszerzés vezetője. Közben számos törvénytörő ügy, többek között Kádár János kihallgatója volt. 1955. febr. 16-án saját kérésére távozott a Belügyminisztérium kötelékében és a Telefongyár munkatársa lett. 1955. okt. 5-én letartóztatták. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Sömjén-tanácsa 11 rendbeli hamis vád emelése miatt 12 év börtönre ítélte. Szabadult 1960. ápr. 1-én. Az ÁVH egyetlen tagja lett, aki kései éveiben nyilvánosan felvállalta múltját.

Gerő Ernő (1898-1980): Singer Ernő néven született. A III. internacionálé befolyásos tagja. 1922. szept. 16-án letartóztatták, mert a Komintern megbízásából a proletárdiktatúra visszaállításán tevékenykedett Magyarországon. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 15 év börtönre ítélte, ennek ellenére 1924. nov. 17-én a Szovjetunióba távozhatott. A spanyol polgárháborúban „Pedro” álnéven a Komintern képviselője. Hírhedt szerepet játszott a kommunistákkal szemben álló trockisták és anarchisták lefogásában és meggyilkolásában. A II. világháború alatt a Szovjetunióban tartózkodott. Volt frontpropagandista is majd a KÜB tagja lett. 1944 őszén érkezett Magyarországra. 1945 és 1956 között az MKP majd MDP KV és PB tagja, számos alkalommal miniszter, 1949. jún. 11 és 1952. nov. 30 között a Népgazdasági Tanács elnöke. 1950 okt. és 1952. aug. között a HB, vagyis a trojka tagja. 1956. júl 18-tól 1956. okt 25-ig az MDP első titkára. 1956 és 1960-ban a Szovjetunióban tartózkodott, mint politikai száműzött. 1962 augusztusi párthatározat kizárta az MSZMP-ből, mint a Rákosi korszak törvénytelenégeinek egyik legfőbb felelősét.

Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894-1971): szovjet politikus. 1938-ban az Ukrán SZSZK első titkára. A II. világháborúban komisszár és a főhadiszállás képviselője először Ukrajnában, majd a sztálingrádi fronton. 1949 decemberétől a moszkvai járás első titkára, tagja lett Sztálin legfelsőbb köreinek. Utóbbi halála után az SZKP KB első titkára 1953. szept. 14 és 1964. okt. 14. között. 1958. márc. 27 és 1964 okt. 14. között a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöki tisztét is betöltötte. 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusán külön beszédben bélyegezte meg Sztálin politikáját, amellyel elindította a desztalinizáció politikáját. Nevéhez kapcsolódik a magyar forradalom leverése és kubai rakétaválság krízise is. 1964 októberében Brezsnyev és köre kiszorította a hatalomból.

Illy Gusztáv (1909-1950): 1933-ban avatták hadnaggyá a Ludovika Akadémián. Ezt követően többek között Pálffy György és Sólyom László társaságában a Hadiakadémián tanult tovább. Politikai meggyőződése és családi háttere miatt feladta katonai karrierjét,

vezérkari ezredesként került nyugdíjba. 1945-ben Debrecenben ment, ahol felajánlotta szolgálatait az MKP-nek. A HM-be került ahol személyügyi osztályvezetője, illetve az MKP Katonai Bizottságának tagja lett, majd – immár Budapesten – vezérőrnagyi rangban a HM személyügyi főcsoportfőnöknek nevezték ki. 1949-ben altábornaggyá léptették elő, illetve a honvédség legfőbb szemlélője lett. Az ÁVH 1950 áprilisában vette őrizetbe a Sólyom-ügy kapcsán. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávorféle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körúti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróság részleges rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Janikovszky Béla (1919-1978): 1945-ben a PRO első orvosa márc. 15-ig. Szegeden az államvédelmi osztály parancsnoka. 1949-ben a Rajk-ügy kapcsán Szőnyi Tibor és Pálffy György kihallgatója. 1950-ben a Sólyom-ügy egyik legfőbb irányítója, az ÁVH Katonai elhárításának vezetője 1950 jan. 31. és 1951. jan. 19. között. Szerepet vállalt Kádár János és társai ügyének vizsgálatában is. 1951 után osztályvezető az Egészségügyi Minisztériumban. A Péter-csoport tagjaként vették őrizetbe 1953. febr. 6-án. A Budapesti Hadbíróság 1953. dec. 24-én kétévi börtönre ítélte. Szabadulása után az Országos Onkológiai intézet orvosa. 1962-ben elhangzott a neve a törvénysértéseket elkövetők között. Második felesége, Kücses Éva, asszonynevéen híres író lett.

Jankó Péter (1907-1955): A Budapesti Népbíróság tanácselnöke 1945. máj. 9-től, majd másodelnöke 1946. febr. 13-tól. Ő ítélte halálra többek között Bakó Lászlót, Endre Lászlót, Jaross Andort, Szálasi Ferencet, Donáth Györgyöt, Rajk Lászlót, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást. 1946. dec. 19-én Tildy Zoltán köztársasági elnök kúriai bírónak nevezte ki. 1949. aug. 22-én a Budapesti Népbíróság elnöke, 1949. nov. 2-án a Legfelsőbb bíróság IV. B. tanácsának tanácselnöke lett. 1950. dec. 6-tól a Legfelsőbb Bíróság másodtanácselnöke 1955-ös öngyilkosságáig.

Jávorféle Iván (1919-1993): Jakubovics Iván néven született. 1946 tavaszától tagja volt a statáriális büntetőügyeket tárgyaló 1947 és 1949 áprilisa között tanácsvezetőként. MDP PB Farkas Mihály javaslatára alezredessé léptette elő és a Budapesti Katonai Törvényszék parancsnokának nevezte ki. Elsőfokú tanácsával ítélezett Pálffy György, valamint Sólyom László pereiben, illetve azok mellékpereiben. 1950. ápr. 2-án letartóztatásba került. A Budapesti Katonai Törvényszék 1951. márc. 28-án 10 évi szabadságvesztésre ítélte, amit a Budapesti Katonai Főtörvényszék 1951. jún. 22-én 12 évre emelt. 1954. ápr. 27-én a Katonai Felsőbíróság hatályon kívül helyezte az ítéletét és új eljárást rendelt el. A Pécsi Hadbíróság 1954. júl. 7-én hétévi börtönbüntetésre ítélte, amit a Katonai Felsőbíróság jóváhagyott 1954. szept. 14-én. Még aznap szabadult az 1953 évi 11. tvr. értelmében. Az 1962-es párhatarozat felsorolta a nevét a törvénysértést elkövetett bírák között.

Kádár János (1912-1989): Csermanek János néven született. Ifjúmunkásként a magyar rendőrség letartóztatta 1931. nov. 9-én és 1933. jún. 19-én. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék a második alkalommal kétévi börtönre ítélte 1933. okt. 4-én. Büntetését töltötte 1933. okt. 6 és 1935. jan. 24 között. 1944 áprilisában a déli határsávban tartóztatták le, mivel nem ismerték fel, mint illegális kommunistát ezért szökési kísérletért ítélték el két évre. A büntetés-végrehajtási intézmény evakuálása során megszökött. 1945 januárjától a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának főkapitány-helyettese. 1945-1946 között a MKP KV titkára, 1946 és 1951 között az MKP főtitkár-helyettese. 1948 aug. 5. és 1950 jún. 23. között belügyminiszter. 1951. ápr. 20-án őrizetbe vették. 1951. dec. 18-án a Budapesti Megyei Bíróság

első fokon, 1952. dec. 26-án a Legfelsőbb Bíróság jogerősen életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. Szabadult 1954. júl. 22-én, miután minden vád alól felmentették. 1954 szeptemberétől a XIII. kerület titkára 1955. jún. 2-től az MDP Pest Megyei Pártbizottságának első titkára. 1956. júl. 18-tól 1956. okt. 23. között az MDP KV titkára, utána első titkára okt. 28-ig. Ezt követően az MDP hattagú elnökségének elnöke a párt megszűnéséig. Az MSZMP első, majd főtítkára 1956. nov. 1-től 1988. máj. 22-ig. Miniszterelnök 1956. nov. 4 és 1958. jan. 28. majd 1961. szept. 13. és 1965. jún. 30. között. Az 1956-os megtorlás legfőbb magyarországi felelőse.

Kállai Gyula (1910-1996): Az MKP, majd az MDP KV tagja 1945. május és 1951. április 20. illetve 1956. júl. 18 és 1956. okt. 23. között, majd az MSZMP KB 1956. november és 1989. között. Külügyminiszter 1949. jún. 1. és 1951. máj. 22. között, de április 20.-tól már letartóztatásban volt. A Budapesti Megyei Bíróság 1951. dec. 18-án, a Legfelsőbb Bíróság 1952. dec. 26-án egyaránt 15 évi fegyházbüntetésre ítélte. Kádár Jánossal együtt szabadult 1954. júl. 22-én miután a vádakat ejtették ellene. 1965. jún. 30. és 1967. ápr. 14. között miniszterelnök, 1967 és 1971 között az Országgyűlés elnöke.

Károlyi Márton (1911-1988): Weigner Márton néven született. Az ÁVH VI. Jogi és Börtönügyi, majd Vizsgálati Osztályának helyettes irányítója, majd vezetője 1950. jún. 23. és 1951. febr. 2. között. államvédelmi alezredeként. A VI/1. Vizsgálati Osztályt párhuzamosan vezette 1950. nov. 1-ig. Az ÁVH kötelékéből távozott 1952. jan. 18-án. Az IM osztályvezetője 1953. jan. 17-ig, amikor a Péter-csoport tagjaként előzetes letartóztatásba került. A Budapesti Hadbíróság 1953. dec. 24-én 12 évi börtönbüntetésre ítélte. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának tanácsa 1957. jún. 15-én kilenc évre csökkentette ítélt, de az Elnöki Tanács 1957. aug. 8-án kegyelemben részesítette, így hátralévő büntetését elengedték. A Bőr és Műanyag feldolgozó Vállalatnál kapott munkát. Nevét felsorolták az 1962-es párthatározatban a törvénytelenégeket elkövetők között.

Király Béla (1912-2009): katonatiszt, 1932-1935 között a Ludovika Akadémia hallgatója. 1942 a Hadiakadémián tanult, majd a keleti frontra vezényelték. 1943-tól vezérkari tiszt a harctéren, az 1944-45-ös visszavonuláskor már mint a Nyilaskeresztes honvédelmi tárcza törzstisztjeként esett hadifogságba. 1945-ben belépett az MKP-ba. Igazolták, így 1947-1949 között immár a HM-ben szolgált. 1949 a gyalogsági fegyvernem parancsnoka, 1950-ben vezérőrnagyként a magasabb parancsnoki tanfolyam parancsnoka. 1950. okt. 4-től a Honvédelmi Akadémia parancsnoka. 1951. júl. 31. őrizetbe vették. A Budapesti Hadbíróság 1952. jan. 15-én halálra ítélte, amit a Katonai Felsőbíróság 1952. jan. 29-én életfogytig tartó börtönbüntetésre enyhített. Szabadult 1956. szept. 7-én. 1956. okt. 31-én Budapest katonai parancsnokává nevezték ki. Nov. 4. után megpróbált fegyveres ellenállást szervezni a szovjetek ellen, ennek kudarca után Ausztriába emigrált nov. 9-én. Az Egyesült Államokban telepedett le, ahonnan csak 1989-ben tért haza. Bíróság ítéletét a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte 1989. okt. 27-én. Parlamenti képviselő 1990-1994 között.

Kiszeljov, Jevgenij Dimitrijevic (1908-1963): szovjet diplomata. 1938-ban lépett diplomáciai pályára. először az Egyesült Államokban, majd a bécsi szovjet követségen dolgozott. 1949. decemberétől a Szovjetunió budapesti nagykövete, megbízólevelét 1950. febr. 25-én adta át. 1954. júl. 9-én távozott a hivatalából, Moszkvában a külügyi tárcánál kapott munkát. 1959-ig kairói nagykövet lett. Az ENSZ főtítkárhelyettese volt 1962-1963-ban.

Koharek József (1920-2002): 1944-től vett részt a munkásmozgalomban. Előtte a Diósgyőri Újgyárban volt vasesztergályos. Az MDP kezdeményezésére Büntető és Ügyészi Akadémiát

végzett 1949. szept. 12-től. Tiszti iskolára került, 1950. okt. 14-én hadbíró századossá léptették elő. A Budapesti Katonai Ügyészségen dolgozott 1951-ig. 1952-ben elejétől a Debreceni Katonai Bíróság, majd a Debreceni Hadtest Bíróság vezetője. 1952 decemberétől a Katonai Felsőbíróságnál lett előadó bíró. A Budapesti Hadbírószék elnöke 1953. febr. 1 – 1954 jún. között őrnagyi rangban. 1955. máj. 9-től a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának tanácsvezető bírója alezredesi rangban. Farkas Mihály ügyében a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának a tanácsvezető bírója 1957-ben. Nyugállományba vonult 1984. aug. 1-én.

Kovács Béla (1908-1959): kigazdapárti politikus. Az FKGP főtitkárhelyettese 1939-től, 1945- és 1947. febr. 20 között főtitkára. Országgyűlési képviselő 1944. dec. 21. és 1947 febr. 25. között. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban a Belügyminisztérium politikai államtitkára. Földművelésügyi miniszter 1944. nov. 15. és 1946. febr. 23 között. A szovjet állambiztonsági szervek törvénytelenül elhurcolták a lakása elől 1947. febr. 25-én. 1948-ban Ausztriába hurcolták, ezt követően számos szovjet börtönben raboskodott. 1951. márc. 5-én szovjet bíróság 25 év kényszermunkára ítélte. 1955 nov. 18-án szállították vissza Magyarországra. 1956 áprilisában szabadult. Földművelésügyi miniszter 1956. okt. 26 és 31. között, államminiszter nov. 2. és 4. között.

Kovács István (1911-2011): Rosner Jenő néven született. 1945-ben az MKP Szervezési Osztályának vezetője. 1945. máj 22.-től az MKP PB tagja, 1946 októberében póttaggá minősítették vissza, ellenben tagja lett 1953 jún. végéig a KV Szervező Bizottságának. 1945 ápr. és 1957. máj. 9. között parlamenti képviselő. 1949 aug. és 1951 között az Elnöki Tanács tagja. 1951. máj. és 1953. márc. között a testület helyettes elnöke. 1949 júliusától a Nagybudapesti Pártbizottság titkára, 1950 júniusától a káderosztály vezetője. 1955 novemberétől a KV titkára. 1956 tavaszán a Farkas Mihály ügyét vizsgáló ötös bizottság vezetője. 1956. okt. 23-24-én életre hívott Katonai Bizottság vezetője, okt 25-ig. Ekkor megfosztották minden tisztségétől, okt. 30-án leváltották a Budapesti Pártbizottság éléről is. 1956. okt. 31-én Moszkvába menekült. 1958-ban tért vissza Magyarországra, a Könnyűipari Minisztérium főosztályvezetője lett. Az 1962-es párthatározat után kizárták az MSZMP-ből, de a Központi Ellenőrző Bizottság 1966-ban visszavette. 1989-ben csatlakozott az újjáalakított Magyar szocialista Munkáspárthoz.

Major Ákos (1908-1987): 1927 és 1945 katonai szolgálatot teljesített. Jogtudományi doktorátusát a Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen szerezte 1931-ben. 1933-ben hadbírói 1946-ban egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett. 1933 és 1946 november 1. között hadbíróként teljesített szolgálatot A magyar kir. hadseregben századosi rangja volt, 1946-ban már a Magyar Néphadsereg tartalékos vezérőrnagya lett. 1945-1946-ban a Budapesti Népbíróság elnöke. Ebben a minőségben ítélte halálra Bárdossy László volt magyar kir. miniszterelnököt. 1946-1948 között A Népbíróságok Országos Tanácsának elnöke. 1947-ben a Választási Bíróság elnöke. 1948-1950 között a budapesti ítélőtábla elnöke, 1951-ben tanácsvezető elnöke. 1952-1953-ban bíró a Legfelsőbb Bíróságon. 1954-től 1978-ig ügyvéd a Budapesti Ügyvédi Kamarában. 1957-ben többek között Farkas Mihály, Farkas Vladimir és Péter Gábor ügyvéde is volt.

Malenkov, Georgij Makszimilianovics (1901-1988): szovjet politikus. 1939-től az SZKP KB, 1946-tól a PB tagja. Sztálin közeli munkatársa, többen a főtitkár potenciális utódának látták. 1953. márc. 6 és 1955 febr. 8. között a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. Az MDP új szakaszának idején Nagy Imre reformjainak támogatója. 1957-ben személyi ellentétek miatt kikerült a SZKP KB Elnökségéből később magából a központi Bizottságból is. 1961-ben kizárták a pártból is.

Marosán György (1908-1992): szociáldemokrata politikus, 1942 nyara és ősze között letartóztatásban volt, majd az 1944-es német megszállás után internálták. 1945 és 1948 között a Szociáldemokrata Párt Politikai Bizottságának tagja, vezetőtitkár, főtítkárhelyettes. 1948-tól tagja az MDP KV-nak és PB-nak 1949-től könnyűipari miniszter, az MDP főtítkárhelyettese. 1950. júli. 7-én letartóztatták. A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. nov. 24-én először halálra ítélte, a Legfelsőbb Bíróság 1950. dec. 11-én életfogytig tartó fegyházbüntetésre enyhítette büntetését. 1956. márc. 29-én szabadult, a Legfelsőbb Bíróság 1956. júni. 15-én felmentette a vádak alól. 1956. júli. 18. után ismét tagja az MDP KV-nek és PB-nek. 1956. nov. 4. után államminiszter 1960. júni. 15-ig. AZ MSZMP KB és PB tagja, 1957. febr. az IKB titkára, áprilistól a budapesti pártbizottság első titkára. 1962. szept. 1-én lemondott tisztségeiről, októberben a KB és PB is kizárta tagjai közül. 1965-ben önként kilépett a pártból, 1972-ben visszalépett. A 1956 utáni kádári megtorlás egyik legfőbb felelőse.

Merényi Gusztáv (1895-1950): Scholtz Gusztáv néven született. 1913-tól a Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karának hallgatója lett, 1920-ban szerezte meg oklevelét honvédségi ösztöndíjjal. 1936-tól alezredeként a magyar légiőr vezető orvosaként a katonai repülés orvosi kérdéseivel foglalkozott. Az ő tervezésén alapján készült el az első magyar Repülőorvosi Vizsgáló Intézet is. 1942-ben egyetemi magántanárnak habilitált a Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen. 1940-ben csatlakozott a Bajcsy Zsilinszky-féle ellenállási körhöz. 1945 a fővári Vöröskereszt Kórház vezetője lett. Ezt követően a HM egészségügyi osztályának vezetője és a Honvéd Orvosi Kar főnöke lett vezérőrnagyi rangban. 1947-ben franciaországi tanulmányútja után megszervezte az első Magyar Véralátó Központot és Vérellátó Állomást. 1949-ben nyugállományba vonulását kérte. 1950. máj. 21-én letartóztatták a Sólyom-üggyel kapcsolatban. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávor-féle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körúti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróság részleges rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Mikojan, Anasztasz Ivanovics (1895-1978): örmény származású szovjet politikus. 1930-ban közellátási népbiztos, 1934-től élelmiszeripari népbiztos volt. 1938 és 1949 között külkereskedelmi népbiztos. 1942-ben az Államvédelmi Bizottság közellátásért felelős tagja. 1946-ban a Minisztertanács elnökhelyettese. A SZKP KB Elnökségének tagja 1953 után és külkereskedelmi miniszter. 1956-ban az Prezídium rendkívüli politikai követe Magyarországon. Ő mondatta le hatalmáról Rákosi Mátyást a KV 1956. júli. 18-i ülése előtt. 1964-1965-ben a Szovjetunió Legfelső Tanács Elnökségének elnöke volt.

Mindszenty József (1892-1975): Pehm József néven született. 1915. júni. 12-én szentelték pappá. 1919. okt. 1-től plébános Zalaegerszegen 1924-től címzetes apát. 1937-től pápai prelátus. 1944. márc. 25-én szentelték püspökké, de márc. 4-től kinevezett veszprémi püspök. Seredi Jusztinián utódként esztergomi érsek 1945-1973 között. 1946. febr. 21-től bíboros. 1948. dec. 26-án a BM ÁVH őrizetbe vette. 1949. febr. 8-án a Budapesti Népbíróság Olti tanácsa életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. 1955. júli. 14-től házi őrizetbe került Püspökszentlászlón, nov. 2-től Felsőpetényben. Innen szabadult 1956. okt. 30-án. Nov. 4-én a szovjet intervenció után az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült, ahol 1971. szept. 28.-ig tartózkodott. 1971. okt. 23-tól a bécsi Pázmáneumban élt haláláig. Büntetőügyében a Fővárosi Bíróság hozott semmisségi határozatot. 1990. máj. 11-én.

Molnár Erik (1894-1966): 1944. dec. 25 és 1947. szept. 4. között az Ideiglenes Nemzeti Kormány népjóléti miniszter volt. Posztját betöltötte a Tildy-, Nagy, és a Dinnyés kormányokban is. 1947. szept. 24-től külügy- és tájékoztatásügyi miniszter, utóbbi 1948. jan. 26-ig a tárca megszüntetéséig. 1948. szept. 10-től 1946. szept. 26-ig moszkvai nagykövet. 1948-tól az MTA levelező, 1949-től rendes majd, elnökségi tagja. 1950. júl. 17-től igazságügyi miniszter 1952. nov. 14-ig. A Legfelsőbb Bíróság elnöke 1953. júl. 25. és 1954. okt. 30. között. 1944-től egészen haláláig országgyűlési képviselő. 1956-ban tagja a Farkas Mihály ügyét vizsgáló ötös bizottságnak.

Molnár László (1904-1989): A Szolnoki Királyi Járásbíróságon tett esküt 1928-ban. 1939-től a Szolnoki Királyi Járásbíróságon volt járásbíró. 1944. nov. 7. után lett tagja az MKP-nak. 1947-től az Egri Megyei Törvényszék elnöke. A Legfelsőbb Bíróság bírója 1950. febr. 23-tól. 1950. ápr. 11-től tanácsvezető bíró. 1957. áprilisában Farkas Mihály ügyének bírója a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának 001-es számú büntetőügyében. 1958. jan. 16-án megfosztották vezető bírói tisztségétől. 1962. szept. 14-én a szocialista törvényesség megsértése miatt eltávolították bírói tisztségéből. Később a Magyar Nemzeti Bankban dolgozott.

Nagy Ferenc (1903-1979): Az FKGP főtitkára 1930-tól, országos elnöke 1945-től. Újjáépítési miniszter 1945. máj. 11 és nov. 15 között. A Nemzetgyűlés elnöke 1945. dec. 7. és 1946. febr. 5- között. Tildy Zoltán köztársasági elnöki kinevezése után miniszterelnök 1946. febr. 4. és 1947. máj. 31. között. Svájci gyógykezelése során szembesítették a Kovács Bélától kikényszerített koholt vallomásokkal, melynek következtében aláírta lemondását és emigrációba vonult. Az Egyesült Államokban telepedett le. Alapító tagja lett a Magyar Nemzeti Bizottmánynak, helyet foglalt annak Végrehajtó Bizottságában is. 1958-ban a Magyar Bizottság tagja, 1957-ben a kaliforniai Berkely egyetem díszdoktora.

Nagy Imre (1896-1958): agrárszakember, az 1930 márciusától a Szovjetunióban élt és a Komintern háttérintézményeként szolgáló moszkvai Agrárintézetben dolgozott. 1936-tól a szovjetunió Statisztikai Hivatalának munkatársa. 1940 és 1944 között a moszkvai Összszövetségi Rádióbizottság magyar nyelvű adásának szerkesztőségének munkatársa. 1941 júliusától 1942. febr.-ig önkéntes katona a fronton. 1944. okt. 27-én érkezett Magyarországra. 1944. dec. 22-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere, rövid ideig Belügyminiszter 1945. nov. 15. és 1946. márc. 20. között. 1946. márc. 20-tól 1947. szept. 15. között élelmezési, 1949. jún. 9. és 1950. dec. 15. között begyűjtési miniszter, a minisztertanács elnökhelyettese. Miniszterelnök 1953. júl. 4. és 1958. ápr. 18. között, illetve 1956. okt. 24. és nov. 4. között. Az MDP KV Politikai Bizottságának tagja 1945 és 1954 között, illetve 1956. őszén. Az MDP KV Adminisztratív Osztályának vezetője 1950. áprilisa és 1952. júliusa között. 1957. nov. 22-én párthíveivel és családtagjaival a romániai Snagovba deportálták 1957. ápr. 14-ig, amikor előzetes letartóztatásba helyezték. A Legfőbb bíróság Vida-féle Népbírói Tanácsa 1956. jún. 15-én halálra ítélte, másnap hajnalban kivégezték. 1989. június 16-án ünnepélyes körülmények között újratemették három társával. Az ítéletét a Kúria 2016. okt. 13-án semmissé nyilvánította.

Nógrádi Sándor (1894-1971): Kellerman Sándor néven született. A CSKP tagja volt, Farkas Mihály egyik legbizalmasabb barátjának számított. 1940-ben egyszerre kerültek át a KMP-be. A II. világháború alatt partizánképzést kapott, a róla elnevezett partizánegység parancsnoka. A Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke 1949 és 1956 között, a honvédelmi miniszter első helyettese 1955-ben. A Pálffy-per ülnöke a Katonai Főtörvényszéke előtti tárgyaláson 1949-ben. A Farkas Mihály ügyét vizsgáló ötös bizottság tagja. Az MSZMP Agitációs és

Propaganda Bizottságának vezetője 1956 novembere és 1956 dec. 21 között. Ezután rendkívüli követ Berlinben 1957. márc. 1-ig, amikor hanoi és pekingi nagykövetség vezetésével bízták meg. Az MSZMP Központi ellenőrző Bizottságának elnöke 1960 és 1966 között.

Non György (1918-2007): A Romániai Kommunista Ifjúsági Szövetség erdélyi titkára. 1940-ben és 1942-ben egyaránt letartóztatásba került. Magyarországon a VKF 2. Bírósága nyolc évi fegyházbüntetésre ítélte. 1944. dec. 11-én a fegyházból megszökött. A Magyar Ifjúság Népi Szövetségének elnöke 1946-tól. az MDP Pest Megyei bizottságának titkára 1949-1950-ben. 1955. febr. 10-én a népművelési miniszter első helyettese. A Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze 1956. febr. 8. és 1956. nov. 15. között. A Kossuth Könyvkiadó igazgatója 1982-1987 között.

Pálffy György (1909-1949): Österreicher György néven született. A Ludovikán avatták hadnagynak 1932. aug. 20-án. Kecskeméten és Pécsen szolgált, 1936-ban egyéves olaszországi tanulmányi úton vett részt. Felsőfokú tanulmányait felesége származása és németellenessége miatt megszakította, tisztviselőként helyezkedett el az Egyesült Izzónál. 1945-től a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormányánál jelentkezett szolgálatra. Valószínűsíthetően ekkor szervezte be a szovjet hírszerzés is. 1945. márc. 12-től a HM Katonapolitikai Osztályának vezetője altábornagyi rangban. 1946-tól a Határőrség is az érdekeltségébe tartozott. Mint a KATPOL irányítója kulcsszerepet játszott a Magyar Testvéri Közösség tagjainak meghurcolásában. 1948. nov. 30-tól a honvédség felügyelője, a HM első miniszterhelyettese. 1949. júl. 5-én a balatonlellei kertmoziban tartóztatták le. A Rajk per másodrendű vádlottja volt, de ügyét a Budapesti Népbíróság elkülönítette. A Budapesti Katonai Ügyészség emelt ellene vádat 1949. szept. 26-án. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávortanácsa 1949. okt. 10-én első fokon halálra ítélte, A katonai Főtörvényszék az ítéletet helybenhagyta 1949. okt. 21-én. Három nappal később, okt. 24-én kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság valamennyi vádpont alól felmentette 1963. szept. 27-én.

Péter Gábor (1906-1993): Eisenberger Benjámín néven született. Szabósegéd, illegális kommunista volt 1931 szeptemberétől. 1932-ben Moszkvába utazott a Nemzetközi Vörös Segély világtalálkozójára. 1933 februárjától a Vörös Segély vezetőségi tagja. A II. világháború idején illegalitásban részt vett az ellenállásban és a KMP szervezésében. 1945 a budapesti politikai rendőrség vezetője, 1945. nov. 15-től rendőr-vezérőrnagy. A BM ÁVO, BM ÁVH, illetve az önálló ÁVH vezetője 1953 január 3-ig. Ezen a napon került letartóztatásba Rákosi Mátyás villájában miután a Moszkvában lefogott Belkin altábornagy terhelő vallomást tett rá. A Budapesti Hadbíróság életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1953. dec. 24-én, amelyet a Katonai Felsőbíróság jóváhagyott 1954. jan. 15-én. Ügyét 1957. jún. 15-én vették elő ekkor 14 évi börtönbüntetést kapott, amely a 1953. 11. tvr. értelmében feleződött, és beszámította fogságban eltöltött idejét. Egyéni kegyelemmel szabadult 1959. jan. 10-én. 1962-ben nevét az MSZMP KB határozata felsorolta a törvénysértéseket elkövetők között. A Ruháipari Központ szakszervezeti könyvtárában dolgozott. 1965-től.

Pfeiffer Zoltán (1900-1981): jogi diplomát szerzett a budapesti tudományegyetemen. Az egységes bírói és ügyvédi vizsgát 1928-ban tette le. 1931-től az FKGP tagja, 1936-tól a párt ügyésze. 1945-től nemzetgyűlési képviselő. Igazságügyi államtitkár 1945. nov. 15-től 1946. dec. 31-ig. 1947-ben a Magyar Függetlenségi Párt alapítója az *Ellenzék* című pártlap főszerkesztője. 1947- okt. 31-től országgyűlési képviselő. 1947. nov. 4-én a letartóztatása elől az Egyesült Államokba emigrált. 1947. nov. 21-én távollétében megfosztották magyar állampolgárságától. A Magyar Nemzeti Bizottmány tagja 1949-től, a Végrehajtó Bizottságnak 1950-től tagja.

Pórfy György (1910-1950): Ludovika Akadémián 1930-ban avatták tüzérhadnaggyá, Miskolcon a 7. tábori tüzérségi osztályhoz került tisztként, később az osztály századparancsnoka. 1942-ben vonult ki a 2. m. kir. hadsereg kötelékében a Donhoz. 1943-januárjában fogságba esett, jelentkezett antifasiszta iskolára. 1945-ben Debrecenben igazolták, az 1. tüzérosztály parancsnoka lett. 1945 szeptemberében Budapest városparancsnoka. 1948 őszétől a miskolci tüzérezred parancsnoka. Farkas Mihály javaslatára 1949 júniusától a tüzérség szemléelője vezérőrnagyi rangban. 1950. máj. 21-én letartóztatták a Sólyom-üggyel kapcsolatban. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávor-féle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körüti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróság részleges rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Princz Gyula (1905-1969): A német megszállás idején az Almássy téri ellenálló-csoport tagja volt. 1945, január 18-tól belügyi állományba került. 1946. szeptemberétől a PRO VII. osztályának (egyházi hírszerzés és elhárítás) vezető-helyettese, majd vezetője, századosi rangban. 1948. jan. 13-tól a VIII. (nyomozó) osztály munkatársa. A BM ÁVH megalakítása után a C (hatósági) ügyosztályhoz tartozott. Az újabb átszervezés után az ÁVH VI/2 (Börtönügyi) Osztályának vezetője, államvédelmi őrnagyként. 1952. ápr. 1-ével a BM VII. Büntetés-végrehajtási Főosztályán az Igazgatási Osztály büntetés-végrehajtási alosztályának vezetője. A Péter csoport tagjaként tartóztatták le 1953. jan. 8-án. A Budapesti Hadbíróság 1953. dec. 24-én jogerősen 8 évi börtönre ítélte. 1957. június 15-én a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának tanácsa a perújítás során újra elítélte 8 évre, egyúttal szabadlábra helyezte az 1953. 11. tvr. értelmében. A Budapesti Vendéglátóipari Vállalatnál csapos lett, 1962 után italboltot üzemeltetett.

Rajk László (1909-1949): tanár, kommunista politikus. 1937 ősze és 1939 február között Fitos László néven önkéntes Spanyolországban. Franciaországban internálták, Magyarországon két ízben is letartóztatták 1941-ben illetve 1944. dec. 7-én. Németországi menetből szökött el, 1945. máj. 13-án tért vissza Magyarországra. 1945-ben az MKP Budapesti Pártbizottságának titkára. 1945 és 1949 között az MKP, illetve az MDP KV és PB tagja, országgyűlési képviselő. 1945-1946 között az MKP főtitkár-helyettese. 1946. márc. 20 és 1948. aug. 5. között Belügyminiszter. 1948. aug. 5-től Külügyminiszter, de jura 1949. jún. 11-ig, de facto 1949. máj. 30-ig. 1949. máj. 30-án őrizetbe vették. A Budapesti Népbíróság halálra ítélte 1949. szept. 24-én. Az ítéletet a Népbíróságok Országos Tanácsa megerősítette a semmiségi panaszok és a kegyelmi kérvények elutasítása után 1949. okt. 14-én. Másnap kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság 1955. nov. 25-én felmentette a vádak alól. 1956. okt. 6-án ünnepélyes körülmények között újratemették, amely aktus a rendszerrel szembeni néma tüntetésnek bizonyult.

Rákosi Mátyás (1892-1971): Rosenfeld Mátyás néven született. 1919-ben a Tanácsköztársaság ideje alatt népbiztos. 1925. szept. 22-én letartóztatták illegális kommunista tevékenység miatt. 1926. jan. 6-án a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék nyolc és fél év börtönre ítélte. 1935. febr. 8-án újra elítélték ezúttal a Tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett tevékenysége miatt, ezúttal életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre. A Magyar Királyi Kúria helybenhagyta ítéletét 1935. júl. 1-én. 1940. okt. 30-án politikai alku részeként Vas Zoltánnal együtt a Szovjetunóba távozatott. Moszkvában 1940/41 fordulóján a KMP vezetője, Sztálin bizalmasa lett. A II. világháború alatt a KÜB tagja, a Moszkvai Magyar Rádió munkatársa. 1945. jan. 30-án érkezett vissza Magyarországra. 1945. febr. 24 és 1956. júl. 18. között az MKP, majd az MDP főtitkára, 1953-tól első titkára. Több ízben a miniszterelnök

helyettes, először 1945 nov. 15 és dec. 7 között. 1949 szept. 5. és 1952. aug. 14. között. Ezt követően a Minisztertanács elnöke 1953. júl. 4-ig. 1956. júl. 18-án pártisztségeiről lemondott, ezt követően a szovjetunióba távozott. Magyarországra csak a hamvai kerültek vissza 1971-ben. A magyarországi sztálinista rendszer névadója, a törvénytelenések legfőbb felelőse.

Révai József (1898-1959): Léderer József néven született. Író. A Tanácsköztársaság után bécsi emigrációban élt, majd visszatért Magyarországra, ahol 1930. dec. 31-én letartóztatták. Három év börtönbüntetést kapott. Kiszabadulása után 1934-ben Prágába távozott, 1937-től a Szovjetunióban élt. A II. világháború idején a Moszkvai Magyar Rádió munkatársa, az *Igaz Szó* című hadifoglyoknak szóló antifasiszta lap szerkesztője. 1944 novemberében tért vissza Magyarországra. 1945-1956 között az MKP, majd az MDP KV tagja. 1945 és 1953. júniusa között valamint 1956. júl. 18. és okt. 15. között az MKP, majd az MDP PB tagja. 1949 jún. 11. és 1953. júl. 4. között népművelési miniszter. A párt ideológusa, 1945-1950 között a *Szabad Nép* főszerkesztője. 1953 és 1958 között a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökhelyettese.

Révay Kálmán (1911-1950): 1930-tól a Ludovika Hadiakadémia hallgatója. 1934-ben avatták huszár hadnaggyá. 1938-tól huszárfőhadnagy. 1941-ben a szabadkai huszárezred állományába vezényelték. 1942. a 1. m. kir. huszárezredben szolgált 1944-ben az ellenálláshoz csatlakozott. 1944 nov. 22. A Nyilaskeresztes Nemzeti Számonkérő Szék letartóztatta Tartsay Vilmos lakásán tartott rajtaütés során. A VKF 3 különbírósa a Kiss János-per IV. rendű vádlottjaként első fokon halálra ítélte, másodfokon 10 év fegyházbüntetésre mérsékeltek ítéletét 1944. dec. 7-én. Először Sopronkőhidára vitték majd Bajorországba fogolyként. 1945 jún. 21-én tért vissza Magyarországra. Őrnaggyá léptették elő és Vörös János honvédelmi miniszter parancsörtisztje lett. 1945-től tagja az MKP Katonai Bizottságának. 1946- okt. 1-től a HM Kiképzési Osztályán szolgált, 1947 okt. 1-től a Honvéd Katonai Akadémia parancsnoka lett. 1949. jún. 9-től a páncélos csapatok szemlélője vezérőrnagyi rangban, később a páncélos csapatok parancsnoka. 1949. okt. 24-én ő vezényelte le Pálffy Györgynek és három társának a kivégzését. 1950. máj. 21-én letartóztatták a Sólyom-üggyel kapcsolatban. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávor-féle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körúti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróóság részlegesen rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Slánský, Rudolf (1901-1952): Csehszlovák kommunista politikus. A CSKP alapítótagja 1921-ben. 1935-ben képviselő a prágai parlamentben. Az 1938. szept. 30.-i müncheni konferencia és a Szudéta-vidék német annektálása után 1938 októberében a Szovjetunióba emigrált. 1939-től a moszkvai rádió csehszlovák részlegének a munkatársa. 1941-től önkéntes Moszkva védelmében. 1944 aug. 1944- okt. között Moszkva küldötte a szlovák nemzeti elkelés alatt. 1945 és 1951. szept. között a CSKP főtitkára, 1948 és 1951 között miniszterelnök helyettes. 1951. nov. 23-án letartóztatták. A prágai Állambíróóság 1952. nov. 27-én halálra ítélte. 1952. dec. 3-án kivégezték. 1963 áprilisában felmentették a vádak alól, 1968-ban politikailag is rehabilitálták.

Sólyom László (1908-1950): Schick László néven született. Katonai reáliskolát végzett 1923-1927 között, majd a Ludovika Akadémián folytatta tanulmányait. Hadiakadémiára jelentkezett, de 1939-ben vezérkari századosként megvált a hadseregtől németellenes beállítottsága miatt. Az Egyesült Izzóban dolgozott. 1944-től csatlakozott az ellenálláshoz, melynek következtében letartóztatták 1944. nov. 19-én, de fogságból megszökött. Az ideiglenes Nemzeti Kormány Budapest rendőrkapitányává nevezte ki, 1945. nov. 15-től

rendőr-altábornagy. 1946. máj 12-től visszatért a katonai pályára. 1946 őszétől a HM katonai főcsoportjának élére nevezték ki. Ebből fejlődött ki a Honvéd Vezérkar, amelynek 1948 nov. 30-tól a főnöke lett altábornagyi rangban. 1950. máj. 21-én letartóztatták. A Budapesti Katonai Törvényszék Jávor-féle tanácsa 1950. aug. 10-én első fokon halálra ítélte, melyet a Katonai Főtörvényszék 1950. aug. 17-én megerősített. Kivégezték 1950. aug. 19-én a Margit körúti katonai börtönben. A Katonai Felsőbíróság részleges rehabilitálta 1954. szept. 17-én, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb bírósága pedig teljes körűen 1990. okt. 1-én.

Soós Károly (1913-1959): A szegedi tudományegyetemen avatták jogi doktorrá 1936. nov. 4-én. 1937. szept. 1-től a miskolci a. m. kir. VII. Honvédhadtest parancsnokának ügyészenél dolgozott, mint zászlós-hadbíró jelölt. 1939. márc. 16-án tette le a hadbírói vizsgát. 1939. ápr. 14-től hadbíró főhadnagy. 1942 okt. 1. és 1943 febr. 1. között a miskolci VII. csendőrkerületi ügyészség vezetője. 1943. febr. 1-től a HM Hadbírói Osztályán a nősülési alosztályon előadó, a jogi és elvi alosztályon fogalmazó. 1944. okt. 5-ig. Hadbíró a fronton 1944. dec. 1-ig a VII. hadtest-parancsnok ügyészenél, majd 1944. dec. 19-ig a 3. hadsereg tábori bíróságánál. Dezertált, 1945. jan. 18.-án Budapesten várta be a Vörös Hadsereget. 1945. febr. 9.-től rendőrbíró a fővárosi V. ker. rendőrkapitányságon. 1945. márc. 26-ig. 1945. máj. 11-től a Honvéd Vezérkar Főnökének ügyésze. 1946. februártól a Honvédség felügyelőjének ügyésze 1946 júl. 15. a HM Ügyészségének vezetője. Hadbíró-alezredesként 1949. szept. 1-től a Budapesti Központi Katonai Ügyészség vezetője 1950. ápr. 12-ig. 1950. ápr. 17-től 1952. júl. 4. között a Katonai Főügyészség vezetője ezredesi rangban. 1952-ben eltávolították az állásából, 1952. aug. 23-én előzetes letartóztatásba került. A Budapesti Hadbíróság 1952. dec. 26-án 7 évi börtönbüntetésre ítélte. A Katonai Felsőbíróság 1953. márc. 5-én 12 év börtönre súlyosbította ítéletét. A Legfelsőbb Bíróság Katonai kollégiumának tanácsa 1957. febr. 26-án hatályon kívül helyezte elmarasztalásait. A Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága 1957. máj. 15-én felmentette minden vád alól.

Szabó István (1906-1974): Vasesztergályos 1924-től. A CSKP tagja 1928-tól, 1938-ig különböző szlovákiai városokban párttitkár. Letartóztatása elől 1939-ben a Szovjetunóba távozott. 1944 decemberében érkezett Magyarországra, az MKP egyik kelet-magyarországi vezetője. Nemzet-, majd országgyűlési képviselő 1945 és 1958 között. Altábornagyi rangban a Néphadsereg személyügyi főcsoportfőnöke 1948 és 1956 között. 1956 nov. és 1957 júl. között kormánybiztos Hajdú-Bihar megyében. A Magyar Honvédelmi Szövetség elnöke 1957 és 1962 között.

Szakasits Árpád (1888-1965): Szociáldemokrata politikus. 1944-ben részt vett a Magyar Front létrehozásában, az Intéző Bizottság elnöke lett. A Szociáldemokrata Párt főtítkára 1938 nov. és 1948. jún. 12. között. Miniszterelnök helyettes 1946 febr. 4 és 1948. aug. 5 között. Államminiszter 1945. nov. 15 és 1948. aug. 5 között. A Magyar Köztársaság köztársasági elnöke 1948. aug. 3, majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke 1949. aug. 23-tól 1950. máj 8.-ig, ápr. 24-től házi őrizetben, majd előzetes letartóztatásban. A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. nov. 24-én, a Legfelsőbb Bíróság 1956. dec. 1-én életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. Szabadult 1956. márc. 29-én. A Legfelsőbb Bíróság 1956. jún. 15-én felmentette a vádak alól. 1959-től a Magyar Világszövetségének elnöke, az MSZMP KB tagja.

Szénási Géza (1919-1979): Znamenák Géza néven született. 1943-ban szerzett jogi doktorátust a budapesti Tudományegyetemen. A Belügyminisztérium állományában dolgozott 1945 és 1951. ápr. 26 között. Ezt követően a Melléktermék és Hulladék-feldolgozó Vállalatnál helyezkedett el. A Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze 1956. nov. 16 és

1975. nov. 30. között. 1957-ben a koordinációs bizottság tagja. 1959 és 1962 az MSZMP KB póttagja, 1962-1975 között rendes tagja. 1975. dec. 4.-től haláláig Bulgáriában rendkívüli és meghatalmazott nagykövet.

Szendy (Szendi) György (1923-2004): Schönberg György néven született. Németországban nevelkedett 1925 és 1936 között. A KMP tagja 1938-tól. 1939 és 1942 között lakatostanonc. 1945 febr. főhadnagy a budapesti titkosrendőrségen, 1948-ban százados, 1950-ben őrnagy. Az ÁVH Titkárságát vezette 1950. márc. 11. és 1950. okt. 18. között. 1950. nov. 17.-től a Tájékoztatási Osztály vezetője. majd az V. Személyzeti Főosztályon belül az V/4. Tanulmányi Osztály vezetője alezredesi rangban. 1952. ápr. 12.-től. 1953. jan. 28-án a Péter csoport tagjaként letartóztatták, de 1953. nov. 18-án szabadult, miután az eljárást ellene bűncselekmény hiányában megszüntették. Előbb a Szerszámkészítő Vállalat alkalmazottja, majd a Híradástechnikai Vállalat osztályvezetője lett 1955 februárjától. 1956. okt. 5-én ismét letartóztatásba került, eljárási kegyelemben részesítették, karácsony előtt szabadult. 1962-ben nevét felolvasták a törvénysértést elkövetők között. Testvére, Schönberg Judit és sógora, Bauer Miklós szintén az ÁVH tisztjei voltak.

Sztálin, Joszif Visszarionovics (1878-1953): Joszif Visszarionovics Dzsugasvili néven született. Grúz származású szovjet politikus. A szovjetunió nemzetiségügyi népbiztosa 1917. nov. 8 és 1923. júl. 7. között. Az Össz-szövetségi bolsevik Párt, majd a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára 1922. ápr. 3 és 1952. okt. 16. között. A Szovjet Népbiztosok Tanácsának elnöke 1941. máj. 6 és 1946. márc. 15 között, majd a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke 1946. márc. 19. és 1953. márc. 5. között. 1941. jún. 30-tól 1945. szept. 4-ig az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke. 1943-tól a Szovjetunió marsallja, 1945. jún. 27.-től generalisszimusza. A világtörténelem egyik leghírhedtebb diktátora, terrorisztikus rendszerének névadója volt.

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902-1982): 1921-ben lépett be a bolsevik pártba. 1939-ben Sztavropol párttitkára és SZK(b)P KB Központi Ellenőrző Bizottságának tagja. 1944 és 1946 között a KB irodájának elnöke a Litván SZSZK-ban. 1947 és 1948 között a KB agitációs és propagandaosztályának vezetője. 1948-1949 között a KB külkapcsolatok osztályának vezetője. 1947-től a propaganda, az ideológia és a kulturális ügyek felügyelője egészen 1982. jan. 25-ig bekövetkezett haláláig. 1949-1951 között a Pravda főszerkesztője. 1952-1953 illetve 1955-1982 között az SZKP KB Elnökségének tagja. A magyar belügyek avatott szakértője, 1956-ban a Prezídium küldötte Budapesten.

Szücs Ernő (1909-1950): Szücs Ernő néven született. Mint illegális kommunistát tartóztatták le 1929 szeptemberében, a bíróság kétévi elzárásra ítélte. 1931 és 1933 között a Szovjetunióban elvégezte a Nyugati Népek Egyetemét. Magyarországon ismét őrizetbe vették 1935. aug. 31-én. Négy év és hat hónap börtönbüntetést kapott, amit a szegedi Csillag Börtönben töltött 1937. máj. 17. és 1940 máj. 5. között. Ez időben a szintén a szegedi börtönben ülő Rákosi bizalmasának számított. 1941. jún. 6-án repatriáló útlevelemmel a Szovjetunióba távozott. A SZU állambiztonsági szerveinek külső munkatársa lett 1942. febr. 2-án. 1945. szept. 28-án érkezett Magyarországra. A Belügyminisztérium munkatársa a sajtórendészeti munkát végzett alosztályon. 1948. szeptemberétől Péter Gábor helyettese lett a BM ÁVH-n. Az operatív munka mellett a hálózati ügyek felelőse is lett. Ezredesi rangban. az ÁVH 1. hálózati főosztályának vezetője. „Gerendás” néven a szovjet belügyi szervek munkatársa, aki jelentéseket küldött Moszkvába a magyar pártvezetőkéről. 1950. szept. 23-án letartóztatták. 1950. nov. 21-én államvédelmi tisztnek a trockizmussal gyanúsított öccsével Szücs Miklóssal együtt agyonverték.

Tildy Zoltán (1889-1961): református lelkész. 1920 és 1930 között Tahitótfaluban, 1932 és 1946 között Szeghalmon lelkész. 1929-től Nagy Ferencsel közösen szervezték az FKGP-t. 1936-tól kispazda színekben parlamenti képviselő 1944-ben. Illegalitásba vonult, majd a Magyar Fronthoz csatlakozott. 1944-től Nemzetgyűlési, majd Országgyűlési képviselő 1948-ig. 1945. nov. 15.-től 1946. febr. 1. között miniszterelnök. 1946. febr. 1-től 1948. aug. 3-ig köztársasági elnök. Lemondatása után házi őrizetbe helyezték 1948. aug. 3- és 1956. máj. 1. között. Államminiszter 1956. okt. 26 és nov. 4. között. Letartóztatták 1957. máj. 23-án. A Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa a Nagy Imre per vádlottjaként hatévi börtönbüntetésre ítélte. 1959. ápr. 1-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa felfüggesztette büntetését. A Legfőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a vádak alól 1989. júl. 6-án felmentette.

Tímár István (1913 – 1991): Schwartz István néven született. Ügyvéd, majd a II. világháború idején munkaszolgálatos, ahonnan megszökött. 1944. decemberében Erdei Ferenc nevezte ki rendőrfogalmazónak Debrecenben. a BM-ben. 1945. jan. 29-én vált a politikai rendőrség tagjává. 1945. nov. 15-től rendőrezredes. 1947. júl. 26-tól a BM ÁVO egyik parancsnokhelyettese, az egyházi hírszerzés is hozzá tartozott. 1948. dec. 5-től az IM Büntetőjogi és Ügyészi Főosztályának vezetője. 1953. jan. 16-án tartóztatták le Péter Gábor ügyével kapcsolatban. A Budapesti Hadbíróság 1953. dec. 24.-én 12 évi börtönre ítélte. A Katonai Felsőbíróság 1954. jan. 15-én 11 évre enyhítette az ítéletét. Szabadult 1956. okt. 15-én. a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának egyik tanácsa 1957. febr. 4-én felmentette a vádak alól. 1957. jún. 14-től az IM Törvényelőkészítő Főosztály vezetője. 1961. dec. 19-től a Legfelső Bíróság első elnökhelyettese 1962. aug. 7-ig. Ezt követően a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatója. Nevét 1962-ben felsorolták a törvényt sértést elkövető bírók között.

Tito, Josip Broz (1892-1980): jugoszláv kommunista politikus. Az I. világháborúban frontkatoná. 1920-tól tagja a Jugoszláv Kommunista Pártnak. 1927-től a Horvát Fémmunkások Szövetségének elnöke. 1928 novemberében letartóztatták, és öt év börtönre ítélték. 1934-ben szabadulása után illegalitásba vonult, 1935-ben Moszkvában távozott. 1936-ban visszatért, 1937-től a JKP főtitkára. 1938 és 1940 között újra Moszkvában tartózkodott. A II. világháborúban a partizánosok vezetőjeként sikeresen szállt szembe a németekkel. Miniszterelnök 1945. nov. 29 és 1953. jan. 14 között. Köztársasági elnök 1953. jan. 14 és 1980. máj. 4-én bekövetkezett halála között. Az el nem kötelezett államok szövetségének főtitkára 1961. szept. 1 és 1964. okt. 10 között. 1948. jún. 28-án szakított a sztálinista szovjet politikával, az államközi kapcsolatokat csak 1955-56-ban a szovjet diktátor halála után sikerült konszolidálni.

Tömpe András (1913-1971): mérnöknek tanult. Önkéntesként részt vett a spanyol polgárháborúban, majd 1939-ben Franciaországba internálták. 1941-ben kényszermunkás a németországi Junkers repülőgépgyárban. 1941. októberében visszaszökött Budapestre. 1943-ban a magyar rendőri szervek letartóztatták. 1944-ben katonának vonultatták be, mint a büntetőszázad tagját. Ukrajnában átszökött a fronton, a moszkvai magyar kommunistákat értesítette a KMP helyzetéről és a Békepárt megalakulásáról. 1944-ben a Nógrádi Sándor-féle partizáncsoport politikai biztosa lett. 1945. januárjától a BM Politikai Nyomozó Osztályának vezetője Debrecenben, majd a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának lett a vezetője ezredesi rangban. 1945. máj. 10-től. Hazatelepítési kormánybiztos helyettes 1945. szeptemberétől. Nagykereskedőként a szovjet hírszerzés ügynöke Dél-Amerikában 1947 és 1959 között. A BM Hírszerző Osztályának vezetője 1959. máj. 8. és 1961. márc. 9. között. A Politikai Nyomozó Főosztály főosztályvezető-helyettese 1962. febr. 15-ig. Az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője 1962. nov. 30-ig. A Corvina Idegennyelvű Könyvkiadó igazgatója 1963 és 1967 között. Nagykövet az NDK-ban

1967. szept. 15. és 1968. dec. 13 között. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének elnöke 1970 és 1971 között.

Vas Zoltán (1903-1983): Weinberger Zoltán néven született. 1921-ben kommunista tevékenységért letartóztatták, a statáriális bíróság 15 évi fegyházbüntetésre ítélte. A Magyar királyi Kúria az ítéletét 1921. novemberében 10 évre csökkentette. Fogolycsere keretében a Szovjetunióba távozott 1922-ben. 1925-ben visszatért Magyarországra, ekkor ismét letartóztatásba került. 1926 augusztusában a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 8 évi fegyházbüntetéssel sújtotta. Ítéletét a Budapesti Királyi Ítéletőzve tábla két évvel enyhítette. 1929 augusztusában A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék ítéleteit összbüntetésbe foglalta így 13 és fél évi fegyházbüntetésre ítélte. 1940 okt. 28-án politikai alku eredményeképpen Rákosi Mátyással együtt a Szovjetunióba távozhatott. A II. világháború alatt frontpropagandista volt. 1944 okt. 10-én tért vissza Magyarországra. 1945. máj. 16 és nov. 28. között Budapest polgármestere, majd a 1945. dec. 5 és 1949. jún. 3. között Gazdasági Főtanács vezetője. 1945. nov. 4. és 1957. máj. 9 között országgyűlési képviselő. 1949. jún. 3. és 1953. febr. 28 között az Országos Tervhivatal elnöke. 1953 és 1954 között a Komlói Szénbányászati Tröszt vezérigazgatója. 1956 és 1958 között a romániai Snagovba internálták.

Zöld Sándor (1913-1951): 1939-ben diplomázott orvosként. Tagja lett a Márciusi Frontnak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériumában politikai államtitkár 1944 decembere és 1945 júl 15-e között, amikor Farkas Mihály követte posztján. Az MKP Közigazgatási és Közgazdasági Osztályának a vezetője 1945. ápr. 15 és 1946 novembere között, a „B” listázás egyik irányítója. A Csongrád Megyei Pártszervezet titkára 1946 nov. és 1948. okt. 28. között. A BM Adminisztratív államtitkára 1948. okt. 30. és 1950 jún. 23. között. Belügyminiszter 1950. jún. 23. és 1951. ápr. 20. között. A MDP KV póttagja 1948 jún. 14.-től, rendes tagja 1949. szept. 3-tól. Az MDP PB tagja 1950. máj. 31. és 1951. ápr. 20 között. Várható letartóztatása előtt meggyilkolta a családját majd öngyilkos lett.

Rövidítések

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 ÁVH – Államvédelmi Hatóság
 ÁVO – Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya
 BM – Belügyminisztérium
 CSKP – Csehszlovákia Kommunista Pártja
 f. – fond
 FKGP – Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (általánosan Kisgazda Párt)
 GRU – Glavnoje razvedyvatel'noje upravleniye (Katonai hírszerzés)
 GTO – Gotov k trudu i oboronye (lásd MHK)
 ÉDOSZ – Élelmezési Dolgozók Országos Szövetsége
 HB – Honvédelmi Bizottság
 HL – Hadtörténelmi Levéltár
 HM – Honvédelmi Minisztérium
 IIB – Ideiglenes Intéző Bizottság
 IKB – Ideiglenes Központi Bizottság
 IM – Igazságügyi Minisztérium
 JKP – Jugoszlávia Kommunista Pártja
 KATPOL – Katonapolitikai Osztály
 KB – Központi Bizottság
 KEB – Központi Ellenőrző Bizottság
 KGB – Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi (Állambiztonsági Bizottság)
 KI – Kommunista Internacionálé (Komintern)
 KII – Kommunista Ifjúsági Internacionálé
 Kominform – Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
 Komszomol – Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség
 KMP – Kommunisták Magyarországi Pártja
 KSČ – Komunistická Strana Československa (lásd CSKP)
 KÜB – Külföldi Bizottság
 KV – Központi Vezetőség
 MAORT – Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság
 MDDSZ – Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége

MDP – Magyar Dolgozók Pártja
 MEFESZ – Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége
 MFP – Magyar Függetlenségi Párt
 MHK – Munkára Harcra Kész
 MHNB – Magyar Hadifoglyok Nemzeti Bizottsága
 MKP – Magyar Kommunista Párt
 MLSZ – Magyar Labdarúgó Szövetség
 MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
 MTI – Magyar Távirati Iroda
 NKP – Németország Kommunista Pártja
 NKVD – Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel (Belügyi Népbiztosság)
 NOT – Népbírószágok Országos Tanácsa
 OSZK Kt – Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára
 OSH – Országos Sport Hivatal
 OTSB – Országos Testnevelési Sportbizottság
 ő. e. – őrzési egység
 PB – Politikai Bizottság
 PCE – Partido Comunista de España (Spanyol Kommunista Párt)
 PCR – Partidul Comunist Român (lásd RKP)
 PIL – Politikatörténeti Intézet Levéltára
 PRO – Politikai Rendészeti Osztály
 RKP – Román Kommunista Párt
 PUOM – Partido Obrero de Unificación Marxista (Marxista Egyesítés Munkáspártja)
 ŠA KE – Štátny Archív v Košicah (Kassai Állami Levéltár)
 SZEB – Szövetséges Ellenőrző Bizottság
 SZDP – Szociáldemokrata Párt
 SZKP – Szovjetunió Kommunista Pártja
 VB – Végrehajtó Bizottság
 VKF-2 – Vezérkarfőnökség 2. Osztály

Bibliográfia

Levéltári Források:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- ÁBTL – 3.1.9. V-150019/ Farkas Mihály és társai I-V.
- ÁBTL - 3.1.9. V-71031 Szűcs Sándor és társai
- ÁBTL 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

I. Rajk-ügy

I/14. Pálffy György – Jelentés a Pálffy és Sólyom ügyben kivégzett személyek ügyéről.

IV/ 18, 61. Tóth II. Lajos és társai

V. Szűcs-ügy

V/1 Dr. Faber Viktor egyetemi magántanár, a László kórház igazgató orvosának boncolási jelentése. 1950. nov. 22.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- BFL - XXIII - 133 01. kisdoboz 1. A Budapesti Testnevelési és Sport Bizottság iratanyaga 1950-51. A Honvéd Vezérkar Szakszervezetének kérvénye a FŐKERT Igazgatóságának részére.
- BFL - XXIII - 133 02. kisdoboz 2. A Honvédelmi Minisztérium Politikai osztályának kérelme a Budapesti Városi Tanács Végrehajtó Bizottságához.

Hadtörténelmi Levéltár (HL)

- HL - VIII. 2. HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 12. doboz 1948–1989 - HM Katonai Kollégium üléseinek jegyzőkönyvei 1949. 03. 08 – 1953. 01. 17. (régijelzet 1967/T 1–2. d./I–II. ő. e.)
- HL - VIII. 2. HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 177. doboz 1. őrzési egység Vegyes iratok: Miniszteri Iroda vegyes iratai, bizalmas rendeletek 1949 (régijelzet 1949/Ny: 30. d./1. ő. e.)
- HL - VIII. 2. HM Titkárság (honvédelmi miniszter irodája) 178. doboz 1. őrzési egység Vegyes iratok: 2. őrzési egység Vegyes iratok: Miniszteri Iroda vegyes iratai 1950. (régijelzet 1950/T: 1. d./1. ő. e.)
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 0151/1950. - Mészáros Jenő és Szántó Elemér ügyében készült jelentés
- HL - 00365/1953. A Budapesti Hadbíróóság ítélete Péter Gábor és 17 társa ügyében 1953. december 24.
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 381/1949. - Deszkás János és társa bűnügye
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 306/1949. - Marschall László és társai bűnügye
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 249/1949. - Pálffy György és társai bűnügye
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 00139/1954. - Somogyi Imre ügye
- HL - Budapesti Katonai Főtörvényszék 0160/1951. - Tóth II. Lajos és társai bűnügye
- HL - Katonai Felsőbíróóság 00127/1954. Deszkás János és Tardi István ügye
- HL - Katonai Felsőbíróóság 005/1954. Péter Gábor és 5 társa ügyében 1954. január 15.
- HL - Politikai Főcsoportfőnökség 1950/T. 55/z d. - Jegyzőkönyv az 1950. május 23-án tartott honvédségi pártaktíva üléséről. A Sólyom-féle kémbanda leleplezése

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- A Magyar Kommunista Párt (MKP) M Szekció Központi Szervek (KS)

M-KS 274. fond 52. csomó – Az MKP Központi Vezetőségének jegyzőkönyvei

M-KS 274. fond 53. csomó – Az MKP – SZDP közös Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei

- A Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) M Szekció Központi Szervek (KS)

M-KS 276. fond 52. csomó – Az MDP Központi Vezetőségének (KV) jegyzőkönyvei

M-KS 276. fond 53. csomó – Az MDP Politikai Bizottságának (PB) jegyzőkönyvei

M-KS 276. fond 54. csomó – Az MDP KV Titkárságának jegyzőkönyvei

M-KS 276 fond 55. csomó – Az MDP Szervező Bizottságának jegyzőkönyvei

M-KS 276. fond 62. csomó – A KV iroda jegyzőkönyvei

M-KS 276. fond 65. csomó – Rákosi Mátyás titkári iratai

M-KS 276. fond 66. csomó – Gerő Ernő titkári iratai

M-KS 276. fond 67. csomó – Farkas Mihály titkári iratai

M-KS 276. fond 84. csomó – Az Államvédelmi Bizottság jegyzőkönyvei

M-KS 276. fond 96. csomó – Az MDP Adminisztratív Osztálya Sport Alosztályának iratai

Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt)

- OSZK KT 429. fond – Farkas Mihály töredékes iratanyaga

39. irat – Farkas Mihály kézzel írt börtönaplói

156. irat – Farkas Vladimir életrajzvázlata Farkas Mihályról Andrew Handler professzor számára. 1988. április 12.

172. irat – Farkas Mihály beszéde az ÁVH pártaktíván. Időpont nélkül.

180. irat – Az ötös bizottság kérdései és Farkas Mihály válaszai

181. irat – Farkas Mihálynak az 1956. július 18-i MDP KV ülésére készített, de végül el nem mondott beszéde.

202. – Beszéd a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt. 1957. március 22-én

208. – Major Ákos feljegyzései Farkas Mihály tárgyalásáról a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Koharek-tanácsa előtt.

Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL)

- A Külföldi Bizottság (KÜB) iratai

PIL – 878. f. 8/307 ő. e. – Wolf Mihály levele Rákosi Mátyáshoz 1944. augusztus 15.

- A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) iratai

PIL – 288. f. 30/1962/8. ó. e. – Jelentés Lakos József volt szentesi rendőrkapitány meggyilkolása ügyében. 1962. október 12.

Štátny Archív v Košiciach (ŠA KE) – Kassai Állam Levéltár

- ŠA KE - Fond Krajský súd Košice I. Inv. č. 989, č. spisu 1922, šk. 168. - Hermann Lőwy a spol. - trestné konanie pre účasť na komunistickom demonštračnom sprievode v Košiciach

(A Kassai Kerületi Bíróság anyaga I. 989. fond. 1922. számú ügyirat 168. doboz - Lőwy Hermann és társai - Büntető eljárás kommunista demonstrációért Kassán)

- ŠA KE - Fond Krajský súd Košice I. Inv. č. 989, č. spisu 2130. šk. 168. - Rozsudok nad Hermanom Lőwym a spol. - o veci organizovania násilia proti vrchnostenským orgánom

(ŠA KE - A Kassai Kerületi Bíróság anyaga I. 989. fond 2130. számú ügyirat 168 doboz.
- A Legfelső Bíróság ítélete Lőwy Hermann és társai ellen hatósági szervek elleni erőszak ügyében)

VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Oral History Archívuma (VTKIL OHA)

- VTKIL OHA/4. Szabóné Dér Ilona, Hegedűs B. András, Kozák Gyula interjúja Széll Jenővel
- VTKIL OHA/54. Kozák Gyula interjúja Major Ákossal
- VTIKL OHA/114. Interjú Szabó Gergellyel
- VTKIL OHA /158. Rainer M. János interjúja Kovács Istvánal
- VTIL OHA/200. Rainer M. János interjúja Farkas Vladimírral

Forráskiadványok:

- Szerk. BARÁTH MAGDOLNA: Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956 - Kiszeljov és Andropov titkos jelentései. Napvilág Kiadó, 2002.
- Szerk.: BARÁTH MAGDOLNA: A szovjet elhárítás hálójában. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ismeretlen dokumentumai 1945-ből. Budapest-Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - Kronosz Kiadó, 2024.
- Szerk.: BALOGH SÁNDOR: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. 1956. november 11-1957. január 14. Budapest, Intera Rt. 1993.
- Szerk.: BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei III. 1957. április 5. – 1957. május 12. III. Budapest, Intera, Rt. 1993.
- Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN: Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai 1962. Budapest, Napvilág Kiadó – Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára, 2013.
- Szerk. BÉKÉS CSABA: Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991. Budapest, Osiris Kiadó, 2019.
- Szerk. BÉKÉS GELLÉRT: Mindszenty József a Népbíróság előtt. Budapest, Pannon Egyetemi Kiadó, 1989.
- BELÉNYI GYULA: Válság 1953 - Tanulmány és dokumentumok. Budapest, Historiaantik Könyvesház, 2011.
- Szerk.: BENCSIK PÉTER: Csehszlovákia története dokumentumokban Budapest, Napvilág Kiadó 2016.
- Szerk. CSICSERY RÓNAY ISTVÁN: Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde. Washington DC, Occidental Press, 1998.

- FARKAS MIHÁLY: A béke arcvonalán – Válogatott beszédek. Budapest, Szikra Kiadó, 1949.
- GERMUSKA PÁL - HORVÁTH MIKLÓS: A magyar honvédelmi igazgatás története 1945-1990. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020.
- Szerk. és jegyzeteket írta HINSTEJN, ALEKSZANDR: Ivan Szerov -A bőrönd titkai – A KGB első elnökének titkos naplói és feljegyzései Budapest, Időjel Kiadó, 2023.
- Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR, Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. Kúriai teljes ülések. Vizsgálati anyagok és „vallomások”. „Párt”- ítéletek. Elvi határozatok. Az '56-os megtorlás iratai. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992.
- Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt” ítéletek, elvi határozatok, az 56'os megtorlás iratai. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1993.
- Szerk. HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL - SZABÓ GYŐZŐ – ZANATHY JÁNOS - ZINNER TIBOR: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. Kúriai teljes ülései, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”- ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1994.
- Szerk. HORVÁTH IBOLYA - SOLT PÁL - SZABÓ GYŐZŐ - ZANATHY JÁNOS - ZINNER TIBOR: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. Kúriai teljes ülések, Népbírói statisztikák, IM-állásfoglalások, kegyelmi előterjesztések, Nagy Imre és társai ügye 1989-ben. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1995.
- Szerk. HORVÁTH IBOLYA - SOLT PÁL - SZABÓ GYŐZŐ - ZANATHY JÁNOS - ZINNER TIBOR: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 5. Kúriai teljes ülések, katonai bíraskodás, MDP KV jegyzőkönyvek, Sztálin halála-izgatásért perek, bírák forradalmi bizottsága. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1996.

- Szerk. és utószót írta: IZSÁK LAJOS és KUN MIKLÓS. Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948. Budapest, Századvég, 1994.
- Szerk. KARSAI ELEK - KARSAI LÁSZLÓ: A Szálasi-per. Budapest, Reform Lap - és Könyvkiadó Rt. 1988.
- Szerk. és sajtó alá rendezte: KARSAI LÁSZLÓ és MOLNÁR JUDIT: Az Endre – Baky – Jaross-per. Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1994.
- Szerk. és sajtó alá rendezte: KARSAI LÁSZLÓ és MOLNÁR JUDIT: A magyar Quisling-kormány – Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Budapest, 1956-os Intézet, 2004.
- Szerk. KISS RÉKA és SIMON ISTVÁN: Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága 2017.
- Szerk. KOLONTÁRI ATTILA – SERES ATTILA: A Komintern „védőszárnyai alatt” Orosz levéltári források Rákosi Mátyás börtönveiről 1925-1940. Budapest, Argumentum Kiadó - Balassi Intézet - Magyar Nemzeti Levéltár, 2014.
- Szerk. KOLTAY GÁBOR – BRÓDY PÉTER: El nem égetett dokumentumok. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1990.
- Szerk.: L. BALOGH BÉNI: „Törvényes megszállás.” Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.
- Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA – URBÁN KÁROLY: A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes testületeinek jegyzőkönyvei II. 1957. január 25 – 1957. április 2. Budapest, Intera Rt. 1993.
- Szerk. és sajtó alá rendezte, illetve a jegyzeteket írta PRITZ PÁL: A Bárdossy-per. Budapest, Maecenas Kiadó, 1991.

- Szerk. RÉVAI VALÉRIA, Törvénytelen szocializmus. A (Németh-kormány által felállított) Tényfeltáró Bizottság jelentése. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1991.

- Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: SIPOS PÉTER: Imrédy Béla a vádlottak padján. Budapest, Osiris Kiadó– Budapest Főváros Levéltára, 1999.

- Szerk. SZABÓ CSABA: A Grósz-per előkészítése. Budapest, Osiris Kiadó-Budapest Főváros Levéltára, 2001.

- SÓLYOM ILDIKÓ: Összetört...szétszakadt...elillant - A Sólyom tábornok-per utóélete. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007.

- SOMORJAI ÁDÁM OSB - ZINNER TIBOR: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó 2008.

- SOMORJAI ÁDÁM OSB - ZINNER TIBOR: A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkal 1956-1971. Budapest, VERITAS - Magyar Napló, 2016.

- SOMORJAI ÁDÁM OSB - ZINNER TIBOR: Szeizmográf a Szabadság téren Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956-1971. Budapest, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 2010.

- Szerk. SZEREDA, VJACSESZLAV és SZTIKALIN, ALEKSZANDR: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából Budapest, Móra Kiadó 1993.

- Szerk. VARGA LÁSZLÓ: Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent 1949-1956. Budapest, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, 2001.

- Szerk. ZINNER TIBOR: Rajk László és társai a népbíróság előtt 40 év távlatából. Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség, 1989.

Forrásközlések:

- BARÁTH MAGDOLNA: A KMP Külföldi Bizottságának 1944-es jegyzőkönyvei, 1944. április-október - Múltunk 42. 1997/2. 281-300.
- BARÁTH MAGDOLNA: Levelek a frontról, 1944. Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Vas Zoltán levelezése - Századok 132. évf. 1998/3. 633-700.
- GERMUSKA PÁL: A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei. Hadtörténelmi Közlemények 126. évf. 2013/2. 613-643.
- HAJDÚ TIBOR: 1949. május 23 este Farkas Mihály elvtárs kihallgatta Szőnyi Tibort. In: Mozgó Világ 1993. január-június 19. évf. 6. 100-111.
- Múltbanzés – Interjútorodékek Farkas Vladimírral, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével 1988. KOZÁK GYULA interjúja Farkas Vladimírral 1988. júniusában – Mozgó Világ 1988/2. 90-119.
- RAINER M. JÁNOS - URBÁN KÁROLY: „Konzultációk.” Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954-1955-ben Múltunk 37. 1992/4. 124-148.
- SIPOS LEVENTE és T. VARGA GYÖRGY: Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről. - Társadalmi Szemle 1990. 37/6. 73-90.
- T. VARGA GYÖRGY: Jegyzőkönyv a szovjet és magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól 1953. június 13-16. - Múltunk, 1992/2-3 sz. 234-269.

Visszaemlékezések, memoárok:

- DEMÉNY PÁL: A Párt foglya voltam - Demény Pál élete. Budapest, ELTE-MKKE 1988.
- ĐILAS, MILOVAN: Találkozások Sztálinnal. Budapest, Magvető Kiadó, 1989.
- FARKAS VLADIMIR: Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam. Budapest, Interart Kiadó, 1990.
- GERGELY IMRE: Magyarok a spanyol néppel. Budapest, Kossuth Kiadó, 1977.
- GYURKÓ LÁSZLÓ: Arcképvázlat történelmi háttérrel. Budapest, Magvető Kiadó, 1982.
- HALAS LAJOS: Az R Gárdától a Munkásőrségig. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.
- HEGEDŰS ANDRÁS: A történelem és a hatalom igézetében Budapest, Kossuth, 1988.
- KÁLLAI Gyula: Életem törvénye. Budapest, Magvető Kiadó, 1980.
- KENDE PÉTER: Egy magyar republikánus életútja - Kozák Gyula és Körösi Zsuzsanna interjúi Kende Péterrel. Budapest, Osiris Kiadó, 2019.
- KIRÁLY BÉLA: Honvédségből néphadsereg. Budapest, CO-NEXUS Printer Kiadó 1989.
- KIRÁLY BÉLA: Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912-2004. Budapest, HVG Könyvek, 2004.
- KORNIS PÁL: Tanúként jelentkezem. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
- LONDON, ARTUR: Beismerő vallomás - A prágai nagy per. Budapest, Magvető Kiadó, 1992.

- MAJOR ÁKOS: Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Budapest, Minerva Kiadó, 1988.
- MAROSÁN GYÖRGY: Tüzes kemence. Budapest, Magvető Kiadó 1968.
- MAROSÁN GYÖRGY: Az úton végig kell menni. Budapest, Magvető Kiadó, 1972.
- MAROSÁN GYÖRGY: Nincs visszaút. Emlékeim az 1948–1956-os évekből. Budapest, ELTE ÁJTK 1989.
- MAROSÁN GYÖRGY: A tanúk még élnek. 1956 Budapest, Hírlapkiadó 1989.
- MAROSÁN GYÖRGY: Fel kellett állnom. Budapest, Hírlapkiadó 1989.
- MICUNOVIĆ, VELJKO: Tito követe voltam. Moszkva 1956-58. Budapest, Interart Kiadó, 1990.
- NAGY FERENC: Küzdelem a vasfüggöny mögött I-II. Budapest, Európa Kiadó, 1990.
- NÓGRÁDI SÁNDOR: Új történet kezdődött. Budapest, Kossuth, 1966.
- RÁKOSI MÁTYÁS: Visszaemlékezések 1940-1956. Szerk.: FEITL ISTVÁN - GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA - SIPOS LEVENTE Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.
- SZÁSZ BÉLA: Minden kényszer nélkül – Egy műper története. Budapest, Európa Kiadó, 1989.
- TROCKIJ, LEV DAVIDOVICS: Az elárult forradalom. Budapest, Áramlat Kiadó 1990
- VAS ZOLTÁN: Viszontagságos életem. Budapest, Magvető Kiadó, 1980.

Monográfiák:

- ACZÉL TAMÁS - MÉRAY TIBOR: Tisztító vihar – Adalékok egy korszak történetéhez. Budapest, Noran Kiadó, 2006.
- B. KÁDÁR ZSUZSANNA: Elrabolt remények - A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.
- B. KÁDÁR ZSUZSANNA: Szertefoszlott remények - Potoczky Mária és Magyarország, 1956. Pécs, Kronosz Kiadó, 2016.
- BABEROWSKI JÖRG: Felperzselt föld - Sztálin erőszakuralma. Budapest, Európa Kiadó, 2015.
- BALOGH MARGIT: Mindszenty József I. Budapest, Hun-Ren Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.
- BALOGH SÁNDOR: Magyarország külpolitikája 1945-1949. Budapest, Kossuth Kiadó, 1988.
- BARTOSEK, KAREL: Vallanak az archívumok. Prága-Párizs 1948-1968. Budapest, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 2003.
- BELÉNYI GYULA: Válság 1953 - Tanulmány és dokumentumok. Budapest, Historiaantik Könyvesház, 2011.
- BOCSÁK MIKLÓS: Kocsis és Czibor Budapest, Sport Lap- és Könyvkiadó, 1983.
- BOGNÁR ZALÁN: Gulag, Gupvi, „málenkij robot”. Magyarok a szovjet lágerbirodalomban Budapest, Magyar Napló Kiadó 2017.
- BOGNÁR ZALÁN: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogolygyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.

- CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ: A politizált gazdasági rendőrség A gazdaságrendészeti osztály 1945 – 1948. Budapest, Nemzeti emlékezet Bizottsága, 2015.
- EÖRSI LÁSZLÓ: Király Béla (1912-2009) Budapest, Joshua könyvek, 2025.
- FEITL ISTVÁN: A számúzótt Rákosi. Budapest, Kossuth Kiadó, 2016.
- FEITL ISTVÁN: Politikasakk. Rákosi Mátyás és Kádár János játszmái. Budapest, Napvilág Kiadó, 2022.
- FŐCZE JÁNOS: A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban (1934-1944) Kolozsvár, Erdélyi Múzeum - Egyesület - Kriterion Könyvkiadó, 2020.
- FÖLDESI MARGIT - SZERENCSES KÁROLY: A rebellis tartomány. Budapest, Magyar Könyvklub – Helikon, 1998.
- GERMUSKA PÁL: Vörös Arzenál – Magyarország a nemzetközi hadiipari együttműködésben a KGST keretei között. Budapest, 1956-os Intézet, Argumentum Kiadó, 2010.
- GERMUSKA PÁL: A magyar középgépipar – Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Argumentum Kiadó 2014.
- GULYÁS László: Edvard Beneš - Közép-Európa koncepciók és a valóság. Máriabesnyő - Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2008
- GYARMATI GYÖRGY: Rendszertitkok – szolgálkkal és szolgálatokkal. Budapest-Pécs, Kronosz – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2019.
- GYARMATI GYÖRGY: A Rákosi-korszak - Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945-1956. Budapest, ÁBTL - Rubicon-könyvek Kiadó, 2011.

- GYŐRI SZABÓ RÓBERT: A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó, 2009.
- HARSÁNYI IVÁN: A Franco diktatúra születése. A Franco-rendszer keletkezése és a spanyol munkásmozgalom. 1938-1939. Budapest, Kossuth Kiadó 1988.
- HORVÁTH MIKLÓS: 1956 Hadikronikája. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.
- HORVÁTH MIKLÓS – TULIPÁN ÉVA: In Memoriam 1956. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 2006.
- HUSZÁR TIBOR: A pokol malmai – Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai. Budapest, Corvina Kiadó, 2009.
- HUSZÁR TIBOR: Kádár – A hatalom évei 1956-1989. Budapest, Corvina, 2006.
- IZSÁK LAJOS: Pártok és politikusok Magyarországon 1944-1994. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.
- KŐ ANDRÁS: A Grosics. Budapest, Apriori International Kft. 2007.
- KOHÁRI NÁNDOR: Kisgazda sorsok a vidéki Magyarországon, 1944-1950. Szeged, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, 2022.
- KOVÁCS ÉVA: Felemás asszimiláció Kassán a két világháború között (1918-1938). Dunaszerdahely, A Teleki Intézet könyvei - Nostra Tempora, 2004.
- KRAHULCSÁN ZSOLT: Pártállambiztonság – Arcképek Kádár titkosszolgálatából. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020.
- KUN MIKLÓS: Buharin. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1988.
- KUN MIKLÓS: Sztálin alkonya – Történelmi-lélektani kollázs. Budapest, Unicus Kiadó, 2012.

- MARKÓ GYÖRGY: A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1945-1956. Budapest, Argumentum, Kiadó, 2011.
- MARTON, KATI: A kém – A Rajk-per titkos amerikai koronatanúja Budapest, Corvina Kiadó Budapest, 2016.
- MÁTHÉ ÁRON: Vörös Karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944-1945-ben. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020.
- MÉRAY TIBOR: Nagy Imre élete és halála Budapest, Noran Kiadó 2006.
- MIČEV, STANISLAV: Slovenské národné povstanie 1944. Pozsony, Múzeum SNP 2009.
- MIKÓ ZSUZSANNA: A Terror hétköznapijai – A kádár megtorlás 1956-1963. Budapest, Libri Könyvkiadó Kft - Magyar Nemzeti Levéltár 2016
- MÜLLER ROLF: Politikai rendőrség a Rákosi- korszakban. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.
- MÜLLER ROLF: Az erőszak neve Péter Gábor. Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.
- OKVÁTH IMRE: Bástya a béke frontján – Magyar haderő és katonapolitika 1945-1956. Budapest, Aquila Kiadó, 1998.
- ÖTVÖS ISTVÁN: Konceptióváltások. A Rajk-per katonai vonala. Máriabesnyő - Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2012.
- PALASIK MÁRIA: Félelembe zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.
- POPÉLY GYULA: Felvidék 1918-1928 - Az első évtized csehszlovák uralom alatt. Budapest, Kárpátia Stúdió Kiadó, 2014.

- POPÉLY GYULA: Szövetségben az ellenséggel. Köröstárkány-Kápolnásnyék, Kárpátia Stúdió, 2019
- PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Rákosi bukása, száműzetése és halála 1953-1971. Budapest, Európa Kiadó 2001.
- RAINER M JÁNOS: Nagy Imre. Politikai életrajz I. 1896-1953. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.
- RAINER M. JÁNOS: Nagy Imre – Politikai életrajz II. 1953-1958. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.
- RIGÓ RÓBERT: Elitváltások évtizede Kecskeméten 1938-1948. Budapest-Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2014.
- ROMSICS IGNÁC: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Budapest, Osiris Kiadó Kft. 2012.
- ROMSICS IGNÁC: Magyarország a XX. században Budapest, Osiris, 2005.
- RÓZSALIGETI LÁSZLÓ: A nagy Honvéd – Az elfogott piros ulti. Nagykanizsa, Alma Mater Zala Bt. 2013.
- SHAWCROSS, WILLIAM: Crime and Compromise - Janos Kadar and the Politics of Hungary since Revolution. New York, E. P. Dutton & Co., Inc. 1974.
- SIMÁNDI IRÉN: Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945-1948. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012.
- SZABÓ PÉTER: Magyarok a Don-kanyarban. Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.
- SZAKÁCS SÁNDOR - ZINNER TIBOR: A háború „megváltozott természete” - Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944-1948. Budapest, MSZH, 1997.

- SZAKOLCZAI ATTILA: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Budapest, 1956-os Intézet, 2001.
- SZEKÉR NÓRA: Titkos Társaság - A Magyar Testvéri Közösség története. Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.
- SZERENCSE KÁROLY: A nemzeti demokráciáért Sulyok Dezső 1897-1965. Pápa, Pápa Város Önkormányzata, 1997.
- SZOKOLAY KATALIN: Lengyelország története. Budapest, Balassi kiadó, 2006.
- SZÖLLŐSI GYÖRGY: Puskás. Budapest, Ringier Kiadó 2011.
- TAKÁCS TIBOR: Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban. Budapest, Jaffa, 2014.
- TÖRÖK FERENC: „Fegyverük a sport” - A Budapesti Honvéd fél évszázada. Budapest, Budapesti Honvéd Egylet 1999.
- TYEKVICSKA ÁRPÁD: A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban. Budapest, Századvég-1956-os Intézet, 1994.
- UNGVÁRY KRISZTIÁN: Budapest ostroma. Budapest, Corvina Kiadó, 1998.
- UNGVÁRY KRISZTIÁN - MERUK JÓZSEF: Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai. Egy sztálinista diktátor börtönben, jólétben és száműzetésben. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018.
- VARGA BÉLA - PILHÁL GYÖRGY - TÖLGYES PÉTER: Harmincöt év piros fehérben. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
- VUKMAN PÉTER: „Harcban Tito és Rankovics klikkje ellen” - Jugoszláv politikai emigránsok Magyarországon (1948-1980). Pécs, Kronosz Kiadó, 2017.
- ZINNER TIBOR: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Kultúrakutató Intézet, 2001.

- ZINNER TIBOR: A magyar nép nevében? Tanulmányok népbíróságokról, jogászokról, diktatúrákról. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021.
- ZINNER TIBOR: „A nagy politikai affér” A Rajk-Brankov-ügy I. Budapest, Saxum Kiadó, 2013.
- ZINNER TIBOR: „A nagy politikai affér” A Rajk-Brankov-ügy II. Budapest, Saxum Kiadó, 2014.
- ZINNER TIBOR: Gyorstalpaló elvtársaknak. A bírói és ügyészi akadémia 1949-1954. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2023.

Szépirodalom:

- BENEDEK SZABOLCS: Focialista forradalom. Budapest, Libri Kiadó, 2013.
- KOESTLER, ARTHUR: Sötétség délben. Budapest, Európa Kiadó 1988.
- TARASZOV-ROGYIONOV, ALEKSZANDR: Csokoládé. Budapest, Európa Kiadó, 1989.

Könyvszerkesztések:

- Szerk.: CSIKÓS GÁBOR, KISS RÉKA, Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Váltóállítás Diktatúrák a vidéki Magyarországon. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017.
- Szerk. GECSÉNYI LAJOS: Megismerni a megismerhetetlent. Tanulmányok Baráth Magdolna tiszteletére. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Hivatala, 2024.

- Szerk. LATOR LÁSZLÓ IVÁN: Sorsok és missziók a politikai változások tükrében. Budapest, KGRE – L'Harmattan, Kiadó, 2018.
- Szerk. MAJTÉNYI GYÖRGY, SZABÓ CSABA, MIKÓ ZSUZSANNA: Kommunista kiskirályok. Budapest, Libri Kiadó, 2019.
- Szerk. MÜLLER ROLF: 1953 – Sztálin halott. Budapest- Pécs, Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára - Kronosz Kiadó, 2025.
- Szerk. OKVÁTH IMRE: Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Budapest, Történeti Hivatal, 2001.
- Szerk. ÖTVÖS ISTVÁN és TRIEBER PÉTER: A dolgozó népet szolgálták? Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018.

Tanulmányok és folyóiratcikkek:

- ANDERLE ÁDÁM: A Rajk-per spanyolországi előzményei – Századok, 2015/6. 1327-1360.
- BARÁTH MAGDOLNA: „Pedro” - Gerő Ernő Spanyolországban – Történeti Szemle, LIII. 2011/3. 387-423.
- BARÁTH MAGDOLNA: „Testvéri segítségnyújtás” Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. – Történeti Szemle 52. 2010/3. 357-386.
- BÉKÉS CSABA: Magyarország és a nemzetközi politika, 1945–1991. Problémák, vitakérdések, új megközelítések. In: Szerk.: RAINER M. JÁNOS: A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései Pécs, Kronosz Kiadó, 2022. 213-230.
- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés III. 1992. május 21. 11.
- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés V. Reform 1992. június 4. 11.

- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés V. Reform 1992. június 4. 10.
- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés IV. Reform 1992, május 28. 11.
- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés VI. Reform 1992. június 11. 20.
- FARKAS VLADIMIR: Moszkvai jelentés XIII. 1992. Reform, 1992. július 30. 31
- GERMUSKA PÁL - NAGY TAMÁS: Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. – Múltunk, 49. évf. 2004/1. 180–210.
- GERMUSKA PÁL: Szocialista csoda? Magyar iparfejlesztési politika és gazdasági növekedés, 1950–1975. In: Századok, 146. évf. 2012. 1. sz. 47-78.
- GIARONE ANDRÁS: A magyar Actio Catholica tevékenysége 1945-1948-ban. In: Múltunk 48. évf./2003/1. 79-126.
- HORVÁTH MIKLÓS: A magyar honvédség a hidegháború időszakában (1944-1991) – Hadtudomány 2019/1-2. 162-182.
- HORVÁTH ZSOLT: Kinizsi, Bástya, Vörös Lobogó. História, 2003/8-9. 21-25.
- HUBAI LÁSZLÓ: Viták és álláspontok a II. Magyar Köztársaságról. In: Múltunk, 2005. (50. évf.) 2. sz. 204-220.
- KISS DÁVID: A Magyar Kommunista Párt „Munkásőrségének” a Rendező Gárdának a megszervezése 1945-ben. In. Szerk. UJVÁRY GÁBOR: VERITAS Évkönyv 2017. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2018.
- KOLONTÁRI ATTILA: A forradalom felfalja a gyermekeit - Hatalmi harcok és leszámolások a sztálini Szovjetunióban. – Rubicon 2012/12. 22-24.
- KOLONTÁRI ATTILA: Sztálin utolsó napjai, betegsége és halála. In: Szerk. MÜLLER ROLF: 1953 – Sztálin halott. Budapest- Pécs, Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára - Kronosz Kiadó, 2025 18-40.

- KOROM MIHÁLY: A magyar kommunista emigráció vezetőinek tevékenysége a Szovjetunióban a második világháború idején – Múltunk, 42. 1997/2. 3-51.
- MÜLLER ROLF: Péter és Farkas. Az elítélt ÁVH vezér „íratása” 1956 közepén. In: Szerk. GECSÉNYI LAJOS: Megismerni a megismerhetetlent. Tanulmányok Baráth Magdolna tiszteletére. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Hivatala, 2024. 502-516.
- MÜLLER ROLF: Hiba, bűn, felelősség – A törvénytelen erőszak kérdésköre 1953-1956. In. Szerk. MÜLLER ROLF: 1953 - Budapest- Pécs, Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára - Kronosz Kiadó, 2025. 270-304.
- OROSZI ANTAL: A Sólyom-per – Szerk. OKVÁTH IMRE: Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Budapest, Történeti Hivatal, 2001. 141-162.
- Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben In. Szerk.: CSIKÓS GÁBOR, KISS RÉKA, Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Váltóállítás Diktatúrák a vidéki Magyarországon. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 19-68.
- ÖTVÖS ISTVÁN: Egy szerelmes politikus találkozása egy per koncepciójával. Az 1950. évi tábornok-per egyik háttere. Betekintő, 2011/3. sz.
- ÖTVÖS ISTVÁN: Szervezés-újjászervezés. Hadsereg és fegyveres erők a kommunista Magyarországon. 1945-1958. – Szerk. ÖTVÖS ISTVÁN és TRIEBER PÉTER: A dolgozó népet szolgálták? Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018. 7-22.
- RAINER M. JÁNOS: Távirat „Filippov” elvtársnak – Szerk. LITVÁN GYÖRGY 1956-os Intézet Évkönyv 1998. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 103-118.
- SIPOS PÉTER: Sport és politika – História, 2003/8-9. 16-20.

- SRÁGLI LAJOS: Az amerikai tőke és sorsa a magyarországi olajiparban (1899-1989) In: Külügyi Szemle - A Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja folyóirata – 2005. (4. évfolyam) 203-228.
- SZOKOLAY DOMOKOS: „Demokrácia farkasgúzsban.” A Magyar Államrendőrség Csornai Járási Politikai Osztályának vezetője. In MAJTÉNYI GYÖRGY, SZABÓ CSABA, MIKÓ ZSUZSANNA: Kommunista kiskirályok. Budapest, Libri Kiadó, 2019. 57-90.
- ZINNER TIBOR: Az ÁVH-s vezetők sorsa – História 1996/3. 22-25.
- ZINNER TIBOR: Cionizmus a vádlottak padján – Szerk. UJVÁRY GÁBOR: VERITAS Évkönyv 2017. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2018. 299-319.

Doktori disszertációk:

- KOLAŘÍK, PETR: Csehszlovákia Kommunista Pártja és az 1925-ös parlamenti választások. České Budějovice, 2020. 33-34. Eredetiben KOLAŘÍK, PETR: Komunistická Strana Československa a parlamentní volby v roce 1925. České Budějovice, 2020.
- Dr. SCHUBERT KATALIN SZÁZADOS: A tábormokok pere. Doktori értekezés, ZMNE Hadtudományi iskola 2007.

Napilapok:

- Magyar Nemzet
- Népsport
- Szepesi Híradó - Zipser Bote
- Szabad Nép – Népszabadság
- Új szó

Internetes források:

- <https://24.hu/belfold/2024/10/14/bethlen-janos-eletut-nagyinterju-ujsagiras/#> Nagy József interjúja Bethlen Jánossal. 2024. október 14-én. Letöltve 2024. október 16.-án.
- https://index.hu/belfold/leporolt_aktak/2021/07/17/a-solyom-per-vertanu-tabornokok/?token=3090dfb2e0ca5d4603789f88b19c65d8 Letöltve: 2024. április 23.
- <https://neb.hu/asset/phpJ0FSWf.pdf> - Farkas Mihály életrajza. Letöltve: 2021. február 8.
- <https://neb.hu/asset/phpGihLv6.pdf> Az 1945–1988 között magyar bíróságok ítélete alapján kivégzettek névsora. A kutatás vezetői: FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA és ZINNER TIBOR. Közreműködők: ESTÓK JÓZSEF, GYÖRGY SÁNDOR, KISS DÁVID, RÁCZ JÁNOS, SIMON ISTVÁN, SPIŠÁK MÓNICA Letöltve: 2022. 11.15.